

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

YASAMA SORUMSUZLUĞU

Derya EGİLMEZ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa OKŞAR

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Mehmet ÜÇER (Dicle Üniversitesi)

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Orhan ÇETİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERSİN / EYLÜL 2021

ONAY

T.C
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ' NE

20192024 numaralı öğrencimiz olan **Derya EGİLMEZ** tarafından hazırlanan “**Yasama Sorumsuzluğu**” başlıklı bu tez çalışması jüri üyelerimiz tarafından oy birliği ile Kamu Hukuku Anabilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

“Enstitü Müdürlüğünde kalan asıl sureti imzalıdır.”

Üniv. İçi- asıl üye - Tez Danışmanı - Jüri Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa OKŞAR

“Enstitü Müdürlüğünde kalan asıl sureti imzalıdır.”

Üniv. Dışı – Jüri asıl Üyesi: Prof. Dr. Mehmet ÜÇER
(Dicle Üniversitesi)

“Enstitü Müdürlüğünde kalan asıl sureti imzalıdır.”

Üniv. İçi - Jüri asıl Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Orhan ÇETİN

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

“Enstitü Müdürlüğünde kalan asıl sureti imzalıdır.”

17 / 09 / 2021

Doç. Dr. Murat KOÇ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’ndaki hükümlere tabidir.

İTHAF

Sevgili Aileme...

ETİK BEYANI

Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 17 / 09 /2021

Derya EGİLMEZ

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde, sabırla rehberlik yaparak değerli bilgilerini benimle paylaőan kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Mustafa OKŞAR'a ve her zaman yanımda olan aileme teşekkür ederim.

ÖZ**YASAMA SORUMSUZLUĞU****Derya EGİLMEZ****Yüksek Lisans Tezi, Kamu Hukuku Anabilim Dalı****Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa OKŞAR****Eylül 2021, 225 sayfa**

Meclis üyelerinin yasama faaliyetini her tür baskı ve tehditten arı olarak korkusuzca yerine getirmesini sağlayan yasama bağımsızlıkları, yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı olmak üzere birbirini tamamlayan iki kurumdan oluşmuştur. Yasama dokunulmazlığı, Meclis üyelerinin keyfi ve asılsız suç isnatlarıyla alıkonularak Meclis çalışmalarından uzaklaştırılmasını önlemeye çalışırken yasama sorumsuzluğu, milletvekillerinin Meclis çalışmalarında alakalı düşünce beyanlarını, konuşmalarını ve kullandığı oyları korur. Böylece Mecliste milli iradenin tam olarak tecelli etmesi sağlanır. 1982 Anayasasının 83.maddesinin 1.fikrasında yer alan yasama sorumsuzluğu, milletin temsilcisi konumunda yer alan milletvekillerinin, yürütmeyi korkusuzca denetlemelerine hizmet eder. Zira hükümetin icraatlarına ilişkin aksaklıkları, ihmal ve ihlalleri soruşturma ve kovuşturma endişesi taşımadan dile getirebilmeleri ancak ifade hürriyetlerine getirilen güçlü bir koruma ile mümkündür. Bu çalışmada yasama sorumsuzluğunun genel özellikleri belirlenerek ülkemizde ve mukayeseli hukukta geçirdiği tarihsel süreç ele alınmış, sonrasında ise kurumun özellikleri ifade hürriyeti bağlamında örnek yargı kararlarıyla birlikte incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Yasama sorumsuzluğu, yasama dokunulmazlığı, ifade hürriyeti.

ABSTRACT**LEGISLATIVE IRRESPONSIBILITY****Derya EGİLMEZ****Master Thesis, Department Of Public Law****Supervisor: Dr. Mustafa OKŞAR****September 2021, 225 pages**

It consists of two institutions that complement each other: legislative immunity, legislative irresponsibility and legislative inviolability, which enables members of parliament to carry out their legislative activities without fear of all kinds of pressures and threats. Legislative immunity protects lawmakers' statements of opinion, speeches and votes related to parliamentary work while trying to prevent members of parliament from being detained on arbitrary and unfounded criminal charges. Soward, the national will is fully manifested in the parliament. Legislative irresponsibility in paragraph 1 of Article 83 of the 1982 constitution allows lawmakers who are representatives of the nation to fearlessly oversee the executive. Because it is only possible to express the flaws, omissions and violations related to the government's actions without concern for investigation and prosecution, only with strong protection of freedom of expression.

In this study, the general characteristics of legislative irresponsibility were determined and the historical process in our country and comparative law was discussed, and then the characteristics of the institution were examined together with exemplary judicial decisions in the context of freedom of expression.

Keywords: Legislative irresponsibility, legislative inviolability, freedom of expression

ÖNSÖZ

Meclis üyelerinin yasama faaliyetini her tür baskı ve tehditten ari olarak korkusuzca yerine getirmesini sağlayan yasama bağısıklıkları, yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı olmak üzere birbirini tamamlayan iki kurumdan oluşmuştur. Yasama dokunulmazlığı, Meclis üyelerinin keyfi ve asılsız suç isnatlarıyla alıkonularak Meclis çalışmalarından uzaklaştırılmasını önlemeye çalışırken yasama sorumsuzluğu, milletvekillerinin Meclis çalışmalarıyla alakalı düşünce beyanlarını, konuşmalarını ve kullandığı oyları korur. Böylece Mecliste milli iradenin tam olarak tecelli etmesi sağlanır.

1982 Anayasasının 83.maddesinin 1.fikrasında yer alan yasama sorumsuzluğu, milletin temsilcisi konumunda yer alan milletvekillerinin, yürütmeyi korkusuzca denetlemelerine hizmet eder. Zira hükümetin icraatlarına ilişkin aksaklıkları, ihmal ve ihlalleri soruşturma ve kovuşturma endişesi taşımadan dile getirebilmeleri ancak ifade hürriyetlerine getirilen güçlü bir koruma ile mümkündür.

Temelinde ifade hürriyetini koruma gayesi güden yasama sorumsuzluğunun incelendiği bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yasama bağısıklarının amacı ve yasama dokunulmazlığı genel hatlarıyla ele alınmıştır. Kurumun mukayeseli hukuktaki gelişimi ve bazı ülke anayasalarındaki durumu ikinci bölüm içinde incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde, 1982 Anayasası çerçevesinde yasama sorumsuzluğu değerlendirilmiş ve bu bağlamda hakaret içeren sözlerin hukuki ve cezai karşılığı yargı kararları ışığında irdelenmiştir.

İÇİNDEKİLER

KAPAK	i
ONAY	ii
İTHAF	iii
ETİK BEYANI	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZ	vi
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xiii
EKLER LİSTESİ	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YASAMA SORUMSUZLUĞU KAVRAMI VE TARİHÇESİ

1.1. Yasama Bağımsızlığı Çerçevesinde Yasama Dokunulmazlığı ve Yasama Sorumsuzluğunun Kavramsal Çerçevesi.....	4
1.1.1. Yasama Bağımsızlığı.....	4
1.1.2. Yasama Dokunulmazlığı.....	6
1.1.2.1. Muhakeme Engeli Olan Dokunulmazlık.....	7
1.1.2.2. İnfaz Engeli Olan Dokunulmazlık.....	11
1.1.2.3. Yasama Dokunulmazlığının Özellikleri.....	12
1.1.3. Yasama Sorumsuzluğunun Kavramsal Çerçevesinin Belirlenmesi.....	14
1.1.3.1. Yasama Sorumsuzluğu Kavramı ve Tanımı.....	14
1.1.3.2. Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay Kararlarında Yasama Sorumsuzluğunun Tanımı.....	17
1.1.3.3. Venedik Komisyonu Raporunda Yasama Sorumsuzluğunun Tanımı.....	19
1.1.3.4. Yasama Sorumsuzluğunun Konu ve Yer Bakımından Kapsamı.....	20
1.1.3.4.1. İfade Hürriyeti.....	20
1.1.3.4.2. Yasama Yetkisi ve Fonksiyonu.....	22

1.1.3.4.3. Meclis Çalışmaları	25
1.2. Türk Anayasa Hukuku Çerçevesinde Yasama Sorumsuzluğunun Tarihsel Gelişim Süreci	26
1.2.1. 1876 Kanun-i Esasi Öncesi Yaşanan Gelişmeler	26
1.2.2. 1876 Kanun-i Esasi Dönemi	28
1.2.3. II. Meşrutiyet (1909 Değişiklikleri) Dönemi	30
1.2.4. 1921 Anayasası Dönemi	30
1.2.5. 1924 Anayasası Dönemi	32
1.2.6. 1961 Anayasası Dönemi	36
1.2.6.1. Meclis İçtüzüğü Gereği Uygulanabilecek Disiplin Cezaları	40
1.2.6.2. 1963 Cumhuriyet Senatosu İçtüzüğü	42
1.2.6.3. 1973 Millet Meclisi İçtüzüğü	43

İKİNCİ BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA YASAMA SORUMSUZLUĞU

2.1. İngiltere`de Hükümet Sistemi ve Yasama Sorumsuzluğu	44
2.1.1. Parlamentonun Doğuşu ve Tarihsel Süreci	44
2.1.2. Yasama Sorumsuzluğunun Tarihsel Gelişimi	49
2.1.3. İngiltere`de Yasama Sorumsuzluğu	55
2.2. Amerika Birleşik Devletleri`nde (ABD) Yasama Sorumsuzluğu	60
2.2.1. ABD`de Yasama Meclisi	60
2.2.2. ABD Anayasasında Yasama Sorumsuzluğu	61
2.3. Almanya`da Yasama Sorumsuzluğu	66
2.3.1. Almanya`da Yasama Meclisi	66
2.3.2. Almanya Anayasasında Yasama Sorumsuzluğu	67
2.4. Fransa`da Yasama Sorumsuzluğu	70
2.4.1. Fransa`da Yasama Meclisi	70
2.4.2. Fransa Anayasasında Yasama Sorumsuzluğu	72
2.5. Diğer Bazı Ülke Anayasalarında Yasama Sorumsuzluğu	74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1982 ANAYASASI ÇERÇEVESİNDE YASAMA SORUMSUZLUĞU

3.1. Yasama Sorumsuzluğunun Tanımı Ve Amacı.....	78
3.1.1. 1982 Anayasasına Zemin Hazırlayan Gelişmeler	78
3.1.2. 1982 Anayasasında Yasama Sorumsuzluğu	83
3.2. Anayasal Düzenleme Bağlamında Yasama Sorumsuzluğunun Şartları	88
3.2.1. Kişiler Yönünden.....	88
3.2.1.1. Milletvekillerinin ve 2017 Anayasa Değişikliği Öncesi Bakanların Durumu	88
3.2.1.2. 2017 Anayasa Değişikliğinden Sonra Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanların Durumu.....	93
3.2.1.3. Yasama Faaliyetine Dolaylı Olarak Katılanların Durumu	95
3.2.1.4. Meclis Görüşmelerini Yayınlayan Gazetecilerin Durumu	97
3.2.2. Yer Yönünden	102
3.2.2.1. Çalışmaların Yapıldığı Yer Bakımından	102
3.2.2.2. Meclis Dışında Tekrar	108
3.2.2.2.1. Milletvekilinin Kendi Özel Yayınından Kaynaklanan Durum	108
3.2.2.2.2. Milletvekilinin Basın Açıklamaları ve Sosyal Medya Paylaşımları.....	117
3.2.2.3. Genel Kurulun Kararıyla Meclis Dışında Tekrarın Yasaklanması .	123
3.2.3. Konu (Açıklama Şekli) Yönünden	127
3.2.3.1. Meclis Çalışmalarının İçerik Olarak Sınırları.....	127
3.2.3.2. Meclis Çalışmalarındaki Hakaret ve Sövme İçeren Sözler	130
3.2.3.2.1. Hakaret ve Sövmenin Tazminat Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi.....	131
3.2.3.2.2. Hakaret ve Sövmenin Ceza Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi.....	136
3.3. Yasama Sorumsuzluğunun Kapsamı	149
3.3.1. Hukuki ve Cezai Sorumsuzluk	149
3.3.2. Yasama Sorumsuzluğunun Kaldırılmaz Olması.....	150
3.3.3. Yasama Sorumsuzluğunun Sürekli Olması	151
3.3.4. Yasama Sorumsuzluğunun Kamu Düzeninden Olması.....	152

3.4. Yargı Kararları Işığında Yasama Sorumsuzluğunun Değerlendirilmesi	153
3.4.1. Sorumsuzluk Kapsamındaki Sözlerin Siyasi Parti Kapatma Davasına Etkisi.....	153
3.4.2. Hakaret İçerikli Konuşmaların Yasama Sorumsuzluğu Kapsamında Değerlendirilmesi	157
3.4.3. Hakaret İçerikli Konuşmaların Eleştiri ve İfade Hürriyeti Kapsamında Değerlendirilmesi	159
3.5. Devletin Egemenlik Alâmetlerine ve Organlarının Saygınlığına Karşı İşlenen Suçlar Bağlamında Yasama Sorumsuzluğu	164
3.5.1. Cumhurbaşkanına Hakaret Suçu ve Yasama Sorumsuzluğu.....	165
3.5.2. Devletin Egemenlik Alâmetlerini Aşağılama ve Yasama Sorumsuzluğu	172
3.5.3. Türk Milletini, Türkiye Cumhuriyeti Devletini, Devletin Kurum ve Organlarını Aşağılama ve Yasama Sorumsuzluğu.....	174
3.6. Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü Gereği Uygulanabilecek Yaptırımlar.....	181
SONUÇ	186
KAYNAKÇA	191
EKLER	206

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AMAÜSBD	: Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜSBFD	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
Any.	: Anayasa
AYM	: Anayasa Mahkemesi
AYMKD	: Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi
B.	: Baskı/ Basım
BMM	: Büyük Millet Meclisi
C.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
D.	: Dönem
DGM	: Devlet Güvenlik Mahkemesi
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	: Demokrat Parti
DSP	: Demokratik Sol Parti
E.	: Esas
EBYÜHFD	: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
EBYÜSBD	: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
FÜSBD	: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,
GÜHFD	: Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
GÜİİBD	: Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi
İnÜHFD	: İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
İÜHFD	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
İÜHFM	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
K.	: Karar
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı

MÜHFHAD	: Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi,
O.	: Oturum
RTÜK	: Radyo Televizyon Üst Kurulu
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SDÜSBED	: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
SDÜİBD	: Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TBBD	: Türkiye Barolar Birliği Dergisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
USAD	: Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
y.	: Yayınevi
YAD	: Yüksek Adalet Divanı

EKLER LİSTESİ

EK A: Tez Etik Kurulu Onay Belgesi.....	206
EK B: Tez Etik Kurul İzin İsteği (Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü).....	209
EK C: Çağ Üniversitesi Tez Etik Kurulu İzni	210

GİRİŞ

Yasama sorumsuzluğu parlamenterlerin, yasama faaliyetiyle alakalı olarak kullandığı oylardan, yaptığı konuşmalardan ve izhar ettiği düşüncelerden dolayı hukuki ve cezai takibata uğramamasıdır. Aslında bu durum temsili demokrasilerde vatandaş ile temsilcisi arasındaki “temsili vekâlet” ilişkisinin de doğal bir sonucudur. Zira temsilcilerin, milli iradeyi Meclise tam anlamıyla yansıtabilmesi için güçlü bir korumaya ihtiyacı bulunmaktadır. Ülkemizde bu koruma, bütün hukuk normlarının üzerinde olan Anayasa ile güvence altına alınmıştır. 1982 Anayasası'nın 83.maddesinde “yasama dokunulmazlığı” kenar başlığı altında yer alan yasama sorumsuzluğu, aynı madde içinde yasama dokunulmazlığı ile birlikte düzenlenmiştir.

Yasama dokunulmazlığı, milletvekillerini asılsız ve keyfi ceza kovuşturmaları ile tutuklamalara karşı koruyan bir bağımsızlıktır. Bilhassa iktidarın, bertaraf etmek istediği muhalif milletvekillerini keyfi ve sebepsiz ceza kovuşturmalarıyla Meclis çalışmalarından uzaklaştırmasını önlemeye çalışır. Yasama sorumsuzluğu ise milletvekilinin, herhangi bir korku ve baskı hissetmeksizin düşüncelerini açıklamasına imkân verir. Her iki kurumun hukuki nitelikleri ve amaçları birbirinden farklı olsa da nihai hedefleri kamu yararadır.

Yasama sorumsuzluğu İngiltere`de söz hürriyeti (freedom of speech) olarak doğmuş ve parlamentonun gelişimine koşut bir seyir izlemiştir. Kurumsal bir yapıya kavuşması Avam Kamarasının uzun ve zorlu mücadelesi sonunda gerçekleşmiş, 1688 Haklar Bildirgesi (Bill of Rights) ile yasal güvenceye kavuşmuştur. Buradan diğer ülkelere yayılan yasama sorumsuzluğu, 1787`de Amerikan Anayasasına,1791`de Fransız Anayasasına girmiştir. Ülkemizdeki ilk yasal düzenleme 1876 Kanun-i Esasi ile gerçekleşmiş ve sonrasında yapılan tüm Anayasalarda yer almıştır.

Temelinde Yasama Meclisi üyelerinin ifade özgürlüğünü koruma amacı güden yasama sorumsuzluğu, milletvekillerinin düşüncelerini çekinmeden açıklamasına, gerekli eleştirileri korkmadan yapmasına, hükümeti denetleme araçlarını cesurca kullanmasına ve yaptığı faaliyetleri kamuoyu ile paylaşmasına destek olur. Vekillerin Meclis çalışmalarıyla ilgili yaptığı konuşmaları, ifade ettiği düşünceleri ve eylemleri Meclis dışında tekrar etmesi yani kamuoyu ile paylaşması da sorumsuzluk kapsamındadır. Tek istisnası “o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmasıdır.” Bir başka ifadeyle Mecliste yapılan görüşmeler, tartışmalar ve oylamalar hakkında dışarıda açıklama yapılması, kamuoyu ile

paylaşılması o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi ve Meclis Genel Kurulu kararı ile yasaklanırsa üye bu kararla bağlıdır. Aksi hareket eder de, verilen karara aykırı davranırsa eylemlerinden sorumlu tutulacaktır.

Mamafih böyle bir koruma olmasaydı vekiller, haklarında ceza ve hukuk davası açılacağı endişesiyle görevlerini yapamaz hale gelirdi. Ülkemizde milletvekillerinin Meclis çalışmalarıyla alakalı söylediği sözler hakaret ve küfür içerse dahi ceza davası açılmamaktadır. Bugüne kadar açılmış bir ceza davası da henüz olmamıştır. Ancak hukuk davaları hakkında aynı şeyi söylemek pek mümkün değildir. Anayasa'nın "sorumlu tutulamazlar" şeklinde açık lafzına rağmen, hukuk davaları yönünden konunun çözümü yargı yerlerine bırakılmıştır. Dolayısıyla söylediği sözler sebebiyle ceza davası açılmayan milletvekili aleyhine tazminat davası açılabilmektedir. Bu hususa ilişkin doktrin ve yargı kararlarında görüş birliği bulunmamaktadır. Zira doktrinde yasama sorumsuzluğu mutlak ve fakat yasama dokunulmazlığı nispi karaktere sahip bir bağımsızlık olarak kabul edilmektedir.

Son yıllarda yasama sorumsuzluğunun mutlaklığı da tartışılmaktadır. Çünkü milletvekili aleyhine tazminat davası açılmasının yanı sıra o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclis Genel Kurulunca aksi yönde karar alınması ve görüşmelerin dışarıda tekrarının yasaklanması, sorumsuzluk kapsamında kabul edilen sözlerin siyasi parti kapatma davalarında delil olarak kullanılması, özellikle muhalefetteki milletvekillerinin eleştiri ve irade beyanlarının Anayasanın 14.maddesinde belirtilen hallere uyduğundan bahisle dokunulmazlığının kaldırılması ve yargılamanın önünün açılması gibi durumlar yasama sorumsuzluğunun hem mutlaklığı hem de amacı ile çelişmektedir. Çalışmamızda yasama sorumsuzluğunun koruma amacıyla bağdaşmayan ve dolayısıyla mutlaklığı ile çelişen durumların incelenmesi ve örnek Yargıtay kararlarıyla irdelenerek ortaya konulması amaçlanmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yasama bağımsızlığının amacı ve yasama dokunulmazlığı genel hatlarıyla incelenmiştir. Yasama sorumsuzluğunun tanımı, konu ve yer yönünden kapsamı ele alınarak kavramsal çerçevesi belirlenmeye çalışılmıştır. 1876 Kanun-i Esasi'den itibaren 1921, 1924 ve 1961 Anayasalarında yasama sorumsuzluğu, ilgili Anayasaların yapım süreci ve İçtüzük gereği uygulanabilecek disiplin hükümleri de birinci bölüm içinde değerlendirilmiştir.

Yasama sorumsuzluğunun mukayeseli hukukta gelişimi ikinci bölüm içinde incelenmiştir. İngiltere'de sorumsuzluğun söz hürriyeti olarak ortaya çıkışı, parlamentonun doğuşu, Avam Kamarasının söz hürriyeti hakkını kazanmak için verdiği

mücadeleler ayrı başlıklar altında incelenmiştir. Amerika Birleşik Devletleri, Fransa ve Almanya`da parlamento ve yasama sorumsuzluğunun ortaya çıkışı ve tarihsel gelişimi ele alınmıştır. Son olarak, muhtelif Ortadoğu ülkeleri de dâhil olmak üzere diğer bazı ülkelerdeki yasama sorumsuzluğu uygulaması ana hatlarıyla anlatılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, 1982 Anayasa`sı çerçevesinde yasama sorumsuzluğu incelenmiştir. Yasama sorumsuzluğunun şartları kişiler, yer ve konu yönünden değerlendirilirken, sorumsuzluktan kimlerin yararlandığı, Meclis çalışmalarının kapsamı ve koruma kapsamındaki eylemler, Yargıtay içtihatları ve TBMM görüşmelerinden örnekler verilerek ele alınmıştır. Bu bağlamda hakaret ve sövme fiilleri, “haksız fiil” ve “hakaret suçu” başlıkları altında ayrıca değerlendirilmiştir. Yasama sorumsuzluğunun şartları da bu bölümde irdelenmiştir. Müessesenin mutlaklık özelliği hukuki ve cezai sorumsuzluk başlığı altında, siyasi parti kapatma davaları, Devletin egemenlik alametlerine ve organlarının saygınlığına karşı suçlar ve İçtüzük gereği uygulanabilecek disiplin cezaları şeklindeki alt başlıklarda incelenmiştir. Milletvekillerinin sorumsuzluk kapsamında olan ve sorumsuzluk kapsamında olmayan sözleri aleyhine açılan hakaret davalarında Yargıtay`ın “eleştiri hakkı ve ifade özgürlüğü” ile “yasama sorumsuzluğu” bağlamında verdiği kararlar, örnek olaylar ile birlikte verilmiştir. Son olarak yeni Anayasal sistemde Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların sorumsuzluğuna değinilmiştir.

Yasama sorumsuzluğunun incelendiği bu çalışmada diğer bir bağımsızlık olan yasama dokunulmazlığı birinci bölümde kısaca anlatılmış, çalışma konusu dışında kaldığı için ayrıntılı olarak ele alınmamıştır. Ayrıca üçüncü bölümde yer alan hakaret suçu ile Devletin egemenlik alametlerine ve organlarının saygınlığına karşı suçlar konusu incelenirken, ilgili suçlar karşılığı öngörülen cezalara da konunun dışında kaldığı için değinilmemiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YASAMA SORUMSUZLUĞU KAVRAMI VE TARİHÇESİ

1.1. Yasama Bağışıklığı Çerçevesinde Yasama Dokunulmazlığı ve Yasama Sorumsuzluğunun Kavramsal Çerçevesi

1.1.1. Yasama Bağışıklığı

Halkın temsilcisi konumundaki milletvekillerinin görevlerini serbestçe, gereği gibi yapabilmeleri, iktidarın ve diğer güçlerin baskısından korunmaları¹ amacı ile kendilerine yasama bağışıklığı (yasama ayrıcalığı, parlamenter bağışıklık) denen bazı ayrıcalıklar tanınmıştır.

Yasama meclisi üyelerine tanınan yasama ayrıcalıkları, milli iradeyi temsil eden milletvekillerinin temsilcilik görevini her türlü korku ve baskıdan emin olarak yerine getirebilmeleri hasebiyle düzenlenmiştir.² Bu güvenceler, parlamento işlevlerinin etkili bir şekilde ifası adına gerekli olan güçler, haklar ve imtiyazların toplamını ifade eder. Yasama meclisi üyelerinin, yasa koyma ve müzakere edebilme fonksiyonlarını korumak ve yürütme fonksiyonunun kamu yararına uygun,³ dengeli bir şekilde yerine getirilmesini sağlamak, parlamenter muafiyetlerin başlıca amacını oluşturur.⁴

Yasama bağışıklığı, Anayasa'nın eşitlik ilkesine⁵ aykırı olarak milletvekillerini özel ve ayrıcalıklı kılmak adına getirilmiş kişisel bir imtiyaz olmayıp bir haktır⁶ ve halkın

¹ Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, 19. B., Turhan Kitabevi y., Ankara, 2013, s.201.

² Gökhan Kalağan, "Parlamenter Sistemde Yasama Meclisi Üyelerine Tanınan Ayrıcalıklar", **SDÜSBED**, S.4, Isparta, 2006, s.75. Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/215636>, (E.T.: 14/11/2020).

³ Geçmiş dönemlerde iktidar sahipleri kendilerine muhalif çalışma yapılmasını önlemek için meşru olmayan yollara başvurmuş ve milletvekillerinin yasama faaliyetine katılımını engellemiş, yasama organına dilediklerini yapmışlardır. Tüm bu sebeplerle parlamenterlerin yasama faaliyetini korkusuz ve rahat bir ortamda icra edebilmesi için kamunun menfaati gerekçesiyle yasama organı üyelerine belirli imtiyazlar tanınmıştır. Bkz. Attila Özer, **Anayasa Hukuku**, 7. B., Gazi Kitabevi y., Ankara, 2016, s.257.

⁴ Murat Saltuk Bilgili/Muhammet Emin Ruhi: "1982 Anayasası'nda Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması Usulü", **EBYÜSBD** C.11, S.1, Erzincan, 2018, s.70. Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erzisosbil/issue/37685/435631>, (E.T.: 26/11/2020).

⁵ Eşitlik ilkesi doktrinde mutlak ve nispi olmak üzere iki farklı anlamda kullanılmıştır. Mutlak eşitlik, kanunların ayırım gözetmeksizin herkese eşit olarak uygulanmasıdır. Mutlak eşitlik veya hukuksal eşitlik olarak adlandırılan bu ilkede kişisel ve özel durumlar önem taşımaz çünkü kişilerin bir hukuksal kişilik olmasından dolayı yasalar önünde eşit sayılması gerektiği kabul edilir. Nispi eşitlik ise mutlak eşitliğin aksine aynı ya da benzer durumda olan kişiler arasında eşitliğin sağlanmasıdır. Yani farklı statüde bulunanlara farklı kuralların uygulanması eşitlik ilkesini ihlal etmeyecek, kişilerin hak ve yükümlülükleri, ödevleri, sorumlulukları yaptıkları işe göre değişebilecektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tevfik Sönmez Küçük, **Parlamenter Dokunulmazlıklar**, Legal y., İstanbul, 2019, s.66,67. Nitekim Anayasa Mahkemesi de çeşitli içtihatlarında, nispi eşitliğe vurgu yaparak bu ilkenin uygulanmasının "kanun önünde eşitlik ilkesine" aykırılık oluşturmayacağını ifade etmiştir: "Kanun önünde eşitlik ilkesi, herkesin, her yönden aynı hükümlere bağlı olması gerektiği anlamına gelmez. Bu ilke ile güdülen amaç, benzer koşullar içinde

temsilcisi sıfatından kaynaklanan “milletin vekili” statüsüne tanınmış bir koruma aracıdır. Bu sayede yasama görevinin kamu yararına uygun biçimde ve gereği gibi yerine getirilmesi sağlanarak yasama faaliyeti de korunmuş olmaktadır⁷.

1961 ve 1982 Anayasalarında “yasama dokunulmazlığı” kenar başlığı altında yer alan yasama bağımsızlığı veya muafiyeti, yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı olmak üzere amaçları ve hukuki nitelikleri birbirinden oldukça farklı iki kurumu içermektedir.⁸ Yasama dokunulmazlığı, 1982 Anayasası'nın 83'ncü maddesinin iki, üç, dört ve beşinci fıkralarında, yasama sorumsuzluğu ise birinci fıkrasında düzenlenmiştir ancak maddenin kenar başlığı olan “yasama dokunulmazlığı” ile ilgili fıkraları kapsayan yasama dokunulmazlığını karıştırmamak gerekir. Çünkü kenar başlık şeklinde düzenlenen “yasama dokunulmazlığı”, 83'ncü madde de yer alan yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığını içerecek şekilde kullanılmakta bu durum da kavram karmaşasına neden olmaktadır. Dolayısıyla yasama bağımsızlığı (yasama muafiyeti, parlamenter bağımsızlık) yasama dokunulmazlığına göre daha geniş kapsamlı olup hem sorumsuzluk hem de dokunulmazlık kurumunu içermektedir.

Yasama sorumsuzluğu, milletvekillerinin oy, söz ve düşünce özgürlüklerini korurken, yasama dokunulmazlığı, milletvekillerini asılsız ve keyfi ceza

olan, özdeş nitelikte bulunan durumların yasalarca aynı işleme uyruk tutulmasını sağlamaktır. Kimi yurttaşlar için haklı nedenlere dayanılarak veya bunların durumlarındaki farklılığın doğurduğu zorunluklar dolayısıyla ayrı kurallar konulması halinde eşitlik ilkesinin zedelenmesinden söz edilemez.” Bkz. Anayasa Mahkemesi, T.:13.04.1976, E.: 1976/3, K.: 1976/23 Sayılı Kararı. AMKD, S.14,Ankara,1977,s.166. https://www.anayasa.gov.tr/media/4933/kd_14.pdf, (E.T.: 11/04/2021). “Anayasa’da öngörülen eşitlik ilkesi, ‘yasa önünde eşitlik’ olup herkesin aynı hak ve yükümlülüklerle sahip olması anlamında değildir. Eşitlik her yönüyle aynı hukukî durumda olanlar arasında söz konusudur. Hukuk felsefesine girmiş bir deyimle, ‘eşitlerin eşitliği’ anlamındadır. Farklı durumlarda olanlara, yani eşit olmayanlara, farklı kurallar uygulanması, yani ‘eşit olmayanların eşitsizliği’ eşitlik ilkesine aykırılık oluşturmaz.” Bkz. Anayasa Mahkemesi, T.:27.09.1988, E.:1988/7, K.:1988/27 Sayılı Kararı. AMKD, S.24,Ankara,1989,s.421. https://www.anayasa.gov.tr/media/4943/kd_24.pdf, (E.T.: 11/04/2021). “Anayasa'nın 10. maddesindeki, eşitlik ilkesiyle aynı hukuksal durumda olan kişilerin aynı kurallara, değişik hukuksal durumda olanların ise farklı kurallara bağlı tutulması öngörülmektedir. Durum ve konumlarındaki özellikler, kimi kişiler için değişik kuralları ve uygulamaları gerekli kılabilir. Başka bir anlatımla, durum ve konumlarındaki farklılıkların doğurduğu zorunluklarla, Anayasa’da öngörülen kamu yararı ya da başka nedenlere dayanılarak yasalarla farklı uygulamalar getirilmesi durumunda Anayasa'nın eşitlik ilkesine aykırılıktan söz edilemez.” Bkz. Anayasa Mahkemesi, T.: 24.6.1993, E.: 1992/29, K.: 1993/23 Sayılı Kararı. Bkz. AMKD,C.1, S.35, Ankara,2000,s.52. https://www.anayasa.gov.tr/media/4962/kd_35_1.pdf, (E.T.:11/04/2021).

⁶ Yazar, imtiyaz ve hak arasındaki ayrımı şu şekilde açıklamaktadır: İmtiyaz, bir vazifeye tekabül etmeyen müstesna bir vaziyet ve menfaat teşkil eder, hak yahut salâhiyet ise, bir vazifenin ifası için sahibine kanunen tanınmış bir imkân ve müsaade demektir. Bkz. Ali Fuat Başgil, “Teşrii Masuniyet Meselesi(Teşkilatı Esasiye Kanunumuzun 17.Maddesi Üzerinde Etüd),” **İÜHFİM**, İstanbul, C.7, S.1, 1941,s.8. Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhfm/issue/9159/114742>, (E.T.:08/02/2021).

⁷ İstiklal Yaşar Vural/ Burak Koçak, **Türk Anayasa Hukuku**, Hukuk y., Ankara, 2020, s. 247.

⁸ Metin Feyzioğlu, “Yasama Dokunulmazlığı”, **AÜHFİD**, C.42, S.1-4, 1992, Ankara, s.24. Bkz. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/629627>, (E.T. : 13/11/2020).

kovuşturmalarına ve tutuklamalara karşı korumaktadır.⁹ Üyelerin yasama fonksiyonunu serbestçe yerine getirebilmeleri amacıyla tanınan bu bağımsızlıklar¹⁰ birbirini tamamlar niteliktedir. Sorumsuzluk olmadan dokunulmazlık veya dokunulmazlık olmadan sorumsuzluk kurumu tek başına hedeflenen koruma zırhını oluşturamayacağı için milletin temsili görevi nakıs kalacak ve şüphesiz amaçlanan kamu yararı da hedefine ulaşamayacaktır.

Yasama bağımsızlıklarının kaynağı İngiltere olup burada gelişerek başka ülkelere yayılmıştır¹¹. Ülkemizde ise ilk olarak 1876 Kanun-i Esasi`de yer almıştır. Osmanlı Devleti`nin ilk anayasası olan Kanun-i Esasi`de,¹² yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı kurumları için ayrı düzenlemelere gidilmiştir. Yasama sorumsuzluğu Meclis-i Umumi¹³ üyelerinin hepsine tanınmışken yasama dokunulmazlığı seçimle iş başına gelen Meclis-i Mebusan üyelerine tanınmıştır. 1921 Anayasa`sı hariç diğer Anayasalarımızda yer alan yasama bağımsızlığı, Kanun-i Esasi`nin aksine yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığını tek bir madde içinde düzenlenmiştir.

1.1.2. Yasama Dokunulmazlığı

Geçici dokunulmazlık, nispi dokunulmazlık, yasama dokunulmazlığı (teşrii masuniyet) veya parlamenter dokunulmazlık, meclis üyelerinin yani milletvekilleri ile 1961 (Any, m.105/3) ve 1982 (Any,m.112/4) Anayasaları gereği milletvekili olmayan bakanların,¹⁴ yasama görevinin yerine getirilmesi ile ilgisi bulunmayan bazı fiillerinden ötürü meclisin izni olmaksızın kovuşturulamaması demektir.¹⁵ Sorumsuzluk kurumunda olduğu gibi dokunulmazlığın da amacı milletvekillerinin temsil görevini engelleme olmaksızın kesintisiz yerine getirebilmesini sağlamaktır. Özellikle yürütme organınca

⁹ Ayhan Döner, “Parlamenter Bağımsızlıklar”, **EBYÜHFD**, C.8, S. 1-2, Erzincan,2004,s.55. Bkz. <https://hukukdergi.ebyu.edu.tr/?p=1185>, (E.T.: 27/12/2020).

¹⁰ Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku**, 24. B., Beta y., İstanbul, 2020,s. 447.

¹¹ Teziç, s. 448.

¹² Seda Dunbay, **Türk Parlamento Tarihinde Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı**, On İki Levha y., İstanbul, 2013, s.46.

¹³ Meclis-i Umumi, iki ayrı meclisten teşekkül etmiştir. Meclislerden birincisi Heyet-i Mebusan olup, üyeleri Osmanlı vatandaşları arasından, her 50.000 erkek için bir milletvekili seçilir ve seçimler dört yılda bir yapılırdı. Meclisin diğer kanadını oluşturan Heyet-i Ayan üyeleri ise Meclis-i Mebusan`ın üye sayısının üçte birini geçmeyecek şekilde padişah tarafından ömür boyu bu göreve seçilirdi. Halil Cin/ Gül Akyılmaz, **Türk Hukuk Tarihi**, Sayram y.,12. B., Konya, 2020, s. 552.

¹⁴ Feyzioğlu, “bakanların yasama değil yürütme görevi olduğunu dolayısıyla bakanların sahip olduğu dokunulmazlığa yasama dokunulmazlığı denilmesinin doğru olmadığını, bakanların dokunulmazlığının “bakanlık dokunulmazlığı” olduğunu,112.maddede bakanların yasama dokunulmazlığına sahip olduklarının belirtildiğini ve bunu, bakanlık dokunulmazlığının hukuki sonuçlarının yasama dokunulmazlığı ile aynı olduğu ve kaldırılmasının da yasama dokunulmazlığının kaldırılması usulüne tabi olduğu şeklinde yorumlamak gerektiğini” ifade etmektedir. Bkz. Feyzioğlu,s.26,27.

¹⁵ Murat Sevinç, **Türkiye`de Milletvekillerinin Dokunulmazlıkları**, Kırılancık y., Ankara, 2004, s. 111.

tahrik edilebilecek keyfi ceza kovuşturmalarının önüne geçerek milletvekillerinin geçici süreliğine de olsa görevlerinden uzaklaştırılmasını engellemeyi amaçlar.¹⁶

Dokunulmazlığın, günümüzde de temel işlevi, aslında muhalefetteki milletvekillerini korumaya yöneliktir.¹⁷ Milletlin temsilcisi sıfatını taşıyan vekillerin görevi yasa yapmakla sınırlı olmayıp, yürütme faaliyetini denetledikleri de düşünülürse dokunulmazlık kurumunun hele de muhalefet konumundaki milletvekilleri için oldukça önemli bir koruma aracı olduğu muhakkaktır.

Anayasa ile tanınmış dokunulmazlık kurumu olmasaydı, yasama meclisinde çoğunluğu oluşturan iktidar vekilleri, siyasi nüfuzlarını kullanmak suretiyle veya siyasi bir takım tuzaklarla muhalefet konumundaki milletvekillerinin yasama faaliyetine katılmasını engellemek, onları kontrol altında tutmak hatta siyasi arena dışına itmek¹⁸ amacıyla bir suç soruşturmasını bahane ederek, tutulmalarına veya mahkemeler tarafından tutuklanmalarına¹⁹ zemin hazırlayabilirlerdi.

Milli iradenin mecliste tam anlamıyla tecellisine engel olacak bu tarz teşebbüslerin önüne geçme amacına hizmet eden yasama dokunulmazlığı, biri muhakeme engeli diğeri infaz engeli olmak üzere iki şekilde ortaya çıkmaktadır.²⁰ Bu çerçevede, aşağıda öncelikle muhakeme ve infaz engelleri, daha sonra yasama dokunulmazlığının özellikleri irdelenecektir.

1.1.2.1. Muhakeme Engeli Olan Dokunulmazlık

1982 Anayasasının 83.maddesinin 2.fıkrası, seçimden önce veya sonra bir suç işlediği iddia edilen milletvekilinin Meclis kararı olmaksızın tutulamayacağını, sorguya çekilemeyeceğini, tutuklanamayacağını ve yargılanamayacağını hükme bağlamıştır.

Milletvekilinin dokunulmazlığı devam ettiği müddetçe sayılan muhakeme işlemleri yapılamayacak ve bu süre içinde zamanaşımı işlemeyecektir. Dokunulmazlığın kaldırılması veya milletvekilliği sıfatının sona ermesiyle birlikte tüm bu muhakeme işlemleri yapılabileceği için milletvekili dokunulmazlığı, olumsuz bir muhakeme şartı

¹⁶ Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, 20. B., Yetkin y, Ankara, 2020 s. 283.

¹⁷ Teziç, s. 456.

¹⁸ Levent Gönenç/Ozan Ergül, “1982 Anayasası’na Göre Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı” s.1-6.Bkz.

http://www.yasayanayasa.ankara.edu.tr/belgeler/analizler/yasa_sor_yasa_dok.pdf, (E.T.:04/11/2020).

¹⁹ Kemal Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı (Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi)”, **AÜSBFD**, C.56, S. 3, 2001, s. 74.Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ausbf/issue/3102/42918>, (E.T.: 15/11/2020).

²⁰ Feyzioğlu, s. 22.

yani muhakeme engelidir.²¹ Ancak Anayasa`da belirtilen bu usul işlemleri dışında kalan soruşturma işlemleri yapılabilir. Örneğin, milletvekilinin ikametgâhı aranabilir, bu esnada elde edilen eşyaya el konulabilir. İlgili koruma tedbirlerinin icrası için dokunulmazlığın kaldırılması veya kendiliğinden sona ermesi beklenmez, bununla beraber milletvekili, söz konusu işlemlere karşı mukavemet gösterirse zorla yaptırılması mümkün değildir.²² Keza dokunulmazlık kapsamında sayılmadığı için ceza davası da açılabilir ancak bu durum da yargılama yapılamayacağı için mahkeme tarafından “muhakemenin durması” kararı verilerek dokunulmazlığın kaldırılması veya sona ermesi beklenmelidir.²³ Soruşturma veya kovuşturmanın yapılabilmesinin şarta bağlı olduğu hallerde mahkeme, şartın gerçekleşmediğini anladığında durma kararı verir. Durma sebeplerinin başında, muhakeme şartının gerçekleşmemiş ancak henüz gerçekleşebilir olması gelmektedir.²⁴ Bu karara uygulamada “*duruşmanın tatili*” kararı da denmektedir.²⁵ Durma kararı, uyuşmazlığı doğrudan veya dolaylı şekilde çözmediği için son karar (hüküm) değildir.²⁶ Örneğin, milletvekilinin yasama dokunulmazlığı Meclis kararı ile kaldırılmadan dava açılmış ise mahkeme durma kararı verir ve dokunulmazlığın kaldırılmasını bekler. Dokunulmazlığın her hangi bir sebeple kaldırıldığı, kendiliğinden sona erdiği veya düştüğü andan itibaren yargılama kaldığı yerden devam eder.

Dokunulmazlığın devamı süresince meclis kararı olmadan tutulamayan, sorguya çekilemeyen, tutuklanamayan ve yargılanamayan milletvekilleri için aynı fıkranın

²¹ Nur Centel/ Hamide Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 14. B., Beta y., İstanbul, 2017, s. 76-77.

²² M. Emin Artuk/Ahmet Gökçen/ A.Caner Yenidünya, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 9. B., Adalet y., Ankara, 2015, s. 182; Kemal Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.II, 2.B, Ekin y., Bursa, 2020, s. 866; Teziç, s. 460; Bülent Tanör/ Necmi Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 19. B., Beta y., İstanbul, 2019, s.269; Mehmet Tunç, **Yasama Dokunulmazlığının Ceza Hukuku Açısından Değerlendirilmesi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara, 2011, s. 105; Aydın Meydan, **1982 Anayasasında Yasama Dokunulmazlığı Ve Uygulaması**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi SBE, İstanbul, 2019; Afet Adem, **Türkiye’de Yasama Dokunulmazlığı**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri, 2010, s. 49; Murat Saltuk Bilgili, **1982 Anayasasına Göre Yasama Dokunulmazlığı**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Üniversitesi SBE, Erzincan, 2018, s.72; Kadir Aktaş, **TBMM Uygulaması Anlatımıyla Yasama Dokunulmazlığı**, Adalet y., Ankara, 2009, s.60; Nur Centel/ Hamide Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 17. B., Beta y., İstanbul, 2020, s. 77.

²³ Hasan Tunç/ Faruk Bilir/ Bülent Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, 4. B., Berikan y., Ankara, 2012, s. 165; Yüksel Yalova, **Türkiye Örneğinde Yasama Dokunulmazlığı Kavramı**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul, 1994 s. 54; Nurhan Atalay, **Türkiye’de Yasama Dokunulmazlığı**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi SBE, Kocaeli, 2008, s. 37; Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.2., s. 866; Aktaş, s.61.

²⁴ Feridun Yenisey/ Ayşe Nuhoğlu, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 8. B., Seçkin y., Ankara, 2020, s.788; Centel/Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 14. B., s.791; Nevzat Toroslu/ Metin Feyzioğlu, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 20.B., Savaş y., Ankara, 2020, s.360.

²⁵ Centel/ Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 14. B., s.791.

²⁶ Yenisey/ Nuhoğlu, s.788; Centel/ Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 14. B., s.792; Toroslu/ Feyzioğlu, s.360.

devamında iki istisnai hal sayılmıştır. Bunlardan biri ağır cezayı gerektiren suçüstü hali diğeri ise soruşturmasına seçimden önce başlanılmış olmak kaydıyla Anayasa'nın 14.maddesindeki temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmaması kenar başlığı altında yer alan durumlardır. Bu halde yetkili makam, vaziyeti hemen ve doğrudan doğruya TBMM'ye bildirmek zorundadır.

Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali,²⁷ meclis kararı beklenmeksizin dokunulmazlığın kendiliğinden kalktığı istisnai bir durumdur. Bu durumun gerçekleşebilmesi için milletvekili suçu işlerken yakalanmalı ve işlediği iddia edilen suç ağır ceza mahkemesinin madde yönünden yetkisine (görevine)²⁸ girmelidir.²⁹ Yani her iki durum birlikte gerçekleşmelidir. Yapılan yargılama esnasında suçüstü halinin gerçekleşmediği³⁰ veya isnat olunan suçun vasfı değiştiği için ağır ceza mahkemesinin görevine girmediği anlaşılırsa mahkeme tarafından durma kararı verilmelidir.³¹

Anayasa'nın 14.maddesinde³² düzenlenen durumlar da, soruşturmasına seçimden önce başlanmış olmak kaydıyla dokunulmazlık kapsamı dışında tutulmuş ancak

²⁷ 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun(CMK) 2/j bendinde, “ suçüstü: 1) İşlenmekte olan suç/2) Henüz işlenmiş olan fiil ile fiilin işlenmesinden hemen sonra kolluk, suçtan zarar veya başkaları tarafından takip edilerek yakalanan kişinin işlediği suç/ 3) Fiilin pek az önce işlendiğini gösteren eşya veya delille yakalanan kimsenin işlediği suç, ifade edecek şekilde” tanımlanmaktadır.

²⁸ Ağır ceza mahkemesinin görevi, Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun'un 12.maddesinde şu şekilde sayılmıştır: “Kanunların ayrıca görevli kıldığı hâller saklı kalmak üzere, Türk Ceza Kanununda yer alan yağma (m. 148), irtikâp (m. 250/1 ve 2), resmî belgede sahtecilik (m. 204/2), nitelikli dolandırıcılık (m. 158), hileli iflâs (m. 161) suçları, Türk Ceza Kanununun İkinci Kitap Dördüncü Kısımının Dört, Beş, Altı ve Yedinci Bölümünde tanımlanan suçlar (318, 319, 324, 325 ve 332`nci maddeler hariç) ve 12/4/1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun kapsamına giren suçlar dolayısıyla açılan davalar ile ağırlaştırılmış müebbet hapis, müebbet hapis ve on yıldan fazla hapis cezalarını gerektiren suçlarla ilgili dava ve işlere bakmakla ağır ceza mahkemeleri görevlidir. Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay`ın yargılayacağı kişilere ilişkin hükümler, askerî mahkemelerin görevlerine ilişkin hükümler ile çocuklara özgü kovuşturma hükümleri saklıdır.” Bkz.https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5235.pdf, (E.T.: 01/01/2021).

²⁹ Fezyioğlu, s.39.

³⁰ Buna dair Mecliste 23 Mart 1989`da bir hadise gerçekleşmiştir. Çıkan bir tartışmada milletvekili M. A. Ceylan, milletvekili İ. Arıkan`ın silahından çıkan kurşunla öldürülmüştür. İ. Arıkan ağır cezayı gerektiren suçüstü hali gerekçesiyle tutuklanmıştır. Yargılama, “kasten adam öldürme” ve “suçüstü” hükümlerine göre yürütülürken mahkeme heyeti İ. Arıkan`ın kasten adam öldürmediği sonucuna varmış, suçun vasfı değişerek “dikkatsizlik ve tedbirsizlik sonucu ölüme sebebiyet” vermek suçuna dönüşmüştür. Bu durumda Anayasanın 83.maddesinin 2.fıkrasındaki ağır cezayı gerektiren suçüstü halinin koşullarından biri olan ağır cezayı gerektirme koşulu uygulanamaz hale gelmiştir. Milletvekili hemen tahliye edilmiş, hakkındaki dava üyelik sıfatının sona ermesine kadar durdurulmuştur. Bkz. Aktaş,s.86.

³¹ Fezyioğlu, s.39. CHP İstanbul milletvekili Sezgin Tanrıkulu'nun 1 Haziran 2015`de bir gazeteye verdiği röportajda Cumhurbaşkanı R.T.Erdoğan`a hakaret ettiği iddiasıyla dava açılmış, milletvekilinin dokunulmazlığı devam ettiği için mahkeme hakimi “durma kararı” vermiştir. Yargılamanın devam edebilmesi için S.Tanrıkulu'nun dokunulmazlığının Meclisçe kaldırılması veya milletvekili sıfatının sona ermesi beklenecektir. Bkz.Sevda Sarıkaya, “CHP Milletvekili Sezgin Tanrıkulu'nun "Cumhurbaşkanı'na hakaretten" yargılandığı davada karar açıklandı,” **Hürriyet Gazetesi**, 08.04.2021. Bkz. https://www.hurriyet.com.tr, (E.T.:17/05/2021).

³² Anayasa'nın “Temel Hak ve Hürriyetlerin Kötüye Kullanılmaması” kenar başlıklı 14.maddesi şu şekildedir: “(Değişik: 3.10.2001-4709/3 md.) Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik

belirtilen durumların hangi suçlara karşılık geldiği açık olarak ifade edilmemiştir. Doktrinde “*siyasal suçlar*”³³ olarak ifade edilen bu durumların neler olduğu ve Ceza Kanunda yer alan hangi suç tanımıyla tipikliğe kavuşturulduğu veya kavuşturulmaya çalışıldığı tam olarak belli değildir.³⁴ Aktaş, “siyasal suçların TCK, m.299 ve devamında yer alan suçlar olduğunu, Anayasa koyucunun, Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığına kasteden bir suç işlemekte olan milletvekilinin dokunulmazlıktan yararlanmaya devam etmesini kamu yararına aykırı bulduğunu ve bu yüzden ilgili maddeyi ihdas ettiğini” belirtmektedir.³⁵

Gözler ise, “hangi suçun 14.maddedeki durumlar ile ilgili olduğu, hangi suçun bu durumlar ile ilgili olmadığına ilişkin bir soruyu objektif olarak cevaplayabilmenin mümkün olmadığını çünkü hangi suçun Anayasa'nın 14.maddesinde belirtilen durumların karşılığı olduğunu tespiti çalışmanın Ceza hukukunun “*kanunilik ve kıyas yasağı*” ilkesini açıkça ihlal edeceğini” ifade etmiştir.³⁶ Zira Anayasanın 14.maddesinde yer alan düzenleme genel bir düzenleme olup hangi suçların 14.madde kapsamında değerlendirileceği kararı, soruşturma ve kovuşturma makamlarına bırakılmıştır.³⁷

Bir milletvekili hakkında, 1982 Anayasasının 14.maddesi ile yasaklanan fiiller dolayısıyla takibat yapılması ancak fiilin seçimden önce işlenmesi ve soruşturmanın da seçimden önce başlamış olması şartına bağlıdır. Bu koşulların mevcudiyeti halinde, seçimden önce başlamış takibat seçimden sonra da devam edebilecektir. Suçun soruşturmasına seçimden önce başlanmış olma şartının aranma nedeni isnadın ciddiliğini sağlamak içindir. Tüm bu şartların gerçekleşmesi halinde milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılmasına gerek olmaksızın her tür muhakeme işlemi yapılabilecektir.³⁸

Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz. Anayasa hükümlerinden hiçbirisi, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz. Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir.”

³³ Küçük, “Doktrinde Ceza kanunu uygulamasında, Devletin siyasal menfaatine veya bir vatandaşın siyasal bir hakkına saldırı teşkil eden her suçun siyasal suç olduğunu, tamamen veya kısmen siyasal saiklerle işlenmiş her adi suçun da siyasal suç sayıldığını” belirtmiştir. Bkz. Küçük,s.369.

³⁴ Adem, s. 55.

³⁵ Aktaş,s.87,88.

³⁶ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, 3. B., Ekin y., Bursa, 2019 s. 561. Aktaş bu görüşe katılmamaktadır. “Zira Anayasanın 14.maddesine aykırı bir durumu saptayanların, salt saptadıkları duruma göre değil, o durumun ceza kanunundaki suç tipikliğinin varlığına göre muhakeme işlemlerine başvuracağını, eğer tespit edilen durum, ceza kanunlarında tipikliğe kavuşturulmamışsa ortada suç olmayacağını ve dokunulmazlığa müdahale edilmeyeceğini” ifade etmiştir. Bkz. Aktaş,s.88.

³⁷ Bilgili,s.36.

³⁸ Aktaş,s.89.

Bu konuya örnek gösterilecek olay 22 Temmuz 2007 genel seçimlerinde milletvekili seçilen Sabahat Tuncel hadisesinde yaşanmıştır. Genel seçimlerden önce 1982 Anayasa'nın 14.maddesi kapsamında değerlendirilen fiillerden dolayı tutuklu yargılanan Sabahat Tuncel, milletvekili seçildikten sonra yasama dokunulmazlığına sahip olduğunu ve yargılamanın durmasını talep etmiş³⁹ ancak mahkeme, dokunulmazlığının bulunmadığı ve yargılamanın devam etmesi yönünde ara karar vermiştir.⁴⁰

Yasama dokunulmazlığının amacı milletvekillerini siyasi saiklerle tahrik edilmiş asılsız kovuşturmalardan koruyarak yasama faaliyetlerine kesintisiz katılımın sağlanması olduğuna göre yasama dokunulmazlığına getirilecek istisna da, suçüstü halinde olduğu gibi kovuşturmanın siyasi amaçla yürütülmediği yönünde bir karine teşkil etmesi halinde kurumun mantığı ile örtülecektir.⁴¹ Aksi halde bertaraf edilmek istenen bir milletvekili adayının, 14.maddedeki durumlara ilişkin siyasi suç işlediği bahanesi ile seçimlerden önce hakkında soruşturma başlatılması ve milletvekili seçildikten sonra da tutuklanarak Meclisten uzaklaştırılması mümkün olabilecektir.⁴²

1.1.2.2. İnfaz Engeli Olan Dokunulmazlık

İnfaz, mahkemelerce verilip kesinleşen ceza ve güvenlik tedbirlerinin yerine getirilmesi olarak tanımlanabilir.⁴³ 1982 Anayasasının 83.maddesinin 3.fıkrası milletvekili hakkında seçimden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesini yani infazını üyelik sıfatının sona ermesine bağlayarak üyeliğin devamı müddetince zamanaşımının işlemeyeceğini hüküm altına almıştır.

Bir kişi milletvekili seçilmeden önce işlediği suçtan ötürü verilen hapis cezası kesinleştikten sonra milletvekili seçilirse, cezanın infazı milletvekilliğinin sona ermesine bırakılır veya milletvekili seçilmeden önce hapis cezasının infazına başlanmışsa milletvekili seçilmesiyle beraber tahliye edilir ve kalan cezanın

³⁹ Ayrıca davada, Sabahat Tuncel'in TCK'nın 314. maddesine göre örgüt üyeliğinden yargılandığı, bu maddenin Anayasasının 14. Maddesi kapsamında değerlendirilemeyeceği, devletin bölünmez bütünlüğüne karşı faaliyette bulunma fiilinin TCK'daki karşılığının 302. madde olduğu, bu durumun yasallık ilkesine aykırı olduğu şeklinde savunma yapılmıştır. Bkz. Bilgili,s.105.

⁴⁰ Aktaş, s.89; Bilgili,s.104,105; Adem,s.57.

⁴¹ O.Serkan Gülfidan, **Yasama Dokunulmazlığı-Müessesenin Amacı Karşısında 1982 Anayasasında Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı ve İstisnaları**, On İki Levha y, İstanbul, 2011, s. 101.

⁴² Makbule Karakelle, "**1982 Anayasasına Göre Yasama Bağışlıkları**," Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi SBE., Ankara, 2016,s.80; Adem,s.57; Bilgili,s.104; Küçük,s.371.

⁴³ Veli Özer Özbek, **İnfaz Hukuku**, 11. B., Seçkin y, Ankara, 2019, s. 27.

uygulanması milletvekilliğinin sona ermesine bırakılır ve bu süreçte zamanaşımı işlemez.⁴⁴

Dokunulmazlığın devamı müddetince Anayasa`da sayılan iki istisnai hal dışında soruşturma ve kovuşturma yapılamaz. Bu muhakeme işlemlerinin yapılabilmesi için dokunulmazlığın kaldırılması veya sona ermesi gerekir. Dokunulmazlığı kaldırılan milletvekili, yasama döneminin sona ermesi üzerine yapılan seçimlerde tekrar seçilecek olursa 1982 Anayasasının 83/4.maddesinde yer alan hükmü gereği, hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılabilmesi yeniden dokunulmazlığın kaldırılmasına bağlıdır.⁴⁵

Dokunulmazlığın kaldırılması kararlarının siyasi düşüncelerden etkilenmesini asgari düzeye indirmeyi amaçlayan Anayasa koyucu, TBMM`de ki siyasi parti gruplarınca yasama dokunulmazlığına ilişkin görüşme yapılamayacağı ve karar alınamayacağı kuralını (Any.m.83/5) kabul etmiştir.⁴⁶ Bunun sebebi, Meclis Genel Kurulunda, dokunulmazlığın kaldırılması kararı oylanırken milletvekillerinin kullanacağı oyların bağımsızlığını sağlayabilmektir. Zira Siyasi Partiler Kanunu`nun 27.maddesi, siyasi parti gruplarında alınan kararların milletvekillerini bağlayıcı nitelikte olabileceğini düzenlemiştir.⁴⁷ Dolayısıyla siyasi parti gruplarında bu yönde alınan bir karar veya ilgili konunun tartışılması, milletvekilinin tarafsızlığını etkileyerek subjektif karar vermesine sebep olabilecektir. Özbudun, “hemen tüm Avrupa ülkelerinde dokunulmazlığın kaldırılması kararının, ilgili milletvekilinin mensubu olduğu meclisin takdirine bağlı siyasal nitelikte bir karar olduğunu, Meclisin siyasal saiklerden ari ve isnadın ciddiyetini dikkate alarak karar vermesinin kurumun amacına uygun düşeceğini, Anayasa`nın, dokunulmazlığın kaldırılması kararlarının siyasal etkilerden uzak kalmasını sağlamak amacıyla Meclisteki siyasi parti gruplarında bu konuya ilişkin görüşme yapılamayacağı ve karar alınamayacağı kuralını kabul ettiğini” ifade etmektedir.⁴⁸

1.1.2.3. Yasama Dokunulmazlığının Özellikleri

Yasama dokunulmazlığı, milletvekillerinin kişisel çıkarı için değil kamu yararı için tanınmış, kamu düzenine ilişkin bir müessesedir. Asılsız veya ciddi olmayan soruşturma

⁴⁴ Döner, s. 57.

⁴⁵ Tanör/ Yüzbaşıoğlu, s.276.

⁴⁶ Özbudun, s.284.

⁴⁷ Kahan Onur Arslan, **Türk Parlamento Hukuku**, Adalet y., 2. B., Ankara, 2018,s.90.

⁴⁸ Ergun Özbudun, “Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı: Hukuki Mahiyetleri ve Farkları,” **TBBD**, S. 59, Ankara, 1971, s. 113.Bkz. <http://tbdergisi.barobirlik.org.tr/m2005-59-156>, (E.T.: 25/11/2020).

ve kovuşturma iddiaları ile milletvekilinin meclise devamını engelleme amacı güden, bilhassa iktidar partisinin girişimlerine karşı, koruma sağlamayı ve çalışmaların kesintisiz yürümesini hedefler.⁴⁹

1982 Anayasasının 83.maddesinin 2.fikrasında sayılan istisnai hallerde kendiliğinden kalkan yasama dokunulmazlığı bunun dışında meclis kararıyla⁵⁰ kalkabilir veya yasama döneminin sona ermesiyle beraber kendiliğinden son bulur. Ayrıca dokunulmazlık bütün suçlar için koruma sağlamaz, ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ve soruşturmasına seçimden önce başlanmış olmak kaydıyla Anayasa'nın 14.maddesinde sayılan haller dokunulmazlık kapsamına girmez.⁵¹ Mamafih yasama dokunulmazlığı yalnızca ceza kovuşturmalarına karşı koruma sağlar, milletvekili hakkında hukuk davası açılabilir veya cebri icra yoluna gidilebilir.⁵² Bunun dışında dokunulmazlık sürekli değildir, milletvekilliği süresince devam eder, milletvekilliğinin sona ermesiyle beraber dokunulmazlık da sona erer yani geçicidir.⁵³ Sayılmış olan bu istisnai hallerinden dolayı yasama dokunulmazlığı nispi kabul edilmektedir.⁵⁴

Yasama dokunulmazlığından milletvekilleri dışında Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar da faydalanır. Anayasa'nın 106.maddesinin 10.fikrası, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görevleri ile ilgili olmayan suçlarda yasama dokunulmazlığına ilişkin hükümlerden yararlanacağını belirtmiştir. Yani Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların kişisel nitelikteki suçları söz konusu olduğunda yargılama yapılabilmesi için öncelikle Meclis tarafından dokunulmazlığının kaldırılması gerekmektedir.⁵⁵

⁴⁹ Yusuf Solmaz Balo, "Yasama Dokunulmazlığı," **TBBD**, S.100, Ankara, 2012, s.19. Bkz. <https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php?pdf=0012682&lng=1>, (E.T.: 13/11/2020).

⁵⁰ Meclis, dokunulmazlığın kaldırılması hakkında karar verirken isnadın ciddiyetini ve yasama dokunulmazlığının varlık amacına uygun olacak şekilde, siyasi bir amacın olup olmadığını dikkate almalıdır. Meclis, milletvekiline isnat edilen suçun işlenip işlenmediğine karar veremeyeceğinden, meclisin yapmış olduğu incelemeler bir yargılama değildir. Nitekim AYM, T.21.03.1994, E.1994/21, K.1994/40 Sayılı kararında, "*bir üyeye yapılan suç isnadının ciddiliğine ve yasama dokunulmazlığının kaldırılması isteminin siyasi erklere dayanmadığına kanaat getirilmesi ve kovuşturma konusu eylemin kamuoyundaki etkisi bakımından yahut üyenin şeref ve haysiyetini koruma yönünden dokunulmazlığın kaldırılmasında zorunluluk bulunması durumunda yasama dokunulmazlığı kaldırılır*" demiştir. Bkz. Bilgili/ Ruhi, s. 76. Yasama Dokunulmazlığının kaldırılması işlemleri, Meclis içtüzüğü'nün 131- 134.maddeleri gereğince yapılır. Yasama dokunulmazlığının kaldırılması işlemleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Bilgili/Ruhi, s.75-80: Arslan, s.90-92.

⁵¹ Balo, s.27,28.

⁵² Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s.565.

⁵³ Adem, s.64.

⁵⁴ Özbudun, "Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı: Hukuki Mahiyetleri ve Farkları," s.110.

⁵⁵ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s.566.

1.1.3. Yasama Sorumsuzluğunun Kavramsal Çerçevesinin Belirlenmesi

1.1.3.1. Yasama Sorumsuzluğu Kavramı ve Tanımı

Yasama meclisi üyelerinin yani milletvekillerinin, meclis içinde ve dışında, meclis çalışmalarıyla alakalı olarak kullandığı oylar, ifade ettiği düşünceler ve yaptığı konuşmalardan ötürü sorumlu olmaması, meclis dışındaki bir organ tarafından sorumlu tutulamaması anlamına gelen yasama sorumsuzluğu, milletvekillerinin ifade hürriyetini koruyarak endişeden uzak, bağımsız bir şekilde yasama faaliyetini yerine getirme amacına hizmet eder.⁵⁶

Müzakerelerin yürütüldüğü parlamentoda, görelî hakikate ulaşmak için argüman ile karşı argümanın tartışıldığı münakaşalı bir süreç yaşanır.⁵⁷ Hararetli tartışmaların yaşandığı böyle bir süreçte milletvekilinin savunduğu görüşü rahatlıkla ifade edebilmesi, çekinmeden konuşabilmesi esastır. Ancak söylediği sözlerden ötürü herhangi bir zamanda soruşturma veya kovuşturmayaya uğrayacağından endişesini taşırsa temsil ettiği vatandaşın sesini duyuramaz, görevini layıkıyla yapamaz ki böyle bir durum meclise geliş amacıyla da bağdaşmaz. Yasama sorumsuzluğuyla amaçlanan, milletvekilini imtiyazlı ve üstün biri haline getirmek değil kamu yararını sağlamaktır.⁵⁸

Yasama sorumsuzluğuna ilişkin özellikle doktrinde bazı tartışmalar yapılmaktadır. Bunların ilki isimlendirme üzerinedir.⁵⁹ Anayasa'da yasama sorumsuzluğu ayrı bir kenar başlık altında düzenlenmemiştir. Dolayısıyla kurumun tanımı ve niteliklerine dayanarak bazı isimlendirmeler yapılmıştır. Örneğin: "Kürsü dokunulmazlığı,"⁶⁰ sağladığı korumanın mutlak olmasından ötürü "mutlak dokunulmazlık"⁶¹ veya ceza hukuku bakımından şahsi cezasızlık sebebiyle "mutlak dokunulmazlık,"⁶² milletvekillerinin meclisteki oy ve sözlerinden ve ileri sürdükleri düşüncelerinden dolayı sorumsuzluklarını ifade ettiğinden bahisle "teşriî mesuliyetsizlik,"⁶³ "parlamentar sorumsuzluk,"⁶⁴ "söz hürriyeti bağımsızlığı"⁶⁵ "mutlak masuniyet,"

⁵⁶ Döner, s. 50.

⁵⁷ Carl Schmitt, **Parlamentar Demokrasinin Krizi**, (Çev.: Emre Zeybekoğlu) 4. B., Dost y., Ankara, 2017, s.72.

⁵⁸ Kalağan, s.76.

⁵⁹ Sevinç, s. 6.

⁶⁰ Hasan Tahsin Fendoğlu, **Anayasa Hukuku**, 8. B., Yetkin y., Ankara, 2020, s.614.

⁶¹ Vural/ Koçak, s. 247.

⁶² Hakan Hakeri, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 23. B., Adalet y., Ankara, 2020, s. 128.

⁶³ İbrahim Kaplan, "Milletvekillerinin Sorumsuzluğu-Dokunulmazlığı ve Manevî Tazminat Davasına Etkisi," **AÜSBFD**, C. 47, S. 3, Ankara, 1992, s. 185,186. Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ausbf/issue/3116/43238>, (E.T.: 14/11/2020).

⁶⁴ Küçük, s. 18.

“mesleki muafiyet”⁶⁶ şeklinde isimlendirmeler yapılmakla beraber yazarlar arasında çoğunlukla “yasama sorumsuzluğu”⁶⁷ kullanılmaktadır. Sevinç'e göre, “bir milletvekilinin yasama çalışmalarıyla alakalı oy, söz ve eylemleri dolayısıyla meclis dışında bir organ tarafından sorumlu tutulamayacağını, “yasama sorumsuzluğu” cümlesinden daha açık anlatan bir kavram yoktur.”⁶⁸ Gözler ise, “yasama bağımsızlığının iki türü için yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı kavramlarının kullanılması gerektiğini bunların dışındaki terimlerin kavram kargaşasına yol açabileceğini” ifade etmektedir.⁶⁹

Bir diğer tartışmaysa yasama sorumsuzluğunun, Anayasada yasama dokunulmazlığı başlığı altında düzenlendiği için sanki yasama dokunulmazlığıymış gibi anılagelmesidir. Sözlükte karşılığı bulunmayan “yasama sorumsuzluğuna”, internet kaynaklı hukuk terimleri sözlüğünde de yer verilmemiştir.⁷⁰ Hukuk sözlüğündeysen⁷¹ yasama dokunulmazlığı tanımlanmış ve karşıt anlamı olarak yasama sorumsuzluğu gösterilmiştir. Bunun sebebi yasama dokunulmazlığının nispi, yasama sorumsuzluğunun mutlak kabul edilmesidir. Yani her iki kurumun sahip olduğu niteliklere dayanılarak yasama dokunulmazlığı tanımlanmış, yasama sorumsuzluğu içinse dokunulmazlığın zıt anlamı demekle yetinilmiştir. Zira 1876 tarihli Kanun-i Esasiden bu yana Türk Anayasalarında düzenlenen yasama sorumsuzluğunun günümüze kadar kesin bir tanımı yapılmamıştır.⁷²

Yasama sorumsuzluğunun hukuk davalarına ilişkin sağladığı koruma hususunda da doktrin ve yargı kararlarında görüş birliği bulunmamaktadır. Milletvekillerinin sarf ettiği sözlerin ve düşünce açıklamalarının, hakaret içermesi halinde ceza davalarına yönelik koruma sağladığına dair herhangi bir tartışma olmamakla beraber tazminat davalarına karşı koruyup korumayacağı hususunda görüş birliği sağlanamamıştır.

⁶⁵ Akman Akyürek, **Parlamentelerin Yasama Faaliyetlerinden Dolayı Hukuki ve Cezai Sorumlulukları**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul, 1989, s. 11.

⁶⁶ Can ve Aktaş, “Sorumsuzluk kapsamında değerlendirilen fiillerin milletvekillerinin parlamenter işlevlerine yani bir nevi mesleki etkinliklerine ilişkin olmasından ötürü bu bağımsızlık türünden bahsedilirken mesleki muafiyet ifadesinin karşımıza çıktığını” belirtmektedir. Bkz. Osman Can/ Duygu Şimşek Aktaş, “Yasama Sorumsuzluğunun İşlevsizleştirilmesi,” **Terazi Hukuk Dergisi**, C.13, S. 145, Ankara, 2018, s. 63. Bkz. <https://te.b-ok.as/book/3604361/9af7c8>, (E.T.: 18/02/2021).

⁶⁷ Gözübüyük, s. 201; Teziç, s. 448; Kemal Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.1, Ekin y., Bursa, 2020 s. 861; Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 545; Özer, s. 258; Sevinç, s. 14.

⁶⁸ Sevinç, s.14.

⁶⁹ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s.545.

⁷⁰ **T.C Adalet Bakanlığı Hukuk Sözlüğü**, Bkz. <https://sozluk.adalet.gov.tr/>, (E.T.: 25/01/2021).

⁷¹ Ejder Yılmaz, **Hukuk Sözlüğü**, Yenilenmiş 7. B., Yetkin y, Ankara, 2017, s. 841.

⁷² Zeynep Çiğdem Hamurcu, **Yasama Sorumsuzluğunun Hakaret Suçuna Etkisi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi SBE, Yalova, 2019, s. 9.

Yasama sorumsuzluğu kavramında yer alan yasama ve sorumsuzluk kelimeleri ayrı ayrı irdelendiğinde, yasama: Yasa yapma; yasa koyma; teşri; genel, soyut, objektif ve sürekli nitelikte kararlar koyma⁷³ anlamı taşıırken, sorumsuzluk: Sorumsuz olma durumu; sorumsuzca davranış; mesuliyetsizlik⁷⁴ anlamına gelmektedir. Sorumluluk için yapılan tanımdan yola çıkarak da sorumsuzluğun anlamını çıkarmak mümkündür. Sorumluluk: “Mesuliyet; uyulması gereken bir kurala aykırı davranışın hesabını verme; tazminatla yükümlü tutulma; işlenmiş olunan bir suçun gerektirdiği cezayı çekme”⁷⁵ olduğuna göre sorumluluk tanımının mefhumu muhalifinden hareketle sorumsuzluk, “Mesuliyetsizlik; uyulması gereken bir kurala aykırı davranışın hesabını vermeme; tazminatla yükümlü tutulmama; işlenmiş olan bir suçun gerektirdiği cezayı çekmeme” şeklinde bir çıkarım ile de tanımlanabilecektir.⁷⁶

Nitekim yasama ve sorumsuzluk terimleri için yapılan tanımlar bir araya getirildiğinde “yasa yapma, yasa koyma, objektif, soyut, genel ve sürekli nitelikte kararlar koyma dolayısıyla mesuliyetsiz olma, kurala aykırı davranışın hesabını vermeme, tazminatla yükümlü tutulmama, suç olduğu takdirde suçun cezasını çekmeme” şeklinde oldukça genel bir çıkarım yapılabilmekle beraber Anayasanın 83.maddesinin 1.fikrasındaki düzenleme gereği “sorumsuzluk” ile kastedilenin yasama faaliyeti ile alakalı kullanılan oy, ileri sürülen düşünce ve konuşmalardan dolayı “sorumlu olmamaları”, “sorumlu tutulmamaları” olduğu anlaşılmalıdır.⁷⁷

Anayasanın 83.maddesinin birinci fıkrası ile yasama sorumsuzluğunun çerçevesi belirlenmiş⁷⁸ ve en azından genel bir tanım yapabilmek için zemin oluşturulmuştur. Bu bağlamda yapılan tanımlara bakıldığında, yazarların bir kısmı yasama sorumsuzluğunu ifade ettiği anlam noktasında tanımlarken bir kısmı ise hizmet ettiği amaç doğrultusunda tanımlamıştır.

İfade ettiği anlam bakımından yazarlar tarafından yapılan tanımlamaların bir kaçına bakıldığında, Teziç, “*Milletvekilinin parlamenter fonksiyonuyla ilgili olarak mecliste kullandığı oy, söylediği sözler ve ileri sürdüğü düşünceler nedeniyle bunlar soyut olarak suç niteliği taşıyabilir, parlamento dışındaki herhangi bir makam tarafından*

⁷³ **Türk Dil Kurumu Sözlükleri**,Bkz. <https://sozluk.gov.tr/>, (E.T.: 07/02/2021).

⁷⁴ **Türk Dil Kurumu Sözlükleri**,Bkz. <https://sozluk.gov.tr/>, (E.T.: 07/02/2021).

⁷⁵ Yılmaz, s.691.

⁷⁶ Hüseyin Özcan, “Bakanların Yasama Sorumsuzluğu”, **Kamu Hukuku Arşivi**, C. 9, S. 2, İstanbul, 2006, s. 111.Bkz. <https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php?pdf=0008457&lng=0>, (E.T.: 13/11/2020).

⁷⁷ Özcan,s.111

⁷⁸ Özcan,s.111.

sorumlu tutulamamasıdır.”⁷⁹ Şeklinde ifade ederken Gözler, “*Milletvekillerinin görevlerini yerine getirmeleri sırasında açıkladıkları düşüncelerden ve verdikleri oylardan dolayı herhangi bir soruşturmaya uğramamaları*”⁸⁰ Gözübüyük ise, “*Milletvekilleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden ve bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan dolayı sorumlu olmazlar*”⁸¹ tanımını yapmaktadır.

Uslu, yasama sorumsuzluğunu, “*TBMM üyelerinin yasama işleviyle alakalı olarak Mecliste kullandıkları oy, söyledikleri söz ve ileri sürdükleri düşünce nedeniyle, bunlar suç niteliği taşıyalar dahi Meclis dışında herhangi bir makam tarafından sorumlu tutulamamasıdır,*”⁸² şeklinde tanımlarken, Özer, “*Yasama organı üyelerinin parlamentoda yaptığı çalışmalar sırasında, yaptığı konuşmalardan dolayı hukuki ve cezai olarak sorumlu olmamalarıdır*”⁸³ diyerek yasama sorumsuzluğunun kapsamını konuşmayla sınırlı tutmuştur.

Aybar, 1937 tarihli makalesinde yasama sorumsuzluğunu “*milletvekillerinin, parlamenter vazifelerinden doğan ve onunla alakalı fiil ve hareketleri dolayısıyla ömür boyu, cezai ve medeni her tür sorumluluktan uzak tutan bir kural*”⁸⁴ olarak tanımlamıştır. Yalçın ise yasama sorumsuzluğunu, “*düşünceyi açıklama özgürlüğünün güvencesi*”⁸⁵ olarak ifade etmiştir.

1.1.3.2. Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay Kararlarında Yasama Sorumsuzluğunun Tanımı

Yargı kararlarında, “yasama sorumsuzluğu” kavramı “yasama dokunulmazlığı” kavramından hareketle tanımlanmıştır.⁸⁶ İlgili kararlara bakıldığında çoğunlukla sorumsuzluğun tanımı, düzenleniş amacı doğrultusunda yapılmış bu vesileyle mutlak kabul edilen kurumun sınırları çizilmeye çalışılmıştır. Örneğin Anayasa Mahkemesi 1987 yılında vermiş olduğu bir kararında sorumsuzluğun Anayasada yer alan düzenlemesinden hareketle şöyle demektedir, “*Anayasa'nın, yasama dokunulmazlığı,*

⁷⁹Teziç, s. 448.

⁸⁰ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 545.

⁸¹ Gözübüyük, s.201.

⁸² Ferhat Uslu, **Türk Anayasa Hukuku**, Adalet y., Ankara, 2017, s. 181.

⁸³Özer, s. 258.

⁸⁴Mehmet Ali Aybar, “Teşrii Masuniyet”, **İÜHFİM**, C.3, S.0, İstanbul,1937, s. 122. Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhfm/issue/9138/114470>, (E.T.: 29/12/2020).

⁸⁵ Türkan Yalçın, “Yasama Sorumsuzluğu”, **TBBD**, S. 2, Ankara, 1992, s. 216, Bkz. <http://tbdergisi.barobirlik.org.tr/m1992-19922-992>, (E.T.: 20/11/2020).

⁸⁶ Özcan, s. 112.

*başlıklı 83.maddesi yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığını birlikte düzenlemiştir. Milletvekilinin, yasama işleriyle ilgili olarak mecliste kullandığı oylar, söylediği sözler, ileri sürdüğü düşünceler nedeniyle yasama organı dışında herhangi bir makam tarafından sorumlu tutulamamasıdır.*⁸⁷ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu,1984 tarihli kararında, “yasama dokunulmazlığının mutlak ve muvakkat dokunulmazlık olmak üzere iki şekilde zuhur ettiğini, milletvekillerinin söz ve düşünce hürriyetini serbestçe kullanma amacıyla ihdas edilmiş Anayasal müessesenin ise mutlak dokunulmazlık olduğunu” belirtmiştir. Ayrıca mutlak dokunulmazlığın, kişiye bağlı bir imtiyaz olmadığını ve fakat yasama fonksiyonunun yerinde olarak yapılabilmesi için hizmete bağlı zorunlu bir güvence olduğuna değinmiştir.⁸⁸ Yargıtay 4.Hukuk Dairesi, bir kararında sorumsuzluğun kötüye kullanılıp kullanılmadığını değerlendirmiş ve “kişisel kını tatmin amacıyla söylenen sözlerin kurumun varoluş amacıyla bağdaşmayacağını” ifade etmiştir.⁸⁹ Aynı daire başka bir kararında önce dokunulmazlığın amacını belirtmiş sonra da kurumun, mutlak ve nispi olarak ikiye ayrıldığını ifade ederek sorumsuzluğun amacını ve kapsamının sınırlarını saymıştır.⁹⁰

Yargıtay ilerleyen dönemlerde verdiği kararlarında ise sorumsuzluk ve dokunulmazlık kavramlarını birbirinden ayrı ele almayı tercih etmiştir.⁹¹ Yargıtay 8.Ceza Dairesi, yeni tarihli bir kararında yasama sorumsuzluğunu tek başına ele almış müessesenin önem ve ihdas amacını belirttikten sonra sorumsuzluğun yer ve fiiller yönünden kapsamını değerlendirmiştir.⁹²

⁸⁷ AYM, T.: 22/05/1987, E.:1986/13, K.:1987/12 Sayılı Kararı, **AYMKD**, C.1, S. 23,Ankara,1989, s.252. Bkz. https://anayasa.gov.tr/media/4942/kd_23.pdf, (E.T.: 29/01/2021).

⁸⁸“*Yasama dokunulmazlığı, yasama meclisi üyelerinin yasama işlemlerini her türlü endişe ve baskıdan uzak olarak yerine getirebilmeleri için kendilerine tanınmış ve niteliği yönünden üyenin fikir ve söz hürriyetini eksiksiz olarak ve serbestçe kullanmayı sağlamak amacıyla güden bir Anayasa müessesesidir. Niteliği ve şümülü itibarıyla senatör ve milletvekillerinin suç teşkil eden belirli fiillerinden dolayı hiçbir zaman hukuk ve ceza kovuşturulması yapılmamasını ve yine diğer bazı fiil ve hareketlerden dolayı da ancak yasama organının izin ve müsaadesiyle kovuşturma yapılabileceğini belirtir. Bu açıklamadan anlaşıldığına göre, yasama dokunulmazlığı biri mutlak, diğeri de muvakkat olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Anayasanın 79/1. maddesinde: "Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden ve bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar" demek suretiyle mutlak dokunulmazlık tarif edilmektedir.*” YHGK, T.: 4/4/1984, E.:1981/4-1161, K.: 1984/365 Sayılı Kararı. Bkz. <https://www.kazancihukuk.com/>, (E.T.: 10/03/2021).

⁸⁹ Y4.HD, T.1.10.2001, E.2001/4476, K.2001/8768 Sayılı Kararı. Bkz. <https://www.kazancihukuk.com/>, (E.T.: 10/03/2021).

⁹⁰Y4.HD, T. 11.12.1978, E.1978/97,K.1978/13985 Sayılı Kararı. Bkz. <https://www.kazancihukuk.com/>, (E.T.: 23/05/2021).

⁹¹ Özcan, s. 113.

⁹² Y8CD, T.27.01.2020, E.2019/11168,K.2020/1011 Sayılı Kararı. Bkz. <https://www.kazancihukuk.com/>, (E.T.: 23/05/2021).

1.1.3.3. Venedik Komisyonu Raporunda Yasama Sorumsuzluğunun Tanımı

Venedik Komisyonu⁹³ 2014 tarihli raporunda yasama sorumsuzluğuna ilişkin görüşlerini şöyle belirtmiştir: *“Her türlü parlamento dokunulmazlığı, parlamento üyelerine, diğer vatandaşların sahip olmadığı özel bir yasal koruma verir, bu tür bir dokunulmazlık esas olarak “parlamento görevlerinin yerine getirilmesinde ifade edilen görüşler” ve “kullanılan oylarla” ilgilidir. Parlamenterin, yasama faaliyetinin ifasında belirttiği görüşlerine ilişkin olarak yararlandığı koruma, genellikle vekillik sona erdiğinde de ortadan kalkmaması anlamında kalıcıdır. Sorumsuzluk(ifade ve fikir özgürlüğü) normalde parlamenterleri, devlet organları tarafından cezai kovuşturma ve hukuk davaları dâhil olmak üzere her türlü harici yasal işleme karşı korur.”*⁹⁴

Komisyon 2016 yılında hazırladığı raporunda, yasama sorumsuzluğu ile dokunulmazlığı ayırdıktan sonra her ikisini ayrı tanımlamıştır. Komisyona göre sorumsuzluk, milletvekilliği görevinin icrası ile alakalı olarak kullanılan oyları, açıklanan görüşleri ve söylenen sözleri, her türlü adli işlem karşısında koruyan bir dokunulmazlıktır. Bu koruma ile milletvekillerine, sıradan vatandaşların sahip olduğundan daha geniş bir ifade özgürlüğü sağlanmaktadır.

Sorumsuzluğun, milletvekillerinin düşünce ve konuşma özgürlüğünün güvence altına alınmasına odaklandığını ve böylece meclis tartışmalarının özgürce yapılmasını kolaylaştırdığını belirten Venedik Komisyonu, “ulusal anayasalarda ve uluslararası insan hakları belgelerinde ifade hürriyeti ile ilgili genel hükümler bulunmasına rağmen, yasama sorumsuzluğu ile ilgili ulusal kuralların, anayasa hukukunun meşru öğeleri olduğunu ve bunun demokratik yollarla seçilmiş temsili bir mecliste, siyasi tartışmalar yapabilme özgürlüğüne duyulan özel bir ihtiyacın etkili bir şekilde karşılanması gerekçesine dayandığını” ifade etmiştir. İfade özgürlüğünü korumanın asıl kapsamının genellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin(AİHS) 10.maddesinde yer aldığını ancak sorumsuzluk ile ilgili ulusal kurallara hala ihtiyaç olduğunu” ileri sürmüştür.⁹⁵

Venedik Komisyonu, ulusal kurallarla düzenlenecek yasama sorumsuzluğuna neden ihtiyaç olduğuna ve kurumun neden gerekli olduğuna dair yaptığı değerlendirmeyi dört

⁹³ Venedik Komisyonu, resmî adıyla Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu, anayasa hukuku alanında bağımsız uzmanların oluşturduğu, Avrupa Konseyi'nin bir danışma organıdır. Türkiye kurulduğu tarih olan 1990 yılından beri komisyon üyesidir.

⁹⁴ Venedik Komisyonu'nun 14 Mayıs 2014 Tarihli, “Parlamenter Bağımsızlıkların Kapsam ve Kaldırılması” Başlıklı Raporu,s.4,11,33.Bkz. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2014\)011-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2014)011-e), (E.T.: 28/01/2021).

⁹⁵ Venedik Komisyonu, T. 14 Ekim 2016, 858 / 2016 Sayılı Görüşü, s.5. Bkz. <http://www.ihop.org.tr/wp-content/uploads/2016/11/Venedik-Komisyonu-Yasama-Dokunulmazl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-G%C3%B6r%C3%BC%C5%9F%C3%BC.pdf>, (E.T.:25/05/2021).

başlık altında toplamıştır. “Parlamentoda ifade hürriyetinin sağlanmasının önemli olduğunu” belirten Komisyon, “kurumun önemine binaen AİHS`nin 10.maddesiyle sağlanan korumanın ötesinde bir korumanın zaruri olduğunu, yasama sorumsuzluğu ile milletvekillerinin şahsının değil parlamentonun demokratik işlevselliğinin korunduğunu” belirtmiştir. Ayrıca, “AİHS`nin 10.maddesinin milletvekillerini hukuki soruşturma ve kovuşturmalara karşı korumadığını, bu yüzden yürütmenin veya diğer şahısların başlatacağı hukuki tartışmalarla milletvekilinin meşgul edilmesi ve yasama görevinin engellenmesinin mümkün olabileceğini, dolayısıyla milletvekilinin konuşma özgürlüğü her ne kadar AİHS`nin 10.maddesiyle korunmuş olsa da demokrasinin gereği olarak yasama sorumsuzluğunun ulusal anayasalar ile güvence altına alınması gerektiğini zira sorumsuzluğu iç hukuka dahil etmenin Anayasal normlar kadar güçlü koruma sağlamadığını” ifade etmiştir.⁹⁶

1.1.3.4. Yasama Sorumsuzluğunun Konu ve Yer Bakımından Kapsamı

1.1.3.4.1. İfade Hürriyeti

Anayasa`nın 83.maddesinin ilk fıkrasında yer alan yasama sorumsuzluğu kurumu; TBMM üyelerinin, Meclis çalışmaları sırasında kullandıkları oylardan, söyledikleri sözlerden, ileri sürdükleri düşüncelerden ve hatta bunları Meclis dışında açığa vurmak ve tekrarlamaktan sorumlu tutulamayacağını güvence altına almıştır.

Yasama sorumsuzluğu, ifade özgürlüğü tözünde hayat bulan bir kurumdur. Çünkü milletvekillerinin meclis çalışmaları sırasında konuşma yapması, düşüncelerini ileri sürmesi veya düşüncesi yönünde oy vermesi, ifade özgürlüğü temelinde gerçekleşir. Nitekim “ifade” kelimesinin Büyük Türkçe Sözlükte geçen farklı anlamlarından biri de “düşünülen, hissedilen bilinen, öğrenilen bir şeyin dışa vurulması, belirtilmesi, beyan edilmesi, anlatım”⁹⁷ şeklindedir. Türk Dil Kurumu Sözlüğünde ifade: Anlatım; deyiş, söyleyiş; bir duyguyu yüz aracılığıyla anlatan belirtilerin, mimiklerin bütünü,⁹⁸ olarak tanımlanmaktadır.

Bu durumda, yasama sorumsuzluğu koruması altında yer alan söz, oy ve düşünce açıklamalarını ifade özgürlüğü olarak kabul etmekte bir beis bulunmamaktadır. Zira ifade; soyut bir kavram olan düşüncenin, jest, mimik, oy veya söz ile vücut bularak dışa vurulması, aktarılması, anlatılmasıdır. Akgül ifade özgürlüğünü: “Soyut, kişinin kendi

⁹⁶ Can/Aktaş,s.68-73.

⁹⁷ D. Mehmet Doğan, **Büyük Türkçe Sözlük**, İz y., 11. B., İstanbul, 1996, s. 523.

⁹⁸ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, **Büyük Türkçe Sözlük**, Bkz. <https://sozluk.gov.tr/>, (E.T.: 22/01/2021).

zihninde olan ve o istemedikçe kimsenin bilmesi mümkün olmayan düşüncesinin, başkaları tarafından bilinir hale gelmesi için kelimelere dökme serbestisi”⁹⁹ diye tanımlar. Düşünce ancak ifade edilirse başkaları tarafından öğrenilir, ifade edilmeyen düşünceyi kimse bilemeyeceği için korunmaya da muhtaç değildir.

Düşünce ve ifade özgürlüğü, yalnız milletvekillerine özgülenmiş bir güvence olmayıp Anayasa ve insan hakları metinlerinde yer alan temel haklardan biridir ve hemen tüm demokrasilerde ifade özgürlüğü anayasal güvence altına alınmıştır.¹⁰⁰ Bu haklar, negatif statü hakları(koruyucu haklar, kişisel kamu hakları) yani kişinin, Devlet tarafından aşılamayacak ve dokunulamayacak özel alanının sınırlarını çizen hak ve özgürlükleri içerisinde yer alır. İlk olarak 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile Anayasamıza giren düşünce özgürlüğü,¹⁰¹ 1982 Anayasasının 25.maddesinde “düşünce ve kanaat hürriyeti” kenar başlığı altında, ifade özgürlüğü ise 26.maddesinde “düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti” kenar başlığı altında tanımlanmıştır.

Yine Türkiye'nin taraf olarak 1950 yılında imzaladığı ve 1954 yılında yürürlüğe giren AİHS'nin 9.maddesi “düşünce, vicdan, din özgürlüğü” kenar başlığı, 10.maddesi de “ifade özgürlüğü” kenar başlığıyla düşünce ve ifade özgürlüğünü koruma altına almıştır. Anayasanın 90.maddesi, usule uygun olarak yürürlüğe giren uluslararası sözleşmelerin kanun hükmünde olduğunu, bu şekilde yürürlüğe giren temel hak ve özgürlüklere ilişkin sözleşmelerle kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyumsuzluklarda uluslararası sözleşme hükümlerinin esas alınacağını düzenlemiştir. Bu durumda düşünce ve ifade hürriyetinin öncelikle Anayasa ve sonrasında AİHS ile yani çift katmanlı bir zırhla korunduğunu söylemek mümkündür.

Milletvekillerinin düşünce ve ifade hürriyeti, Anayasanın 25. ve 26.maddeleriyle, AİHS'nin 9. ve 10.maddeleri yönünden vatandaş ile aynı koruma ve statüye sahiptir. Keza vekilin düşünce ve ifade özgürlüğü, Anayasanın 83.maddesinin 1.fıkrasıyla sağlanan korumadan da yararlanır. Yani üç katmanlı bir korumaya sahiptir. Böylece

⁹⁹ Mehmet Emin Akgül, “İfade Özgürlüğünün Tarihsel Süreci”, **AÜHFD**, C.61, S.1,Ankara,2012 s. 1, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auhfd/issue/42474/511634>, (E.T.: 15/11/2020).

¹⁰⁰ Akgül, s. 3.

¹⁰¹ Kişi dokunulmazlığı, vicdan, düşünme, söz, yayım, yolculuk, bağış, çalışma, mülk edinme, malını ve hakkını kullanma, toplanma, dernek kurma, ortaklık kurma hakları ve hürriyetleri Türklerin tabii haklarından.(1924 Teşkilatı Esasiye Kanunu, m. 70) 1924 Anayasası`nda Türk vatandaşlarına tanınmış bu haklar 1961 ve 1982 Anayasalarında “herkes” ifadesi ile bütün vatandaşları içerecek şekilde genişletilmiştir.

milletvekillerinin ferdi ve meclisin kolektif hürriyetinin¹⁰² daha güçlü korunduğu ve kamu yararı amacının gerçekleştiği kabul edilmektedir.

Yasama sorumsuzluğu meclis çalışmalarıyla alakalı oy, söz ve düşünce açıklamaları yönünden henüz suç oluşmadan koruma sağlar. Keskinsoy'un belirttiği gibi meclis çalışmalarıyla alakalı oy, söz ve düşünce henüz açıklanmadan, açıklanmasına yönelik tereddütleri ortadan kaldırma yani önleyici olma özelliğine sahiptir.¹⁰³ Lakin belirtmek gerekir ki meclis çalışmaları sırasında yaşanan yumruklaşma, tekme atma, yaralama, öldürme gibi müessir fiiller sorumsuzluk korumasından faydalanamaz.

1.1.3.4.2. Yasama Yetkisi ve Fonksiyonu

Yasama sorumsuzluğunun özünü millet egemenliği yani milleti temsilen ve millet adına hareket edebilme,¹⁰⁴ milletin sesi olma, milletin hakkı olanı onlar adına alabilme veya koruma ön kabulü oluşturur. İfade özgürlüğü temelinde evrilen yasama sorumsuzluğu, milletin temsilcisi konumundaki milletvekillerinin yürüttüğü yasama faaliyetinin müdahale ve tehdit olmaksızın kesintisiz devamını amaçlar. Dolayısıyla yasama sorumsuzluğunun, ifade hürriyeti ve yasama fonksiyonunun yerine getirilmesi için yapılan yasama işlemleri ile anlam bulduğunu söylemek mümkündür.

1982 Anayasasının 83. maddesinin 1. fıkrası “meclis çalışmaları” ifadesi ile yasama sorumsuzluğunun kapsamını “yasama fonksiyonu” ölçütüne bağlamıştır.¹⁰⁵ Buna göre yasama fonksiyonu gereği olan bütün eylemler sorumsuzluk kapsamına girecektir.¹⁰⁶ Yasama fonksiyonu için “yasama organının,¹⁰⁷ yasama yetkisi gereği yaptığı işlemlerden oluşur” denebilirse de oldukça muğlak olan bu ifadenin anlaşılabilmesi için öncelikle birbiriyle bağlantılı olan bu kavramları tanımlamak sonrasında ise “meclis çalışmaları” kavramının sınırlarını belirlemek gerekmektedir.

Yasama yetkisi, yasama organının bağlayıcı hukuk yapma üstünlüğü anlamına gelir.¹⁰⁸ Genellik, aslilik ve devredilmezlik olmak üzere üç temel özelliği bünyesinde barındıran ve gücünü Anayasadan alan yasama yetkisini İba, “dar anlamda yasama

¹⁰² Faruk Bilir, *Türkiye’de Milletvekilliği ve Milletvekilliğinin Sona Ermesi*, Nobel y., Ankara, 2001, s. 102.

¹⁰³ Ömer Keskinsoy, *Yasama Sorumsuzluğu*, Turhan y., Ankara, 2007, s. 8

¹⁰⁴ İlke Açıkan, *Yasama Sorumsuzluğunun Tazminat Sorumluluğu Bakımından Sınırları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara, 2010, s. 22.

¹⁰⁵ Özcan, s. 110.

¹⁰⁶ Teziç, s. 452.

¹⁰⁷ Tüm yasama işlemleri genel kurulda sonuçlandırıldığı için yasama organı denilince TBMM Genel Kurulunun anlaşılması gerekir. Bkz. Şeref İba, *Parlamento Hukuku*, 7.B., Seçkin y., Ankara, 2020, s.55.

¹⁰⁸ İba, *Parlamento Hukuku*, 7.B., s. 52.

organının gerçekleştirdiği kanunlaştırma faaliyetleri, geniş anlamda ise yasama organının parlamenter diplomasi ve denetim dâhil olmak üzere tüm görev ve yetkileri” şeklinde tanımlamaktadır.¹⁰⁹

Yasama yetkisinin genelliği ile kastedilen ilk olarak, Anayasaya aykırı olmamak şartıyla yasama organının istediği her konuyu kanunla düzenleyebilmesidir.¹¹⁰ İkinci olarak yürütme organına bırakılmış “mahfuz” bir düzenleme yetkisinin bulunmaması¹¹¹ ve üçüncü olarak ise yasama organının gerekli görmesi halinde bir konuyu ayrıntılı şekilde veya yalnız ana hatlarıyla düzenleyebilmesidir.¹¹²

Yasama yetkisinin asliliği (ilkelliği); yasama organının araya başka bir işlem girmeksizin bir konuyu doğrudan doğruya ilk elden düzenleyebilmesidir.¹¹³ Yasama yetkisinin devredilmezliği ise yasama organının kanun, kanuna eşdeğer veya kanun gücüne sahip hukuki işlem yapma yetkisini başka bir organa devredemeyeceği anlamına gelmektedir.¹¹⁴

1982 Anayasasının 7.maddesine göre yasama yetkisini kullanma kudreti Türk milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisine aittir.¹¹⁵ Bir başka organa devredilemeyen yasama yetkisi, TBMM`nin yasama fonksiyon ve işlemlerinin özü konumundadır.

Mezkur Anayasada, yasama fonksiyonu kategorisini belirleyecek kesin bir kriter olmamasına rağmen bu noktada kesinlik ifade eden şey, yasama fonksiyonunun yasama organı tarafından gerçekleştirilecek olmasıdır.¹¹⁶ Bunun sebebi de Devlet fonksiyonlarının (yasama, yürütme, yargı) ayrımı¹¹⁷ konusunda şekli (organik) kriterin¹¹⁸ benimsenmiş olmasıdır.

¹⁰⁹ İba, **Parlamento Hukuku**, 7.B., s. 52.

¹¹⁰ İba, **Parlamento Hukuku**, 7.B., s. 52; Tanör/Yüzbaşıoğlu, s.299; Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.1, s. 898; Özbudun,s.211

¹¹¹ Özbudun, s.52.

¹¹² İba, s. 53; Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.1, s. 898; Özbudun, s. 211.

¹¹³ Özbudun, s. 211.

¹¹⁴ Özbudun, s. 213.

¹¹⁵ İlgili hüküm, 1982 Anayasasının 7.maddesinde ve 1961 Anayasasının 5.maddesinde “*Yasama yetkisi Türk milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisinindir. Bu yetki devredilemez.*” 1924 Anayasasının 6.maddesinde “*Millet teşri salahiyetini bizzat istimal eder*” şeklindedir.

¹¹⁶ Sezgin Baş, **Türk Anayasa Hukukunda Yasama İşlemleri Teorisi ve Parlamento Kararları**, On İki Levha y., İstanbul, 2016, s.12.

¹¹⁷ Bu konuda maddi ve şekli(organik) olmak üzere iki kriter öne sürülmüştür. Maddi kriter, devletin hukuki fonksiyonlarının tasnifini, bu fonksiyonların ifasında başvuru işlemlerinin hukuki mahiyetine göre yapmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**,4. B., Ekin y., Bursa, 2013, s.345-347. Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s.615-617. Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.1,s.891-895.

¹¹⁸ Şekli(organik) kriter, devlet fonksiyonlarını ifa eden organa ve yapılış şekillerine göre tasnif etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, s. 348-349. Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 618-622, Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.1,895-897.

Şekli kritere göre yasama fonksiyonu, yasama organının yani parlamentonun yaptığı işlemlerden oluşur.¹¹⁹ İba, “yasama işlevinin en dar anlamıyla kanun koyma, değiştirme ve kaldırma yetkisine indirgenebileceğini; geniş anlamda ise yasama organının gerçekleştirdiği tüm işlemleri kapsayacak biçimde tanımlanabileceğini” belirtmektedir.¹²⁰

Baş, “parlamentar sistemlerde yasama organının fonksiyonlarını; halkın temsili, yürütme organını kontrol ve gözetleme, hükümeti oluşturma, bütçe üzerinde kontrol ve yasa yapımı” olmak üzere beş grupta toplamaktadır.¹²¹

Yasama işlemi; yasama organının, yasama görevi ve yasama yetkisi ile ilgili olarak hukuki sonuç doğurmaya yönelik yaptığı irade açıklamasıdır.¹²² Bir hukuki işlemin yasama işlemi olarak nitelendirilebilmesi için işlemin, yasama organından yani TBMM Genel Kurulundan çıkmış olması ve yapılan işlemin yasama görev ve yetkileriyle ilgili olması gerekir. Görüldüğü üzere yasama organından çıkan her işlemi yasama işlemi olarak değerlendirmek mümkün değildir.

Örneğin, TBMM Başkanının, Başkanlık Divanının ve TBMM Genel Sekreterinin TBMM İdari Teşkilatına ilişkin yaptığı işlemleri yasama işlemi değil idari işlemdir.¹²³ Aynı şekilde TBMM Başkanlığı, kendisine bağlı personeli veya malvarlığı hakkında bireysel idari işlemler, düzenleyici idari işlemler tesis edebilir veya sahip olduğu malvarlığına ilişkin özel hukuk sözleşmeleri yapabilir. TBMM Başkanlığının, idari teşkilatına ilişkin yaptığı işlemler ile devlet tüzel kişiliğini temsilen yaptığı işlemler yasama işlemi değil, idari işlem veya özel hukuk işlemi niteliğindedir.¹²⁴

İba, “TBMM Genel Kurulunun yasama ve denetim gibi yetkilerini kullanırken hukuk düzeninde sonuç doğurmaya yönelik olarak yaptığı nihai irade açıklamalarının tümünü yasama işlemi olarak nitelendirmekte ve kanun, parlamento kararı ve bildirici yasama işlemleri” şeklinde üçe ayırmaktadır.¹²⁵

Gözler, “yasama organının, yasama görev ve yetkileriyle ilgili olarak belirli bir hukuki sonuç doğurmaya yönelik irade açıklamalarını yasama işlemi olarak

¹¹⁹ Kemal Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, s.349.

¹²⁰ İba, **Parlamento Hukuku**, 7.B.,s.55.

¹²¹ Baş, s.6.

¹²² Arslan, s.159.

¹²³ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 633.

¹²⁴ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 634.

¹²⁵ Şeref İba, **Parlamento Hukuku**, 6. B., Turhan y., Ankara, 2017, s. 159-160.

tanımlamakta ve kanun, parlamento kararı ve TBMM Başkanı kararı” şeklinde üçlü bir ayırım yapmaktadır.¹²⁶

Biri diğzerinin sonucu olarak ortaya çıkan bu işlemler için, yasama yetkisinin tezahürü yasama fonksiyonu; yasama fonksiyonunun tezahürü yasama işlemidir demek mümkündür. Ancak bunların dışında Anayasa` da sayılmış veya sayılmamış bir takım görevlerin yerine getirilmesi faaliyetini de meclis çalışması içinde görmek gerekmektedir.

1.1.3.4.3. Meclis Çalışmaları

Yukarıdaki tanımlamalara ve Anayasanın “TBMM`nin görev ve yetkileri” kenar başlıklı 87.maddesine göre: TBMM`nin, yasama görev ve yetkisine dayanarak gerçekleştirdiği kanun koyma, kanunları değıştirme veya kaldırma; bütçe ve kesin hesap kanun tekliflerini görüşme, kabul etme ayrıca para basılmasına karar verme, milletlerarası anlaşmaların onaylanmasını uygun bulma, genel ve özel af ilanına karar verme, savaş ilanına karar verme faaliyetlerini keza Meclis içtüzüğünün 20.maddesinde sayılan komisyonlarda gerçekleştirilen çalışmaları; yazılı soru, genel görüşme, Meclis araştırması şeklinde bilgi edinme ve denetim yollarının kullanılmasını meclis çalışması kapsamında değerlendirmek gerekmektedir.

Keza, Anayasa Mahkemesi`nin on beş üyesinden üçünün, Hâkimler ve Savcılar Kurulu`nun on üç üyesinden yedisinin, Sayıştay başkan ve üyelerinin, RTÜK üyelerinin, Kamu Baş Denetçisinin, Kişisel Verileri Koruma Kurulu`nun dokuz üyesinden beşinin TBMM Genel Kurulu tarafından seçildiği düşünülürse meclis çalışması kavramına oldukça geniş bir çerçeveden bakmak gerekmektedir.

Önemle vurgulanması gereken diğzer bir husus ise meclis çalışmasının mutlaka meclis çatısı altında gerçekleşme zorunluluğunun bulunmamasıdır. Meclis içtüzüğünün 20.maddesinde sayılan komisyonlar zaman zaman Meclis dışında hatta Ankara dışında toplanarak çalışabilmekte ve bu çalışmalar esnasında oldukça hararetili tartışmalar yaşanabilmektedir. Dolayısıyla meclis çalışmasını yalnızca faaliyetler yönünden değil mekan yönünden de geniş değerlendirmek önem arz etmektedir.

¹²⁶ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 6.

1.2. Türk Anayasa Hukuku Çerçevesinde Yasama Sorumsuzluğunun Tarihsel Gelişim Süreci

1.2.1. 1876 Kanun-i Esasi Öncesi Yaşanan Gelişmeler

Yasama bağımsızlıklarının yer aldığı ilk belge olmanın ötesinde Türk hukuk tarihinin de ilk Anayasa'sı olan Kanun-i Esasi, Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde yaşanan isyanlar, toprak kayıpları, idarenin bozulması ve güç kaybı gibi olumsuzlukların da etkisiyle bir takım özgürlükçü hareketler ve dış baskılar neticesinde ortaya çıkmıştır.¹²⁷

Osmanlı İmparatorluğu'nun 16.yüzyıl sonlarından itibaren bozulmaya başlayan siyasi ve idari düzeni, 17. ve 18.yüzyıllarda gelişen Rönesans ve Reform hareketlerinin menfi yönde etkisiyle hız kazanmıştır. Bunun üzerine siyasi ve idari bozuklukları gidererek, imparatorluğu güçlü kılmak adına, ıslahat hareketlerinin temelini oluşturan bazı girişimlerde bulunulmuştur.¹²⁸

Devlet yönetim sistemi bakımından mutlak monarşi olan Osmanlı İmparatorluğunda padişahın yetkilerini sınırlandıran hukuk kuralları ve bu kuralları etkili kılabilecek hukuki mekanizmalar yoktu yani bütün yetkiler padişahta toplanmıştı.¹²⁹

Devlet iktidarını yazılı bir anayasa ve hukuk ile sınırlandırarak kişisel hak ve özgürlükleri güvence altına alma gayesi güden anayasacılık hareketinin, bilimsel ilerlemeler, coğrafi keşifler ve sanayi devrimi neticesinde Batı Avrupa ülkelerinde ortaya çıkıp gelişmesinin,¹³⁰ zayıflayan Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki ilk yansıması 1808 tarihli Sened-i İttifak¹³¹ ile olmuştur.¹³² Zira Türk tarihinde padişah dışında birilerinin de haklarının olduğu ve padişahın yetkilerinin kısıtlanabileceği düşüncesine ilişkin tohumların atıldığı, Osmanlı anayasal gelişmelerinin de başlangıcı kabul edilen anayasal nitelikte ilk belgedir.¹³³

Pek uygulama alanı bulmayan¹³⁴ Sened-i İttifak'tan 31 yıl sonra,1839 yılında Tanzimat Fermanı (Gülhane Hattı Hümayunu) ilan edilmiş ve Osmanlı Devletinde

¹²⁷ Şeref Gözübüyük, **Açıklamalı Türk Anayasaları**, 9.B., Turhan y., Ankara, 2017,s.4.

¹²⁸ Tunç/ Bilir/ Yavuz, s. 16.

¹²⁹ Özbudun, s. 23.

¹³⁰ Vural/Koçak, s. 46.

¹³¹ Osmanlı'da batı etkisi Sened-i İttifak ile başlamıştır. Islahat hareketlerinin ilki ve Osmanlı Anayasacılık hareketlerinin de tarihsel başlangıcında yer alan Sened-i İttifak Osmanlı'nın Magna Carta'sı olarak nitelendirilmektedir. Bkz Şeref İba, **Türk Anayasa Hukuku**, Turhan y.,Ankara,2018,s.26.

¹³² Vural/Koçak, s. 53.

¹³³ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s.20.

¹³⁴ Rusçuk ayanı Alemdar Mustafa Paşa, ülkede merkezi birlik ve otoriteyi kurmak, reformlara yeniden başlayabilmek için ayan ve hanedanları itaat altına almak ve bunun karşılığında bir takım güvenceler vermek amacıyla hükümetin tayin ettiği ayanlarla mukavele yapmaya karar vermiştir. Ayanların az bir kısmının katıldığı toplantıda Alemdar Mustafa Paşa, ıslahat hareketlerinden ve askeri reformlardan bahsetmiş, önerileri ve ortaya attığı konular tartışıldıktan sonra varılan sonuçlar Sened-i İttifak adı verilen

Tanzimat hareketleri başlamıştır.¹³⁵ Düzenlemeler anlamına gelen Tanzimat, geniş manada Osmanlı devlet yapısında ve devlet-toplum ilişkilerinde gerçekleştirilen ıslahat girişimlerini, dar manada ise 3 Kasım 1839`da Tanzimat Fermanı ile başlayan belirli bir dönemi ifade etmektedir.¹³⁶

Her ne kadar padişahın kendi kayıtlama iradesine aykırı davranması halinde bunu denetleyecek kurumsal bir yaptırım bulunmasa da¹³⁷ Tanzimat Fermanı, Padişahın kendi iradesiyle kendi iktidarını sınırladığı ve aynı zamanda çok sayıda hak ve özgürlüğün güvence altına alındığı ilk Osmanlı belgesidir.¹³⁸ Ayrıca, Türk tarihinde batılılaşmanın ilk somut adımı olarak kabul edilmektedir.¹³⁹ Bu dönem Türk hukuk tarihi bakımından da büyük önem taşımaktadır, zira resepsiyon hareketleri de Tanzimat ile birlikte başlamıştır.¹⁴⁰

Tanzimat Fermanı`nı tamamlayıcı nitelikte olan Islahat Fermanı ise 1856 yılında ilan edilmiştir. Özellikle Hıristiyan uyruklara tanıdığı siyasi, ekonomik, eğitim gibi hakların yanı sıra, Osmanlı tebaasındaki herkes için de bazı hukuki güvenceler getirmiştir.¹⁴¹

Devlet yapısındaki köklü reformların bir parçası olarak, günümüzdeki Danıştay ve Yargıtay gibi işlev görmek ve kanunların hazırlanmasında görev almak üzere II. Mahmut tarafından 1837`de Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye kurulmuştur. O dönemde, adalet işlerini yürüten Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye üyelerinin fikirlerini serbestçe ifade edebilmeleri ve görüşlerinden dolayı cezai sorumluluklarının olmaması yönünde bir takım düzenlemeler yapılmıştır.¹⁴² Dolayısıyla söz ve düşünce hürriyetine ilişkin filizlenmelerin dar kapsamlı da olsa Kanun-i Esasi öncesi başlamış olduğu ancak amacına uygun manada düzenlemenin Kanun-i Esasi ile gerçekleştiği söylenebilir.

bir protokol ile saptanmış ve imzalanarak mühürlenmiştir. II.Mahmut`un isteksizce onayladığı belge Alemdar`ın öldürülmesiyle beraber unutulmuş ve gündemden düşmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bülent Tanör, Osmanlı-**Türk Anayasal Gelişmeleri**, 33. B., Yapı Kredi y., İstanbul, 2020,s.42,43,49.

¹³⁵ Dunbay, s. 46.

¹³⁶ Tunç/Bilir/Yavuz, s. 20,21.

¹³⁷ Mustafa Erdoğan, **Türk Anayasa Hukuku**, Hukuk y., Ankara, 2018. s. 10.

¹³⁸ Vural/Koçak, s. 56,57.

¹³⁹ Vural/Koçak, s.53.

¹⁴⁰ Coşkun Üçok/ Ahmet Mumcu/ Gülnihal Bozkurt, **Türk Hukuk Tarihi**, 16. B., Turhan y., Ankara, 2014, s.330.

¹⁴¹ Dunbay, s.46.

¹⁴² Onur Zeki, **Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi`nde Bağımsız Mebuslar ve Yasama Çalışmaları (1920-1923)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara, 2018, s. 6.

1.2.2. 1876 Kanun-i Esasi Dönemi

Padişahın hatt-ı hümayunu ile yürürlüğe giren ve kaynağını padişahın iradesinden alan Kanun-i Esasiyle Osmanlı tebaasının temel hak ve hürriyetleri düzenlenmiş ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun hukuksal durumu ilk defa belgelenmiştir.¹⁴³ Her ne kadar Batı Anayasalarında olduğu gibi özgürlük, eşitlik istemleri taşıyan ulusal bir hareket sonucu oluşmadıysa da Osmanlı Devletinin ilk Anayasası olduğu için Osmanlı hukuku bakımından dönüm noktası niteliğindedir.¹⁴⁴

O dönemde Avrupa'da yürürlükte olan anayasalar incelenmiş ve "güçler ayrılığı" ilkesini benimsemiş olan 1831 tarihli Belçika Anayasa'sı ile ondan esinlenerek hazırlanmış 1850 tarihli Prusya Anayasa'sı model alınmış ancak güçler ayrılığı ilkesi yerine Prusya Anayasasında olduğu gibi tüm güçlerin padişahın kişiliğinde toplanması esası kabul edilmiştir.¹⁴⁵

Yasama görevi iki ayrı meclisten oluşan Meclis-i Umumi'ye verilmiştir. Kanun teklifini padişaha karşı sorumlu olan Bakanlar Kurulu ve sınırlı olarak Meclisler yapmakta, Yasama meclisinin tasarrufları üzerinde padişahın mutlak veto yetkisi bulunmaktaydı.¹⁴⁶ Yani padişahın beğenmediği bir kanun teklifi onay görmeyeceği için yasalaşmayacaktı. Böylesi bir ortamda yürürlüğe giren Kanun-i Esasi'de yasama bağımsızlığına ayrıntılı yer verilmiş, sorumsuzluk ve dokunulmazlık kurumları farklı maddelerde düzenlenmiştir.¹⁴⁷

Yasama dokunulmazlığı, seçimle iş başına gelen üyelerin oluşturduğu Mebusan Meclisine yönelik bir düzenleme olup sadece Mebusan Meclisinin toplantıda bulunduğu sürelerde geçerliydi.¹⁴⁸ Yasama sorumsuzluğuysa Meclis-i Umumi yani Mebusan ve Ayan Meclisi üyelerinin hepsine tanınmış, dokunulmazlık kurumunda olduğu gibi bir ayırım yapılmamıştır.

Kanun-i Esasi'nin 47.maddesinde yer alan yasama sorumsuzluğu,¹⁴⁹ sonraki Anayasaların ilgili hükümlerinden daha kapsamlı olarak düzenlenmiş ve

¹⁴³ Üçok/ Mumcu/ Bozkurt, s. 338.

¹⁴⁴ Dunbay, s. 46.

¹⁴⁵ Üçok/ Mumcu/ Bozkurt, s. 338.

¹⁴⁶ Hasan Tahsin Fendoğlu, **Türk Hukuk Tarihi**, Filiz y., İstanbul, 2000, s. 662; Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 51.

¹⁴⁷ Dunbay, s. 48.

¹⁴⁸ Dunbay, s.53.

¹⁴⁹ İlgili hükmün Kanuni Esasi'de yer alan düzenlemesi şu şekildedir, "Meclisi Umumi azası rey ve mütalea beyanında muhtar olarak bunlardan hiçbiri bir guna vaad ve vaid ve talimat kaydı altında bulunamaz ve gerek verdiği reylerden ve gerek Meclisin müzakeratı esnasında beyan ettiği mütalealardan dolayı bir veçhile itham olunamaz; meğer ki Meclisin Nizamnamei Dahilisi hilafında hareket etmiş ola.

benimsenmiştir,¹⁵⁰ 47.madde hükmü gereğince Meclisi Mebusan ve Meclisi Ayan üyeleri, kullandıkları oy ve açıkladıkları görüşlerinden dolayı sorumlu tutulmayacaklardır. Ayrıca Meclisi Umumi üyelerinin oy ve görüşlerini etkileyebilecek şekilde vaatte bulunmak ve talimat vermek yasaktır. Ancak sorumsuzluk kapsamındaki fiilleri Meclis İçtüzük hükümlerine aykırılık gösterirse o vakit İçtüzük hükmüne göre işlem yapılacaktır.

13Mayıs 1877 tarihli Heyet-i Mebusan Nizamname-i Dahilisi'nin 89.maddesinde, milletvekilliği göreviyle alakalı işlerden dolayı uygulanabilecek cezalar, uyarı; kınama; meclisten geçici olarak çıkarma şeklinde sayılmıştır.

Düzen ve disipline aykırı harekette bulunma veya içtüzüğün 81.maddesinde¹⁵¹ yazılı durumlardan biri ile veya başka bir şekilde düzen ve disipline aykırı harekette bulunan milletvekili, önce uyarılır (İçtüzük m.90), milletvekili bir birleşimde¹⁵² iki defa uyarılmasına rağmen üçüncü defa yeniden düzen ve disipline aykırı davranırsa o gün birleşim sonuna kadar söz alması yasaklanır. Söz almasının yasaklanması, Başkanlık tarafından Genel Kurula teklif edilir ve Genel Kurul tarafından görüşme yapılmaksızın ayağa kalkmak suretiyle oy verilerek kararlaştırılır. (İçtüzük m.91)¹⁵³

Meclis İçtüzüğünün 92.maddesinde kınama cezası gerektiren haller tanımlanmıştır. Buna göre milletvekili 91.maddede yazılı cezalar ile cezalandırıldığı halde görevinin gerektirdiği şekilde davranmaz veya otuz gün içinde ayrı ayrı üç defa uyarı cezası alır veya Genel Kurulda gürültü çıkarır veya meclise devam edilmemesi için grup kurulmasına önyak olur veya milletvekillerinden birkaçını aşağılar, kızdırır, tehdit ederse kınama cezası verilir. Kınama cezası alan milletvekili bunu kabul etmez veya Genel Kurulda bir ya da birkaç kişiyi kaba kuvvet kullanmaya teşvik ederse veya Genel Kurulun bir kısmına, tamamına veya başkana hakaret içeren bir şey yapar yahut Heyet-i Ayan aleyhine bir söz söylese kınama cezası ile beraber meclisten geçici olarak çıkarma cezası verilir. (İçtüzük m.93)¹⁵⁴

Bu takdirde nizamnamei mezkur hükmünce muamele görür.” Burhan Kuzu, **Türk Anayasa Metinleri ve İlgili Mevzuat**, Filiz y., İstanbul, 2020, s.305.

¹⁵⁰ Keskinsoy, s. 9.

¹⁵¹ 1877 tarihli meclis içtüzüğünün 81.maddesine göre, söz alanın konu dışına çıkması halinde Başkanlık tarafından uyarılır. Bir konuşma sırasında iki defa uyarılan kişi yine konu dışında konuşmaya devam ederse kendisinin o gün, o konu hakkında konuşması yasaklanabilir. Detaylı bilgi için bkz. Şeref İba, **Parlamento İçtüzük Metinleri Osmanlı'dan Günümüze**, Türkiye İş Bankası y., İstanbul, 2009, s.700.

¹⁵² Birleşim(İnikat): Genel Kurulun belli bir gününde açılan toplantısıdır. Oturum(Celse): Bir birleşimin ara ile bölünen kısımlarından her biridir. (TBMM İçtüzüğü, Birinci Kısım, Genel Hükümler ve Tarifler, Madde 1)

¹⁵³ İba, **Parlamento İçtüzük Metinleri**, s. 706.

¹⁵⁴ İba, **Parlamento İçtüzük Metinleri**, s. 706,707.

1.2.3. II. Meşrutiyet (1909 Değişiklikleri) Dönemi

Kanun-i Esasi'nin yürürlüğünü takiben 1876 senesinde açılan ilk Osmanlı Meclisi oldukça aktif çalışmıştır. Hükümet faaliyetlerini olabildiğince denetleyen Meclis, her konuyu derinlemesine tartışmış, hükümetin Meclis üzerinde tahakküm kurmasına izin vermemiştir. İlk Osmanlı Mebusan Meclisi'nin ikinci devresinde mebuslar, Osmanlı-Rus savaşı üzerinde önemle durmuşlar, Sultan Abdülhamit'e varıncaya kadar tüm yönetim mekanizmasını eleştirmişlerdir. Osmanlı- Rus savaşının kaybedilmesinin sorumlusu olarak Padişah ve Bakanlar Kurulunun gösterilmesi ise bardağı taşırmış, Bakanlar Kurulu, Padişah'tan Meclisi tatil etmesini istemiştir.¹⁵⁵ Bu talep üzerine Meclis, II. Abdülhamit tarafından tatil edilmiş, Kanun-i Esasi'nin uygulanması da askıya alınmıştır.¹⁵⁶

II. Meşrutiyet'in ilanı ve Abdülhamit'in tahttan indirilmesi sonrasında Kanun-i Esasi'de bir takım değişiklikler yapılmıştır. 1909 yılında yapılan bu değişikliklerle beraber padişahın yetkileri oldukça daraltılmış, mutlak veto yetkisi zorlaştırıcı vetoya dönüştürülmüştür. Yasa yapımında vekillerin, padişah'tan izin almadan kanun teklifinde bulunabilmesine imkân tanınmış, Bakanlar Kurulu'nun padişaha değil Meclis-i Mebusan'a karşı sorumluluğu kabul edilmiştir.¹⁵⁷ Padişahın, tehlikeli saydığı veya muhalif gördüğü kişileri, hükümetin güvenliğini tehlikeye attığı gerekçesiyle sürgüne gönderme yetkisi 1909 yılındaki değişikliklerle madde metninden çıkarılmış ve ilgili madde salt sıkıyönetim idaresine hasredilmiştir.¹⁵⁸

Görüldüğü üzere yasama sorumsuzluğuna ilişkin doğrudan bir düzenleme yapılmamış ancak yukarıda belirtilen değişiklikler aracılığıyla vekillerin konuşma hürriyeti güvence altına alınmıştır. Bu vesileyle çekinmeden, sürgüne gönderilme endişesi taşımadan yasa teklif etme, konuşma, tartışma iradesine sahip olmuşlardır.

1.2.4. 1921 Anayasası Dönemi

Türkiye'de yeni ve özgün bir anayasa doğmasını sağlayan 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Osmanlı- Türk Anayasacılığında en keskin dönüm noktasıdır.¹⁵⁹ Buna sebep hadiselerden ilki Osmanlı Devleti'nden Türkiye Devleti'ne geçişi icap ettiren siyasi

¹⁵⁵ Zeki, s.20,21,22.

¹⁵⁶ Dunbay, s. 55.

¹⁵⁷ Hüseyin Yıldız, "Türkiye'de Parlamentarizm Uygulamaları", İÜHFD, C.4, S.1, Malatya, 2013, s. 197. Bkz. <https://dergipark.org.tr/pub/inuhfd/issue/22407/239836>, (E.T.:20/12/2020).

¹⁵⁸ Dunbay, s. 59.

¹⁵⁹ Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 225.

gelişmeler diğeri ise 1921 Anayasası'nın asıl mimarı olan Büyük Millet Meclisi (BMM) ve rejimidir.¹⁶⁰

1921 Anayasa'sı fevkalade şartlarda oluşmuş 23 madde ve bir de madde münferide den¹⁶¹ oluşan kısa bir anayasaydı. Ömrü de kendisi gibi oldukça kısa olmuştur. Ancak Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşması, mamafih Cumhuriyet'in ilanı, hilafetin ve saltanatın kaldırılması gibi devlet sistemini değiştiren hukuki dönüşümler bu anayasal rejim altında başarıya ulaşmıştır.¹⁶²

Ülkenin bundan sonra uygulayacağı rejimin ilk adımları 1921 Anayasası ile atılmıştır. Bu bağlamda güçler birliği ilkesi ve Meclis hükümeti sistemi benimsenmiş, yasama ve yürütme yetkileri Mecliste toplanmıştır. Halkın yönetime katılmasına önem verilmiş, egemenliğin halkta olduğu ve halkın bu egemenliği BMM eliyle kullanacağı ilkesi benimsenmiştir.¹⁶³

Mezkur Anayasada yasama bağımsızlıklarına dair bir düzenleme yapılmamıştır. Akyürek bunun nedenini "Millet Meclisi'nin kuruluşundaki felsefeden kaynaklı olarak BMM kendisini bir ihtilal organı olarak ilan etmişti, ihtilal meclisi olduğu için kendi yetki ve görevine sınır tanımaz bir düşünce ile hareket ediyordu."¹⁶⁴ Sözleriyle ifade ederken bu görüşü destekleyen Yalova, "Mustafa Kemal'in Sadrazam Tefik Paşa'ya gönderdiği ve 1876 (1909) Anayasası'nın yeni Anayasa ile çatışmayan hükümlerinin yürürlükte olduğunu bildiren telgrafi da dikkate alınırca BMM hukuk düzenini, bir taraftan yeni konulan kurallar ve diğer taraftan ise 1876 (1909) Anayasası'nın yürürlükte kalan hükümlerinin oluşturduğu söylenebilir"¹⁶⁵ demiştir.

Bu görüşlere katılmayan Keskinsoy, "daha ziyade yeni bir devletin kuruluş levhası niteliğinde değerlendirilmesi gereken dar kapsamlı 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanununda sorumsuzluk ve dokunulmazlık kurumlarının yer almasının zaten beklenemeyeceğini"¹⁶⁶ belirtmiştir.

¹⁶⁰ Tanör, s. 228.

¹⁶¹ 1921 Anayasası'nın madde-i münferidesi, "İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren mer'i olur. Ancak elyevm münakit Büyük Millet Meclisi 5 Eylül 1336 tarihli Nisabı Müzakere Kanununun birinci maddesinde gösterildiği üzere gayesinin husulüne kadar müstemirren müçtemi bulunacağı cihetle işbu Teşkilâtı Esasiye Kanunundaki; 4 üncü, 5 inci, 6 ncı maddeler gayenin husulüne elyevm mevcut Büyük Millet Meclisi adedi mürettebinin sülüsani ekseriyetle karar verildiği takdirde ancak yeni intihaptan itibaren mer'iyülicra olacaktır." Bkz. Kuzu,s.325.

¹⁶² Tanör, s. 269.

¹⁶³ Gözübüyük, **Açıklamalı Türk Anayasaları**,s.39.

¹⁶⁴ Akyürek, s. 15,16.

¹⁶⁵ Yalova, s. 16.

¹⁶⁶ Keskinsoy, s.10.

Nitekim Kanun-i Esasi'nin teşrii masuniyete ilişkin maddeleri ile 1921 Anayasası'nın mantığı çatışmadığı için uygulanmaya devam edilmiştir hatta 1922 tarih ve 144 sayılı “TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Başkumandanlık Tevcihine Dair Kanun” da, mebusların haklarının ve teşrii masuniyetlerinin gerek Teşkilat-ı Esasiye Kanunu gerekse Kanun-i Esasi ile saklı olduğu belirtilmiştir.¹⁶⁷

1.2.5. 1924 Anayasası Dönemi

Birinci TBMM 1921 Anayasası'nı yaparken kurucu güç olarak kabul edilmiş, özellikle ulusun egemenliği ile tenakuz içinde olan saltanat kaldırılınca meclisin “kuruculuğu” tartışmasız hale gelmiştir. Böylece TBMM, 1921 Anayasası'nı 29 Ekim 1923'te esaslı olarak değiştirip Cumhuriyet'i kurmuştur.¹⁶⁸ Bu meclisin 1 Nisan 1923'te seçim kararı almasının ardından yapılan seçimler neticesinde ikinci TBMM¹⁶⁹ oluşturulmuştur.

Anayasa Hukukumuzun metin kaynağı olarak kabul edilen 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hazırlanırken devletin içinde bulunduğu durum ve milli inkılap havası mucibince o dönemin Cumhuri devletlerinin anayasaları dikkate alınmıştır.¹⁷⁰ Anayasa taslağını hazırlayan Kanuni Esasi Encümeninin (Anayasa Komisyonu) yararlandığı kaynaklar arasında 1875 Fransız Anayasası ile 1921 Polonya Anayasası da bulunmaktaydı. Nitekim meclise sunulan yeni anayasa taslağı hayli özgür müzakereler neticesinde,¹⁷¹ 20 Nisan 1924'te Teşkilat-ı Esasiye Kanunu adıyla kabul edilmiş ve 23 Nisan 1924'te yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.¹⁷²

Altı fasıl ve 105 maddeden oluşan Cumhuriyetin bu ilk anayasası, zamanın anayasa anlayışına ve sistematığıne büyük ölçüde uygun,¹⁷³ kısa, basit, sağlam yapılı ve kendi içinde tutarlı bir anayasa¹⁷⁴ olup yasama sorumsuzluğu, “vazifei teşriye” başlığını taşıyan ikinci fasılda yer almıştır.

Kanun-i Esasi'de ayrı maddelerde düzenlenen sorumsuzluk ve dokunulmazlık kurumları, 1924 Anayasası'nda 17.maddede birleştirilmiştir. Yasama dokunulmazlığı,

¹⁶⁷ Dunbay, s. 66,67.

¹⁶⁸ Ahmet Mumcu, “1924 Anayasası”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.2,S.5,Ankara, 1986, s. 385. Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aamd/issue/54994/754454>, (E.T.: 10/02/2021).

¹⁶⁹ Mumcu, ikinci TBMM içinde “kurucu meclis” ifadesini kullanmıştır. Aksi yönde görüşler için bkz: Tanör, s.290; Erdoğan, s. 20, 24; Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 78.

¹⁷⁰ Hasan Tunç/Faruk Bilir/Bülent Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, Asil y., Ankara, 2009, s.30.

¹⁷¹ Tunç/Bilir/Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**,2009, s. 31.

¹⁷² Erdoğan, s. 24.

¹⁷³ Erdoğan, s. 24.

¹⁷⁴ Gözübüyük, **Açıklamalı Türk Anayasaları**, s.129.

Kanun-i Esasi düzenlemesinde çift kanatlı Meclisi Umuminin yalnız Mebusan Meclisi üyelerine hasredilmişken, 1924 Anayasasını yapan ikinci TBMM tek meclisli bir yapıya büründüğü ve seçimle iş başına geldiği için haliyle bu ayırım da ortadan kalkmıştır.

1924 Anayasasının 17.maddesinde düzenlenen ilgili hüküm gereği,¹⁷⁵ milletvekilleri meclis dâhilinde yaptıkları konuşmalardan, düşünce açıklamalarından, kullandıkları oylardan ve bunları meclis dışında tekrar etmekten sorumlu tutulamazlar. “Meclis dâhilinde” tabirini meclisin vekillik görevini ifaya mahsus olan yerleri manasında düşünmek lazım geldiğini ifade eden Başgil'e göre bu yerler; meclis kürsüsü, müzakere salonu, kurullar, özel olarak kurulan daimi veya geçici komisyonlardır.¹⁷⁶

Meclis Encümeni tarafından teklif edilen ilk halinde yasama sorumsuzluğu “*Hiç bir mebus meclis dâhilinde ve haricindeki rey ve mütalâasından dolayı mesul olamaz*” şeklinde, oldukça sınırsız bir mesuliyetsizliği içermekteydi.¹⁷⁷ Nitekim Küçük'a bunun sebebini “O zaman beynelmilel hemen umumiyetle kabul edilmiş olan prensibin dışında böyle bir kaide konulması, sultanların elinden hâkimiyet hakkını almış olan meclisin artık tam bir serbestiye mazhar olması endişesinden ileri gelmiştir,”¹⁷⁸ şeklinde açıklamıştır.

TBMM'de yapılan müzakereler esnasında önerilen ilk teklife ciddi bir muhalefet yapılmış¹⁷⁹ ve tartışmalar neticesinde Giresun mebusu Hakkı Tarık Us'un teklifi üzerinde mutabık kalınmıştır.¹⁸⁰ Yasama sorumsuzluğunun gayesi elbette mebusların, meclis çalışmalarına endişeden uzak ve korkusuzca iştirak etmesini sağlamaktır. 1924 Teşkilat-ı Esasiye'si ile mebusların serdettiği görüşler ve kullandığı oylar meclis içinde

¹⁷⁵ 1924 Anayasası'nın 17.maddesinde yasama sorumsuzluğu,“*Hiçbir mebus Meclis dahilindeki rey ve mütalaasından ve beyanatından ve Meclisteki rey ve mütalaasının ve beyanatının meclis haricinde irad ve izharından dolayı mesul değildir. Gerek intihabından evvel gerek sonra aleyhine cürüm isnat olunan bir mebusun maznunen isticvabı veya tevkifi veyahut muhakemesinin icrası Heyeti Umumiyenin kararına menuttur.Cinai cürmü meşhut bundan müstesnadır. Ancak bu takdirde makamı aidi Meclisi derhal haberdar etmekle mükelleftir. Bir mebusun intihabından evvel veya sonra aleyhine sadır olmuş cezaî bir hükmün infazı mebusluk müddetinin hitamına talik olunur. Mebusluk müddeti esnasında müruru zaman cereyan etmez.*” Şeklinde ifade edilmektedir. Emine Aydoğdu, **Teşkilatı Esasiye`den Günümüze Anayasalar**, Palme y., Ankara, 2005, s. 7.

¹⁷⁶Başgil, s. 8.

¹⁷⁷Necip Ali Küçük'a, “Mebusların Teşrii Masuniyeti”, **Adliye Ceridesi Dergisi**, S.8, Ankara, 1941, s. 537. Bkz. <https://adaletdergisi.adalet.gov.tr/arsiv/adliyeceridesi/1941/s11-1941-sene32-sayfa132-cilt2.pdf>, (E.T.: 09/02/2021).

¹⁷⁸ Küçük'a, s. 537.

¹⁷⁹ İzmir mebusu Seyit bey ve Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi bey`in, yasama sorumsuzluğunun ilk haline ilişkin yaptığı muhalif beyanları için bkz. Küçük'a, s. 537-538.

¹⁸⁰ Hakkı Tarık Us'un teklifi şöyledir: “Mecliste ne rey ve mütalâa beyan edersek onu hariçte aynen beyan etmekte salâhîyettar olmalıyız ve burada beyan olunan rey ve mütalaayı hariçte söylediğimiz takdirde mesul olmamalıyız... Bundan başka bir surette beyanı mütalâa edersek o zaman mesul olabiliriz.” Bkz. Başgil, s.13.

ve dışında koruma altına alınmıştır. Lakin şu hususa dikkat çekmek gerekirse mebus, meclis içinde sarf ettiği sözleri veya serdettiği görüşlerin aynını meclis dışında konuşursa veya yazı ile paylaşırsa mesuliyetsiz kabul edilecektir. Başgil'e göre *“teklifin ilk hali kabul edilseydi meclis dışında da mutlak bir söz ve yazı masuniyeti temin edilecek ve bugün Türkiye`de sözlerinden ve yazılarından asla mesul olmayan, hakikaten imtiyazlı bir zümre mevcut olacaktı.”*¹⁸¹

1924 Teşkilat- Esasiye Kanunu, sorumsuzluğun yer bakımından sınırlarını meclis dışındaki beyanları da içine alacak şekilde genişletirken 1876 tarihli Kanun-i Esasi`de böyle bir ayırım yapılmamıştır. Yine sorumsuzluktan yararlanan oy ve beyanların meclis içtüzüğüne aykırılık teşkil etmesi halinde içtüzük hükmünce cezalandırılacağını belirten Kanun-i Esasi`nin aksine 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye` de buna yer verilmemiştir.

Meclis kürsüsünde sarf ettiği sözleri hukuk ve ceza davalarından muaf olan vekil, meclis içtüzüğündeki disiplin hükümleri gereği cezalandırılabilir,¹⁸² zira çoğunlukla hakaret ve sövme içeren bu tarz söylemleri, sorumsuzluk hükmü korusa da meclis içtüzüğü korumaz. Başgil'in belirttiği gibi *“Mebus Millet Kürsüsünde lâyüselidir (sorumsuz); düşünür ve dilediği gibi konuşur. Mebusun Millet Kürsüsünde freni, önce şahsi terbiyesi ve memleket sevgisi, sonra da Meclis dahili nizamnamesinin bu husustaki inzibati hükümleridir.”*¹⁸³

1909 tarihli Kanun-i Esasi değişikliği sonrası mecliste oluşturulan komisyon, 1911 yılında Heyet-i Ayan Nizamname-i Dâhilisinde değişiklik yapılmasına ilişkin taslağı meclise sunmuştur. Yapılan görüşmeler neticesinde değişiklik taslağı kabul edilmiş ve Heyet-i Ayan Nizamname-i Dâhilisinde 11 olan bölüm sayısı 13'e, 74 olan madde sayısı ise 132'ye çıkarılmıştır.¹⁸⁴

1924 Anayasasını hazırlayan ikinci TBMM yeni bir içtüzük hazırlamamış, 1908 ve 1911`de kapsamlı değişikliğe uğrayan meclis içtüzüğünü uygulamaya devam etmiştir. İlgili içtüzüğün dokuzuncu faslında, *“intizam ve inzibat”* başlığı altında yer alan 90.madde uygulanacak disiplin cezalarını; ihtar, zapta(tutanağa) geçirilmek üzere ihtar, kınama, meclisten geçici çıkarma olmak üzere dört maddede toplamıştır. 1927`de yeni Dahili Nizamname çıkarılıncaya kadar bu iç tüzük hükümleri uygulanmıştır.

İhtar cezasını gerektiren haller 90.madde içinde sayılmıştır. Buna göre konuşma yapanın sözünü kesmek, kişinin şahsına yönelik söz söylemek, meclis düzenini bozacak

¹⁸¹ Başgil, s. 12.

¹⁸² Başgil, s.15.

¹⁸³ Başgil, s. 15.

¹⁸⁴ İba, **Parlamento İçtüzük Metinleri**, s. 591.

davranışlarda bulunmak yasaktır.(İçtüzük 39.madde) Bu hareketlerden birinin vukuu halinde mebus ihtar edilir. Bir kere uyarılan mebus, aynı celsede ihtar gerektiren davranışlardan biriyle, meclis düzenini bozarsa bu kez zapta geçirilmek üzere ihtar edilir.

Bir celsede iki defa ihtar cezası alan üye, üçüncü defa ihtar gerektiren harekette bulunursa birleşim sonuna kadar konuşmaması Meclis Başkanı tarafından teklif edilebilir ve buna meclis tarafından, görüşme yapılmaksızın işaret oyuyla karar verilir.(İçtüzük madde 93)¹⁸⁵

Kınama cezasını gerektiren davranışlar içtüzüğün 94.maddesinde şu şekilde belirtilmiştir: Konuşması Genel Kurulca yasaklanan üyenin bu karara uymaması; Genel Kurulda gürültü yapılması veya bazı üyelerin Meclis çalışmasına katılmama yönündeki davranışlarına önyak olma; Bir isteklerini bildirmek için toplanan cemaat ile Meclis arasında vasıta olmak; Hükümetin ileri gelenleri veya meclis üyeleri hakkında aşağılayıcı ve tehdit içeren sözler sarf etmek. Sayılan davranışlardan birinin tecellisi halinde üye hakkında kınama cezasının uygulanması Meclis Başkanının teklifi üzerine Genel Kurulca, müzakere yapılmaksızın işaret oyu ile kararlaştırılır. Verilen karar başkanlık tarafından üyeye aleni olarak duyurulur ve meclis zabıtlarına geçirilir.(İçtüzük, m.95)¹⁸⁶

Meclis Genel Kurulundan geçici olarak çıkarma cezasını gerektiren davranışlar içtüzüğün 96.maddesinde düzenlenmiştir. Bunlar: Kınama cezasına riayet etmemek; aynı celsede iki defa kınama cezası aldıktan sonra üçüncü kez kınama gerektiren hareketlerde bulunmak; Genel Kurulda kaba kuvvet kullanmak ve üyelerden bir veya bir kaçını kaba kuvvet kullanmaya teşvik etmek; Meclisin hepsini veya bir kısmını veya Meclis Başkanını aşağılamak. Sayılan durumlardan birine kalkışan üye hakkında geçici çıkarma cezasının uygulanması, Meclis Başkanının teklifi ve Genel Kurulun görüşme yapılmaksızın işaret oylamasıyla kararlaştırılır. Verilen karar üzerine Meclis Başkanının uyarısıyla üye derhal Genel Kuruldan çıkmak zorundadır ve birbirini takip eden üç oturuma katılması yasaktır. Karara itaat edilmemesi halinde Meclis Başkanı oturuma ara verir. Geçici çıkarmaya ilişkin kararlar zabıtlara kaydedilir.(İçtüzük, m.96) Kınama veya geçici çıkarma kararlarından önce aklanmak amacıyla üyenin bizzat veya arkadaşları vasıtasıyla yaptığı konuşmayı Meclis Başkanı yeterli bulmazsa cezanın uygulanmasını Genel Kurula teklif eder.(İçtüzük, m.98)¹⁸⁷

¹⁸⁵ İba, Parlamento İçtüzük Metinleri, s. 615.

¹⁸⁶ İba, Parlamento İçtüzük Metinleri, s. 616.

¹⁸⁷ İba, 2009, s. 616.

1.2.6. 1961 Anayasası Dönemi

1950-1960 dönemi sonlarına doğru, Meclis çoğunluğunun baskı aracı olarak kullanılması, karşıt fikirlerin özgürlükleri kısıtlayarak, cezaları ağırlaştırarak susturulmak istenmesi bir takım tepki ve huzursuzlukların artmasına sebep olmuş¹⁸⁸ ve 27 Mayıs 1960`da kendisine Milli Birlik Komitesi (MBK) adını veren bir grup tarafından yönetime el konmuştur.¹⁸⁹ Türk Silahlı Kuvvetleri mensubu bir grup askerden oluşan MBK, “*memleketi hırslı politikacıların elinden kurtarmak amacıyla*” yönetime el koyduklarını, yapılan askeri darbenin amacının da “*gayr-i meşru bir idareye karşı yapılan meşru bir hareket*” olduğunu bildirmiştir.¹⁹⁰ Hükümet darbesini yapan bu grup, 12 Haziran 1960 günü geçici anayasa niteliğinde¹⁹¹ olan, “1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkındaki 1 Sayılı Kanun`u” yayınlamıştır.¹⁹² Bu kanunla Teşkilat-ı Esasiye Kanunu`nun bazı hükümleri yürürlükten kaldırılmış ve Cemal Gürsel başkanlığında 37 subaydan oluşan MBK¹⁹³ kurulmuştur. Komite TBMM`nin yetkilerine sahipti ve Türk milleti adına hâkimiyet hakkını kullanıyordu.(1 sayılı Kanun, m.1)¹⁹⁴

1 sayılı kanuna ilişkin belirtilmesi gereken diğer bir husus da kanunun 6.maddesiyle Yüksek Adalet Divanı`nın (YAD)¹⁹⁵ kurulmuş olmasıydı. Divanın kuruluş gerekçesi, 6.maddenin 1.fıkrasında, “*Sakit Reiscumhur ile Başvekil ve Vekilleri ve eski iktidar mebuslarını ve bunların suçlarına iştirak edenleri yargılamak*” şeklinde ifade edilmişti. YAD`da pek çok yargılama gerçekleştirilmiştir. Bunlardan biri de “Anayasayı ihlal

¹⁸⁸ Gözübüyük, **Açıklamalı Türk Anayasaları**, s. 136.

¹⁸⁹ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 99.

¹⁹⁰ Nasrullah Uzman, “İktidardan Muhalefete M. Fuad Köprülü`nün Siyasi Mücadelesi (1956-1966)”, **Akademik Bakış Dergisi**, C.7, S.13, Celalabat, 2013,s. 10. Bkz. <http://www.gaziakademikbakis.com/dosyalar/6618ceb6-a100-4d07-a4f8-88a78132a8df.pdf>, (E.T.: 17/02/2021)

¹⁹¹ Tanör, s.367.

¹⁹² Gözübüyük, **Açıklamalı Türk Anayasaları**, s.136.

¹⁹³ Milli Birlik Komitesi (MBK), TBMM`nin yetkilerine sahiptir. Yasama yetkisini bizzat kendisi, yürütme yetkisini ise kendi seçtiği bakanlar eliyle kullanmaktadır. Devlet başkanlığı makamı olan cumhurbaşkanlığı, başbakan, başkomutan ve MBK başkanlığı yetkilerini kendi tekelinde birleştirmiştir. Temsilciler meclisi ise devlet başkanı ve MBK tarafından atanacak olan temsilciler, il temsilcileri, bakanlar kurulu üyeleri, siyasi parti temsilcileri ve meslek kuruluşları temsilcilerinden oluşmaktadır(Resmi Gazete:1960). Temsilciler Meclisi, kurucu mecliste daha çok bir danışma birimi olarak, MBK ise karar mekanizması olarak işlev görmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Yıldız Atmaca/ Eray Göç, “Türkiye`de 1960 ve 1980 Kurucu Meclisleri: Demokratik Nitelikleri Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme”, **OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, C.16, S.28,Ankara, 2020, s.1530. Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1235386>, (E.T.: 14/02/2021).

¹⁹⁴ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 104.

¹⁹⁵ Günlük dilde “Yassıada Mahkemesi” olarak ifade edilmektedir.

davası”¹⁹⁶ olup bu davada Demokrat Parti milletvekillerinin çoğu yasama sorumsuzluğu ilkesine karşın, anayasaya aykırı yasalara, oy verdikleri gerekçesiyle suçlu bulunmuşlardır.¹⁹⁷ Halbuki YAD, suç sayılan olaylar ve sanıkları ortaya çıktıktan sonra kurulan, bunlardan önce var olmayan ve Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun öngörmediği bir mahkemeydi.¹⁹⁸

MBK'nın, kurulmasını takiben öncelikle İstanbul Üniversitesi rektörü Sıddık Sami Onar başkanlığındaki “İstanbul Komisyonu” adlı kurula yeni bir Anayasa hazırlama görevi verdi¹⁹⁹. İstanbul Komisyonu henüz çalışmasını bitirmeden Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi de gerekçeli bir anayasa tasarısı hazırlayarak kamuoyu ile paylaştı²⁰⁰. Böylece iki farklı anayasa taslağının ortaya çıkması, ikisi arasında karar verilememesi ve oluşan tereddütler üzerine Milli Birlik Komitesi yeni anayasayı yapmak üzere bir “Kurucu Meclis” kurulmasına karar verdi.²⁰¹

Kurucu Meclis, MBK ve Temsilciler Meclisinden oluşacaktı.²⁰² Temsilciler Meclisi genel oyla seçilmiş üyelerden oluşmamakla beraber o günün koşullarına göre temsil niteliği geniş tutulan bir meclis olmuştur.²⁰³ Temsilciler Meclisi, kendi içinden 20 kişilik bir Anayasa Komisyonu seçerek toplanmış ve çalışmalara başlamıştır.²⁰⁴ Anayasa Komisyonu, İstanbul grubunun hazırladığı tasarıyı çalışma belgesi, Ankara grubunun hazırladığı tasarıyı da yardımcı metin olarak kabul etmiş ve bir Anayasa tasarısı hazırlamıştır. Bu tasarı Kurucu Mecliste 27 Mayıs 1961'de kabul edilmiştir.²⁰⁵

¹⁹⁶ Anayasayı ihlal davasında başta Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes olmak üzere Demokrat Parti'nin tüm milletvekilleri yargılanmıştır. Toplam 405 sanığın yargılandığı davada sanıklara şu suçlar isnat edilmiştir. 1-1951 ve 1953'te 6294 sayılı kanunla Cumhuriyet Halk Partisi'nin mallarına el konulması. 2- Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne çok oy kazandırdığı gerekçesiyle 1954'te Kırşehir ilinin ilçe haline getirilerek vatandaşların siyasal inançlarından ötürü cezalandırılması. 3-1953'te hükümete istediği anda 25 yıllık hizmet süresini dolduran yargıçları emekliye ayırma hakkını tanıyan bir kanun çıkarmak suretiyle adliyenin bağımsızlığının ihlali 4-Meclis iç tüzüğünde yapılan değişikliklerle meclis müzakerelerine engel olunması ve tahkikat komisyonu kurulmasına karar verilmesi. 5-27 Nisan 1960'da, Meclisin veremeyeceği olağanüstü yetkilerin Tahkikat Komisyonu'na verilmesi. 6-Bu olağanüstü yetkilerle Anayasanın feshi ve ilgasına yeltenmek. 7-6761 sayılı toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanununun çıkarılması. 8- Seçim Kanunu'nda yapılan antidemokratik değişiklik. Detaylı bilgi için bkz. Yüksel Özgen, “Mahmut Goloğlu'nun 1960 İhtilalinden Sonra Yargılanması”, *Atatürk Yolu Dergisi*, C.14,S.54, Ankara, 2014, s. 162,163. Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/618719>, (E.T.: 17/02/2021).

¹⁹⁷ Tanör, s. 368.

¹⁹⁸ Tanör, s. 368.

¹⁹⁹ Erdoğan, s. 29.

²⁰⁰ Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 105.

²⁰¹ Erdoğan, s. 29.

²⁰² Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 104.

²⁰³ Gözübüyük, *Açıklamalı Türk Anayasaları*, s. 137.

²⁰⁴ Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 105.

²⁰⁵ Gözübüyük, *Açıklamalı Türk Anayasaları*, s.139,140.

Meclisteki kabulün ardından, halkoyuna sunulan yeni anayasaya, oylamaya katılanların %61,5'i evet oyu vermiştir. 15 Ekim 1961 seçimlerinin ardından 25 Ekim 1961'de TBMM'nin toplanması ile MBK dönemi sona ermiştir.²⁰⁶

1924 Anayasasından farklı olarak 1961 Anayasası ile Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'ndan oluşan iki meclisli²⁰⁷ parlamento sistemi benimsenmiştir.²⁰⁸ Cumhuriyet Senatosunun kuruluşunun temel gerekçesi, daha çok yasamanın etkili ve verimli işleyeceği düşüncesine dayandırılmıştır.²⁰⁹ Cumhuriyet Senatosu tümüyle seçilmiş üyelerden oluşmuyordu. 13 Aralık 1960 tarihindeki meclisin başkan ve üyeleri (23kişi) yaş kaydı gözetilmeksizin ömür boyu Cumhuriyet Senatosunun tabii üyesi kabul edilmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanı Cumhuriyet Senatosunun 15 üyesini seçme hakkı tanınmıştır. Özbudun'a göre, "Anayasanın, Cumhurbaşkanlığını vesayet makamı olarak tasarladığı düşünülürse senatonun karma yapıya sahip olması, Anayasanın vesayetçi karakterini güçlendirmektedir."²¹⁰

1961 Anayasası bir başlangıç hükmü, 157 madde ve 22 geçici maddeden oluşan kazuistik bir anayasadır.²¹¹ Temel hak ve özgürlükler çok geniş bir şekilde düzenlenmiş, "Sosyal Devlet" ilkesi ilk defa Türk Anayasalarında yerini almıştır. Yine 1924 Anayasasından farklı olarak güçler ayrılığı ilkesi benimsemiş, bu ilke siyasi parti disiplinine dayanan parlamenter sistemde yasama, yürütme ve yargı erklerinin ayrılığı biçiminde geliştirilmiştir.²¹² Ayrıca Anayasa yargısı ve Anayasa Mahkemesi de 1961 Anayasası'nın en büyük yeniliklerinden biridir.²¹³

"12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı kanuna ek Kurucu Meclis Teşkilatı hakkında Kanun" un 8.maddesi,²¹⁴ Temsilciler Meclisi'nin yasama sorumsuzluk ve

²⁰⁶ Gözübüyük, **Açıklamalı Türk Anayasaları**, s. 140.

²⁰⁷ 1950-1960 arası dönemde genel olarak ikinci bir meclisin kurulması isteği ön plana çıkmıştır. Bu durum hem parti programlarında belirtilmiştir hem de akademisyenler tarafından dillendirilmiştir. Bunda 1924 Anayasası'nın yürütme erkine tanıdığı oldukça fazla gücün olumsuz etkisinin rolü vardır. Ayrıca o dönemde hükümeti denetleyecek denge ve fren unsurlarının olmamasının da payı büyüktür. İsteklerin ortak noktası daha demokratik bir ortamın oluşması için çift meclisli yapının gerekli olduğu olmuştur. Aslında esas gaye, DP yönetiminin çalışmalarını denetleme ve onların rejim için tehdit olduğu düşüncesiyle denetlenmesini sağlamaktır. Detaylı bilgi için bkz. Tunca Özgişi, "Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosunun Yeri", **Türkiyat Mecmuası**, C.21,S.2,İstanbul, 2011, s. 296. Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/173030>, (E.T.: 21/02/2021).

²⁰⁸ Gözübüyük, **Açıklamalı Türk Anayasaları**, s. 143.

²⁰⁹ Özgişi, s. 299.

²¹⁰ Özbudun, s. 43.

²¹¹ Tanör, s. 377.

²¹² Gözübüyük, **Açıklamalı Türk Anayasaları**, s. 143.

²¹³ Tanör, s.404.

²¹⁴ İlgili kanunun yasama sorumsuzluk ve dokunulmazlığına ilişkin 8.maddesi, "*Temsilciler Meclisi üyeleri; Meclis içindeki görevlerini yerine getirmek sırasındaki oy, mütalaa ve sözlerinden sorumlu tutulamazlar. Temsilciler Meclisinin tam üye sayısının salt çoğunluğu ile verilmiş bir kararı olmadıkça sanık olarak sorguya çekilemez, tevkif edilemez, herhangi bir şekilde kişi hürriyetinden yoksun kılınmaz ve yargılanamazlar. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali, bu hükmün dışındadır. Ancak bu halde yetkili makam, durumu hemen Temsilciler Meclisi'ne bildirir. Seçilmesinden önce veya sonra Temsilciler*

dokunulmazlığına ilişkindir.²¹⁵ İlgili hükümde, sorumsuzluk ve dokunulmazlık birlikte yer almıştır. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunundaki sistematige uygun olarak ilk fıkrada yasama sorumsuzluğu, diğer fıkralarda ise yasama dokunulmazlığı düzenlenmiştir.

Yasama Sorumsuzluğu, Temsilciler Meclisi üyelerinin meclis içindeki görevlerini yerini getirirken oy, mütalaa ve sözlerinden sorumlu tutulamamalarıdır. Ancak sorumsuzluk meclis içindeki oy, söz ve mütalaa ile sınırlandırılmış, 1924 Anayasasında olduğu gibi meclis dışında tekrarı sorumsuzluk kapsamına alınmamıştır.

Ayrıca yasama sorumsuzluğu, Kurucu Meclisin her iki kanadına değil yalnızca Temsilciler Meclisi üyelerine tanımlanmıştır. MBK üyelerine ilişkin bir düzenleme söz konusu değildir. Böyle olması da doğaldı çünkü Temsilciler Meclisi, hem danışma meclisi niteliği taşımakta hem de mevcut şartlara uygun olarak milletin en geniş manasıyla temsili gayesini gözeten²¹⁶ üyelerden oluşmaktaydı. Her ne kadar halk tarafından doğrudan ve genel oyla seçilmemiş olsalar da MBK`ya göre daha demokratik bir yapı arz ettiği muhakkaktı.

Kurucu Meclis ve Temsilciler Meclisi, yeni anayasa ve yeni seçim kanununu en kısa sürede tamamlamak için yetkilendirilmişti. Dolayısıyla seçimle iş başına gelen milletvekillerinin, meclis çalışmalarıyla alakalı sahip olduğu hükümeti denetleme, kanun yapma, vatandaşların sorunlarını dile getirme, v.s gibi yetkileri haiz değildi ve bir yıldan az bir sürede görevini tamamlayıp iktidarı yeni seçilecek TBMM`ye devredecekti.

1961 Anayasası 9 Temmuz 1961`de yürürlüğe girmiştir. Bu anayasa, referandumla yürürlüğe giren ilk Türk anayasasıdır ve ayrıca yapılan bu referandum Türk tarihinin de ilk referandumudur. Yasama sorumsuzluğu mezkur Anayasanın 79.maddesinde ve “yasama dokunulmazlığı” kenar başlığı altında yer almıştır. Dokunulmazlık ve sorumsuzluk kurumları tıpkı 1924 Anayasasında olduğu gibi aynı madde içinde düzenlenmiştir. İlk fıkrada yasama sorumsuzluğu, diğer dört fıkrada ise yasama dokunulmazlığı yer almıştır.

1961 Anayasasının 79.maddesinin birinci fıkrasına göre, “Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmaları sırasında kullandıkları oylar, sarf ettikleri sözler ve

Meclisi üyelerinden biri hakkında verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, meclisin hukuki varlığının sona ereceği zamana bırakılır. Temsilciler Meclisi üyeliği süresince dava ve ceza süre aşımı işlemez.” Şeklinde. Resmi Gazete, S. 10682, 16 Aralık 1960, s.2767, Bkz. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10682.pdf>, (E.T.: 15/02/2021).

²¹⁵ Dunbay, s. 172.

²¹⁶ Atmaca/Göç, s. 1530.

ileri sürdükleri düşüncelerden sorumlu tutulamayacakları gibi bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan da sorumlu tutulamazlar.”

1961 Anayasası, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan oluşan iki meclisli parlamento sistemini benimsemişti. 79.madde yasama sorumsuzluğunu tanımlanırken iki meclisi de teşmil edecek biçimde TBMM üyeleri kavramını kullanmış, 1960 tarihli kurucu meclis kanununda olduğu gibi meclisler arasında ayırım yapmamıştır.

TBMM üyeleri, meclis çalışmalarının ifası ile alakalı söyledikleri sözlerden, kullandıkları oylardan ve ileri sürdükleri düşüncelerden sorumlu değillerdi. Bunların meclis dışında tekrar edilmesi de sorumsuzluk kapsamındaydı. Ayrıca sorumsuzluk ve dokunulmazlıktan yalnızca milletvekilleri değil milletvekili olmayan bakanlar da faydalanmaktaydı.

Milletvekili olmayan bakanların “yasama sorumsuzluğu,” 1961 Anayasası ile Türk Parlamento Hukuku’na girmiş bir kurumdur. 1961 Anayasasının 105. maddesinin 3. fıkrası bakanların, dokunulmazlık ve yasaklamalar bakımından Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri ile aynı durumda olduğunu söyleyerek bakanların hepsini aynı statüye sokmuş bulunmaktadır.²¹⁷

Bilindiği üzere 1961 Anayasası ile iki meclisli parlamento sistemine geçilmiştir. Yasama bağımsızlıkları yönünden Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu üyeleri arasında her hangi bir ayırım yapılmamıştır. Hâlbuki Cumhuriyet Senatosu üyelerinin tamamı seçimle iş başına gelmiş değildir. 1961 Anayasası’na göre 157 Sayılı Yasa’nın altında adları bulunan MBK başkan ve üyeleri ile eski cumhurbaşkanları, yaş kaydı gözetilmeksizin, Cumhuriyet Senatosunun tabii üyesiydi ve tabii üyeler, Cumhuriyet Senatosunun diğer üyelerinin tabi oldukları hükümlere bağlıydı.²¹⁸ Oysa 1876 Kanun-i Esasi’nin sorumsuzluk hükümleri her iki meclis üyelerine tanınmışken dokunulmazlık, seçimle görevlendirilmiş Meclis-i Mebusan üyelerine özgülenmiş, Meclis-i Ayan üyeleri bu muafiyetten ayrık tutulmuştur.

1.2.6.1. Meclis İçtüzüğü Gereği Uygulanabilecek Disiplin Cezaları

1961 Anayasa’sı çift meclisli parlamento yapısı öngörmüştü, Anayasa’nın 85.maddesi gereği Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu’nun kendi içtüzüklerini düzenlemesi gerekiyordu. Meclisler kendi içtüzüklerini yapıncaya kadar ki süreçte 1927

²¹⁷ Özcan, s. 116.

²¹⁸ Özgüşi, s. 300.

Dâhili Nizamnamesinin 1957 öncesi halinin uygulanması devam etmiştir.²¹⁹Bu İçtüzük, 1927 yılından itibaren uygulanmaya başlamış, Cumhuriyet Senatosu üyeleri için 1963 Cumhuriyet Senatosu Meclis İçtüzüğü, Millet Meclisi için 1973 Millet Meclisi içtüzüğü yapılanaya kadar geçerliliğini sürdürmüştür.

Disiplin cezaları, ilgili nizamnamenin on sekizinci bölümünde, “inzibatı cezalar” başlığı altında düzenlenmiştir. Uygulanacak cezalar 183.maddede ihtar, kınama ve meclisten geçici çıkarma olarak sayılmıştır. İhtar gerektiren haller ise, söz kesmek; sükûneti bozmak; şahsiyatla uğraşmak şeklinde belirlenmiştir. (İçtüzük, m.184)

Mebus, aynı birleşimde iki defa ihtar cezası alırsa tutanağa geçirilir. İki defa ihtar uğrayan mebusun, birleşim sonuna kadar konuşmadan yasaklanmasına Meclis Başkanı'nın teklifi üzerine Meclis tarafından görüşme yapılmaksızın işaret oyuyla karar verilebilir. (İçtüzük, m.184)²²⁰Kınama cezasını gerektiren davranışlar, aynı birleşimde iki defa ihtar aldığı halde bunu gerektiren hareketlerden vazgeçmemek, bir ay içinde üç defa ihtar cezası almak, mecliste gürültü yapmak veya meclis üyelerinin meclis çalışmalarına katılmaktan imtina etmesine açıkça ve gürültülü bir şekilde önyak olmak, arkadaşlarından bir veya bir kaçını aşağılamak veya sözlü olarak tehdit etmek. (İçtüzük, m.187) Meclisten geçici olarak çıkarma cezası gerektiren haller ise İçtüzüğün 188.maddesinde sayılmıştır. Buna göre, kınama cezası aldığı halde bunu gerektiren davranışlara devam etmek; aynı birleşimde üç defa kınama cezası almak, Cumhurbaşkanı'nı, Meclisi, Meclis Başkanı'nı, hükümeti aşağılamak ve tehdit etmek; görüşmeler sırasında halkı, ayaklanmaya, kanun dışı hareketlere veya anayasa hükümlerini bozmaya teşvik etmek; meclis binası ve eklentilerinde yasak bir eylemde bulunmak²²¹ davranışlarından herhangi birinin gerçekleşmesi durumunda milletvekili hakkında Meclisten geçici çıkarma cezası verilebilir.

Bu ceza yine Meclis Başkanı'nı teklifi ve Genel Kurulca görüşme yapılmaksızın işaret oyuyla kararlaştırılır ve tutanağa geçirilir. (İçtüzük, m. 189) Meclisten geçici olarak çıkarılma cezası alan mebus, hemen salondan çıkmak mecburiyetindedir ve üç birleşime kadar meclis salonuna girmesi yasaktır.²²²

²¹⁹ İba, **Parlamento İçtüzük Metinleri**, s. 307.

²²⁰ Bu ceza, Eskişehir milletvekili Kemal Zeytinoğlu hakkında(22,23.03. 1950) ve Muş milletvekili Ferit Kılıçlar hakkında 07.01.1952 tarihinde uygulanmıştır. İba, **Parlamento İçtüzük Metinleri**, s. 505, dpn.97.

²²¹ İba, **Parlamento İçtüzük Metinleri**, s. 484.

²²² Meclisten geçici olarak çıkarma cezası ilk defa Afyonkarahisar milletvekili Sadık Aldoğan'a verilmiş ve 15 gün salona girmesi yasaklanmıştır.(28.05.1947) Diğer mebuslar için bkz. İba, **Parlamento İçtüzük Metinleri**, (s. 505,dpn.99).

1.2.6.2. 1963 Cumhuriyet Senatosu İçtüzüğü

Cumhuriyet Senatosu üyeleri, 1963 yılında kendi içtüzüğünü yapmıştır. Bu tarihe kadar 1927 Dahili Nizamnamesinin 1957 öncesi hali uygulanmıştır. Disiplin cezaları, ilgili tüzüğün dördüncü kısım üçüncü bölümünde disiplin cezaları başlığıyla düzenlenmiştir. 150.maddeye göre uygulanacak disiplin cezaları şunlardır: İhtar; kınama; geçici olarak Cumhuriyet Senatosundan çıkarma.²²³

İçtüzüğün 151.maddesi gereği ihtar cezası gerektiren haller şunlardır: Söz kesmek; düzen ve sükûneti bozmak; şahsiyatla uğraşmak. İhtar cezasının verilmesi ve infazı yetkisi Meclis Başkanı'na aittir. Üye, aynı birleşimde iki defa ihtar cezası alırsa bu durum tutanak özetine geçirilir. (İçtüzük, m.152) Bir birleşimde iki defa ihtar cezası alan üyenin birleşim sonuna kadar söz söylemekten alıkonulması, başkanın teklifi ve senatonun işaret oyuyla kararlaştırılır. (İçtüzük, m.153) İçtüzüğün 154.maddesine göre: Aynı oturumda iki defa ihtar cezası aldığı halde bunu gerektiren hallerden vazgeçmemek; bir ay içinde üç defa ihtar cezası almak; Cumhuriyet Senatosunda bir gürültüye sebep olmak veya Cumhuriyet Senatosunun işlerine katılmaktan çekilmek için anlaşma yapmaya, Genel Kurul'da açıkça ve gürültülü bir şekilde önyak olmak; üyelere bir veya bir kaçını aşağılamak veya tehdit etmek, kınama cezası gerektiren haller olarak sayılmıştır.²²⁴

Cumhuriyet Senatosu içtüzüğünün 155.maddesi Cumhuriyet Senatosundan geçici olarak çıkarılma cezasının verilebilmesi koşullarını şöyle belirtmiştir: İki kınama cezası aldığı halde bunu gerektiren hallerden vazgeçmemek; aynı birleşimde üç defa kınama cezası almak; Cumhuriyet Senatosunu, Millet Meclisini aşağılamak; Cumhurbaşkanı'nı, Cumhuriyet Senatosu Başkanı'nı, Millet Meclisi Başkanı'nı, başkanlık görevini yerine getiren başkan vekilini aşağılamak; toplantı salonunda veya Cumhuriyet Senatosu veyahut Millet Meclisi binası içinde resen takibi gereken bir suç işlemek. Cumhuriyet Senatosundan geçici olarak çıkarılma cezası başkanın teklifi üzerine Genel Kurulca görüşme yapılmaksızın işaret oyuyla kararlaştırılır. Kınama ve Senato`dan geçici çıkarma cezaları tutanak özetine geçirilir. (İçtüzük, m. 156) Genel Kuruldan geçici olarak çıkarılma cezası alan üye toplantı salonundan derhal çıkmaya mecburdur. Bu üye cezanın uygulandığı oturumdan itibaren üç birleşim Cumhuriyet Senatosu çalışmalarına katılamaz.²²⁵

²²³ İba, Parlamento İçtüzük Metinleri, s. 353.

²²⁴ İba, Parlamento İçtüzük Metinleri, s. 353.

²²⁵ İba, Parlamento İçtüzük Metinleri, s. 354.

1.2.6.3. 1973 Millet Meclisi İçtüzüğü

Disiplin cezaları içtüzüğün, ikinci bölüm on birinci kısmında düzenlenmiştir. 132.madde disiplin cezalarını uyarı, kınama, meclisten geçici olarak çıkarma şeklinde saymıştır. Uyarı cezası gerektiren haller 1927 Dahili Nizamnamesi ve Cumhuriyet Senatosu içtüzüğü ile aynı sebeplere dayanır. Kınama ve meclisten geçici çıkarma cezası gerektiren davranışlar ise her iki meclis içtüzüğünden biraz farklılık arz etmektedir.

Millet Meclisi içtüzüğünün 136.maddesi mucibince kınama cezası gerektiren haller: Aynı birleşimde iki kere uyarı cezası aldığı halde bunu gerektiren hareketlerden vaz geçmemek; bir ay içinde üç kere uyarı cezası almak; kaba ve yaralayıcı sözler sarf etmek ve hareketler yapmak; saldırıda bulunmak; mecliste kavga ve gürültüye sebep olmak veya meclisin görevini yerine getirmesini önlemek için toplu bir harekete girişilmesine önayak olmak.²²⁶

Meclis içtüzüğünün 68.maddesine göre Genel Kurul`da kaba ve yaralayıcı sözler sarf eden üyeyi, Meclis Başkanı temiz bir dil kullanmaya davet eder. Üyenin temiz bir dil kullanmamakta ısrarcı davranması halinde kendisini kürsüden ayrılmaya davet eder. Başkan gerekli görürse üyeyi o birleşimde salondan çıkartabilir. Yani yukarıda belirtildiği gibi kınama cezası verilmeden önce milletvekili, Başkan tarafından üslubunu düzeltmesi yönünde uyarılabilir.²²⁷

1973 Millet Meclisi içtüzüğünde meclisten geçici çıkarma cezası gerektiren haller altı madde de sayılmıştır. Bunlar: Aynı birleşimde üç defa kınama cezası almak; bir ay içinde beş kere kınama cezası almak; görüşmeler sırasında Cumhurbaşkanı`na, Cumhuriyet Senatosu`na, Millet Meclisi`ne, Cumhuriyet Senatosu Başkanı`na, Millet Meclisi Başkanı`na, Cumhuriyet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu başkanlık divanlarına, başkanlık görevini yerine getiren başkanvekiline hakarete bulunmak, sövmek veya onları tehdit etmek yahut Türkiye Cumhuriyeti`ne veya onun anayasa düzenine sövmek; Görüşmeler sırasında halkı veya devlet kuvvetlerini yahut kamu organ, kuruluş ve görevlilerini kanun dışı hareketlere, ayaklanmaya veya anayasa hükümlerini bozmaya teşvik veya tahrik etmek; TBMM bina, bahçe ve arsaları içine silahlı olarak girmek; Meclis yapılan yahut eklentileri içinde yasak bir eylemde bulunmak.²²⁸

²²⁶ İba, Parlamento İçtüzük Metinleri, s. 228,229.

²²⁷ Yalçın,s.226.

²²⁸ İba, Parlamento İçtüzük Metinleri, s. 228,229.

İKİNCİ BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA YASAMA SORUMSUZLUĞU

Parlamente bir bağımsızlık olarak yasama sorumsuzluğunun parlamentoyla birlikte doğduğu ve ona koşut bir seyir izlediği kabul edilmektedir.²²⁹ Parlamento'nun ortaya çıkması ile beraber yasama sorumsuzluğunun tözünü oluşturan ifade hürriyeti de anlam kazanmış ve bir hak olarak monarka karşı ileri sürülmeye başlanmıştır. Yasama sorumsuzluğunun tarihsel gelişimine bakıldığında, parlamento'nun çıkış noktası olan İngiltere'de tezahür ettiği ve uzun mücadeleler neticesinde kurumsal bir kimlik kazandığı görülmektedir.

İngiltere'de ortaya çıktıktan sonra demokrasiye tabi diğer ülkelere yayılan yasama sorumsuzluğunun²³⁰ tarihi serüveni ve bugünkü şeklini alması ülkelerin hepsinde farklı seyir izlemiştir. Bu farklılığın ortaya çıkışında pek çok etken olmakla beraber dâhil olunan hukuk sistemlerinin etkisini de göz ardı etmemek gerekir.

Bu bağlamda kurumun tarihi gelişimi ve uygulanmasına ilişkin olarak önce Anglo Sakson Hukuk Sistemi üyesi İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri örneği ele alınacaktır. Türkiye'nin de içinde bulunduğu Kıta Avrupası Sistemine dâhil ülkelerden Fransa ve Almanya örnekleri incelenecektir. Bunun dışında, kurumun kabul edildiği bazı ülkelere ise yalnızca yasama sorumsuzluğunun, anayasada ifade ettiği anlamı yönünden kısaca değinilecektir.

2.1. İngiltere'de Hükümet Sistemi ve Yasama Sorumsuzluğu

2.1.1. Parlamento'nun Doğuşu ve Tarihsel Süreci

Yasama sorumsuzluğu bugünkü manada anayasal bir kurum olarak parlamento ile birlikte İngiltere'de doğup gelişmiştir.²³¹ Bu süreçte Kral (Taç) ile Lordlar Kamarası ve Avam Kamarası arasındaki ilişkiler “belirleyici bir unsur” olarak görev yapmıştır.²³² Ancak kabul etmek gerekir ki parlamento da bir anda ortaya çıkmamış bir takım aşamalar neticesinde varlık göstermeye başlamıştır.²³³

²²⁹ Dunbay, s.28; Akyürek, s.2.

²³⁰ Çetin Özek, “Mutlak Yasama Dokunulmazlığı Sınırlanabilir mi?” *İÜHFİM*, C.31, S.1-4, İstanbul, 1965, s. 79. Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhfm/issue/9100/113761>, (E.T.: 15/11/2020).

²³¹ Akyürek, s. 2.

²³² Yalova, s. 5.

²³³ Dunbay, s. 14.

İngiltere`de parlamento yapılanmasının nüvesini danışma meclisleri oluşturmaktadır.²³⁴ Bu bağlamda modern İngiliz Parlamentosu'nun kökleri witan ve moot²³⁵ olarak adlandırılan iki Anglosakson kurum ile 8. ve 11.yüzyıla dek uzanmaktadır. Anglosaksonlar, hukukun kaynağı olarak örf ve adetleri görmekteydi. Bu nedenle kralın kanun koyucu olarak geçerliliğini kabul ettirebilmesi, ancak etrafında bulunan ve bilge kişilerin (Witan) oluşturduğu "Witenagemot" meclisinin rızası ile mümkün olabilmekteydi.²³⁶ Kraldan sonra en yüksek otoriteyi temsil eden bu meclisler, kralın sürekli görüşüne başvurduğu kraliyet meclisi niteliğini haizdi.²³⁷ Moot ise, yerel sorunların ve yargılamaların gerçekleştiği düzenli toplantılar şeklinde ortaya çıkmaktaydı.²³⁸

1066 yılında gerçekleşen Norman istilası neticesinde Anglosakson Krallığı sona ermesine rağmen Normanlar Witenagemot geleneğini devam ettirmişlerdi. Kurulan feodal devletin başındaki kral, teorik olarak Milli Meclis tarafından seçilirdi. Curia Regis veya Aula Regia adı verilen meclis, yasama, yürütme ve ağırlıklı olarak yargı fonksiyonuna sahipti.²³⁹ İlerleyen dönemde bu meclise feodal derebeyleri, soylular ve din adamlarını dâhil ederek Magnum Concilium (Büyük Şura)'u oluşturmuşlardır.²⁴⁰ Danışma işlevini haiz Magnum Concilium²⁴¹, aynı zamanda krallığın en yüksek mahkemesi görevini de yerine getirirdi.²⁴² Özellikle para ihtiyacı hâsıl olduğu vakit kral

²³⁴ Dunbay, s. 14.

²³⁵ Witan,ülkeyi etkileyen meseleler hakkında görüşmek üzere kralın danışmanlarından ve kralın seçtiği soylulardan oluşan bir çeşit danışma meclisidir. Normanların ülkeyi fethinden sonra krallar, baronları ve kilise adamlarını da witan meclisine çağırmaya başlamıştır. Moot ise Anglo-Saksonlar döneminde, her vilayetde, davaların görüldüğü ve yerel meselelerin tartışıldığı düzenli toplantılar şeklinde ortaya çıkmıştır. Yerel lordlar, piskoposlar, şerif ve en önemlisi her köyden dört temsilcinin katılımıyla gerçekleşen bu toplantı sonraları ilçe mahkemesi olarak tanındı ve yerel düzeyde temsili hükümet fikrini gündeme getirdi. Bu iki toplantı yüzyıllar boyunca ayrı kalmış, ancak daha sonra Büyük Konseyin meclis üyeleri ve ilçe mahkemesinin yerel sözcüleri, aristokrat Lordlar ve yerel temsilci Avamlar olmak üzere iki Meclis'ten oluşan bir Parlamento oluşturmak için birleşmişlerdir. Bkz.Anglo-Saxon origins, UK Parliament, <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/originsofparliament/birthofparliament/overview/origins/>, (E.T.: 06/04/2021).

²³⁶ Sezen Kama" Parlamenter Hükümet Sistemi Olarak "Westminster Modeli" Britanya Örneği Üzerine Bir Deneme", **MÜHFAD**, C.22, S.2,İstanbul,2016, s.164. Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/275226>, (E.T.: 19/02/2021).

²³⁷ Mürteza Zengin, **Parlamenter Rejimde Siyasal Partiler ve İktidarın Kişiselleşmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul, 1990, s. 2.

²³⁸ Kama, s. 164.

²³⁹ Yalova, s. 6.

²⁴⁰ Kama, s. 164.

²⁴¹ İlhan Arsel, "İngiliz Tarihinde Menşei ve Tarihçesi Bakımından Vekillerin Siyasi Mesuliyetleri", **AÜHF**, C. 8, S. 1, 1951, s. 414. Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/637515>, (E.T.: 18/02/2021).

²⁴² Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.1, s. 826.

tarafından geçici olarak toplantıya çağrılırdı.²⁴³ Yani konseyin dikkat çekici ve gelecekteki gelişmeler yönünden önemli işlevlerinden biri de vergi salınması ve toplanmasının Konsey üyelerinin onayıyla gerçekleştirilmesidir. Böylece vergilendirme sayesinde Kral'ın yetkilerinin hayli erken dönemde sınırlandırıldığı ve bunun Parlamento'nun ilk yetkilerinden birisi olduğu görülmektedir.²⁴⁴

Bir süre sonra 15 Haziran 1215`de İngiliz kralı Yurtsuz John ve baronlar arasında imzalanan Magna Carta veya Hürriyetlerin Büyük Fermanı “Great Charter of Liberties”²⁴⁵ ile kralın, dilediği gibi vergi toplaması yasal bir belgeyle sınırlandırılmıştır. Belgenin 12.maddesine göre üç eski feodal vergi hali²⁴⁶ dışında kralın Magnum Concilium`un onayını almaksızın vergi ve yardım toplayamayacak olması aynı zamanda “temsilsiz vergi olmaz” ilkesinin de kabulü anlamına gelmektedir.²⁴⁷

Magna Carta, bugün bütün dünyada hukukun üstünlüğü ilkesinin öncüsü kabul edilmektedir.²⁴⁸ Aynı zamanda insan hakları ve kişi özgürlüklerinin soyut birer kavram olmaktan kurtarılarak hukukî ve siyasi düzen içinde gerçekleştirilmesini, şekillendirilmesini sağlayan ilk temel belgedir ve kendisinden sonra gelen birçok bildiriye emsal teşkil etmiştir.²⁴⁹

Parlamento'nun ortaya çıkışında ve günümüz yapısına kavuşmasında belki de en önemli etken sınıfsal yapıda yaşanan değişimlerin dayatmasıyla daha geniş tabanlı bir meclisin oluşturulmasıdır. Parlamento'nun kökeninde bulunan Magnum Concilium aracılığıyla, yasama yetkisi Kral'da bulunmakla beraber soylular ve ruhban sınıfı da belirli ölçüde bu yetkinin kullanımına katılmaktadır. Ancak zamanla zenginleşen yeni bir sınıf olarak ortaya çıkan burjuvanın, yasama sürecine katılma talebinin gündeme gelmesi hem daha geniş tabanlı bir katılımı hem de vergilerin kabul edilmesinde daha güçlü bir dayanağın oluşmasını sağlamıştır.²⁵⁰

²⁴³ Arsel, s. 414.

²⁴⁴ Ali Saçar, “Hakimlik Teminatı Kurumunun Ortaya Çıkışı”, **İkinci Türk Hukuku Tarihi Bildirileri**, s. 539. Bkz. http://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=hakimlik-teminati-kurumunun-ortaya-cikisi_ali-sacar.pdf, (E.T.: 20/02/2021).

²⁴⁵ Ersan İlal, “Magna Carta”, **İÜHFİM**, C.34, S. 1-4, İstanbul,1968, s. 210. Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhfm/issue/9088/113508>, (E.T.: 04/03/2021).

²⁴⁶ Belirtilen bu üç vergi hali, bir senyörün kızının evlenmesi, oğlunun silah kuşanması ve tutsak düştüğünde ödenen fidyedir. Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.1, s. 826,dpn. 17.

²⁴⁷ Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.1, s. 826.

²⁴⁸ İlal, s. 240.

²⁴⁹ İlal, s. 210.

²⁵⁰ Saçar, s. 540.

Magnum Concilium'un toplantı yapması anlamına gelen "parlamento" kelimesi ilk kez 1230 yılında kullanılmaya başlamıştır.²⁵¹ Kral III. Henry dönemine tekabül eden bu süreç, aynı zamanda kentli burjuva sınıfının parlamentoda yerini almaya başladığı²⁵² yani Magnum Concilium'a katılımın genişlediği döneme denk gelmektedir.²⁵³Parlamentonun bu genişlemesi toplumu oluşturan kesimlerin parlamentoda temsil edilme şanslarını artırmış²⁵⁴ ve fakat kendi aralarında bir takım anlaşmazlıkların da husule gelmesine etki etmiştir.²⁵⁵

III. Henry'nin ardından tahta çıkan I. Edward, ihtiyaç gösteren vergileri toplamak amacıyla 1295 yılında geniş bir temsile dayanan parlamentoyu toplantıya çağırmıştır.²⁵⁶ Bu parlamentoda, baronlar, kontlar, ruhban sınıfın temsilcileri, küçük rahiplerin temsilcileri, kontlukların, şehirlerin ve kasabaların temsilcileri yer almıştır. Oldukça geniş bir katılımıla toplanan Magnum Concilium'a "Model Parlamento" ismi verilmiştir.²⁵⁷Başlangıçta parlamento, istediği zaman veya belirli aralıklarla değil ancak kral istediği zaman toplanabilmekteydi. Çünkü parlamentonun tek hukuki kaynağı kraldı ve yasama, yürütme, yargı yetkileri kendi bünyesinde toplamaktaydı.²⁵⁸

1295 yılından itibaren Parlamento hemen her sene toplanmaya başlamıştır.²⁵⁹ Ancak 1300'lerin başından itibaren ilk olarak ruhban sınıfı yani küçük rütbeli rahipler²⁶⁰ toplantılara katılmama kararı almış ve kendi ödeyecekleri vergiyi tespit ederek krala ödeme kararı almışlardır.²⁶¹ Daha sonra ise baronlar ve kontlar, kendileri gibi soyluluk unvanına sahip olmayan şehir ve kasaba temsilcileri ile aynı ortamda bulunmak istemediklerini belirtip²⁶² ayrı bir salonda toplanmaya başlamışlardır.²⁶³

Böylece "Üst Meclis" (Upper Chamber) ve "Alt Meclis" (Lower Chamber) kavramları ortaya çıkmıştır. Üst Meclis daha sonra "Lordlar Kamarası" (House of Lords); Alt Meclis ise "Avam Kamarası" (House of Commons) olarak anılmaya başlamış ve önceleri tek meclis halinde çalışan İngiliz Parlamentosu, çift meclisli bir

²⁵¹ Kama, s. 165.

²⁵² Saçar, s. 541.

²⁵³ Dunbay, s. 15.

²⁵⁴ Simon de Monfort'un katkısıyla parlamento toplantılarına ayrıcalıklı şehir ve kasaba temsilcilerinin katılımı sağlanmıştır. Dunbay, s. 16.

²⁵⁵ Zengin, s. 4.

²⁵⁶ Dunbay, s. 16.

²⁵⁷ Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.1.,s. 827.

²⁵⁸ Yılmaz Altuğ, **Parlamento Hukuku**, 1. B.,Çağlayan y., İstanbul, 2003, s.3.

²⁵⁹ Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.1., s. 827.

²⁶⁰ Dunbay, s. 17.

²⁶¹ Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**,C.1., s. 827.

²⁶² Kama, s. 167.

²⁶³ Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.1.,s. 828.

yapıya dönüşmüştür.²⁶⁴Kendilerini krala daha yakın gören soylular ve din adamları Lordlar Kamarası'na vücut verirken, burjuva olarak anılan, küçük şövalyeler ile kent ve kasaba eşrafı ise Avam Kamarası'nı oluşturmuştur.²⁶⁵

Magnum Concilium'a başkanlık eden Kral, meclisin ikiye bölünmesi sonrasında Lordlar Kamarası'na başkanlık etmeye devam etmiş, Avam Kamarası'nın toplantılarına katılmamıştır.²⁶⁶Avam Kamarası'nda alınan kararlar "Speaker" denen sözcü aracılığıyla Kral'a bildirilmiştir. Speaker, Avam Kamarası'nın her yeni toplantısında seçilerek meclis görüşmelerini yönetmiş ve alınan kararları Kral'a iletmıştır. Böylece speaker Avam Kamarası başkanı haline gelmiştir.²⁶⁷

Avam Kamarası'nın başlıca görevi, kral tarafından talep edilen ödeneği sağlamak ve giderleri denetlemektir. Ülkenin iç ve dış meselelerine ilişkin hususlar için kralın eskiden olduğu gibi Lordlar Kamarası'na danışması ve toplantılara başkanlık etmesi hiç şüphesiz Lordlar Kamarası'na ayrıcalıklı ve Avam Kamarası'ndan daha üstün bir konum sağlamıştır.²⁶⁸ Mamafih Lordlar Kamarası için imtiyaz oluşturan husus bununla sınırlı kalmamış, Parlatentonun çift meclis sistemine dönüşmeden önce sahip olduğu "High Court of Parliament" yetkisini yani en yüksek kraliyet mahkemesi yetkisini kendisi üstlenmiş ve bu fonksiyonunu günümüze kadar devam ettirmiştir.²⁶⁹ Ayrıcalıklı konumuna rağmen Lordlar Kamarası'nın tıpkı Avam Kamarası gibi kanun yapma yani yasama yetkisi bulunmamaktaydı. Bu yetki münhasıran krala aitti. Parlamento yasama yetkisini "vergiye muvafakat gösterme hakkı"²⁷⁰ ve "dilekçe hakkı" sayesinde elde etmiştir.²⁷¹

²⁶⁴ Kama, s. 167.

²⁶⁵ Akyürek, s. 3.

²⁶⁶ Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.1., s. 828.

²⁶⁷ Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.1.,s. 828; Kama, s. 167.

²⁶⁸ İlhan Arsel, "Çift Meclis Sisteminin Memleketimizde Tatbiki Hususunda Bazı Düşünceler", **AÜHFD**, C.12, S.3, Ankara, 1955,s. 68. Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/634279>, (E.T.: 18/02/2021).

²⁶⁹ Serkan Yolcu, **İngiltere'de Kuvvetler Ayrılığı ve Yargı Bağımsızlığı Alanındaki Gelişmeler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa, 2011, s.70.

²⁷⁰ Avam Kamarası ve Lordlar Kamarası'nın kanun yapma yetkisi olmadığından hazırlanmasını istedikleri kanun için krala dilekçe ile başvururlardı. Kral, meclislerden biri tarafından gönderilen dilekçeyi diğer meclisin incelemesine sunardı. Son karar merci kendisiydi, dolayısıyla istemediği bir kanuna onay vermezdi. Böyle bir durumda meclisler de istedikleri kanunu çıkartabilmek için "vergiye muvafakat" kozunu kullanırdı. Yani istedikleri kanunun çıkarılması karşılığında vergi alınmasına onay vereceklerini bildirirlerdi. Bkz. Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.1., s. 828,829.

²⁷¹ Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.1., s. 828.

2.1.2. Yasama Sorumsuzluğunun Tarihsel Gelişimi

Kurumun tarihsel kökeninin eski Roma'ya kadar uzandığı, Pretör ve Konsüller hakkında uygulandığı bilinmekle beraber²⁷² bunun gerçek tarihini tespit etmek mümkün değildir.²⁷³ Tarih konusunda bir uzlaşının olmamasına gerekçe olarak Arsel, iki sebep üzerinde durmaktadır. Bunlardan ilki, müessesenin düzgün bir tanımı üzerinde hemfikir olunamaması ve diğeri ise tarihi olayların gerekli önem ve hassasiyet gösterilerek araştırılmayıştır.²⁷⁴

Bazı yazarlar bu hakkın tanınmasını Prens Ethelbert'e kadar dayandırır.²⁷⁵ Altıncı yüzyılda Prens Ethelbert'in bir kanunnamesinde: “*Prens kendi milletini etrafına topladığı vakit, toplananlar, dışarıdan her hangi birinin hakaretine maruz kalacak olursa hakareti veya müdahaleyi yapanlar nakdi bir ceza ödemek zorundadır*”²⁷⁶ denilmektedir. Bu düzenlemeden maksadın, kralın etrafında toplanan heyet üyelerinin düşüncelerini özgürce ifade etmesini temin olduğu anlaşılmaktadır.²⁷⁷ Monark iradesinin izharı şeklinde tecelli eden ve halkın temsilcisi veya sözcüsü konumundakileri yani halkı, halka karşı koruyan bu tür bir bağışıklığın bugünkü manada parlamenter bağışıklık olduğundan söz etmek elbet mümkün değildir lakin ifade hürriyetinin önem ve lüzumuna dikkat çekmesi hasebiyle sorumsuzluk kurumuna kaynak teşkil ettiğini de yadsımamak gerekir.

Yasama sorumsuzluğu, bir parlamenter bağışıklık olarak ilk defa söz hürriyeti (freedom of speech) adıyla İngiltere'de doğmuştur.²⁷⁸ Önceleri parlamentonun yargısal niteliğinden doğan bir imtiyaz olarak kralın lütfuna dayanan söz hürriyeti sonraları yine kral tarafından engellenmek istenmiştir.14.yüzyıldan 16.yüzyıla kadar Avam Kamarası üyelerinin verdiği beyanatlar ve hatta kullandıkları oylar bile Kral'ın çıkarlarına aykırı görülmüş ve kovuşturmalar açılmıştır.²⁷⁹

²⁷²Aysun Üsreşler, **1982 Anayasasına Göre Yasama Meclisi Üyelerinin Dokunulmazlığı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul,1986, s.1;Aybar, s.121; İsmail Ergüneş, **Yasama Sorumsuzluğu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul, 2006 s.4; Dunbay, s.26; Yalova, s.5.

²⁷³Küçüküka, s. 525; Üsreşler, s. 4.

²⁷⁴Arsel, “İngiliz Tarihinde Menşei ve Tarihçesi Bakımından Vekillerin Siyasi Mesuliyetleri” s. 414.

²⁷⁵Üsreşler, s. 1, Küçüküka, s. 525.

²⁷⁶Üsreşler, s. 1.

²⁷⁷Üsreşler, s. 1.

²⁷⁸Akyürek, s. 7;Yalova, s. 9; Ergüneş, s. 9; Sevinç, s. 14; İsmail Dursun, “Yasama Sorumsuzluğunun Hakaret Suçu Bakımından Değerlendirilmesi”, **MÜHFHAD**, C. 19, S. 1, İstanbul, 2013, s. 75. Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruhad/issue/48140/611036>, (E.T.: 27/12/2020).

²⁷⁹Ergüneş, s. 9; Üsreşler, s. 5; Açıan, s. 6.

Örneğin 1397 yılında gerçekleşen olayda, Kral II.Richard`ın katipliğini yapan Sir Thomas Haxey, kral başta olmak üzere tüm kraliyet ailesinin aşırı ve gereksiz masraflarının kısılması yönünde bir yasa teklifini Avam Kamarasına sunmuştur.²⁸⁰ Avam Kamarasında böyle bir yasanın görüşülmesini kendisine hakaret olarak gören Kral,²⁸¹ Haxey`i vatan haini ilan ederek ölüme mahkûm ettirmiş ayrıca malları müsadere edilmiştir.²⁸² IV. Henry`nin tahta çıkmasıyla birlikte Haxey, kararın bozulması yönünde hazırladığı dilekçe ve delilleri Kral`a vererek hükmün bozulmasını talep etmiştir.²⁸³ Verilen hükmün “parlamento hukuk ve usulüne aykırı” olduğu gerekçesiyle bozulması üzerine Avam Kamarası Kral`a bir dilekçe daha vererek Haxey`in mallarının parlamento ilke ve kanunlarına aykırı olarak müsadere edildiğini, bununla parlamento geleneklerinin yok sayılarak ortadan kaldırıldığının ilanını istemiştir. Bu kararın hem adalete hizmet edeceğini hem de parlamento özgürlüklerinin kurtarıcısı olacağı belirtilmiştir.²⁸⁴

Avam Kamarası`nın, “hükmün hatalı olduğunun kabul ve iptaliyle, bu işlemin parlamento teamülünü çiğnediğinin ilanı ve Haxey`in elinden alınan malların geri verilmesi” talebi, Kral tarafından kabul edilmiş ve Haxey aleyhine olan hüküm iptal edilmiştir.²⁸⁵

Bu olayda Haxey`e yapılan hukuksuzluğa karşı her iki kamara ortak bir duruş sergilemiştir. Nitekim IV. Henry`nin, karar verirken lordların tavsiyelerini göz önünde bulundurması, her iki kamara arasındaki bağların güçlenmesine destek olmuştur. Bu karar sayesinde, parlamento üyelerinin sahip olduğu bağımsızlıkları hiçbir güç veya nüfuzun kaldıramayacağı teyit edilmiştir.²⁸⁶

1451 yılında gerçekleşen bir başka olayda, Avam Kamarasında Bristol üyesi olan Thomas Young,²⁸⁷ York dükü Richard`ın tahtın varisi olarak tanınmasına yönelik bir talepte bulunmuş²⁸⁸ ve bunun üzerine kule hapsi ile cezalandırılmıştır.1455 yılına gelindiğinde Thomas Yong, Avam Kamarasında dile getirdiği sözlerinden ötürü yaşadığı hapis hayatı nedeniyle, Kral ve lordlara dilekçe göndererek şikâyet talebini

²⁸⁰ Dunbay, s. 31; Üsreşler, s. 5; Bilgili, s. 28;Ergüneş, s. 9;Yalova, s. 9; Akyürek, s. 9; Dursun, s. 75.

²⁸¹ Üsreşler s. 5;Ergüneş, s. 10; Dursun, s. 75.

²⁸² Bilgili, s. 28; Ergüneş, s. 10; Dunbay, s. 32.

²⁸³ Akyürek, s. 9; Yalova, s. 9; Dunbay, s. 32.

²⁸⁴ Akyürek, s. 10.

²⁸⁵ Ergüneş, s. 10; Üsreşler, s. 6.

²⁸⁶ Yalova, s. 10; Dunbay, s. 33;Akyürek, s. 10.

²⁸⁷ Dunbay, s. 33.

²⁸⁸ Bilgili, s. 28; Dunbay, s. 33; Akyürek, s.10.

iletmiştir. Yapılan şikâyet, Kralın danışmanı konumunda bulunan lordlar tarafından uygun ve kabul edilebilir bulunmuş ve Young'un cezası kaldırılmıştır.²⁸⁹

Tıpkı Haxey olayında olduğu gibi Young olayında da ifade hürriyetiyle beraber tutuklanmama hürriyeti ihlal edilmiştir.²⁹⁰

Parlamentoda ifade özgürlüğünün ihlal edildiği bir diğer hadisede, Avam Kamarası üyesi olan Richard Strode, 1512'de Cornwall'da çalışan teneke ve kalay madencilerinin, kesin hesaplarının düzenlenmesinde yapılan suiistimallerden ötürü parlamentoya yasa tasarısı vermiştir. Bu tasarının kanunlaşmasında kişisel menfaatleri olduğu ve kalay madenciliğine engel teşkil ettiği gerekçesiyle yargılanmıştır. Yargılamayı yapan Stannary mahkemesi, Strode'ü suçlu bulmuş ve hapis cezasına hükmetmiştir.²⁹¹

Strode'un hapisteyken verdiği dilekçe üzerine Avam Kamarası bir yasa çıkararak onun hakkında verilmiş hükmü iptal etmiştir. Bu yasa (Strode Yasası) aynı zamanda tüm Avam Kamarası üyelerinin ifade özgürlüğünü koruma altına alarak parlamenterlerin, parlamento içerisinde yaptığı açıklama, işlem ve oylarından dolayı her hangi bir mahkeme önünde soru sorulmasının, hesap verilmesinin ve denetime tabi tutulmasının önüne geçmeyi amaçlamıştır.²⁹²

Parlamenter bağımsızlıkların kazanımında kilometre taşı niteliğine sahip olaylardan biri de Sir John Eliot ve arkadaşlarına ilişkindir. Parlamenterler Sir John Eliot, Denzil Hollis ve Benjamin Valentine'in 1629 yılında, Kral Divanı'ndaki bir bilgi üzerine, Avam Kamarasında yaptığı konuşmaları, kışkırtıcı ve başkanlık divanına saldırı niteliği taşıdığından²⁹³ bahisle tehlikeli ve iftira içerikli olarak değerlendiren I.Charles, vekillerin tutuklanmasını talep etmiştir.²⁹⁴ Kral Meclisi Mahkemesi'nde (The Court of King's Bench) kralın kontrolünde yapılan yargılamada parlamenterler, Parlamento içinde yapılan konuşmaların başka yerde değil de Parlamentoda sorgulanması gerektiğini savunmuşlarsa da savunmaları reddedilerek haklarında hapis ve para cezasına hükmedilmiştir.²⁹⁵

Bu dava, bir üye tarafından Parlamentoda söylenen hiçbir şeyin olağan mahkemeler tarafından suç olarak değerlendirilemeyeceği şeklindeki önermesiyle ve pek çok

²⁸⁹ Dunbay, s. 34; Bilgili, s. 28.

²⁹⁰ Dunbay, s.34.

²⁹¹ Dunbay, s. 36; Akyürek, s. 11; Bilgili, s. 28.

²⁹² Dunbay, s. 36; Akyürek, s. 11.

²⁹³ Oxford University Press, Bradlaugh - Gossett (1884) 12 QBD. 271. Bkz. https://learninglink.oup.com/static/5c0e79ef50eddf00160f35ad/casebook_69.htm, (E.T.: 26/02/2021).

²⁹⁴ Sevinç, s.15.

²⁹⁵ Akyürek, s. 12; Dunbay, s. 37, Dursun, s. 75.

gerekçeyle akılda kalan önemli bir davadır. Ancak bu olayda Lordlar Kamarası, Kral Meclisi Mahkemesinin bir üyeyi Meclis Başkanı'na saldırmaktan yargılayıp yargılamayacağına dair karar vermekten imtina etmiştir.²⁹⁶

Neticede 8 Haziran 1641`de Parlamento, karalın bu konuda yaptığı bütün işlemlerin “hukuka ve parlamento imtiyazlarına” aykırı olduğunu ilan etmiştir. 12 ve 13 Kasım 1667 yılında Parlamento vermiş olduğu kararla, Strode yasasının genel kanun, genel bir hukuk kuralı olduğunu ve her iki meclisin üyelerini kapsadığını; Sir John Eliot ve arkadaşları hakkında Kral Meclisi Mahkemesi`nin verdiği kararın da “yasadışı ve ifade hürriyeti imtiyazını ihlal edici” nitelikte olduğunu beyan etmiştir. 15 Nisan 1668 tarihinde düzenlenen konferansta her iki kamaranın üyeleri, parlamento içerisinde sarf edilen sözlerin bunlar iftira içerikli olsa bile parlamento dışında bir makam tarafından yargılanamayacağı hususunda görüş birliğine varmıştır.²⁹⁷

İngiliz parlamento tarihinin önemli olaylarından biri de Sir William Williams davasıdır. Kral II. Charles, ailesi ve danışmanlarının, Katolikliği resmi mezhep olarak yerleştirmek yani Katolikliği İngiltere'nin yerleşik dini olarak yeniden tesis etmek için uğraştığına dair bir takım söylentiler bulunmaktadır. Bu söylentiler Avam Kamarasının bir komitesine ulaşmış ve kaydedilmiştir.²⁹⁸ II. James`in tahta geçmesinden kısa bir süre sonra II. Charles ve kraliyet mahkemesine ilişkin bu iddiaların korkunç ayrıntılar ile ortaya konduğu ünlü Dangerfield anlatısı ortaya çıkmıştır. Bu anlatılar, meclisin bir komitesinin eline geçmiş ve bunları içeren rapor Commons Journal`da (Avam Kamarası Dergisi) yer almıştır. Daha sonra Meclisin birkaç üyesine ve dış matbaacılara, bu anlatıları ve diğer belgeleri yayınlama izni verilmiş, Meclis komitesi raporunun yeniden yayımlanmasını emrettiği için Avam Kamarası başkanı Sir William Williams'a karşı dava açılmıştır. Bu davada Kral, “parlamentar dokunulmazlığın yalnızca Parlamento duvarları içindeki konuşmalar, tartışmalar ve oylar için geçerli olduğu, bunları dışarıda yayınlama hakkı vermediği, bunun için ifade özgürlüğü ayrıcalığının dikkatli ve dar bir şekilde tanımlandığı ve yorumlandığı” argümanına dayanmıştır. Cevap olarak Sir Williams, “parlamento imtiyazının yasama meclisinin tüm olağan ve gerekli işlevlerini kapsadığını hatta belgelerin, görüşmelerin ve yargılamaların yayınlanmasının bu işlev

²⁹⁶Oxford University Press, Bradlaugh - Gossett (1884) 12 QBD. 271 Bkz. https://learninglink.oup.com/static/5c0e79ef50eddf00160f35ad/casebook_69.htm, (E.T.: 26/02/2021).

²⁹⁷Akyürek, s. 12; Dunbay, s. 37,38; Dursun, s. 75,76.

²⁹⁸Dunbay, s.38.

içinde olduğunu” ileri sürmüştür.²⁹⁹ Ancak Sir Williams`ın dokunulmazlık iddiası reddedilmiş ve suçlu bulunmuştur.³⁰⁰

Yukarıda zikredilen olaylarda görüldüğü üzere milletvekillerinin ifade hürriyeti, yüz yıllar boyunca mevcut krallar tarafından zaman zaman ihlal edilmesine karşın Avam Kamarası üyelerince amansız bir mücadeleyle savunularak, korunmaya çalışılmıştır. Bilhassa ifade hürriyetinin kralın lütfuna dayandığı ve bu hürriyetin sınırları hususu, Taç ile Avam Kamarası arasında uzlaşma sağlanamayan mücadele konularından biri olarak, İngiliz Haklar Bildirgesi`ne kadar süregelmiştir.³⁰¹

Kraliçe I. Elizabeth 1593 yılında başkanın (speaker), parlamento başlangıcında yaptığı geleneksel konuşmasına karşılık, “siz söz özgürlüğü garantisine sahipsiniz, ancak bilmelisiniz ki bu özgürlük dilediği veya aklına gelen her şeyi söylemek değildir. Sizin imtiyazınız parlamentoda oylanana bir kanuna “evet” veya “hayır” şeklinde anlaşılmalıdır” diyerek ifade hürriyeti imtiyazının sınırlarını çizmiştir.³⁰² Buna rağmen Avam Kamarası üyeleri, ifade hürriyeti bağımsızlığına sahip oldukları iddiasını Kraliçe Elizabeth`in saltanatı boyunca sürdürmüştür.³⁰³ Kral I. James`de 1621 yılında parlamentoda yaptığı konuşmasında söz hürriyetine ilişkin olarak “ biz sizin konuşma özgürlüğünüzü eski, şüphesiz ve miras kalan bir hak olarak iddia etmenize izin vermeyiz, siz bu imtiyazı bizim ve atalarımızın izin ve lütfu ile size verilen bir imtiyaz olarak ifade edebilirsiniz” demiştir.³⁰⁴

Mevcut krallar tarafından ihlal edilen veya hiçe sayılan ifade hürriyetinin yasal bir niteliğe kavuşması ve beraberinde bir takım hakların elde edilmesinde parlamento, bugün bile geçerliliğini sürdüren bazı belgeleri krala kabul ettirmiş, sahip olduğu yetkileri akıllıca kullanmıştır. Örneğin, İngiliz Haklar Dilekçesi`ni (Petition of Rights), kabul ettirmek için vergi kozunu kullanmıştır.

Kral I. James`in ardından tahta geçen I.Charles`ın, parlamentoyu hiçe sayan başına buyruk davranışlar sergilemesi, Fransa ile yaptığı savaşları kaybetmesi ve parlamentonun onayını almadan vergi toplamaya kalkışması, parlamento ile arasında ciddi çatışmalara sebep olmuştur. Neticede I. Charles`ın bazı şartları kabul etmesi

²⁹⁹ Robert J Reinstein / Harvey A Silverglate, “Legislative Privilege and the Separation of Powers”, **Harvard Law Review**, C.86, S.7, 1973, s. 20-25. Bkz. <https://play.google.com/books/reader?id=zujQAAAAMAAJ&hl=tr&pg=GBS.PA3>, (E.T.: 27/02/2021).

³⁰⁰ Dunbay, s. 38.

³⁰¹ Ergüneş, s.6.

³⁰² Akyürek, s. 7; Dunbay, s. 39; Yalova, s. 10

³⁰³ Dunbay, s. 39.

³⁰⁴ Akyürek, s. 7; Dunbay, s. 39; Yalova, s. 10.

karşılığında parlamento, vergi salınmasına onay vermiştir.³⁰⁵ Krala kabul ettirilen bu şartların temel amacı, iktidarın güç ve yetkilerini sınırlamaktı. Parlamento ileri sürdüğü koşulları bir belgede toplayarak 7 Haziran 1628'de İngiliz Haklar Dilekçesi (Petition of Rights) adıyla yayınlamıştır.³⁰⁶ Bu belgede Magna Carta'da yer alan haklar yinelenmiş³⁰⁷ ve parlamento, elde ettiği tavizlerle kralın iktidarını, sıkıyönetim; vergilendirme; asker konuşlandırma ve hapis cezaları olmak üzere dört boyutta sınırlandırmıştır.³⁰⁸ Belgenin belki de en önemli özelliği İngiliz yurttaşı özgür kişilerin can ve mal güvenliklerinin, kralların keyfi işlemlerine karşı korumasıdır. Bu bağlamda, özgür kişiler, doğal yargıç ilkesine ve ülke yasalarına uygun olarak gerçekleşmiş yargılama neticesinde verilmiş bir hüküm olmadan tutuklanamayacak, hapsedilmeyecek ve kötü muamelelere maruz bırakılmayacak, savunması alınmadan kimse tutuklanamayacaktı.³⁰⁹

İngiliz Haklar Dilekçesi'nin kabulünden sonra da parlamento üyelerinin elde ettiği bir takım imtiyazlar, yönetimdeki krallar tarafından zaman zaman ihlal edilmiştir. 1688 Şanlı Devrimi'nin ardından parlamento, yabancı bir prensin³¹⁰ tahta çıkmasını fırsat bilerek, kralın hangi şartlarda saltanat edeceğini tespit etmiş ve bunu yazıya dökerek 1689 yılında Haklar Beyannamesi'ni (Bill of Rights) kabul etmiştir. Beyanname kral ve kraliçeye imzalatılarak yürürlüğe konulmuştur.³¹¹ Böylece bu sorunlu süreç, Haklar Beyannamesi ile çözüme kavuşabilmiştir. Bu belgeyle İngiltere'de mutlak monarşi dönemi başlamış³¹² ve kral, "yasa yapma" (jus dispensendi) yetkisini kaybetmiştir. Böylelikle parlamenter rejimi demokratikleştirici ilkeler benimsenmiştir.³¹³

³⁰⁵Ferruh Tuzcuoğlu, "Demokratik Parlamenter Sistemin Beşiği İngiltere'nin Tarihinden İlginç Anekdötler," **SDÜİBD** C.1, S.1, Isparta, 1996, s. 285. Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/195276>, (E.T.: 20/02/2021).

³⁰⁶Coşkun Can Aktan/ Serdar Yay, "Tesviyeciler Manifestosu: Bir Sivil Anayasa Önerisi Anayasal Demokrasi ve Anayasal Hukuk Devletine Yönelik Eşsiz Bir Yazılı Anayasa Metni", **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, C.11,S.2, Ankara, 2019,s. 103. Bkz. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1135748>, (E.T.:07/03/2021).

³⁰⁷Mustafa Tarık Şentuna, "İnsan Hakları Hukukunda "Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Hakkının Gelişimi," **TBBD**,S.3,Ankara,2001,s.986.Bkz. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2001-20013-828>, (E.T.: 07/03/2021).

³⁰⁸Ümit Güveyi, **Anayasa Hukuku Açısından Yasama Meclisi Üyeliği**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, İzmir, 2017,s.74.

³⁰⁹Şentuna, s.986.

³¹⁰13 Şubat 1688 yılında Prenses Mary ve eşi Orange (Hollanda) Prensi William taç giymişlerdir. Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.1, 2020,s. 831.

³¹¹Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.1, 2020, s. 831.

³¹²Güveyi,s.75-76.

³¹³Tuzcuoğlu, s. 287.

2.1.3. İngiltere`de Yasama Sorumsuzluğu

İngiltere`de parlamento, krallığın en yüksek mahkemesiydi.³¹⁴ Parlamento üyeleri aynı zamanda parlamento yüksek mahkemesinin üyesi oldukları için “kral barışı” adı verilen özel bir korumadan yararlanmaktaydı.³¹⁵ Kralın danışmanı olan lordların oluşturduğu Kral Konseyi³¹⁶ ve kraliyet ailesi üyelerine tanınmış bu dokunulmazlık, parlamento üyelerini, kralın, özel kişilerin ve mahkemelerin durdurma, alıkoyma, hapsedme veya tutmasına karşı koruyan bir imtiyaz niteliğindedir.³¹⁷ Yani kral danışmanı parlamento üyesi lordlar, sırf asil olduklarından bahisle atfedilen asalet dokunulmazlığı yanında ayrıca parlamenter dokunulmazlıklardan da faydalanıyordu. Parlamenter dokunulmazlık,³¹⁸ parlamentonun toplanmasından kırk gün önce başlayıp, toplantı bitiminden kırk gün sonrasını kapsayacak şekilde devam eden geçici bir koruma sağlarken, asalet dokunulmazlığı ömür boyu devam ediyordu.³¹⁹

En yüksek mahkeme olma özelliği taşıyan parlamento, parlamento hukuk ve örfü adı verilen ve diğer mahkemelerin uyguladığı hukukun üstünde özel bir hukuka tabiydi. Parlamento üyelerinin bu hukuk dâhilinde yaptığı eylemler, parlamento dışında hiçbir merci tarafından soruşturulamazdı. Ayrıca daha aşağı konumda bulunan diğer mahkemelerin emirlerine, davetlerine ve celplerine tabi olmadıkları³²⁰ gibi parlamento içinde işlenecek suçlardan ötürü yine parlamento tarafından cezalandırılacağı kabul edilmişti.³²¹

³¹⁴ Üsreşler, s. 2; Akyürek, s. 3.

³¹⁵ Üsreşler, s. 2; Akyürek, s. 3; Bilgili, s. 23.

³¹⁶ Kral Konseyi üyeleri, kralın danışmanı olarak görev yapıyordu. Kral danışmanlarına bir takım imtiyazlar tanınarak yakalama, gözaltına alma, tutuklama ve hapis cezası gibi durumlara karşı koruma sağlamak ve böylece kralın, danışmanlarına sorunsuz bir şekilde istediği zaman ulaşabilmesi amaçlanmıştır. Bkz. Güveyi, s. 98.

³¹⁷ Bilgili, s.23.

³¹⁸ Parlamenter dokunulmazlık, önceleri parlamento üyesinin kendisiyle birlikte mal ve hizmetçilerini de kapsıyordu. 1404 yılında, parlamento üyesi Richard Cheddar’ın, parlamentoda hazır bulunduğu bir anda, hizmetçisinin tecavüze uğraması üzerine, Avam Kamarası tarafından krala bir dilekçe verilerek, parlamento üyeleri ile hizmetçilerine yönelik özel himaye talep edilmiştir. Bu talep parlamentoya geliş-gidiş ve parlamentoda bulunulan süre boyunca benzer olayların tekrarlanmasının engellenmesi ve olaya karışanların cezalandırılması talebini içermekteydi. Bu talebe karşılık, kral da verdiği kararlar Avam Kamarası’nın isteklerini kabul etmiş, dokunulmazlığın kapsamını, parlamento üyelerinin kendileriyle birlikte hizmetçilerini de kapsayacak biçimde genişletmiştir. Bununla beraber, dokunulmazlığın, üyelerin hizmetçilerini de kapsayacak biçimde genişletilmesi suiistimallerden dolayı ve dolayısıyla 1770 tarihli Parlamento İmtiyazları Kanunu’nda, üyelerin dokunulmazlıklarının olduğu belirtilmiş fakat hizmetçilerin durumu ile ilgili herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Suiistimallerden dolayı şikâyetlerin artması ve kanunda hizmetçilerin durumundan bahsedilmemiş olması gerekçesiyle, hizmetçilerin dokunulmazlıktan faydalanması uygulamasına son verilmiştir. Bkz. Bilgili, s. 27.

³¹⁹ Bilgili, s. 25; Dunbay, s. 29.

³²⁰ Akyürek, s. 6, Üsreşler, s. 3.

³²¹ Üsreşler, s. 3; İsmail Ergüneş, s.7.

Parlamento üyelerinin sahip olduğu yargısal fonksiyonları nedeniyle elde ettiği bağımsızlıklar, kralın ihsanına dayanmaktaydı.³²² Kralın bu özel himayesi, zamanla Avam Kamarası tarafından da geleneksel haklar olarak iddia edilmeye başlanmıştır. Her yasama yılı açılışında Avam Kamarası Başkanı (Speaker)'nın konuşması ve krala dilekçe vermesi gelenek haline gelmiştir. Başkan, krala hitaben yapmış olduğu konuşmada, “parlamentonun yaptığı hatalardan, aptallık ve budalalıktan ötürü affını” talep ederdi. Ayrıca verdiği dilekçeyle “Avam Kamarası'nın eski ve şüphesiz hak ve imtiyazları(parlamento tartışmalarında konuşma özgürlüğü, tutuklanmaktan muafiyet, gerektiğinde kral ile görüşebilme, kendi zabıtlarının krallık tarafından hoşgörü ile yorumlanması)” talep edilirdi.³²³ Her yasama yılının başında, konuşma ve dilekçe verme şeklinde adet haline gelen bu gelenek zaman içinde yavaş yavaş gelişmiştir.

Başlangıçta Avam Kamarası Başkanının, meclisin düşüncelerini krala arz etmesine izin verilmesi imtiyazı kabul edilmiş, 1536'da kralın huzuruna kabul edilme, 1541'de parlamentoda söz hürriyeti imtiyazı istenmiş, 1544 yılında ise ilk defa tutuklanmama imtiyazı, söz hürriyeti ve kralın huzuruna kabul edilme imtiyazları birlikte talep edilmiştir.³²⁴ Avam Kamarası zamanla bu imtiyazların, kadimden beri kendisine ait bir hak olduğu ilkesini kabul etmiştir.³²⁵ Ancak krallar, bu imtiyazların kendi lütuf ve ihsanı olduğunu iddia etmekten geri durmamış, Avam Kamarası ile kral arasındaki bu mücadele 1689 Haklar Beyannamesinin (Bill of Rights) kabulüne kadar sürmüştür.³²⁶

Lordlar Kamarasının kökeni, parlamentonun öncülü konumunda olan ve yasama, yürütme, yargı fonksiyonlarını elinde tutan Curia Regis'e dayandığı³²⁷ için her daim ayrıcalıklı olmuş ve parlamenter imtiyazlardan devamlı yararlanmıştır³²⁸ ancak Avam Kamarası üyeleri, bu hak ve imtiyazlarını krala, Lordlar Kamarasına ve mahkemelere karşı ileri sürmek zorunda kalmıştır.³²⁹ Başta yasama sorumsuzluğu olmak üzere yasama bağımsızlıklarının ortaya çıkışı, gelişmesi ve kabul edilmesi sürecinde uzun ve çetin bir mücadele vermiştir.³³⁰

Yüzlerce yıl ifade hürriyetinin yasal güvenceye bağlanması için savaşım veren parlamento, 1689'da bunu nihayet başarmıştır. Yasama sorumsuzluğu kapsamında

³²² Yalova, s. 6; Bilgili, s. 25; Üsreşler, s. 2.

³²³ Akyürek, s. 4; Yalova, s. 6; Üsreşler, s. 2; Akyürek, s. 6.

³²⁴ Üsreşler, s. 3; Akyürek, s. 5; Ergüneş; s. 6, Dunbay, s. 30; Yalova, s. 6; Aktaş, s. 6.

³²⁵ Üsreşler, s. 3; Ergüneş, s. 6; Yalova, s. 6; Aktaş, s. 6.

³²⁶ Ergüneş, s. 6; Üsreşler, s. 3; Yalova, s. 6.

³²⁷ Yolcu, s. 70.

³²⁸ Üsreşler, s. 4.

³²⁹ Ergüneş, s. 9; Üsreşler, s. 4.

³³⁰ Dunbay, s. 30.

kabul edilen ifade hürriyeti, 1689 tarihli Haklar Beyannamesinin 9.maddesi ile yasal güvenceye kavuşmuştur.³³¹ Yasama sorumsuzluğu 9.maddede şöyle ifade edilmiştir, “*Parlâmentodaki söz ve hareket serbestisinden doğan ihtilâflar dolayısıyla parlâmentonun dışında hiçbir yer ve mahkemede takibat ve tahkikat yapılamamalıdır.*”³³² İlgili madde uyarınca parlamentoda geçen konuşmalar, tartışmalar ve yapılan işlemlerden dolayı mahkemeler de dâhil olmak üzere parlamento dışında hiçbir makam, soruşturma ve kovuşturma yapamaz.³³³ Dolayısıyla, üyeyi yargılama yetkisini haiz tek mahkeme, parlamento kendisi oluyordu.³³⁴ Bu madde ile Mecliste ifade özgürlüğü nihayet tesis edilmiş ve yasama sorumsuzluğu kurumu kraliyet veya mahkemelerin müdahalesine karşı koruma altına alınmıştır.³³⁵ Mamafih, parlamento kendi disiplin mekanizması ortadan kaldırılmamıştır.³³⁶

Söz konusu imtiyaza göre hiçbir üyeye parlamento dâhilinde söylediklerinden ya da yaptıklarından ötürü cezai veya cebri bir dava açılmasa da parlamentoda sarf edilen hakaret içerikli sözlerin parlamento dışında tekrar edilmesi durumu, korumadan faydalanamayacağı gibi parlamentoda gerçekleşmiş olmakla beraber yasama işleriyle ilgisi bulunmayan özel içerikli konuşmalar da koruma kapsamında yer almamaktaydı.³³⁷

Haklar Beyannamesi'nin 9.maddesi, “parlamentodaki tartışma ve görüşmeler” ifadesiyle yasama sorumsuzluğunun kapsamını konu ve yer yönünden belirlemiş ancak kişiler yönünden sınırlamaya gitmemiş, kapsamı oldukça geniş tutmuştur. Yasama sorumsuzluğundan, Avam Kamarası ve Lordlar Kamarası üyelerinin yanı sıra parlamento üyesi olmayan ancak komisyonlarda tanıklık edenler,³³⁸ Avam Kamarası'na

³³¹ Makbule Karakelle, **1982 Anayasasına Göre Yasama Bağımsızlıkları**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi SBE., Ankara, 2016, s. 21.

³³² E. W. Ridges, “İngiliz Anayasa Hukuku”, (Çev. Mukbil H. Özyörük), **AÜHFD**, C.8, S.3-4, Ankara, 1951, s.192. Bkz. <https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php>, (E.T.:01/03/2021).

³³³ Sevinç, s. 16.

³³⁴ Başgil, s.3.

³³⁵ On yedinci yüzyılın sonlarında ve on sekizinci yüzyılın ilk yarısında, Meclis, neyin ayrıcalık oluşturduğuna dair iddialarında çok ileri gitmiştir. Medeni hukuk davalarındaki tutuklanmama özgürlüğü ayrıcalığı sadece üyelere değil, bazen hizmetkârlarına da uygulanmıştır. Bununla beraber, üyeler, izinsiz giriş ve kaçak avlanma durumlarında yapılan suçlamalara karşı, sahip oldukları parlamenter imtiyazların ihlal edildiğini ileri sürmüşlerdir. Bunlar adaletin olağan seyrine ciddi bir engel oluşturduğu için nihayetinde kanunla kısıtlanmış ve ayrıcalık yalnızca Meclisin etkili bir şekilde işlemesi ve üyelerin üye olarak sorumluluklarını yerine getirmesi için kesinlikle gerekli olan bir unsur olarak kabul edilmiştir. House of Commons Chambre Des Communes Canada, Bkz. <https://www.ourcommons.ca/procedure-book-livre/document.aspx?sbid=abbc077a-6dd8-4fbe-a29a-3f73554e63aa&sbid=7ab38482-e14c-4656-857b-419dad8aeb0e>, (E.T.: 03/03/2021).

³³⁶ Karakelle, s.21.

³³⁷ Güveyi, s. 100.

³³⁸ Örneğin, 1892 yılında demiryolu çalışanı olan şahsın parlamento bir komitesinde yaptığı tanıklık dolayısıyla işinden kovulduğunu beyan etmesi üzerine Avam Kamarası, konuşma özgürlüğünün komitede yapılan tanıklıktan ötürü baskıya uğramayacağına ve korunacağına karar vermiştir. Bkz. Akyürek, s. 31.

dilekçe verenler, danışmanlar ve parlamento içinde yapılan işlemlere katılanlar da faydalanabilmektedir.³³⁹ 1689 Haklar Beyannamesi'nin 9.maddesinde kişiler yönünden ayırım yapılmamış, parlamento işlemlerine katılanları sorumsuzluk kapsamında değerlendirmiştir.³⁴⁰ Yani kriter parlamento işlemlerine katılma, yürütülmesine katkıda bulunma olacaktır.³⁴¹ Bu bağlamda bir seçmenin, parlamento üyesine yazdığı mektup, telgraf gibi iletişim vasıtalarında kullandığı sözlerin hakaret niteliği taşıması halinde, seçmenin yasama sorumsuzluğundan faydalanıp faydalanmayacağı sorusu akla gelmektedir.

Bu soruya ikili bir ayırım yaparak cevap veren Akyürek, “mektubun parlamentoya tehdit ve hakaret içeren cümleler içermesi halinde seçmenin yasama sorumsuzluğundan faydalanamayacağını ancak kişi veya kurumları şikâyet etme amacıyla yazılan mektupların, hakaret içerse dahi kamu yararını ilgilendirdiği için korumadan yararlanabileceğini” belirtmiştir.³⁴²

Kamu yararını ilgilendirdiği için İngiltere’de Parlamento görüşmelerinin radyo ve televizyondan yayımı da serbesttir. Ancak yayıncı kuruluşlar, görüşmeleri magazin veya siyasi hiciv amaçlı kullanamazlar ve bu halde sorumsuzluktan yararlanamazlar. Bunun dışında neyi yayınlayacakları konusunda özgürce karar verebilirler.

³³⁹ Teziç, s. 449.

³⁴⁰ Akyürek, s. 31.

³⁴¹ “1689 İnsan Hakları Beyannamesinin 9. Maddesi gereği koruma üyelerle sınırlı değildir. Meclis'ten birinin komitesine ifade veren tanıklar gibi, Parlamento'daki işlemlere katılan Parlamento görevlileri ve üye olmayanlar için geçerlidir. Daha kesin bir hukuki dilde ifade etmek gerekirse, bağımsızlık, bir kişiyi Parlamento'daki herhangi bir işlem sırasında veya bu işlemlerin amaçları doğrultusunda veya tesadüfi olarak söylenen sözler veya yapılan şeyler için yasal sorumluluktan korur.” Joint Committee on Parliamentary Privilege First Report, 1999. Bkz. <https://publications.parliament.uk/pa/jt199899/jtselect/jtpriv/43/4302.htm>, (E.T.: 11/03/2021).

³⁴² 1937 yılında bir seçmen, adli sisteme ve bir polis memuruna ilişkin şikâyetlerini yazdığı iki ayrı mektubu bir parlamento üyesine göndermiştir. Parlamenter, seçmenin iznini aldıktan sonra mektupları İçişleri Bakanlığı'na göndermiştir. Seçmen, kişi ve kurumları aşağıladığı, iftira ettiği gerekçesiyle suçlanmıştır. Yerel mahkemeye, mektupta yazanların parlamenter bağımsızlıktan faydalanacağı savunmasını ileri sürmüştü de bu kabul edilmemiş ve suçlu bulunmuştur. Ancak davayı inceleyen Ceza Yüksek Mahkemesi, seçmenin mektupta yaptığı açıklamaların zarar verme niyetli olmadığına ve bu açıklamaların parlamenter bağımsızlıktan yararlanacağına karar vermiştir. Bkz. Akyürek, s.33. İngiltere’de bir bakan ve parlamento üyesi arasında yaşanan bir olayda ise, parlamento üyesi George Strauss, bir bakana, daha sonra meclise sunmak istediği London Electricity Board’un mali siyasetini eleştiren hakaret içerikli bir mektup yazmıştır. Bunun üzerine London Electricity Board’un başkanı hakaret içerikli sözlerinden dolayı özür dilemesi gerektiği yönünde George Strauss’a bir mektup göndermiştir. Strauss ise bu mektubun yasama çalışmalarına müdahale olduğunu iddia etmiştir. Avam kamarası, verdiği kararda London Electricity başkanının yazmış olduğu mektubun yasama çalışmasına müdahale olarak kabul edilemeyeceğini çünkü Strauss’un mektubunun yasama çalışması olmadığına karar vermiştir. Bir başka olayda parlamento üyesi, Adalet Bakanı’na bir hukuk firması hakkında şikâyetlerini içeren mektup göndermiş ve firma sahibi, üye hakkında hakaret davası açmıştır. Mahkeme, davalının (üyenin) 9.maddeden kaynaklanan bir korumadan yararlandığını, davaya konu mektubun içerdiği sözler yasama çalışması sırasında söylenen sözler olmamakla beraber konu kamu yararını ilgilendirdiği, seçmenlerin şikâyetlerini içerdiği ve iyi niyetle aktarıldığı için sınırlı da olsa yasama sorumsuzluğundan faydalanacağına hükmetmiştir. Bkz. Sevinç, s.29,dpn. 29.

İngiltere'de parlamentonun bastırıldığı veya izniyle basılan belge ve görüşme tutanakları da parlamenter bağışıklıktan yararlanır.³⁴³ Görüşme tutanaklarının doğru ve tam nüshaları ile özetleri de bağışıklık kapsamındadır.³⁴⁴ Ancak görüşme özetlerinin korumadan yararlanabilmesi, dürüstlük ilkesi içinde ve zarar verme kastı bulunmadan basılmış olma koşuluna bağlıdır.³⁴⁵ Keza, bir parlamenterin parlamentoda yaptığı konuşmayı bastırması halinde, basılı eserin sorumsuzluktan tam faydalanabilmesinin koşulu dürüstlük ilkesine uygunluk ve zarar verme kastının bulunmamasıdır. Örneğin, parlamenter konuşmasında bazı şahıslara somut veya soyut isnatta bulunmak suretiyle hakaret etmiş ve konuşma metnini aynen bastırılmışsa basılı eser sorumsuzluk korumasından faydalanamaz. Zira parlamenterin, birilerine hakaret kastıyla, eserini vasıta olarak kullandığı ve hakkın kötüye kullanımı olan bu durumu hukukun korumayacağı kabul edilmektedir.³⁴⁶

Üzerinde durulması gereken diğer bir husus, parlamenterin ifade özgürlüğü kapsamındaki imtiyazından vazgeçip vazgeçemeyeceğidir. Zira sorumsuzluk imtiyazı, parlamento karşı hakaret davası açılmasına engel olduğu gibi parlamenterin hakaret davası açmasına da engel teşkil etmektedir. Örneğin bir parlamenter, hakkında haber yapan gazeteyle hakaret davası açarsa, gazete haberin doğruluğunu meclis tutanaklarına dayandıramaz çünkü Bill of Rights m.9 gereği bu yasaklanmıştır. Dolayısıyla hakaret davası açmak isteyen parlamenterin öncelikle imtiyazından vaz geçmesi gerekir. Nitekim parlamenterlerin önünde engel oluşturan bu durum, Defamation Act 1996 (Hakaret Yasası) m.13 kapsamındaki düzenleme sayesinde aşılmış ve parlamento

³⁴³ Avam Kamarası'nın emriyle Bayan Hansard, cezaevleri müfettişi tarafından hazırlanan bir raporu bastırılmıştır. Raporda, Newgate hapisane kütüphanesinde bulunan ve anatomi üzerine olan bir kitap uygunsuz ve müstehcen olarak tanımlanmıştı. Bunun üzerine kitabın yayıncısı Bay Stockdale hakaret davası açtı. Mahkeme, parlamento imtiyazının, Meclisin emriyle basılan kağıtları kendi üyelerinin kullanımı için koruduğuna, ancak bu korumanın Meclis dışında halka sunulan belgeleri kapsamadığına karar verdi. Bunun üzerine Parlamento, üyeler, bakanlar ve tanıklar tarafından söylenenlerin Parlamento dışına serbestçe iletilmemesi durumunda, parlamentoda ifade özgürlüğünün çok az değer taşıyacağını, Parlamentoda neyin tartışıldığını ve ne yapıldığını bilmede halkın önemli bir yararı bulunduğunu belirterek 1840 Parlamento Belgeleri Yasasını (Parliamentary Papers Act) kabul etmiştir. Joint Committee on Parliamentary Privilege First Report 1999. Bkz. <https://publications.parliament.uk/pa/jt199899/jtselect/jtpriv/43/4302.htm>, (E.T.: 11/03/2021).

³⁴⁴ Sevinç, s.36.

³⁴⁵ Dingle ve Associated Newspapers Ltd. and Others (1961) olayında davacı Dingle, kendisi hakkında Daily Mail gazetesinde yayınlanan makalenin hakaret içerdiği iddiasıyla dava açmış ve mahkeme, parlamento işlemlerinden yapılan tam ve doğru alıntılarının korunduğuna ancak buna dayanarak yapılan hakaret içerikli yayınların korunmayacağına karar vermiştir. Bkz. Akyürek, s.39.

³⁴⁶ 1795 yılında Lord Abingdon, parlamentoda yaptığı konuşmasında bazı şahıslara hakaret etmiş ve konuşma metni bir kaç gazete ve dergide yayımlanmıştı. Lord Abingdon'a karşı yazılı olarak iftira ve hakaret ettiği gerekçesiyle dava açılmıştır. Abingdon, parlamento hukukuna göre konuşmasını bastırma hakkı olduğunu ileri sürmüştür. Mahkeme, parlamento üyesinin kendi konuşmalarını bastırabileceğini ancak bunu bazı şahıslara hakaret amacıyla kullanamayacağını belirterek para ve hapis cezasına hükmetmiştir. Bkz. Akyürek, s. 37.

üyesinin sahip olduğu imtiyazdan vazgeçerek hakaret davası açabilmesi mümkün kılınmıştır.³⁴⁷

Görüldüğü üzere İngiltere’de Parlamenter imtiyazlar, tek bir yasa kapsamında düzenlenmemiş, pek çok belge ve gelenek hukuku uygulaması ile geçerlik kazanmıştır. İmtiyazların kapsam yönünden sınırları net değildir. Bu konuda oluşan belirsizlikleri gidermek amacıyla karma komisyonlar oluşturulmuşsa da hazırlanan raporlar ışığında Parlamenter İmtiyazlar Yasası henüz çıkarılmamıştır.³⁴⁸

2.2. Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) Yasama Sorumsuzluğu

2.2.1. ABD’de Yasama Meclisi

Federal bir devlet olan ABD’de yasama organı, Temsilciler Meclisi ve Senato’dan oluşan çift meclisli bir parlamentodur ve her iki meclise birden Kongre adı verilmektedir. Temsilciler Meclisinde her eyaletin en az bir üyeye temsil edilmesi esastır, Senatoda ise her eyalet, nüfuslarına bakılmaksızın, ikişer senatörle temsil edilmektedir.³⁴⁹

Federal devletlerde, federe devletlerin eşitliği ilkesi gereği eşit iki meclislilik sistemi bulunmaktadır. Birinci ve ikinci meclisin yetkileri birbirine yakın veya eşittir.³⁵⁰ Senato tüm eyaletlerin eşit temsili ilkesine dayanırken, Temsilciler Meclisinde eyaletlerin nüfusuna göre temsilci sayısı değişmektedir.³⁵¹ Yani Senato, her federe devletin eşit sayıda seçtiği üyelerden (iki senatör) teşekkül ederek federe devletleri temsil ederken, Temsilciler Meclisiyse bütün yurttaşları temsil etmektedir.³⁵²

ABD’de kongre, tüm yasama yetkilerini elinde bulundurur. Kongrenin görev ve yetkileri Birleşik Devletler Anayasası’nın farklı bölüm ve maddelerinde sayılmıştır. Kongreye ait yetkilerin bir kısmı münhasıran Temsilciler Meclisi, bir kısmı ise yalnızca

³⁴⁷ Güveyi, s. 102.

³⁴⁸ Joint Committee (Karma komisyon) tarafından ilki 1999, ikincisi 2013 yılında olmak üzere iki rapor hazırlanmıştır. İlk rapor, yasama meclisi üyelerinin ifade özgürlüğüne sahip olmaları gerektiğine vurgu yapmakta ve faydalanılan imtiyazların kapsamının belirginleştirilmesi ile mahkemelere parlamentonun işlemleri üzerinde geniş bir inceleme yetkisi tanınması gibi hususları içeriyordu. Bu rapor meclis tarafından kabul edilmemiştir. Bkz. Güveyi, s. 99.

³⁴⁹ Kasım Erden, “Anayasal Organlar ve Kuvvetler Ayrılığı” **ABD Kongresinde Yasama, Denetim ve Bütçe Süreçleri**, ed. Semra Gökçimen, I.B., TBMM Basımevi, Ankara, 2019, s.3. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/ABD_Kongresi_Yasama_Denetim_ve_Butce_Surecleri.pdf, (E.T.: 14/03/2021).

³⁵⁰ Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.1, s. 568.

³⁵¹ Mehmet Ali Zengin, “ABD Başkanlık Sisteminde Fren ve Denge Mekanizması Üzerine Bir İnceleme”, **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, S. .28, Ankara, 2016.Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/981912>, (E.T.: 15/03/2021).

³⁵² Teziç, s.441.

Senato tarafından kullanılabilir. Bununla beraber bazı yetkilerin de her iki meclisin birlikte kullanabileceği yetkiler olduğu görülmektedir.³⁵³ Anlaşılacağı üzere ABD kongresi oldukça faal bir role sahiptir.³⁵⁴

ABD, bağımsızlığını ilan eden İngiliz kolonileri tarafından kurulduğu için Amerikan Anayasa düşüncesi, İngiliz Anayasal gelişmelerinden bir hayli etkilenmiştir.³⁵⁵ Özellikle İngiliz Avam Kamarasının yöntemlerini ve geçmişini kendilerine örnek almışlardır.³⁵⁶ Zira mali yönü bulunan kanun önerilerinin sadece Temsilciler Meclisince verilebilir olması da, vergi yasalarının yasama organının alt meclisinden (Avam Kamarası) kaynaklanması şeklindeki İngiliz geleneğine dayanmaktadır. Gerçi 1913 yılında gerçekleştirilen 17.değişiklik ile bununda bir önemi kalmamış, Senato³⁵⁷ ve Temsilciler Meclisi³⁵⁸ üyeleri halk tarafından seçilir olmuştur.³⁵⁹

2.2.2.ABD Anayasasında Yasama Sorumsuzluğu

Anayasa yapım sürecinde İngiliz Anayasal gelişmelerinden etkilenen ABD kanun koyucuları, parlamenter bağımsızlıklar yönünden Westminster parlamenter demokrasi

³⁵³Anayasaya göre münhasıran Temsilciler Meclisine ait yetkiler şunlardır:1)Gelir getirici/parasal kanun teklifi vermek (b.1/m.7).2) ABD Başkanı, Başkan Yardımcısı ve kamu görevlilerini suçlandırmak(impeachment) (b.1/m.2/f.5).3)Delegeler/Seçiciler Kurulunun (Electoral College) ABD Başkanını seçmemesi durumunda Başkanı seçmek (b.2/m.1/f.3).Münhasıran Senatoya ait yetkiler şunlardır:1)Yürütme ve yargı görevlerine ABD Başkanı tarafından yapılan atamaları onaylamak (b.2/m.2/f.2).// 2)ABD Başkanı tarafından yapılan uluslararası andlaşmaları (treaties) 2/3 çoğunlukla onaylamak (b.2/m.2/f.2).3)Temsilciler Meclisince suçlandırılan kişileri yargulamak (b.1/m.3/f.6).Her iki meclisin birlikte kullanabildiği yetkiler şunlardır:1)Kanun yapmak: Bir önerinin kanunlaşması için her iki meclisin de öneriyi kabul etmesi gerekir (b.1, m.7).2)ABD Başkanının vetosunu aşmak: Başkanın kanun önerisini veto etmesi durumunda, vetonun aşılması için her iki meclisin kanun önerisini 2/3 çoğunlukla kabul etmesi gerekir (b.1/m.7/f.2).// 3) Anayasa değişikliği önermek: Anayasa değişikliğinin, eyaletlere onay için gönderilmeden önce her iki meclis tarafından 2/3 çoğunlukla kabul edilmesi gerekir (b.5)// 4)Savaş ilanı kararını almak (b.1/m.8).5)Yeni atanan Başkan Yardımcısını onaylamak, Başkan Yardımcısı makamının boşalması üzerine, ABD Başkanı tarafından aday gösterilen yeni Başkan Yardımcısı her iki Meclisin çoğunluk oylarıyla onaylandıktan sonra göreve başlar (25'inci Değişiklik). Ayrıntılı bilgi için bkz.Erden, s.4,7.

³⁵⁴ Mehmet Ali Zengin, s.5.

³⁵⁵ Gökhan Dönmez, "Yasama Sorumsuzluğu Kurumu, Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım: Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri Örneği", **TBBD**, S. 139, Ankara, Kasım-Aralık 2018, s. 57. Bkz. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2018-139-1805>, (E.T.: 03/11/2020).

³⁵⁶ Dunbay, s. 42, Dönmez, s. 57.

³⁵⁷ Birleşik Devletler senatosu, her devletin halkı tarafından altı yıl için seçilecek olan ikişer Senato üyesinden teşekkül eder ve her senato üyesinin bir oyu vardır. Senato üyesi seçilebilmek için senatör adayının,"30 yaşını doldurmuş olması, 9 yıldır ABD vatandaşı bulunması ve seçildiği anda o eyalette ikamet ediyor olması" şartlarını taşıması gerekir. Bkz. Muvaffak Akbay, "Amerika Birleşik Devletleri Anayasa Metinleri", **AÜHFD**, C.7,S.1-2,Ankara, 1950, s.461,462. Bkz. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/245/2199.pdf>, (E.T.: 14/03/2021).

³⁵⁸Temsilciler meclisi (House of Representatives), her devletin halkı tarafından, iki yılda bir seçilen üyelerden teşekkül eder. Temsilciler Meclisine üye seçilebilme şartları, "25 yaşına girmiş olmak, 7 yıldır ABD vatandaşı bulunmak, seçildiği anda o eyalette ikamet ediyor olmak" şeklinde sıralanabilir. Bkz. Akbay, s. 459,460.

³⁵⁹ Mehmet Ali Zengin, s.5.

pratiğinden esinlenmiş olsalar da özgün bir anayasal yapı geliştirmişlerdir.³⁶⁰ Bunu yaparken İngiliz parlamento yapısı ve kurallarını dikkate almış ancak görmüş oldukları yanlışlardan uzak durmuşlar ve meclisin rolünü mümkün olduğunca geniş hürriyetlerle tanımlama eğilimi göstermişlerdir.³⁶¹

Amerikan Anayasasının mimarları,³⁶² 17 Eylül 1787 yılında kabul edilen Birleşik Devletler Anayasasını hazırlarken parlamenter bir bağımsızlık olarak yasama sorumsuzluğu kurumunu Anayasa metnine dâhil etmiştir.³⁶³ Yasama bağımsızlıkları, Anayasanın VI. bölümünde, “*Kongre üyelerinin tahsisatları, imtiyazları ve ehliyetsizlikleri*” üst başlığı ve “*tahsisat, imtiyazlar,*” kenar başlığı altında düzenlenmiştir.³⁶⁴ ABD kurucu Anayasası, ifade özgürlüğünü yani yasama sorumsuzluğunu ve cezai sorumsuzluk olarak adlandırılan yasama dokunulmazlığını aynı madde içinde ele almıştır.³⁶⁵

İngiliz parlamentosundan farklı olarak, ABD uygulamasında Senato ve Temsilciler Meclisi üyeleri yasama bağımsızlığı yönünden aynı kurallara tabidir.³⁶⁶ Aralarında her hangi bir ayırım yapılmamıştır. Buna göre kongre üyeleri, kullandıkları oylar ve beyan ettikleri düşünceler yönünden sorumlu tutulamazlar.³⁶⁷ Her ne kadar Anayasa metninde Temsilciler Meclisi ve Senatonun ifade hürriyetinden bahsetse de kongre veya komisyonlarda tanıklık yapanlar³⁶⁸ ve şartları sağlaması halinde meclis üyesi yardımcıları da sorumsuzluk kapsamında değerlendirilmektedir.³⁶⁹

ABD Anayasası yasama sorumsuzluğunu kongre içine hasretmiştir.³⁷⁰ Yasama meclisi üyelerinin meclis işleriyle alakalı konularda mutlak bir tartışma ve ifade özgürlüğü bulunmaktadır. Ayrıca meclis üyelerinin, üçüncü bir şahsın saygınlığını

³⁶⁰ Dönmez, s.57.

³⁶¹ Dunbay, s.42.

³⁶² Dönmez, s. 65.

³⁶³ Karakelle, s.21.

³⁶⁴ Yasama bağımsızlıkları Anayasanın ilgili bölümünde, 1.madde içinde şu şekilde düzenlenmiştir. “*Senato üyeleri ve temsilciler hizmetlerine mukabil kanun ile tespit olunacak ve Birleşik Devletler hazinesinden ödenecek bir tahsisat alırlar. Hıyanet, suç (felony) ve âmme asayişini ihlâl (breach of peace) halleri müstesna kendi meclislerinin toplantılarına iştirak ettikleri esnada, veya toplantıya giderken veya oradan gelirken tevkif edilemezler. Her iki mecliste de irat ettikleri nutuklar veya serdeyledikleri mütalâalar dolayısıyla hiç bir makam tarafından sorguya çekilemezler.*”Bkz. Akbay, s. 464,465.

³⁶⁵ Dönmez, s.65.

³⁶⁶ Güveyi, s. 140.

³⁶⁷ Cüneyt Yüksel, “Uluslararası Karşılaştırmalar Işığında Parlamenterlere Tanınan Güvenceler ve Yasama Dokunulmazlığı Sorununun Değerlendirilmesi,” **İÜHFİM**, C.71, S.1,İstanbul, 2013, s.1306. Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ihfm/issue/9188/115214>, (E.T.: 24/02/2021)

³⁶⁸ Dönmez, s. 76; Teziç, s.449; Üsreşler,s.46.

³⁶⁹ Güveyi, s. 141.

³⁷⁰ Dönmez, s.77.

incitebilecek, hakaret veya iftira içerikli yazılı ve sözlü tüm ifadeleri kongre işleriyle ilgili olmak kaydıyla sorumsuzluk kapsamında yer alır ve bu ifadeler aleyhine dava açılmaz.³⁷¹ Mamafih bu söylemlerin, kongre dışında yayınlanması, radyo veya televizyonda tekrarı halleri sorumsuzluk korumasından faydalanamaz.³⁷²

Kongre üyelerinin suç işlemesi halinde bu suçlardan ötürü tutuklanmaları da mümkündür.³⁷³ Anayasa'nın dokunulmazlığa ilişkin maddesi gereği, Senato ve Temsilciler Meclisi üyeleri, devlete ihanet, asayiş ihlal ve suç işlemek halleri hariç olmak üzere kendi meclislerinin toplantısına giderken, gelirken ve toplantı esnasında tutuklanamazlar.³⁷⁴ Yani kongre üyesi, vatana ihanet suçunu işlemişse veya kamu güvenliğini ihlal etmişse ya da ağır cezayı gerektiren bir suç işlemişse tutuklanmasının önünde bir engel bulunmamaktadır. Görüldüğü üzere dokunulmazlık oldukça dar yorumlanmıştır. Çünkü Amerikan Anayasasının yapıldığı dönemde hukuk davaları dolayısıyla kişilerin tutuklanması ve hapse atılması mümkündü. Kongre üyelerinin hukuk davaları sebebiyle tutuklanmasını önlemek amacıyla bu imtiyaz kabul edilmiştir. Hâlbuki günümüzde hukuk davalarından ötürü kişilerin tutuklanmasına yönelik uygulama yürürlükten kaldırılmıştır ve dolayısıyla dokunulmazlık imtiyazının anlamı da kalmamıştır.³⁷⁵

ABD Anayasasının, 5. bölüm, 2.maddesine³⁷⁶ göre her meclis kendi içtüzüğünü yapabilir ve üyelerine ceza³⁷⁷ verebilir. Meclis üyelerinin, disiplin ihlalleri ve iç hukuk kurullarını ihlal etmesi halinde disiplin cezası verecek makam Kongredir ve yetkisini Anayasadan almaktadır.³⁷⁸ Aslında Anayasa hükmünün amacı, üyeyi cezalandırmaktan ziyade yasama organını ve faaliyetlerinin itibarını korumaktır.³⁷⁹

³⁷¹ Güveyi, s.140.

³⁷² Dönmez, s.77, Güveyi, s.141.

³⁷³ ABD Yüksek Mahkemesi, Williamson v. United States (207 U.S.425,1908) kararında, yalancı şahitlikten dolayı mahkûm edilen Temsilciler Meclisi üyesinin tutuklanmama imtiyazından yararlanamayacağına hükmetmiştir. Bkz. Dönmez, s.70.

³⁷⁴ Yüksel, s. 1306.

³⁷⁵ Yüksel, s.130; Teziç, s. 457; Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi”, s. 77.

³⁷⁶ İlgili madde, “Her meclis kendi iç tüzüğünü yapabilir (Rules of its' proceedings).Nizamı ihlâl eden harekâtından dolayı üyelerini cezalandırabilir ve üçte iki çoğunlukla bir üyenin ihracına karar verebilir,” şeklindedir. Bkz. Akbay, s.464.

³⁷⁷ Anayasa, genel olarak meclislerin üyelerini cezalandırabilme yetkisinden ve özel olarak sadece 2/3 çoğunlukla verilebilecek “üyelikten çıkarma” cezasından bahsetmektedir. Meclislerin üyelerini cezalandırabilmesine cevaz veren bahse konu Anayasa hükmü, disiplin cezalarının mahiyetini belirleme konusunda meclislere geniş bir takdir yetkisi vermektedir. Hatta Kongrenin, teoride, disiplin cezası olarak üyeyi hapsedebileceği de kabul edilmektedir. Bkz. Erdem, s.43.

³⁷⁸ Dönmez, s.73.

³⁷⁹ Erdem, s. 43; Dönmez, s. 73.

Meclisler, disiplin cezalarının belirlenmesi ve uygulanması hususunda, “yargısal denetime tabi olmayan” geniş bir takdir yetkisine sahiptir ve bu hususa Yüksek Mahkeme kararlarında da vurgu yapılmıştır.³⁸⁰ Bağımsızlık sonrası verdiği bir kararında Kongre'nin muhalifleri cezalandırma yetkisini kabul eden Yüksek Mahkeme, kapris, nezaketsiz davranışlar ve hatta komplo gibi şiddet içeren eylemlere maruz kalmaması için Kongrenin, “hakaret içeren söylemleri cezalandırma yetkisinin gerekli olduğuna” hükmetmiştir.³⁸¹

Süreç içerisinde meclisler, kendi içinde çeşitli disiplin yöntemleri geliştirmiştir. Bu yaptırımlardan en sert olanı “üyelikten çıkarma”³⁸² cezasıdır. Bu ceza oldukça nadir uygulanmış bir disiplin cezasıdır. Kongre tarihinde bugüne kadar, 5 temsilci³⁸³ ve 15 senatör³⁸⁴ hakkında uygulanmıştır. Üyelikten çıkarma cezası, genellikle İç Savaş döneminde, vatana ihanet ve isyana teşvik gibi gerekçelerle verilmiştir.³⁸⁵

Kongrenin uyguladığı diğer bir disiplin yaptırımı, kınama cezasıdır. Çoğunluk oyunu onaylanan kınama kararı, kamu iradesi olarak üyenin yüzüne karşı yüksek sesle okunur. Bunun için üyenin Mecliste bulunması gerekir.³⁸⁶ Kınama cezasının hangi fiiller³⁸⁷ için uygulanacağına dair hukuki bir düzenleme olmamakla beraber bu konuda meclislerin geniş takdir yetkisi bulunmaktadır.³⁸⁸

³⁸⁰ Erdem, s.43,44.

³⁸¹ 1857 yılında Kongre, federal bir suçtan ötürü bir yıl hapis cezasına çarptırılan üyelerin Kongre çalışmalarına katılımını engelleyen bir yasa çıkarmıştır. Yüksek Mahkeme 1927 yılında, “McGrain v Daugherty” kararında, Senatonun soruşturma yetkisini “yasama işlevine esas ve uygun bir yardımcı” olarak nitelendirmiştir. Bkz.Dönmez, s.69.

³⁸² Üyelikten çıkarma, Kongre üyesinin yemin edip göreve başlamasından sonra, “hazır bulunan ve oy kullananların 2/3’ünün kararı” ile üyesi olduğu Meclisin üyeliğinden çıkarılmasıdır. Anayasada söz edilen üyelikten çıkarma cezası bir disiplin işlemidir ve “seçilmiş üyenin” üyeliğe kabul edilmemesi anlamına gelen “exclusion” işleminden farklıdır. Exclusion, “seçilme yeterliliğine sahip olunmadığı veya seçimlerin hukuka uygun cereyan etmediği gerekçesiyle hakkında itirazda bulunulan seçilmiş üyenin, salt çoğunluğun kararıyla üyeliğe kabul edilmemesi,” şeklinde gerçekleşen bir işlem olup, disiplin işlemi değildir. Bkz. Erdem, s. 45,46.

³⁸³ Temsilciler Meclisinde üç üye İç Savaş döneminde Birliğe (Union) karşı hareket ettiği gerekçesiyle 1861’de meclis üyeliğinden çıkarılmıştır. 1980 ve 2002 dönemlerindeyse yolsuzluk suçlaması ile haklarında mahkûmiyet kararı verilen iki temsilci üyelikten çıkarılmıştır. Bazı üyeler de, haklarında üyelikten çıkarılma cezası verilmeden önce, olay duyulduğunda, komisyon aşamasında veya Genel Kurul oylamasından önce istifa etmişlerdir. Bkz. Erdem s.46, dpn.14.

³⁸⁴ Senato, 1797’de bir senatörü üyelikten çıkarmıştır. İç Savaş döneminde ise 14 senatörü, Birliğe (Union) karşı hareket ettikleri gerekçesiyle ihanet ve isyana teşvik gibi suçlamalarla 1861’de üyelikten ihraç etmiştir. Senatoda yolsuzluk suçlamasıyla bazı üyeler hakkında üyelikten çıkarma işlemi başlatılmış, bu üyelerden bazıları süreç neticelenmeden istifa etmiş veya görev süreleri dolmuştur. Bkz. Erden s.46, dpn.15.

³⁸⁵ Erden, s. 46.

³⁸⁶ Dönmez, s.74.

³⁸⁷ 1789’dan günümüze kadar sadece dokuz senatör ve 23 temsilci hakkında kınama cezası verilmiştir. Temsilciler Meclisinde kınama cezası, daha çok 19’uncu yüzyılda ve genelde Kongre adabına yakışmayan veya düzeni bozan (yaralayıcı dil kullanma ve şiddete başvurma vs.) davranışlar için verilmiştir. Geçmişte,” rüşvet, personel maaşlarının kişisel harcamalar için kullanılması, hukuka aykırı hediye kabul etme, kampanya fonunu hukuka aykırı kullanma, stajyerlerle cinsel münasebette bulunma,

Kınama cezası gerektiren fiil, meclisten çıkarmayı gerektirmediği için karar, mevcut üyelerin basit çoğunluğu ile alınmaktadır.³⁸⁹ Senato ve Temsilciler Meclisi kurallarında, kınama cezasının sonuçlarından bahsedilmemekte, bu cezaya muhatap olan üye, hak ve ayrıcalıklarından mahrum kalmamaktadır.³⁹⁰

ABD Anayasasında yer almayan ancak meclis uygulamalarında görülen disiplin cezalarından diğeri uyardır.³⁹¹ 1970'lere kadar Temsilciler Meclisi bazı yaptırımlarında, kınama ve uyarma ifadelerini birbirinin yerine kullanmıştır.³⁹² Uyarmanın, onaylamama/tasvip etmeme durumları için kullanılması ve kınama cezasından farklılaşması Etik Komitesinin oluşturulmasıyla işlerlik kazanmıştır. Usul bakımından da uyarma, zamanla kınama cezasından farklılaşmıştır. Kınama kararı genellikle yazılı bir ihtar içerir ve karar, ortaya çağrılan üyenin yüzüne okunmaktadır. Uyarma ise sadece ilgili komisyon raporunun oylanması şeklinde gerçekleşmektedir.³⁹³

Amerikan Kongresinde bu üç cezanın dışında, tazminat veya para cezası, kıdem kaybı ve belirli ayrıcalıklardan yoksunluk disiplin cezaları da uygulanmaktadır.³⁹⁴ ABD uygulamasında meclis üyelerine verilen disiplin cezaları, Türkiye'de olduğu gibi içtüzük eliyle değil daha ziyade teamülü olarak uygulanmış ve gelişmiştir.³⁹⁵

bildirim yükümlülüklerini eksiksiz yerine getirmemek" gibi fiillerden dolayı da kınama cezası verilmiştir. Senatoda ise, "gizli belgelerin açık oturumda okunması, Senatoya sunulan bir belgenin medyaya sızdırılması, usulsüz personel istihdamı, hakkında inceleme yapan komisyonla iş birliği yapmayı reddetme, kampanya fonlarını kişisel çıkarlar için kullanma, usulsüz bildirim ve haksız ödenek alma" gibi fiiller gerekçe gösterilerek kınama cezası uygulanmıştır. Bkz.Erden, s.48.

³⁸⁸ Erden, s. 47.

³⁸⁹ Dönmez, s.74.

³⁹⁰ Ancak, belirtmek gerekir ki kınama cezasına muhatap olan üye her ne kadar hak ve ayrıcalıktan yoksunluk yaşamıyor olsa da, gerek Cumhuriyetçi Parti gerekse Demokrat Partinin, parti kuralları gereğince, kınama cezası alan üyeleri komisyon veya alt komisyon başkanlıkları dâhil olmak üzere, bazı liderlik pozisyonlarından mahrum bırakmaktadır. Bkz. Erden, s. 48.

³⁹¹ Temsilciler Meclisinde uyarma cezası, çok farklı fiillerden dolayı verilmiştir. Uygulamada, "resmi konularda kişisel çıkarları açıklamama, makamı kişisel çıkarları için kullanma, araştırma veya soruşturma komisyonlarına yanlış bilgi verme, kampanya yardımlarını bildirmeme, kampanya yardımlarını kişisel amaçla kullanma, yanlış mali bildirimde bulunma ve idari konularda siyasi nüfuzunu kullanma" gibi gerekçelerle uyarma cezası verilmiştir. 2009'da bir üye; ABD Başkanının, Kongrenin birleşik oturumunda yaptığı konuşmasına müdahale ettiği için uyarma cezası almıştır. Senato uygulamasında, uyarma cezası verilmesine dair Genel Kurulda bir karar alınmadığı gibi herhangi bir üyenin uyarılması yönünde bir komisyon tavsiyesi de söz konusu olmamıştır. Bkz.Erden, s.49.

³⁹² Dönmez, s. 75; Erden, s.48.

³⁹³ Dönmez, s.75.

³⁹⁴ Güveyi, s.146; Dönmez, s. 77; Erden, s. 44.

³⁹⁵ Dönmez, s.75.

2.3. Almanya`da Yasama Sorumsuzluğu

2.3.1. Almanya`da Yasama Meclisi

Federal Almanya`da parlamentonun temeli 1867 yılında kabul edilen bir Anayasaya dayanır. Mezkur Anayasa ile konfederasyonda yer alan her siyasi teşekkülün, alınan kararları onaylama hakkı olduğu kabul edilmiştir. Böylece Alman parlamentosu, her siyasi teşekkülün temsilcileri ve halk tarafından seçilen temsilcilerden oluşan iki ayrı yasama meclisinden oluşmuştur. 1871 yılında kabul edilen Anayasayla da yirmi altı federe devletten müteşekkil Federal Alman Devleti kurulmuştur.³⁹⁶

Federal Alman Anayasasının 20.maddesi,³⁹⁷ Almanya Federal Cumhuriyetini demokratik ve sosyal bir federal devlet olarak tanımlamaktadır. Halkın ve federe devletlerin temsili amacıyla³⁹⁸ Almanya yasama organı iki parçalıdır; tüm Alman vatandaşlarını temsilen seçimle gelen üyelerden oluşan Bundestag (Ulusal Meclis veya Federal Meclis) ve eyaletlerin temsilcilerinden oluşan Bundesrat`tır (Eyaletler Meclisi veya Federal Konsey).³⁹⁹

Almanya`nın çift meclisli⁴⁰⁰ bir yapıya sahip olması, federal devlet olmanın zorunluluğudur zira bu sistem, birinci meclisin devlet ve toplum hayatında sebep olacağı istikrarsız çoğunluğuna karşı bir denge oluşturmakta ve aynı zamanda azınlık haklarının gözetilmesini de sağlayan istikrar unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁰¹ Almanya`da federasyon ve eyaletlerin yasamaya ilişkin yetki ve görevleri açıkça belirtilmiş ve birbirinden ayrılmıştır.⁴⁰²

Bundestag yani Federal Meclis üyeleri, eşit, özgür, gizli oyla seçilir ve bütün halkın temsilcisi⁴⁰³ olarak görev yaparlar. Anayasa bu anlamda temsilcilere geniş bir hareket

³⁹⁶ Altuğ, s. 24.

³⁹⁷ 23 Mayıs 1949`da kabul edilen Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasasının 20.maddesi, Federasyon ve Eyaletler başlıklı II. bölümde yer almaktadır. Bkz. Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası, **Hukuk Ansiklopedisi**, bkz. <https://hukukbook.com/federal-almanya-cumhuriyeti-anayasasi/>, (E.T.: 19/03/2021).

³⁹⁸ Güveyi, s. 191.

³⁹⁹ Hasan Yılmaz, "Almanya'nın Federal ve Parlamenter Yapısının Kuvvetler Ayrılığı İlkesi Üzerinden İncelenmesi", **Analytical Politics**, C.1, S.2, Adana, 2020, s.47. Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1248379>, (E.T.:18/03/2021)

⁴⁰⁰ Arsel, çift meclis sistemini, " *Parlamento salahiyetlerinin iki ayrı meclis tarafından müştereken istimal edilmesini ve teşrii vazifenin bu iki meclis marifetiyle ifasını temin eden sistem*" olarak tanımlamaktadır. Bkz. Arsel, "Çift Meclis Sisteminin Umumi Esasları", s. 64.

⁴⁰¹ Bülent Yavuz/ Mahmut Bülbül, "Çift Meclis Sistemi ve Türkiye", **GÜHFD**, C.16, S.1, Ankara, 2012, s.222. Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/789405>, (E.T.: 19/03/2021).

⁴⁰² Yılmaz, s. 44.

⁴⁰³ Bundestag üyelerinin seçim şekli ve bütün halkı temsil ettiği hususu 1949 Federal Alman Anayasasının 38.maddesinde yer almaktadır. "Alman Federal Meclisin milletvekilleri genel, doğrudan, serbest, eşit ve gizli oyla seçilirler. Onlar, bütün halkın temsilcisi olup, kendilerine verilen temsil yetkisi ve talimatlarla bağlı olmayıp yalnız vicdanlarına karşı sorumludurlar." Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası,

alanı tanımaktadır.⁴⁰⁴ Bundesrat yani Federal Konsey üyeleri ise genel seçimlerle değil her bir federe devlet tarafından atama yoluyla belirlenir. Federal yapıyı oluşturan her bir federe devletin asgari üç oyu vardır ancak oy sayısı, nüfus ile birlikte artabilmektedir. Bu durumda federe devletin oy sayısı ve dolayısıyla temsilci sayısı, nüfusu ile orantılı olarak değişecektir. Zira atayacakları temsilci sayısı sahip oldukları oy hakkı kadardır.⁴⁰⁵

Alman parlamenter sisteminde, iki Meclis arasındaki ilişkiye bakıldığında Bundestag görece üstün konumdadır. Bundestag'ı ayrıcalıklı kılan husus yasa önerme yetkisini haiz olmasıdır. Bundesrat'ın yetkisiyse yasaların niteliğine göre değişiklik gösterir. Federal yapıyı etkileyen yasalarda, iki Meclis'in görüş birliğine varma şartı aranırken diğer yasalarda ise Bundesrat'ın sadece veto yetkisi bulunmaktadır.⁴⁰⁶

Üyeleri genel oyla seçildiği için milli irade, Bundestag'da tecelli etmektedir. Buna mukabil Bundesrat üyeleri her federe devletin kendi hükümetince atanır ve ilgili hükümet tarafından görevden alınabilir. Dolayısıyla Bundesrat üyeleri kendi federe devletini temsil eder ve temsil ettiği federe devlet hükümetinin isteği doğrultusunda oy kullanır.⁴⁰⁷

2.3.2. Almanya Anayasasında Yasama Sorumsuzluğu

Yasama sorumsuzluğunun Almanya'da ki gelişimine bakıldığında tarihsel süreç içerisinde farklı Anayasal metinlerde yer aldığı görülmektedir. Kuruma ilişkin ilk Anayasal düzenleme, 1818 Bavyera Anayasası⁴⁰⁸ ile gerçekleşmiştir.⁴⁰⁹ Sorumsuzluğu, oldukça sınırlı bir şekilde ele alan ilgili Anayasa, üyelerin mecliste kullandığı oyları sorumsuzluk kapsamına almakla yetinmiş, ifade hürriyetine hiç değinmemiştir.

28 Mart 1849'da düzenlenen İmparatorluk Anayasasında da yasama sorumsuzluğuna yer verilmiştir.⁴¹⁰ Bu kez yasama sorumsuzluğunun kapsamı geniş tutulmuş, mecliste

Hukuk Ansiklopedisi, Bkz. <https://hukukbook.com/federal-almanya-cumhuriyeti-anayasasi/>, (E.T.: 19/03/2021).

⁴⁰⁴ Yılmaz, s. 47.

⁴⁰⁵ Güveyi, s.191.

⁴⁰⁶ Yılmaz, s. 48.

⁴⁰⁷ Güveyi, s. 191,198.

⁴⁰⁸ Bavyera Anayasasında yasama sorumsuzluğu şöyle düzenlenmiştir, "Katman meclislerinin üyelerinden hiçbiri mecliste verdikleri oylardan dolayı, meclis içtüzüğü öngörse dahi meclis tarafından sorguya çekilemezler."Bkz. Hamurcu, s.14.

⁴⁰⁹ Hamurcu, s.14.

⁴¹⁰ İmparatorluk Anayasasının 20.maddesine göre, "Reichstag'ın(Federal Meclis) hiçbir üyesi, oyu veya mesleğinin icrası sırasında yaptığı açıklamalar nedeniyle hiçbir zaman adli veya disiplin yönünden kovuşturulamaz veya meclis dışında sorumlu tutulamaz."Bkz. <http://www.documentarchiv.de/nzjh/verfdr1848.htm>, (E.T.: 21/03/2021).

kullanılan oyların yanı sıra yapılan açıklamalar da yargısal ve disiplin takiplerine karşı koruma altına alınmıştır. 1818 Bavyera Anayasası milletvekillerini meclise karşı korurken 1849 İmparatorluk Anayasası hem meclise hem meclis dışı takiplere karşı koruma sağlayan bir düzenleme getirmiştir.⁴¹¹

1919'da kabul edilen Weimar Anayasası, yasama sorumsuzluğunu parlamentonun bütün üyelerine tanıdığı için önceli Anayasalardan ayrılmaktadır.⁴¹² Ancak belirtmek gerekir ki onu farklı kılan başka hususiyetler de bulunmaktadır. Bunlardan biri Almanya'nın, parlamenter demokrasiye⁴¹³ geçtikten sonra kabul ettiği ilk Anayasa olması dığeriye halka kanun teklif etme yetkisini tanınmasıdır. Zira İki yasama meclisi bulunmasına rağmen yasa yapma yetkisini halkın temsilcilerinden oluşan Reichstag'a (Federal Meclis, İmparatorluk Meclisi) vermiştir.⁴¹⁴

Weimar Anayasası'na göre İmparatorluk Meclisi ve Eyalet Meclisi üyeleri, kullandıkları oylar ve görevlerinin icrası gereği yaptıkları açıklamalar sebebiyle yargısal bir yaptırıma veya disiplin cezasına uğrayamazlar, meclis dışında sorumlu tutulamazlar.⁴¹⁵

Parlamento üyelerinin ifade hürriyetini korumaya yönelik bu hüküm ardılı Federal Almanya Anayasasında da aynen kabul edilmiştir. 1949'da kabul edilen ve halende mer'iyette olan Federal Almanya Anayasası, yasama bağışlıklarını 46.maddenin "dokunulmazlık"⁴¹⁶ kenar başlığı altında toplamıştır. İlgili hükmün 1.fıkrasına göre Federal Mecliste veya komisyonlarda oy kullanan, düşüncesini açıklayan bir milletvekili aleyhine, kullandığı oylar veya ifade ettiği düşüncelerden dolayı cezai ve

⁴¹¹ Hamurcu, s.14.

⁴¹² Hamurcu, s. 15.

⁴¹³ Weimar Anayasası'nın ilk maddesi, ülkenin demokratik yapısına vurgu yapmaktadır. "Alman İmparatorluğu bir Cumhuriyettir. Siyasi otorite halktan kaynaklanır." Bkz. "Weimar Constitution", **German History in Documents and Images, (GHDI)**. https://ghdi.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=3937&language=english, (E.T.: 22/03/2021).

⁴¹⁴ Güveyi, s. 188,189.

⁴¹⁵ Hamurcu, s. 15.

⁴¹⁶ Parlamenter bağışlıklar, Federal Almanya Anayasasının 46.maddesinde, "1) Bir milletvekili aleyhine, hiçbir zaman, Federal Meclis veya onun komisyonlarından birinde verdiği oy veya açıkladığı bir düşüncesinden dolayı, adli veya disiplin yönünden kovuşturma yapılamaz ve kendisi Federal Meclis dışında bir başka şekilde hesap vermeye çağrılmaz. Bu hüküm, sövmeli hakaretlere uygulanmaz. // 2) Bir Milletvekili suçüstü halinde veya ertesi gün tutuklanmış olmadıkça, cezayı gerektiren bir eylemden dolayı ancak Federal Meclisin izniyle hesap vermeye çağrılabilir veya tutuklanabilir. // 3) Bunun dışında, bir milletvekilinin kişisel özgürlüğün her türlü sınırlandırılması veya 18. maddeye göre aleyhinde bir işlem yapılabilmesi için de Federal Meclisin izni aranır. // 4) Bir milletvekili hakkındaki her türlü ceza davası, 18. Maddeye göre aleyhinde yapılan her çeşit işlem ve her tutuklama ve kişisel özgürlüğünün sınırlandırılması önlemi, Federal Meclisin istemesi üzerine ertelenir." Şeklinde yer almaktadır. Bkz. Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası. Bkz. <https://hukukbook.com/federal-almanya-cumhuriyeti-anayasasi/>, (E.T.: 19/03/2021).

hukuki kovuşturma yapılamaz.⁴¹⁷ Mezkûr Anayasa, meclis içerisinde cereyan eden konuşmaları ve kullanılan oyları korumuş, meclis dışındaki eylemleri bundan müstesna tutmuştur.⁴¹⁸ Mamafih parlamento ve komisyonların açık toplantıları ile ilgili haberlerin gerçeğe uygun olmak kaydıyla yayımlanması sorumsuzluk kapsamında değerlendirilmektedir.⁴¹⁹

Almanya'da yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı koruması sadece Federal Meclis (Bundestag) üyelerine tanınmıştır. Federal Konsey (Bundesrat) üyeleri her iki korumadan da faydalanamazlar.⁴²⁰ Parlamenter bağımsızlıklardan yararlanma hakkının sadece Federal Meclise verilmiş olması, milletvekillerinin seçimle iş başına gelmesi ve tüm Alman halkını temsil etmesinden kaynaklanmaktadır.

Federal Meclis üyelerinin, meclis çalışmaları ve yasama fonksiyonuyla bağlantılı olarak komitelerde, komisyonlarda veya parti gruplarında kullandığı oylar ve yaptığı konuşmalar hukuki ve cezai takibat yönünden tam koruma altındadır. Öyle ki Federal Meclis dışında bir makam tarafından, hesap vermesi için dahi çağrılmaz.⁴²¹ Ancak milletvekillerinin, Meclis Başkanı veya Meclis tarafından uygulanacak muhtelif disiplin cezalarına ilişkin sorumluluğu devam etmektedir.⁴²²

Federal Alman Anayasası, milletvekillerinin ifade özgürlüğünü 46.maddeyle güvence altına almış ve fakat güvence dışı bıraktığı istisnai halleri de “sövmeli hakaretler” olarak belirtmiştir.⁴²³ Milletvekilinin mecliste bu tür bir söylemde bulunması veya meclise saygısızlık etmesi halinde, Dokunulmazlıklar Komitesi veya Meclis İçtüzüğü Komitesi, sorumsuzluğun kaldırılması⁴²⁴ istemini Meclise sunabilmektedir.⁴²⁵

Yasama sorumsuzluğuna ilişkin düzenlemenin sövme, iftira gibi hakaret içeren konuşmaları korumadığını açıkça ifade etmiş olması aslında bu hususta çıkabilecek

⁴¹⁷ Karakelle, s. 24, Güveyi, s.199.

⁴¹⁸ Küçük'a bunun sebebinin kendi cümleleriyle şöyle açıklamaktadır, “*bu madde ile masuniyetin şahsa mahsus bir imtiyaz olmaktan ziyade vazifenin tevhit ettiği bir hak olduğunu ve binaenaleyh bu hakkın hududu ancak meclis duvarları olduğunu tespit etmektedir.*” Küçük'a, s.534.

⁴¹⁹ Teziç, s.450.

⁴²⁰ Yüksel, s. 1308; Hamurcu, s. 15; Karakelle, s. 24.

⁴²¹ Hamurcu, s. 15; Karakelle, s. 24.

⁴²² Yüksel, s. 1308; Karakelle, s.24.

⁴²³ Güveyi, s.199.

⁴²⁴ “Alman Anayasasının 46.maddesinde yer alan açık ifade karşısında, iftira niteliği taşıyan hakaretlerin en başından beri korunmadığı ve böyle bir bağımsızlığın geçersiz olduğu, dolayısıyla buna ilişkin bir yargılamanın yaptırımla sonuçlanabilmesi için yasama sorumsuzluğunun kaldırılmasına ihtiyaç bulunmadığı” görüşü için bkz. Osman Can/Duygu Şimşek Aktaş, “Yasama Sorumsuzluğunun İşlevsizleştirilmesi”, **Terazi Hukuk Dergisi**, C.13, S.145, Ankara, 2018, s. 68. Bkz' <https://te.b-ok.as/book/3604361/9af7c8>, (E.T.: 18/02/2021).

⁴²⁵ Karakelle, s. 24; Hamurcu, s. 15; Yüksel, s. 1308.

ihtilafları engellemiş olmaktadır. Böylece milletvekili, bu tarz ifadeleri kullanması halinde hukuki veya cezai kovuşturma ve yaptırımlara maruz kalacağını, sorumsuzluk korumasından istifade edemeyeceğini bilecektir.

2.4. Fransa`da Yasama Sorumsuzluğu

2.4.1. Fransa`da Yasama Meclisi

Fransa`da yasama meclisinin ortaya çıkışı ve gelişimi İngiltere ile benzerlik göstermektedir. Zira XVI.yüzyıla kadar feodalitenin hakim olduğu ülkede rastlanan ilk meclis yapılanması İngiltere`deki Curia Regis`e benzemektedir. Kral meclisi olarak adlandırılan bu meclisin görevi, krala danışmanlık yapmak ve yargı faaliyetlerini yürütmektir. Önceleri rahip ve soylulardan müteşekkil kral meclisleri zaman içinde nitelik değiştirmiş, bazı ayrıcalıklı şehir ve topluluk temsilcilerini de bünyesine katmıştır. Bu genişlemeden sonra Etats-Generaux adı verilen kral meclisi İngiltere`de olduğu gibi kralın mali kaynak temin etme amacına hizmet etmiştir.⁴²⁶

Kral tarafından ancak mali kaynak ihtiyacı hasıl olunca toplantıya çağrılan Etats-Generaux, 1614`de toplanmasının ardından 1789 yılına kadar toplanmamıştır. Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıların aşılabilmesi amacıyla toplanan meclis, vergi salınması için meclis muvafakatinin gerekliliğini ileri sürmüştür. Bu düşünceye şiddetle karşı çıkan kral, meclisin dağıtılmasını istemişse de bunu başaramamıştır. 1789`da Etats-Generaux, toplumun her kesimini temsilen bir araya gelen temsilcilerden oluşan ulusal nitelikli bir meclise dönüşmüştür.⁴²⁷

1789 ihtilalinin ardından yeni bir anayasal düzen oluşturma gayesi güden ulusal meclis, aynı zamanda “Kurucu Ulusal Meclis” sıfatıyla 1791 yılında ülkenin ilk yazılı anayasasını hazırlamıştır. Bu anayasa ile üyeleri iki dereceli seçimle belirlenen tek meclis sistemi kabul edilmiştir.⁴²⁸ Meşruti bir monarşi öngören 1791 Anayasasından sadece iki yıl sonra ise Cumhuriyet rejimini kuran 1793 Anayasası kabul edilmiştir.⁴²⁹ Uygulama alanı bulamayan 1793 Anayasasının akabinde birinci Cumhuriyet döneminin ilk anayasası yürürlüğe girmiştir. Çift meclis sistemini öngören 1795 Anayasası ile Fransa`da adı ve yetkileri zamanla değişen iki meclisli bir dönem başlamıştır.⁴³⁰

⁴²⁶ Güveyi, s.152,153.

⁴²⁷ Güveyi, s.157.

⁴²⁸ Arsel, “Çift Meclis Sisteminin Memleketimizde Tatbiki Hususunda Bazı Düşünceler”, s. 73.

⁴²⁹ Ertuğrul Cenk Gürçan, “1791 ve 1793 Fransız Anayasalarına İlişkin Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme”, **GÜİBD**, C.13, S.3, Ankara, 2011. Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/397990>, (E.T.: 23/03/2021).

⁴³⁰ Güveyi, s.159.

1814 yılında ilan edilen Esas Teşkilat Fermanı ile meşruti monarşiye geri dönülmüş ancak Cumhuriyet rejimini isteyen halkın ayaklanması üzerine 1848`de yeniden Cumhuriyet ilan edilmiş ve İkinci Cumhuriyet Dönemi başlamıştır.⁴³¹ Cumhuriyetin kabulüyle birlikte Fransa`da tek meclis uygulamasına geçilmiştir. O dönem hâkim olan görüşe göre, Cumhuriyet rejimlerinde milli hâkimiyeti bir bütün olarak muhafaza etmenin yolu tek meclis sisteminin uygulanmasıydı.⁴³²

1875`de kabul edilen Anayasa ile II. Dünya Savaşına dek sürecek III. Cumhuriyet Dönemine girilmiştir. 1875 Anayasası, Cumhuriyetçiler ve Monarşi yanlılarının uzun çekişmeleri neticesi vardıkları uzlaşma üzerine kurulmuştur.⁴³³ Anayasa`nın kabulü sırasında Cumhuriyetçilerin ikinci bir meclise şiddetle karşı çıkması buna mukabil monarşi yanlılarının ikinci mecliste ısrar etmesi⁴³⁴ neticesi ikinci meclis ihdas edilmiştir.⁴³⁵ Senato adı verilen ikinci meclis üyeleri de Millet Meclisi üyeleri gibi seçimle iş başına gelirdi ve her iki Meclis neredeyse müsavi yetkileri⁴³⁶ haizdi. Bunun tek istisnası mali kanunların önce Millet Meclisine sunulması ve onun tarafından kabul edilmesiydi.⁴³⁷

1875 Anayasası ile tesis edilen parlamenter rejim⁴³⁸ II. Dünya Savaşı neticesinde alınan askeri yenilgiyle ortadan kalkmış ve 1946 yılında ilan edilen yeni anayasa ile IV. Cumhuriyet Dönemi başlamıştır.⁴³⁹ 1946 Anayasası da öncekiler gibi iki meclisli bir yasama öngörmüştür. Bunlardan ilki, üyeleri genel, eşit ve gizli oyla seçilen Millet

⁴³¹ Güveyi, s. 160.

⁴³² Arsel, "Çift Meclis Sistemin Memleketimizde Tatbiki Hususunda Bazı Düşünceler", s. 75.

⁴³³ Seda Dunbay, "23 Temmuz 2008 Tarihli Anayasa Reformu Işığında Fransa'daki Yarı Başkanlık Sistemi", **Ankara Barosu Dergisi**, S.3, Ankara, 2012, s.299. Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/397990>, (E.T.: 23/03/2021).

⁴³⁴ Monarşi yanlılarının ikinci mecliste ısrarcı davranmasının sebebi Cumhuriyet rejiminin kabulü olmuştur. Monarşinin tesisi imkânsız hale gelince yapılacak tek şey, monarşiye en yakın ve icabında monarşiye dönüştürülebilecek bir rejimi kurmaktır ki, bu da ancak muhafazakâr bir cumhuriyet rejimi olabilirdi. Muhafazakâr bir cumhuriyet rejimi, muhafazakâr bir ikinci meclisin ihdası ile mümkündür; çünkü böyle bir temayülde bulunan ikinci meclis, demokrasi için hakikî bir baraj vazifesini görecektir ve şuursuz yeniliklere karşı koyabilecektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İlhan Arsel, "Üçüncü Fransız Cumhuriyetinde Senato", **AÜHFD**, C.11,S.1-2, Ankara, 1954,s.101,102. Bkz. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/326/3259.pdf>, (E.T.: 23/03/2021).

⁴³⁵ Arsel, "Çift Meclis Sistemin Memleketimizde Tatbiki Hususunda Bazı Düşünceler", s.75.

⁴³⁶ Her iki meclisin kanunların yapılması ve görevleri hususunda müsavi yetkileri haiz olmasını 1875 Anayasası'nın büyük kusuru olarak gören Profesör Hauriou, "yasa tasarılarının her iki meclis arasında mekik dokuması nedeniyle kanun yapma sürecinin uzadığını ayrıca kabinenin, iki meclis önünde aynı şekilde sorumlu olmasının güvensizlik oyu ile hükümetin düşürülmesini kolaylaştırdığını ve bu durumun yürütmeye istikrarsız bir yapı kazandırdığını" belirtmiştir. Bkz. Andre Hauriou, "Bay Andre Hauriou'nun Fransa`nın Yeni Anayasası Hakkında İki Konferansı", Çev. Muvaffak Akbay, **AÜHFD**, C.5, S.1, Ankara, 1948, s.5. Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/634413>, (E.T.: 24/03/2021).

⁴³⁷ Arsel, "Üçüncü Fransız Cumhuriyetinde Senato", s.103,104.

⁴³⁸ III. Cumhuriyet döneminde parlamenter rejimin istikrarlı işleyişini Senatonun mevcudiyetine ve aktif çalışmasına bağlayan görüş için bkz. Arsel, "Üçüncü Fransız Cumhuriyetinde Senato", s.105-125.

⁴³⁹ Dunbay, "23 Temmuz 2008 Tarihli Anayasa Reformu Işığında Fransa'daki Yarı Başkanlık Sistemi", s.301.

Meclisi diğeriye iki dereceli seçimle iş başına gelen Cumhuriyet Konseyidir. 1946 Anayasası öncekinin aksine asıl yetkileri Millet Meclisinde toplamış, sınırlı yetkiler atfettiği Cumhuriyet Konseyi de bir çeşit danışma organı vazifesi görmüştür.⁴⁴⁰ Yasama erkinin yürütme karşısında güçlendirilmesi,⁴⁴¹ sık yaşanan kabine değişiklikleri, sömürge ülkelerin ayaklanmaları, yaşanan savaşlar ve krizler, IV. Cumhuriyetin dağılmasına sebep olmuştur.⁴⁴²

1 Haziran 1958`de Milli Meclis, ordunun baskısı üzerine General Charles De Gaulle`ü hükümet başkanlığına getirmiş ve kendisine halkın referandumuna sunulacak yeni Anayasayı hazırlama yetkisi vermiştir.⁴⁴³Yeni Anayasanın 4 Ekim 1958`de kabulüyle günümüzde de devam eden V. Cumhuriyet dönemi başlamıştır.⁴⁴⁴Yeni Anayasa, yürütmeyi yasama karşısında güçlü bir konuma oturtmuş, Cumhurbaşkanına geniş yetkiler tanımıştır.⁴⁴⁵ Hükümet rejimi olarak yarı başkanlık sistemini benimseyen 1958 Anayasası,⁴⁴⁶ parlamentonun, Millet Meclisi ve Senatodan müteşekkil iki kanatlı yapısını kabul etmiştir.⁴⁴⁷Millet Meclisi, genel oyla seçilen üyelerden oluşurken Senato, iki dereceli seçimle belirlenen vekillerden teşekkül etmektedir.⁴⁴⁸ Mez-kûr Anayasaya göre kanunlar parlamento tarafından yapılacaktır ancak parlamentonun kanun yapacağı alan oldukça daraltılmış hatta mali işlerle ilgili yetkileri de sınırlandırılmıştır. Yani yasama yetkisi yürütmenin lehine tahdit edilmiştir.⁴⁴⁹ Yasama organı, ancak Anayasanın öngördüğü konularda kanunla düzenleme yapabilir ve belli alanlara ilişkin ise yalnızca genel ilkeleri koyabilir.⁴⁵⁰

2.4.2. Fransa Anayasasında Yasama Sorumsuzluğu

Fransa`da yasama bağışıklıklarından parlamentonun tamamı yani her iki meclisin üyeleri de faydalanabilmektedir.⁴⁵¹ Yasama sorumsuzluğu kurumu Fransa`da ilk kez

⁴⁴⁰ Güveyi,s.163.

⁴⁴¹ Güveyi, s. 163.

⁴⁴²Fatih Çelebi, “Fransa Millet Meclisi Üzerine”, **Yasama Dergisi**,S.21, Ankara, 2012,s.53. Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1121030>, (E.T.: 23/03/2021).

⁴⁴³A. Selçuk Özçelik, “1958 Anayasasına Göre Yasama ve Yürütme Organlarının Karşılıklı Durumları”, **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, C.3,S.1-3,İstanbul,1982,s.160. Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuihid/issue/1257/14781>, (E.T.: 24/03/2021).

⁴⁴⁴ Dunbay, “23 Temmuz 2008 Tarihli Anayasa Reformu Işığında Fransa'daki Yarı Başkanlık Sistemi”,s.302.

⁴⁴⁵ Özçelik, s.162.

⁴⁴⁶ Çelebi, s.54.

⁴⁴⁷ Güveyi, s.164.

⁴⁴⁸Murat Sarıca, “Fransa`nın V. Cumhuriyet Anayasası”, **İÜHF**, C.27,S.1-4,İstanbul,1961,s.76,77.Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/96799>, (E.T.: 25/03/2021).

⁴⁴⁹Özçelik,s.172,173.

⁴⁵⁰ Çelebi, s. 66,67, Sarıca, s. 80.

⁴⁵¹ Güveyi, s. 176.

1789 yılında Kurucu Meclisin ilan ettiği bir kararname ile kabul edilmiştir.⁴⁵² Yasama dokunulmazlığı ise 1790`da çıkarılan bir başka kararname ile yalnızca cezai kovuşturmalara karşı kabul edilmiştir.⁴⁵³ Parlamenter sorumsuzluğun, Fransız Yasama Meclisinde ortaya çıkan ilk bağımsızlık olmasının nedeni, yasama meclisini, yürütmenin olası baskı ve tehditlerine karşı güvenli hale getirebilmektir.⁴⁵⁴ Nitekim 1791 Anayasası ile kurum,⁴⁵⁵ Anayasal bir ilke olarak ilk defa ifade edilmiş ve sonraki Anayasal metinler içerisinde yer almıştır.⁴⁵⁶ Sorumsuzluk, iki yıl sonra kabul edilen 1793 Anayasa metni içerisinde de alınmıştır.⁴⁵⁷ Böylece parlamento üyelerinin yasama fonksiyonunu yerine getirirken mecliste söylediği sözler, yaptığı işler ve yazdıkları anayasal güvence altına alınmıştır.

III. Cumhuriyet dönemine kadar geçen süreçte kabul edilen Anayasa metinlerinin bir kısmında (1814,1830 ve 1852 Anayasaları) yasama sorumsuzluğuna yer verilmemiştir.⁴⁵⁸ 1875`den itibaren ise tüm anayasalarda sorumsuzluk kurumunun düzenlendiği görülmektedir. Gerek 1946 Anayasasında⁴⁵⁹ gerekse 1958 Anayasasında, milletvekillerinin temsilcilik görevinin ifası sırasında kullandığı oyları, ifade ettiği görüşleri ve sözleri dolayısıyla hukuki ve cezai takibata uğramayacağı güvence altına alınmıştır.⁴⁶⁰

Fransa`da, yasama sorumsuzluğu kaldırılmaz, meclis üyeliği sona erdikten sonra da yasama göreviyle alakalı sözleri ve oyları yüzünden soruşturma ve kovuşturma

⁴⁵² 23 Haziran 1789`da ilan edilen kararname metninde yasama sorumsuzluğu, “ *Milletvekillerinin her biri şahsi tecavüzdten masundur ve bir milletvekilini Etats Generaux`da ki her hangi bir teklifinden, reyinden, mütalaasından veya demecinden dolayı, bu içtima esnasında veya ondan sonra kovuşturmayaya, araştırmaya, tevkife veya tevkif ettirmeye, tutmaya veya tutturmayaya cüret eden bütün özel kişi, cemiyet, mahkeme veya komisyonlar millet hainidir ve çok ağır bir suç işlemiş olurlar.*” Şeklinde ifade edilmiştir. Bkz. Hamurcu, s.13.

⁴⁵³ Yalova, s. 18.

⁴⁵⁴ Dunbay, s. 43.

⁴⁵⁵ 1791 Anayasasında yasama sorumsuzluğu, “*temsilcilik görevini yerine getirirken söyledikleri, yazdıkları ya da yaptıkları herhangi bir şeyden ötürü hiçbir zaman tahkikata uğratılmaz, suçlanamaz ve yargılanamazlar*” şeklinde ifade edilmiştir. Bkz. Gürcan, s.193.

⁴⁵⁶ Hamurcu, s. 13.

⁴⁵⁷ 1793 Anayasası yasama sorumsuzluğunu bir miktar kısaltmış olmakla beraber 43.maddesinde şu şekilde düzenlemiştir. “*Meclisteki temsilciler, yasama organında açıkladıkları düşünceleri nedeniyle hiçbir zaman kovuşturulamaz, suçlanamaz ya da yargılanamazlar.*” Bkz. Gürcan, s. 195.

⁴⁵⁸ Hamurcu, s. 14.

⁴⁵⁹ 1946`da kabul edilen Fransa Cumhuriyeti Anayasasının 21. Maddesine göre, “*Hiçbir Parlamento üyesi görevlerinin yapılması sırasında açıkladığı düşünce ve oyları dolayısıyla kovuşturulamaz, aranamaz, yakalanamaz, tutulamaz veya yargılanamaz.*”Bkz.Bülent Nuri Esen, “Fransız Anayasası,” **AÜHFD**, C.5, S.1, Ankara, 1948, s.5. Bkz. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/634412>, (E.T.: 13/11/2020).

⁴⁶⁰ 1958 Anayasasının 26.maddesi gereği, “*Parlamentonun hiç bir üyesi, görevinin yerine getirilmesi sırasında açıkladığı fikir, mütalaa ve reylerinden dolayı takip edilemez, aranamaz, tutuklanamaz veya yargılanamaz.*” Bkz. Özçelik, s. 171.

yapılamaz yani mutlak bir nitelik arz eder. Ancak üyelerin, meclise karşı disiplin yükümlülüğü bulunmaktadır.⁴⁶¹

Sorumsuzluk kural olarak yalnızca parlamento üyelerine özgülenmiş olmakla beraber 1881 tarihli Basın Kanunu gereğince, mecliste yapılan konuşma ve açıklamalar kim tarafından yapılmış olursa olsun sorumsuzluk korumasından yararlanır. Yani parlamento üyesi olmayan bakanlar, komisyon görüşmelerine katılan kamu görevlileri, soruşturma komisyonlarına davet edilen tanıklar da yaptıkları açıklamalar yönünden sorumluluktan varestedir.⁴⁶²

Yasama sorumsuzluğunun meclis üyesine sağladığı hukuki koruma, meclis dışında yapılan konuşmaları, gazete yazılarını, televizyon ve radyo söyleşilerini kapsamamaktadır. Lakin meclis üyesinin sarf ettiği sözlerin aynen aktarılması veya bu sözler üzerine gazeteciler tarafından yapılan tartışmalar ve meclis görüşmelerinin üçüncü kişiler tarafından çoğaltılması sorumsuzluk kapsamında değerlendirilmektedir.⁴⁶³

2.5. Diğer Bazı Ülke Anayasalarında Yasama Sorumsuzluğu

Milletvekillerinin oy, söz ve ifade hürriyetini koruma amacı güden yasama sorumsuzluğu, bugün dünyanın pek çok ülkesinde anayasal bir kurum olarak yerini almıştır. Muhtelif ülkelerde kuruma ilişkin yapılan düzenleme, özü itibarıyla benzerlik gösterse de sorumsuzluğun kaldırılıp kaldırılamaması, sorumsuzluğun süresi, özel hukuk sorumluluğu veya ceza hukuku sorumluluğu gibi hususlarda farklılıklar göze çarpmaktadır.

Sorumsuzluğun kaldırılabildiği ülkelerden biri olan Finlandiya`da milletvekillerinin, yasama çalışmalarıyla doğrudan ilgili olmak kaydıyla meclis içerisinde kullandığı oylar, ileri sürdüğü düşünceler ve hareketleri yönünden cezai ve hukuki sorumlulukları bulunmamaktadır.⁴⁶⁴ Ancak Meclis veya Meclis Başkanı tarafından verilebilecek disiplin cezalarına ilişkin sorumlulukları söz konusu olabilmektedir. Finlandiya`da, milletvekilinin sorumsuzluğu, Meclis oylarının 5/6`sı ile kaldırılabilmektedir.⁴⁶⁵

⁴⁶¹ Yüksel, s. 1308.

⁴⁶² Teziç, s.449.

⁴⁶³ Güveyi, s. 177.

⁴⁶⁴ Finlandiya Anayasasının 30.maddesi, “parlamentar bağımsızlığı”, 31.maddesi, “Temsilcilerin ifade ve davranış özgürlüğünü” düzenlemiştir. Bkz. The Constitution of Finland (11 June 1999). <https://finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>. (E.T.: 26/03/2021).

⁴⁶⁵ Yüksel, s.1307.

Çek Cumhuriyetinde ise yasama sorumsuzluğundan parlamento üyelerinin tamamı faydalanır. Millet Meclisi ve Senato olmak üzere iki meclisli bir yapı arz eden Çek Cumhuriyeti parlamentosunun üyeleri, kendi gruplarında, Millet Meclisinde veya Senatoda kullandıkları oylardan veya yapmış oldukları açıklamalardan dolayı kovuşturulamazlar. Yalnızca üyesi oldukları meclisin disiplin otoritesine karşı sorumludurlar.⁴⁶⁶

İspanya`da parlamento üyeleri yani Kongre üyesi milletvekilleri ve Senato üyesi senatörler İspanya Anayasasının, “parlamenter dokunulmazlık ve muafiyet” başlıklı 71.maddesinin 1.fikrası gereği, görevlerini ifa ederken beyan ettikleri düşüncelerden dolayı sorumlu tutulamazlar.⁴⁶⁷ Anayasa`nın 71.maddesiyle çerçevesi çizilen yasama sorumsuzluğu, içtüzüğün 10-14 üncü maddelerinde teferruatlı olarak düzenlenmiştir. Buna göre Kongre Üyeleri ve Senatörler, görevlerini yerine getirirken açıklamış oldukları görüşlerden dolayı konuşma özgürlüğüne sahiptir ve üyeliklerinin bitmesinden sonra da serdettikleri görüşlerinden ötürü mesul tutulamazlar. Yani sorumsuzluk, görevin yerine getirilmesi sırasında açıklanan tüm görüşleri zaman sınırı olmaksızın kapsar ve bununla sınırlıdır.⁴⁶⁸

Doğu Asya ülkelerinden Japonya, “Yeni Japon Anayasasının” 51.maddesinde yasama sorumsuzluğuna yer vermiştir. Umumi Meclis (Diyet Meclisi)⁴⁶⁹ üyeleri, Mecliste söyledikleri sözler, yaptıkları tartışmalar ve verdikleri reylerden dolayı meclis dışında sorumlu tutulamazlar.⁴⁷⁰

İtalya`da yasama fonksiyonu ve meclis çalışmalarıyla doğrudan ilgili olmak kaydıyla milletvekillerinin kullandığı oylar ve beyan ettiği düşünceler dolayısıyla cezai ve hukuki soruşturma veya kovuşturma uygulanamaz. Yasama sorumsuzluğu kaldırılamaz ve milletvekilliği görevinin hitamından sonra da yasama göreviyle ilgili cezai ve hukuki takibat yapılamaz yani mutlaklıdır. Mamafih vekillik süresince Meclis tarafından verilebilecek disiplin cezaları cihetinde sorumluluğu bulunmaktadır.⁴⁷¹

⁴⁶⁶ “Çek Cumhuriyeti Anayasası.” **Hukuk Ansiklopedisi**. Bkz. <https://hukukbook.com/cek-cumhuriyeti-anayasasi/>, (E.T.: 27/03/2021).

⁴⁶⁷ İspanya Anayasası, s.554. Bkz. http://mahmudcelaleddinoktenaihl.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/44/10/761717/dosyalar/2019_10/13124433_Yspanya_AnayasasY.pdf, (E.T.: 27/03/2021).

⁴⁶⁸ Fahri Bakırcı, “İspanya Parlamentosunun Yapı ve İşleyişi Üzerine”, **AÜHFD**, C. 63, S. 1, Ankara,2014,s.30. Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/622854>, (E.T.: 13/11/2020).

⁴⁶⁹ Japon Anayasasının 42.maddesine göre Umumi Meclis, Mümessiller Meclisi ve Müşavirler Meclisi olmak üzere iki kanatlı bir yapıya sahiptir. Bkz. “Japon Anayasası”, (İtalyanca metinden çev. Akif Erginay), **AÜHFD**, C.7, S.1-2, Ankara, 1950, s. 499. Bkz. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/338/3466.pdf>, (E.T.: 13/11/2020).

⁴⁷⁰ Japon Anayasası, (İtalyanca metinden çev. Akif Erginay), s.499.

⁴⁷¹ Yüksel, s.1307.

Meşrutî Monarşi ile yönetilen ve bir Ortadoğu ülkesi olan Kuveyt, 1962 Anayasasının 110.maddesinde, Millet Meclisi üyelerinin, gerek mecliste ve gerekse komisyonlarda sarf ettiği sözlerden dolayı hiçbir şekilde sorumlu tutulamayacağını düzenlemiştir.⁴⁷²

Bir diğer Ortadoğu ülkesi Mısır, 2014`de gerçekleşen Anayasa değişikliğiyle başkanlık hükümet sistemini benimsemiştir. Halk Meclisi adı verilen tek yapılı bir parlamentoya sahip olan ülkede yeni Anayasanın 112.maddesi mucibince, Halk Meclisi üyeleri, Mecliste veya Meclis komisyonlarında görevleriyle ilgili olmak üzere açıkladıkları düşünceler veya söyledikleri sözlerden ötürü sorumlu tutulamazlar.⁴⁷³ Ancak belirtmek gerekir ki İslam Hukuku kurallarının etkili olduğu Mısır`da, 2014 Anayasa değişikliği öncesi yürürlükte bulunan Anayasa döneminde de yasama sorumsuzluğu kabul edilmişti. Hâlbuki İslam Hukuku, vekillerin mecliste söylediği sözlerinden dolayı sorumlu tutulmamaları esasını kabul etmez. Zira İslam dini, bir bireyin diğerinden üstün tutulmasını veya farklı bir muamelata maruz bırakılmasını reddeder.⁴⁷⁴

Parlamente sistemine sahip diğer Ortadoğu ülkesi İsrail ise yasama sorumsuzluğuna ilişkin düzenlemeyi Knesset (Meclis) Yasası ile yapmıştır. İlgili yasaya göre Knesset üyelerinin parlamento dâhilinde kullandığı oy ve sarf ettiği sözler ile parlamento haricinde yaptığı konuşmalar ve yazılar sorumsuzluk kapsamındadır. Hiçbir şekilde hukuki ve cezai takip yapılamaz. Bunun tek istisnası hakaret ve sövme suçlarıdır.⁴⁷⁵

Yasama bağımsızlıkları, kapsamı ve süresi yönünden ülke uygulamalarında farklılık gösterse de genel manada anayasalarda yer etmiş bir kurumdur. Düzenlemeden maksat halkı temsilen görevlendirilen vekillerin, ifade hürriyetini korumaktır. Zira ifade hürriyetinin bulunmadığı bir mecliste halkın temsilinden söz etmek mümkün değildir.

Bütün demokratik ülkelerde uygulama alanı bulan yasama bağımsızlığına Avrupa Birliği (AB) kurumlarından biri olan Avrupa Parlamentosunda da (AP) rastlanmaktadır. AP temsilcileri, her üye devletin vatandaşları tarafından doğrudan seçilmektedir.⁴⁷⁶ Seçilen üyeler, AP Uygulama Kuralları kapsamında belirtilmiş olan yasama

⁴⁷²Nematollah Aghabalaie Fanid, “Ortadoğu Ülkelerinin Anayasalarında Parlamento Muafiyetler”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, C.6, S. 4,Azerbaycan, 2019, s. 2474,Bkz. <https://dergipark.org.tr/pub/atdd/issue/51056/673430>, (E.T.: 14/11/2020).

⁴⁷³Fanid, s. 2476.

⁴⁷⁴Dursun, s.76,77.

⁴⁷⁵Fanid, s. 2470.

⁴⁷⁶AB Temel Haklar Şartı, m.39. Bkz. <https://www.avrupa.info.tr/tr/avrupa-birligi-temel-haklar-bildirgesi-708>, (E.T.: 29/03/2021).

bağışıklıklarından yararlanabilmektedir.⁴⁷⁷(Rules of Procedure, m.5/1,2).⁴⁷⁸ Parlamento üyelerinin, parlamenter imtiyazlardan yararlanmasına temel dayanaksa belirtilen uygulama kurallarının 5.maddesinde yer alan düzenlemedir.

AP Uygulama Kurallarının 5.maddesinde atıf yapılan “AB`nin Ayrıcalıkları ve Dokunulmazlıklarına” ilişkin 7 numaralı protokolün 8 ve 9.maddelerinde⁴⁷⁹ üyelerin sorumsuzluk ve dokunulmazlığı düzenlenmiştir. Yasama sorumsuzluğunu düzenleyen 8.maddeye göre parlamento üyeleri, görevleriyle alakalı kullandıkları oylar ve yaptıkları açıklamalar sebebiyle tutulamaz, soruşturulamaz veya her hangi bir yasal işleme uğratılamaz. Yasama sorumsuzluğu mutlakdır, yani üyelik sona ermiş olsa da sorumsuzluk koruması devam eder ve kaldırılması mümkün değildir.⁴⁸⁰ Böyle olması da doğaldır zira AP üyelerine tanınan ayrıcalık ve dokunulmazlıkların temel amacı, üyelere kişisel bir imtiyaz sağlamak olmayıp bütün olarak parlamentonun ve üyelerinin bağımsızlığını garanti altına almaktır. (AP Uygulama Kuralları, m.5/2).

⁴⁷⁷ Güveyi, s. 211.

⁴⁷⁸ AP Uygulama Kuralları'nın 5.maddesi, “1. Üyeler, Avrupa Birliği'nin Ayrıcalıkları ve Dokunulmazlıklarına ilişkin olarak 7 No'lu Protokolde belirtilen ayrıcalık ve dokunulmazlıklardan yararlanır. 2. Parlamento, ayrıcalık ve dokunulmazlıklara ilişkin yetkilerini kullanırken, demokratik bir yasama meclisi olarak bütünlüğünü korumak ve görevlerini yerine getirirken üyelerinin bağımsızlığını sağlamak için hareket eder. Parlamento dokunulmazlığı, bir üyenin kişisel ayrıcalığı değil, bir bütün olarak Parlamentonun ve üyelerinin bağımsızlığının bir garantisidir.” Bkz. European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/RULES-9-2021-01-18-RULE-005_EN.html, (E.T.: 29/03/2021).

⁴⁷⁹ Protokolün(No.7), 8.maddesinde yasama sorumsuzluğu yer almaktadır. İlgili maddeye göre, “Avrupa Parlamentosu üyeleri, görevlerini yerine getirirken ifade ettikleri görüşler veya kullandıkları oylarla alakalı olarak herhangi bir soruşturma, tutuklama veya yasal işlemden geçirilmeyeceklerdir.” Bkz. EUR-Lex, <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12012E%2FPRO%2F07>, (E.T.:29/03/2021).

⁴⁸⁰ Güveyi, s. 212.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1982 ANAYASASI ÇERÇEVESİNDE YASAMA SORUMSUZLUĞU

3.1. Yasama Sorumsuzluğunun Tanımı Ve Amacı

3.1.1. 1982 Anayasasına Zemin Hazırlayan Gelişmeler

1982 Anayasası çerçevesinde yasama sorumsuzluğunun tanım ve amacına geçmeden önce ilgili Anayasa değişikliğinin sebepleri üzerinde durmak gerekmektedir. Zira askeri bir darbe neticesinde oluşturulan 1961 Anayasasının üzerinden 19 yıl geçtikten sonra yeni bir askeri darbe gerçekleştirilmiş ve 1982 Anayasası hazırlanmıştır. İki anayasa arası dönemde de 1969-1974 tarihleri arasında, Anayasa yedi kez değişikliğe uğramıştır.⁴⁸¹ Yirmi yıllık bir süreçte iki farklı anayasa ve yedi anayasa değişikliğine ihtiyaç hissedilmiştir. Yeni bir anayasaya ihtiyaç duyulmasına sebep, çoğunlukla dönemin şartları ve mevcut anayasanın kifayetsiz kalmasıdır. Nitekim 1961 Anayasası da umulan istikrarı ve özlenen huzur ortamını sağlayamamıştır.

1960'lı yılların sonlarına doğru ülkede siyasal şiddet olayları artmış,⁴⁸² Avrupa'da etkili olan öğrenci eylemleri Türkiye'ye sıçramış ve terör olayları önlenemez hale gelmiştir.⁴⁸³ Bununla beraber 1961 Anayasası hazırlanırken Demokrat Partiyi (DP) destekleyen kesimlerin Kurucu Meclis içinde yer almasına izin verilmemiş hatta DP zihniyeti taşıyan siyasi partilerin tek başına iktidara gelmesini engelleyecek yasal düzenlemeler yapılmıştır.⁴⁸⁴ Dolayısıyla ülkede yaşanan kaotik ortamın engellenemeyişine sebep gösterilen 1961 Anayasası'na karşı zaten var olan hoşnutsuzluklar daha da artmıştır.⁴⁸⁵

Neticede 12 Mart 1971'de Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) yeni bir müdahalede bulunmuştur.⁴⁸⁶ Müdahaleyi gerçekleştiren iradenin vermiş olduğu "muhtıra" ile dönemin Başbakanı Süleyman Demirel istifaya zorlanmış ve ordu desteğinde partiler

⁴⁸¹ Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 413.

⁴⁸² Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 111.

⁴⁸³ Tunç/Bilir/Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, 2012, s.50.

⁴⁸⁴ Şükrü Karatepe, **Türk Anayasa Hukuku**, 2.B., Savaş y., Ankara, 2018, s. 67.

⁴⁸⁵ Tunç/Bilir/Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, 2012, s.50.

⁴⁸⁶ Kaboğlu ve Sales, bu müdahalenin, esas ve biçim bakımından 1960 müdahalesinden farklı şartlar altında meydana geldiğini belirtmektedir. Esas bakımından, Süleyman Demirel hükümeti (Adalet Partisi), DP ile aynı siyasi aileden olsa da 12 Mart müdahalesinin amacının iktidardaki partinin revizyonist ve otoriter rejimine son vermek değil aksine bu hükümetin artık sağlamakta başarı gösteremediği düzeni yeniden kurmak olduğuna vurgu yapan yazarlar, biçim bakımından ise aslında bir hükümet darbesi değil saray darbesi olduğunu ifade etmektedirler. Bkz. İbrahim Ö. Kaboğlu/ Eric Sales, **Darbe ve Demokrasi Sarkacında Türk Anayasa Hukuku**, (Çev. İrem Berksoy), Legal y., İstanbul, 2018, s.45.

üstü bir hükümet kurulmuştur.⁴⁸⁷ 12 Mart müdahalesinden sonra devletin otoritesini güçlendirmek ve siyasi bölünmeleri önlemek amacıyla Anayasa değişikliği yapılmış ancak hedeflenen amaca ulaşmak mümkün olmamıştır.⁴⁸⁸ 20 Eylül 1971 tarih ve 1488 sayılı Kanunla 1961 Anayasası'nın birçok maddesi değiştirilmiştir.⁴⁸⁹ Muhtıranın verilmesini izleyen süreçte 1961 Anayasasına karşı tepkiler yaygınlaşarak artmış ve köklü bir anayasa değişikliği fikri gündeme getirilmiştir. Buna gerekçe olarak ise kitle örgütlenmelerine ve sosyal taleplere işaret edilmiştir.⁴⁹⁰ 1971-1973 ara rejimi döneminde Anayasada iki kez mühim değişiklik yapılmıştır. 1961 Anayasasının temel ilkesine oldukça ters düşen ve 1982 Anayasasına ön hazırlık sayılabilecek nitelikteki bu değişiklikler de⁴⁹¹ istenen huzur ve istikrar ortamını sağlayamamıştır.

1973 genel seçimlerinde hiçbir siyasi parti tek başına iktidar olamamış, parlamentoda çok parçalı bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu da haliyle kurulan koalisyon hükümetlerinin kısa ömürlü olmasına neden olmuştur.⁴⁹² 1977 yılında gerçekleşen seçimin neticesi de pek farklı olmamış, partilerden herhangi biri tek başına iktidar olabilecek sandalye sayısına ulaşamamıştır. Öyle ki, hükümeti kurabilmek adına partiler arasında bedel karşılığı milletvekili transferleri dahi yapılmıştır.⁴⁹³ Milletvekili transferleriyle kurulan koalisyon hükümetleri döneminde ülkede terör ve anarşi olayları artarak devam etmiştir. Yaşanan döviz kıtlığı⁴⁹⁴ sebebiyle hammadde ithalatı yapılamaz hale gelmiş hatta bir takım temel ihtiyaç maddeleri⁴⁹⁵ karaborsada satılmaya başlamıştır. Bununla beraber siyasal sistemde yaşanan ciddi tıkanıklıklar,⁴⁹⁶ hükümetlerin ve parlamentonun karar

⁴⁸⁷ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 111.

⁴⁸⁸ Karatepe, s. 67.

⁴⁸⁹ Gerçekleştirilen Anayasa değişikliklerinin bazıları şöyledir: 1) Yürütmenin güçlendirilmesi yönünde yapılan değişiklikler.(Bakanlar Kuruluna kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verilmesi(m.64); vergi, resim ve harçların muafiyet ve istisnaları ile nispet ve hadlerine ilişkin hükümlerde değişiklik yapmaya Bakanlar Kurulunun yetkili kılınması(m.61); üniversite özerkliğinin zayıflatılması(m.120); TRT'nin özerkliğinin kaldırılması(m.121)).// 2)Temel hak ve hürriyetlere getirilen sınırlamalar.(Bütün temel hak ve hürriyetler için geçerli genel bir sınırlama hükmünün getirilmesi(m.11); temel hak ve hürriyetler için yasal sınırlama sebeplerinin artırılması(m.11);devlet memurlarının sendika kurma hakkının ortadan kaldırılması(m.119).// 3)Yargı denetimine getirilen sınırlamalar.// 4)Ordu ile ilgili değişiklikler. Bkz. Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s.112.

⁴⁹⁰ Bülent Tanör, **İki Anayasa 1961-1982**, 5.B.,On İki Levha y.,İstanbul,2018, s.30.

⁴⁹¹ Atar, s.49.

⁴⁹² Şeref İba, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 67.

⁴⁹³ İstanbul Florya'daki Güneş Motelde gerçekleşen görüşmede, Adalet Partisinin(AP) 11 milletvekili, Bülent Ecevit başkanlığındaki Cumhuriyet Halk Partisine(CHP) geçmeye ikna edilmiş ve bu şekilde kurulan Ecevit hükümeti meclisten güvenoyu alarak göreve başlamıştır. AP'den istifa eden 11 milletvekilinin desteğini devamlı kılmak amacıyla hepsi bakan yapılmış hatta artan bakanlık talebini karşılayabilmek için Bakanlar Kurulu'nda grevli bakan sayısı artırılarak 34'e çıkarılmıştır. Bkz. Karatepe, s.69.

⁴⁹⁴ İba, **Türk Anayasa Hukuku**, s.68.

⁴⁹⁵ Karatepe, s.69.

⁴⁹⁶ Örneğin,1980 yılı Mart ayının sonlarından, 12 Eylül 1980 tarihine kadar olan süreçte TBMM, Cumhurbaşkanlığı süresi dolan Fahri Korutürk'ün yerine yeni bir Cumhurbaşkanı seçememiştir. Seçimin

alamaz ve politika üretmez hale gelmesi, Anayasa sorununu daha da ağırlaştırmış, birçok kişinin nazarında yeni ve radikal bir Anayasa değişikliği zorunlu hale gelmiştir.⁴⁹⁷

Bahsedilen ekonomik ve siyasi kriz ortamı devam ederken TSK, 12 Eylül 1980`de yönetime el koymuştur. 12 Eylül Müdahalesi 27 Mayıs müdahalesinden farklı olarak “emir ve komuta zinciri içinde ve emirle” gerçekleştirilmiştir. Yönetime el koyanlar tarafından oluşturulan Milli Güvenlik Konseyi (MGK)⁴⁹⁸ başkanlığını Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren üstlenmiştir.⁴⁹⁹ MGK`nın, darbeyi gerçekleştirdiği gün yayımladığı 1 numaralı bildiriyle⁵⁰⁰ Parlamento ve hükümet feshedilmiş, milletvekillerinin yasama dokunulmazlıkları kaldırılmıştır.⁵⁰¹ Aynı gün yayımlanan 4 numaralı bildiriyle Genelkurmay Başkanı ve dört Kuvvet Komutanı`ndan oluşan MGK, yönetimi devralmıştır.⁵⁰² MGK öncelikle 1961 Anayasası`nın yerine yenisi yapılmaya kadar iş görece geçici Anayasa çalışmalarını başlatmış ve kabul gören Anayasa metni “Anayasa Düzeni Hakkında Kanun” ile yürürlüğe girmiştir.⁵⁰³ Kanunun 1.maddesi, yeni Anayasa yürürlüğe girinceye kadar 1961 Anayasasının devlet hayatının idamesine

başlatıldığı tarihte tek aday üzerinde uzlaşa sağlanamamış, adaylar belirlendikten sonraysa adeta ciddiyetini yitirmiş bir seçim süreci yaşanmıştır. Yapılan oylamalarda ya çoğunluk sağlanamadığı için Meclis açılmamış, ya da Meclis açılmakla birlikte oylamada gerekli çoğunluk sağlanamadığı için oy ayırımı yapılmamıştır. Bu durum askeri müdahaleyi gerçekleştiren komuta heyetinin darbe gerekçelerinden birisi olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Alper Gülbay, **12 Mart`tan 12 Eylül`e Türkiye`de Seçimler ve Sonuçları**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2017, s.257,258.

⁴⁹⁷ Özbudun, s.45. Yürütme organının ve genel olarak devlet otoritesinin güçsüzlüğünü büyük ölçüde 1961 Anayasasına atfetmenin doğru olmadığını belirten Özbudun`un eleştirisi için bkz. Özbudun, s.46.

⁴⁹⁸ Milli Güvenlik Konseyi; Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Org. Nejat Tümer, Jandarma Genel Komutanı Org. 'Sedat Celasun'dan teşekkür etmiştir. Bkz. Milli Güvenlik Konseyi Yasama Görevleri İçtüzüğü, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MGK_/d01/c001/b003/mgk_010010030085.pdf, (E.T.: 03/04/2021).

⁴⁹⁹ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s.115.

⁵⁰⁰ 12 Eylül 1980 tarih ve 17103 sayılı Resmi Gazetede yer alan MGK`nın 1 numaralı bildirisinde girişilen harekâtın amacı şu cümlelerle ifade edilmiştir: “*Ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır.*” Bildirinin tam metnine erişmek için bkz. Resmi Gazete, T.12/09/1980, S.17103. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17103_1.pdf, (E.T.: 01/04/2021)

⁵⁰¹ Ayrıca bütün yurtdışı sıkıyönetim ilân edilmiş, yurt dışına çıkışlar yasaklanmış ve ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı konulmuştur. Bkz. Resmi Gazete, T.12/09/1980, S.17103,s.6. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17103_1.pdf, (E.T.: 01/04/2021).

⁵⁰² Karatepe, s.71.

⁵⁰³ Ali Haydar Soysüren/İhsan Kurtbaş, “Mefluc Devlet İradesinden Kudretli Devlete (12 Eylül Yönetiminin Siyasi Kültürü Bağlamında Anayasa Yapım Politikası),” **FÜSBD**, C.27,S.1, Elazığ,2017,s.65. Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/354300>, (E.T.: 02/04/2021).

yönelik hükümlerinin yürürlükte kalacağına⁵⁰⁴ ilişkin olup, MGK'nın görev ve yetkileriyle 2.madde⁵⁰⁵ kapsamında düzenlenmiştir.

MGK'nın ana gündem maddelerinden biri olan yeni Anayasanın hazırlanması amacıyla 2485 sayılı “Kurucu Meclis Teşkilî Hakkında Kanun” çıkarılmış ve Anayasayı yapacak Kurucu Meclisin temeli atılmıştır. İki kanatlı bir yapı arz eden Kurucu Meclis,⁵⁰⁶ Danışma Meclisi⁵⁰⁷ ve MGK'dan teşekkül etmiştir.⁵⁰⁸ İki kanatlı bu yapıda, dikkat çeken husus son kararı MGK'nın verecek olmasıydı.⁵⁰⁹ Danışma Meclisi, adına uygun düşecek şekilde, danışman konumunda tutulmuş, MGK'nın darbe sonrası üstlendiği asıl iktidar organı olma niteliği, Kurucu Meclis yapısında da korunmuştur.⁵¹⁰

Yeni Anayasayı hazırlama görevini üstlenen Danışma Meclisi,⁵¹¹ öncelikle hazırlık çalışmalarını yürütecek Anayasa Komisyonu üyelerini seçmiştir. 23 Kasım 1981'de çalışmaya başlayan Komisyon, hazırlamış olduğu Anayasa taslağını, 17 Temmuz 1982'de Danışma Meclisi'ne sunmuştur.⁵¹² MGK tarafından kabul edilen tasarı, 7 Kasım 1982'de gerçekleşen halkoylamasının ardından kabul edilmiştir.⁵¹³

⁵⁰⁴ Karatepe, s.71.

⁵⁰⁵ 27/10/1980'de kabul edilen 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanunun, MGK'nın görev ve yetkilerine ilişkin 2.maddesi şöyledir: “Anayasada Türkiye Büyük Millet Meclisine, Millet Meclisine ve Cumhuriyet Senatosuna ait olduğu belirtilmiş bulunan görev ve yetkiler 12 Eylül 1980 tarihinden itibaren geçici olarak Milli Güvenlik Konseyince ve Cumhurbaşkanına ait olduğu belirtilmiş bulunan görev ve yetkiler de Milli Güvenlik Konseyi Başkan ve Devlet Başkanınca yerine getirilir ve kullanılır.” Bkz. Resmi Gazete, T.27/10/1980, S.17145,s.1. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17145.pdf>, (E.T.: 02/04/2021).

⁵⁰⁶ Kurucu Meclis'in görevleri arasında Siyasi Partiler Kanununu, Seçim Kanununu ve en önemlisi yeni anayasayı hazırlamak sayılabilir. Ayrıca TBMM kurulup fiilen göreve başlayınca kadar kanun koyma, değiştirme ve kaldırma suretiyle yasama görevlerini yerine getirmek de Kurucu Meclis'in göreviydi. Bkz. Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s.118.

⁵⁰⁷ 29/06/1981 tarihinde kabul edilen 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanunun, Danışma Meclisi üyelerinin seçimine ilişkin 3.maddesi, “Danışma Meclisi, aşağıdaki maddelerde belirtilen usul ve esaslara göre her ilin tespit ve teklif ettiği adaylar arasından Milli Güvenlik Konseyince seçilen 120 üye ile, Milli Güvenlik Konseyince doğrudan doğruya seçilen 40 üye olmak üzere 160 üyeden oluşur” şeklindedir. Bkz. Kurucu Meclis Hakkında Kanun, Resmi Gazete, T.30/06/1981 S.17386,s.2. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17145.pdf>, (E.T.: 02/04/2021).

⁵⁰⁸ Altuğ, s.52.

⁵⁰⁹ Kurucu Meclis Hakkında Kanunun 25.maddesinin 3.fıkrasına göre, “Milli Güvenlik Konseyi, Danışma Meclisinden gelen kanun tasarı ve tekliflerini aynen veya değiştirerek kabul veya reddedebilir. Milli Güvenlik Konseyinin kabul ettiği metin Resmî Gazete'de yayımlanmak suretiyle kanunlaşır.” Bkz. Resmi Gazete, T.30/06/1981, S.17386,s.6. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17145.pdf>, (E.T.: 02/04/2021).

⁵¹⁰ Soysüren/Kurtbaş, s.70.

⁵¹¹ 12 Eylül döneminde yeni anayasanın hazırlanması için kurulan Danışma Meclisi (DM), 27 Ekim 1981-Aralık 1983 tarihleri arasında toplanmış özel bir yasama meclisidir. Başkanlığını Sadi İrmak yapmıştır. Bu Mecliste Cumhuriyet Senatosu üyelerinden, Vahap Güvenç (Eski Kontenjan Senatörü), Mehmet Hazer (Eski CGP Senatörü), Halit Hulki ZARBUN (Eski Kontenjan Senatörü) görev almıştır. Bkz. Özgişi, s.317.

⁵¹² Anayasa Komisyonu'nun taslağı, Danışma Meclisi'nde büyük bir muhalefetle karşılaşmıştı. Anayasanın tümü üzerinde 7 gün süren görüşmeler sırasında toplam 94 üye konuşmuş, bunlardan 18'i tasarımı bütünüyle beğendiğini ve ülke koşullarına uygun bulunduğunu ifade ederken, 42 üye tasarımı genellikle olumlu bulduklarını; ancak bazı maddelerin yeniden düzenlenmesi gerektiğini savunmuştur. Görüşmelere katılan 34 üye ise, tasarının büyük bir bölümünün değiştirilmesi gerektiğini savunmuştur

1982 Anayasasının genel özelliklerine bakıldığında 1961 Anayasasından önemli farklarla ayrıldığı görülmektedir. Öncelikle, 1982 Anayasası 1961 Anayasasına göre uzun ve ayrıntılıdır yani daha kazuistik bir yöntemle hazırlanmıştır. 1982 Anayasası oldukça katı nitelikli bir Anayasadır ve 1961 Anayasasının aksine bir geçiş dönemi öngörmüştür. Bununla beraber yürütme organını güçlendirmiş, otorite-hürriyet dengesinde otoritenin ağırlığını arttırmıştır. Yine 1961 Anayasasından farklı olarak siyasal karar alma mekanizmalarındaki tikanlıkları giderici hükümler getirmiş, vesayetçilik anlayışını güçlendirmiş ve daha az katımcı bir demokrasi modelini benimsemiştir.⁵¹⁴

1982 Anayasası tek meclisli bir yasama organı öngörmüştür. Zaten hazırlanan Anayasa taslağında çift meclisli yapı yer almamıştır. Anayasanın hazırlık sürecinde Sayıştay da bir rapor hazırlamış ve Senatonun kaldırılmasını istemiştir. Yine Anayasa Mahkemesi de Senatonun kaldırılması gerektiği yönünde görüş bildirmiştir. Böylece Cumhuriyet Senatosu 1982 Anayasası ile beraber ortadan kalkmış⁵¹⁵ ve TBMM, halkın oylarıyla seçilen milletvekillerinden oluşan tek meclisli bir yapıya dönüştürülmüştür.

Anayasayı hazırlamakla görevlendirilen Kurucu Meclis üyelerinin görev süresi 1983 seçimleriyle beraber sona ermiş, onların yerini halkın seçtiği temsilciler almıştır. Burada şöyle bir soru akla gelmektedir. Acaba Kurucu Meclis üyeleri, görev yaptığı bu kısa süreçte yasama bağımsızlıklarından faydalanmış mıdır?

Bilindiği üzere Kurucu Meclis, Danışma Meclisi ve MGK'dan oluşmaktadır. Kurucu Meclis Hakkında Kanunun 13.maddesinde⁵¹⁶ Danışma Meclisi üyelerinin sorumsuzluğu düzenlenmiştir. Düzenleme gereği, Danışma Meclisi üyelerinin Meclis çalışmaları sırasında kullandığı oylar ve açıkladığı görüşleri dolayısıyla sorumlu tutulamayacağı kabul edilmiştir.

MGK üyeleri içinse yasama sorumsuzluğu düzenlenmemiştir. 1982 Anayasasının geçici 2.maddesi⁵¹⁷ gereği, genel seçimlerden sonra TBMM'nin toplanıp göreve

(“İçtüzük, Danışma Meclisi'nin”, 1982). Yani toplam 94 üyeden 76'sı gibi büyük oranı tasarının bazı maddelerinin veya büyük bir kısmının değiştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Ancak bu muhalefet, maddelerin görüşülmesine geçiş için yapılan oylamaya yansımamıştır. Tunceli temsilcisi Kamer Genç dışında ret oyu veren çıkmamıştır. Bkz. Soysüren/Kurtbaş, s.74.

⁵¹³ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 119.

⁵¹⁴ Özbudun, s.57-67.

⁵¹⁵ Özgişi, s.317.

⁵¹⁶ Kurucu Meclis Hakkında Kanunun 13.maddesinde, dokunulmazlık kenar başlığıyla düzenlenen yasama sorumsuzluğu hükmüne göre: “Danışma Meclisi üyeleri, Meclisteki çalışmalarında açıkladıkları görüşlerinden ve kullandıkları oylardan sorumlu tutulamazlar, sadece yeminlerine ve vicdanlarına bağlı olarak görev yaparlar.” Bkz. Kurucu Meclis Hakkında Kanun, Resmi Gazete, S.17386, s.3, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17145.pdf>, (E.T.: 02/04/2021).

⁵¹⁷ 1982 Anayasası'nın geçici 2.maddesi, “12 Aralık 1980 gün ve 2356 sayılı Kanunla kuruluşu gösterilen Millî Güvenlik Konseyi, Anayasaya dayalı olarak hazırlanacak Siyasî Partiler Kanunu ile Seçim -

başlamasıyla beraber Milli Güvenlik Konseyi üyeleri, Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyesi sıfatını alacak ve altı yıl boyunca TBMM üyelerinin sahip olduğu dokunulmazlık ve özlük haklarından faydalanacaklardı. Bu madde ile MGK üyelerine öncesinde sahip olmadıkları dokunulmazlık koruması ihdas edilmiştir. Sorumsuzluğa ilişkin her hangi bir düzenleme yapılmamıştır.

Üsreşler, sabık MGK, yeni Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyelerinin yasama dokunulmazlığından faydalanacağını ancak yasama sorumsuzluğundan yararlanamayacağını çünkü Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyelerinin geçici 2.maddede sayılan görevleri içinde yasama faaliyetine katılmalarını gerektirecek her hangi bir görevin bulunmadığını dolayısıyla parlamentoda oy verme, düşüncüyü ifade etme ve konuşma gibi bir durumun mümkün olmadığını ve bunların parlamento dışında gerçekleşmesi halinin de sorumsuzluk koruması altında olamayacağını belirtmektedir.⁵¹⁸

3.1.2. 1982 Anayasasında Yasama Sorumsuzluğu

1982 Anayasası'nın "yasama dokunulmazlığı" kenar başlıklı 83.maddesinin 1.fikrasında düzenlenen yasama sorumsuzluğu,⁵¹⁹ milletvekilinin Meclis çalışması sırasında kullanmış olduğu oyları, sarf ettiği sözleri ve Mecliste açıkladığı düşünceleri dolayısıyla, bunlar suç niteliği taşısa dahi Meclis dışında herhangi bir makam tarafından

Kanununa göre yapılacak ilk genel seçimler sonucu Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp Başkanlık Divanını oluşturuncaya kadar 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun ve 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanunlara göre görevlerini devam ettirir. Anayasanın kabulünden sonra 2356 sayılı Kanunun 3 üncü maddesindeki Millî Güvenlik Konseyi Üyeliklerinden birisinin herhangi bir nedenle boşalması halinde doldurulması usulüne ilişkin hüküm uygulanmaz. Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp göreve başladıktan sonra, Millî Güvenlik Konseyi, altı yıllık bir süre için Cumhurbaşkanlığı Konseyi haline dönüşür ve Millî Güvenlik Konseyi Üyeleri, Cumhurbaşkanlığı Konseyi Üyesi sıfatını alırlar. Cumhurbaşkanlığı Konseyi Üyeleri, Anayasada Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin haiz buldukları özlük hakları ile dokunulmazlığına sahip olurlar. Altı yıllık süre sonunda Cumhurbaşkanlığı Konseyinin hukukî varlığı sona erer." "Cumhurbaşkanlığı Konseyinin görevleri şunlardır:a) Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilerek Cumhurbaşkanlığına gönderilen, Anayasada yazılı temel hak ve hürriyetlere ve ödevlere, lâiklik ilkesine, Atatürk inkılablarının, millî güvenliğin ve kamu düzeninin korunmasına, Türkiye Radyo-Televizyon Kurumuna, milletlerarası andlaşmalara, dış ülkelere silahlı kuvvet gönderilmesine ve yabancı kuvvetlerin Türkiye'ye kabulüne, olağanüstü yönetime, sıkıyönetim ve savaş haline dair kanunlar ile Cumhurbaşkanınca gerekli görülen diğer kanunları Cumhurbaşkanına tanınan onbeş günlük sürenin ilk on günü içinde incelemek;// b) Cumhurbaşkanının istemi ve tespit edeceği süre içinde: Milletvekili genel seçimlerinin yenilenmesine, olağanüstü yönetim yetkisinin kullanılmasına ve alınacak tedbirlere, Türkiye Radyo-Televizyon Kurumunun yönetim ve gözetimine, gençliğin yetiştirilmesine ve Diyanet İşlerinin düzenlenmesine ilişkin konuları incelemek ve görüş bildirmek;// c) Cumhurbaşkanının istemine göre, iç ve dış güvenlik ile gerekli görülen diğer konularda inceleme ve araştırma yapmak ve sonuçlarını Cumhurbaşkanına sunmak."

⁵¹⁸ Üsreşler, s.47.

⁵¹⁹ 1982 Anayasasının 83.maddesinin 1.fikrasındaki yasama sorumsuzluğuna ilişkin düzenleme şu şekildedir: "Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar."

sorumlu tutulamamasıdır. Yasama Meclisi üyelerinin, Mecliste ortaya koyduğu oy, söz ve düşüncelerinin dışarıda tekrarı da sorumsuzluk kapsamındadır. Tek şart, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclis Genel Kurulunca başka bir karar alınmamış olmasıdır.

Aslında Anayasa tasarısının Danışma Meclisine sunulan ilk halinde⁵²⁰ “o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça” ifadesine yer verilmemiş, 1961 Anayasasındaki düzenleme iktibas edilmiştir. Danışma Meclisi de Anayasa Tasarısını görüşürken “yasama dokunulmazlığı” kenar başlığı altında, yer alan yasama sorumsuzluğunu, tartışmasız bir şekilde olduğu haliyle kabul etmiştir.

Ancak yasama sorumsuzluğuna ilişkin madde MGK`da görüşülürken “o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça” ifadesi madde metnine ilave edilmiş,⁵²¹ birbirinin aynı olan 1982 ve 1961 Anayasalarındaki yasama sorumsuzluğu hükümleri, işte bu ifadeyle birbirinden ayrılmıştır. Aslında Başkanlık Divanına verilen bu yetkinin, yasama sorumsuzluğunun amacına gölge düşürdüğü söylenebilir.

Milletvekilinin, Meclis çalışmalarına katılması ve temsil ettiği vatandaşın sesi olabilmesi için düşündüğünü ifade edebilmesi oldukça önemlidir. Zaten sorumsuzluğun tanınmasından maksat, millet iradesinin hiçbir etki altında kalmadan onu temsil eden vekiller tarafından kullanılmasını sağlamaktır.⁵²² İşte bunun içindir ki oyunu dilediğince kullanabilmeli, hükümeti denetleme vazifesini korkusuzca yerine getirebilmeli, gördüğü aksaklıkları rahatlıkla söyleyebilmeli ve tüm bunları yaparken de hukuki, cezai veya mali bir kovuşturmayla maruz kalmayacağından emin olmalıdır.⁵²³

Yasama sorumsuzluğu, milletvekillerini ayrıcalıklı ve özel bir statüye yerleştirme amacıyla onların şahsına tanınmış bir kurum olmayıp,⁵²⁴ parlamento üyelerini iktidarın

⁵²⁰Danışma Meclisinde görüşülen Anayasa tasarısının “dokunulmazlık” kenar başlıklı 91.maddesinin ilk fıkrası: “Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden ve bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar.”Bkz. Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, C.10,D.1,B.155,O.1,22.09.1982,s.684.
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/DM_/d02/c010/dm_02010155.pdf, (E.T.: 03/04/2021).

⁵²¹ Burhan Kuzu, **1982 Anayasasının Temel Nitelikleri ve Getirdiği Yenilikler**, Filiz y., İstanbul,1990,s.49.

⁵²² Kayıhan İçel, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 5.B, Beta y.,İstanbul,2018, s.207.

⁵²³ Teziç, s.448;Aktaş, s.43.

⁵²⁴ Anayasa Mahkemesi bir kararında, “Anayasanın yasama sorumsuzluğu kuralıyla, Meclis çalışmalarında ulusal istencin en iyi biçimde yansıtılması bakımından Milletvekillerinin görevlerini hiçbir etki altında kalmadan yapabilmeleri için kişiliklerine bağlı özel bir koruma getirildiğini...” ifade ederek, yasama sorumsuzluğunun milletvekilinin kişiliğine bağlı bir koruma sağladığını belirtmiştir. Anayasa Mahkemesi, T.:16/01/1998, E.: 1997/1, K.: 1998/1, Bkz. **AMKD**, C.2,S.34,Ankara,1999,s.1019.
https://www.anayasa.gov.tr/media/4961/kd_34_2.pdf, (E.T.: 10/04/2021).

veya özel şahısların soruşturma ve tazyiklerinden koruyarak⁵²⁵ aynı zamanda parlamentonun bağımsızlığını da güvence altına almaktadır.⁵²⁶ Görüldüğü üzere yasama sorumsuzluğu bir yandan milletvekilinin Meclis çalışmaları sırasındaki oy ve söz hürriyetini korurken diğer yandan da parlamentonun kolektif hürriyetini korumaktadır. Böylece Parlamento, herhangi bir makamın tavsiye ve sınırlamalarıyla bağılı olmaksızın istediği konuyu görüşebilmekte, kendi usul ve işlemlerini yapabilmekte,⁵²⁷ üyeleri üzerinde disiplin yetkisine sahip olabilmektedir.⁵²⁸ Bu noktada milletvekillerinin yasama faaliyetine katılma konusunda sahip olduğu sübjektif kamu hakkı ile parlamentonun kolektif hürriyeti bir bütün olarak görülmelidir. Çünkü milletvekilinin üyesi olduğu parlamentonun kolektif hürriyeti bulunmuyorsa yani kendi usul ve işlemlerini kendisi belirleyemiyor, istediği meseleyi görüşüp tartışmıyor, şartları oluşmasına rağmen üyelerine disiplin cezası veremiyorsa o vakit milletvekiline oy ve sözlerinden dolayı tanınmış olan sorumsuzluk, uygulama alanı bulamayacaktır.⁵²⁹

Milletvekillerine tanınan sorumsuzluk koruması ile amaçlanan, kamu yararının eksiksiz ve doğru gerçekleşmesini sağlamaktır.⁵³⁰ Zira sağlanan bu koruma sayesinde, parlamentoda sınırlı sayıda üyesi bulunan muhalefet partisi milletvekilleri ve bağımsız vekiller iktidarı eleştirebilir, düşüncelerini rahatça dile getirebilir,⁵³¹ parlamento

⁵²⁵2/1028 esas numaralı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifinin Anayasa Komisyonunda yapılan teklifin geneli üzerindeki görüşmelerde Hükümet adına söz alan Adalet Bakanı Bekir Bozdağ, bu durumu şu cümlelerle ifade etmiştir: “...Yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığının varlık nedeninin milletvekillerinin yasama görevini her türlü korkudan, baskıdan, tehditten arı bir şekilde, özgürce yapabilmelerini temin etmek olduğu, Parlamentonun; iktidarın, yargının, güç odaklarının veya başka merkezlerin baskısından uzak ve özgür bir biçimde yasama faaliyetlerine katkı vermesi ve yürütmeyi etkin bir biçimde denetlemesi için böylesi bir anayasal korumaya ihtiyacı olduğu,....” Bkz. Anayasa Komisyonu Raporu, T.: 02/05/2016, E.:2/1028, K.:4,s.14, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss313.pdf>, (E.T.: 10/04/2021). Yine Yasama Dokunulmazlığı konusunda kurulan Meclis Araştırması Komisyonu tarafından hazırlanan 10/70 Esas numaralı rapora muhalefet şerhi koyan milletvekilleri(Yakup Kepenek, Atilla Kart, Muharrem Kılıç, Mehmet Ziya Yergök) bunu şöyle ifade etmiştir: “Bu sorumsuzluğun bir ayrıcalık olmadığı, milletvekillerinin ve özellikle muhalefet milletvekillerinin, iktidara karşı korunmasının güvencesini sağladığı açıktır.” Bkz. Yasam Dokunulmazlığı Konusunda Kurulan (10/70) Esas Numaralı Meclis Araştırma Komisyonu Raporu, 2004, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss332m.htm>, (E.T.: 03/04/2021).

⁵²⁶ Akyürek, s.20.

⁵²⁷ Akyürek, s.20; Yalova, s.26; Bilir,s.102.

⁵²⁸ Akyürek,s.26, Küçük,s.19; Meclisin kendi kurallarını kendisinin belirleyeceği ilkesi Türk Anayasa geleneğine 1924 Anayasası ile girmiştir. Mezkur Anayasanın görüşmeleri sırasında Giresun mebusu Hakkı Tarık Bey, Anayasa tasarısında Meclis kolluk işlerinin bizzat Meclis tarafından düzenleneceğine bir hüküm bulunmadığını fark etmiştir. Yalnız içtüzükle yapılacak düzenlemenin güvenceyi azaltacağını ileri sürmüş ve 1924 Anayasasına eklenen 30.madde ile TBMM'nin kendi kolluk işlerini düzenleyip yürüteceği hükmeye bağlanmıştır. Bkz. Sevinç, s. 19, dpn.11.

⁵²⁹ Küçük,s.20.

⁵³⁰ Özbudun,s.281.

⁵³¹ Karatepe,s.235.

iradesinin oluşumuna etkide bulunabilir,⁵³² milletin çıkarlarını korumak adına vicdanlarının sesini dinleyerek kendilerini özgürce ifade edebilirler.⁵³³ Nitekim ifade edilen hususları Anayasa Mahkemesi de bazı kararlarında özet bir şekilde tekrarlamıştır.⁵³⁴

Milletvekillerinin söz, ifade ve oy hürriyetinin korunmasındaki nihai amaç kamu yararadır. Bunun içindir ki eşitlik ilkesine aykırı kabul edilebilecek bir bağışıklıktan yararlanırlar. Özbudun'a göre, "milletvekilinin kendisine sağlanan bu bağışıklık sayesinde yasama görevini daha iyi yapabilmesindeki kamu yararı, bağışıklığın eşitlik ilkesini ihlal etmesindeki kamu zararından daha büyüktür."⁵³⁵ Neticede milletvekilinin de yasama faaliyetini ifa ederken kullandığı oy, ifade ettiği düşünce ve sözlerin ilham kaynağı, temsil ettiği vatandaşların güven ve esenliğini sağlama amacı olacaktır.⁵³⁶

Yasama sorumsuzluğu, 1961 ve 1982 Anayasalarında "yasama dokunulmazlığı" kenar başlığı altında, dokunulmazlık kurumu ile beraber aynı madde içinde düzenlenmiştir. Hâlbuki yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığı birbirinden farklı kurumlar olup birinin diğerinin yerine ikame edilmesi de mümkün değildir. Dolayısıyla madde başlığı ve içeriği birbiriyle uyumlu değildir. Bu sebeple 1982 Anayasasının kabulünden sonraki süreçte gerek 10/70 esas numaralı Meclis Araştırma Komisyonu raporunda, gerekse meslek kuruluşları ile sendika konfederasyonlarının hazırlamış olduğu sivil anayasa önerilerinde ve dokunulmazlığa ilişkin hazırlanan Anayasa teklifinde bu husus dillendirilmiştir.⁵³⁷

Meclis Araştırma Komisyonunun 5 Ocak 2004'de ki raporuna muhalefet şerhi düşen vekiller, 83.madde başlığının "yasama bağışıklıkları", sorumsuzluk ve dokunulmazlığın

⁵³² Yalçın,s.216.

⁵³³ Keskinsoy,s.79;Aybar,s.9.

⁵³⁴ Keskinsoy,s.79,dpn.200. Anayasa Mahkemesi, 22/05/1987'de verdiği bir kararında "...Milletvekilinin, yasama işleriyle ilgili olarak Meclis'te kullandığı oylar, söylediği sözler, ileri sürdüğü düşünceler nedeniyle yasama organı dışında herhangi bir makam tarafından sorumlu tutulamaması anlamına gelen ve 83. maddenin birinci fıkrasında yer alan "sorumsuzluk" un amacı, ulusal iradenin tam bir serbestlikle açıklanmasıyla birlikte görevin tam bağımsızlıkla yerine getirilmesinin güvenceye alınmasıdır." Bkz. AYM, T.: 22/05/1987, E.:1986/13, K.:1987/12, Sayılı Kararı. <https://www.kazancihukuk.com/>, (E.T.: 10/04/2021). Anayasa Mahkemesi bir başka kararında da benzer ifadelerle yer vermiştir: "...yasama sorumsuzluğu kurumunun amacı, ulusal iradenin tam bir serbestlikle açıklanması ve milletvekilliği görevinin tam bağımsızlıkla yerine getirilmesinin güvenceye alınmasıdır. Ayrıca Mahkeme'ye göre bu kurum yasama organı üyelerinin görevlerini özgür, bağımsız, endişesiz yerine getirmelerini sağlamak için öngörülmüştür." Bkz. AYM, T.:22/06/2001, E.: 1992/, K.: 2001/2 Sayılı Kararı, **AMKD**, C.2,S.37,s.979. <https://www.anayasa.gov.tr/media/4862/aymkd37cilt2.pdf>, (E.T.: 10/04/2021).

⁵³⁵ Özbudun,s.281.

⁵³⁶ Aybar,s.9.

⁵³⁷ Bkz. Sultan Tahmazoğlu Üzeltürk, "Anayasa Önerilerinde Yasama Yürütme İlişkileri – Ayrışmalar ve Ortak Noktalar," Anayasa Kurultayı, Ankara, 2010, s.56,57. http://www.ankarabaru.org.tr/Siteler/2012yayin/2011sonrasikitap/Anayasa_Kurultayi_ic.pdf, (E.T.: 03/04/2021).

da aynı madde içerisinde ancak “yasama sorumsuzluğu” ve “yasama dokunulmazlığı” şeklinde iki alt başlık altında düzenlenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.⁵³⁸

Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarından, Türkiye Barolar Birliği (TBB), Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) ile Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), hazırlamış oldukları sivil anayasa önerisinde, sorumsuzluk ve dokunulmazlığın ayrı maddelerde düzenlenmesi gerektiğine işaret etmiştir.⁵³⁹ Mamafih Mecliste sarf edilen sözlerin dışarda tekrarına ilişkin sınırlamanın sorumsuzluk metninden çıkarılması gerektiği konusunda TÜSİAD ve TOBB'un hemfikir olduğu da görülmektedir.

Keza TBMM'nin 19.11.1997'de ki 16.Birleşiminde Meclis Genel Kuruluna sunulan, Anayasanın 83.maddesinin değiştirilmesine dair kanun teklifinde ve Anayasa Komisyonunun 2/676 esas numaralı raporunda, 83.madde kenar başlığının, madde içeriğini yansıtmadığı gerekçesiyle “yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı” şeklinde düzenlendiği görülmektedir.⁵⁴⁰

Hakikaten Anayasanın 83.madde başlığı, madde içeriğini yansıtmamaktadır. Zira mezkur madde içinde sorumsuzluk ve dokunulmazlık gibi birbirini tamamlayan⁵⁴¹ fakat amaç⁵⁴² ve nitelikleri farklı⁵⁴³ iki kurum yer almaktadır. Yasama dokunulmazlığı,

⁵³⁸Yasama Dokunulmazlığı konusunda kurulan Meclis Araştırması Komisyonu tarafından hazırlanan 10/70 Esas numaralı rapora muhalefet şerhi koyan milletvekillerinin(Yakup Kepenek, Atilla Kart, Muharrem Kılıç, Mehmet Ziya Yergök) 83.maddenin başlığına ilişkin önerileri şöyledir: “Madde 83; Yasama Bağışıklıkları:// a - Yasama Sorumsuzluğu:...// b- Yasama Dokunulmazlığı:..” Bkz. Yasama Dokunulmazlığı Konusunda Kurulan (10/70) Esas Numaralı Meclis Araştırma Komisyonu Raporu, 2004, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss332m.htm>, (E.T.: 03/04/2021).

⁵³⁹ TÜSİAD, hazırladığı 1993 metninde, yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığının ayrı ayrı maddelerde düzenlenmesi, gereğine işaret etmiştir. 1997 yılında hazırlamış olduğu anayasa metninde ise yasama dokunulmazlığı başlığının, yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı olarak düzeltilmesini önermiştir. TOBB'un 2000'de hazırladığı metinde, yasama sorumsuzluğunun ayrı bir madde halinde düzenlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. TBB'nin 2001 ve 2007 anayasa metinlerinde ise yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığı ayrı maddelerde düzenlenmiştir. DİSK 2009 önerisinde, yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığının ayrı ayrı düzenlenmesini önermiştir. Bkz. Tahmazoğlu Üzeltürk, s.56,57.

⁵⁴⁰1982 Anayasası'nın 83.maddesinin değiştirilmesine dair, Kütahya Milletvekili Mustafa Kalemli, Anavatan Partisi Genel Başkanı Rize Milletvekili Mesut Yılmaz, Doğru Yol Partisi Genel Başkanı İstanbul Milletvekili Tansu Çiller, Demokratik Sol Parti Genel Başkanı İstanbul Milletvekili Bülent Ecevit, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Antalya Milletvekili Deniz Baykal ile 292 Milletvekilinin sunduğu Kanun teklifinde 83.madde başlığı “yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı” şeklinde düzenlenmişti. Anayasa Komisyonu 20.02.1997 tarih ve 2/676 Esas numaralı raporunda “Mevcut Anayasanın 83 üncü maddesinin kenar başlığı, içeriğini yansıtmamaktadır. Bu nedenle kenar başlığın maddenin içeriğine uygun şekilde "yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı" olarak değiştirilmesi uygun olacaktır.” Şeklinde görüş bildirmiş ve kanun teklifindeki haliyle, 83.madde başlığı, “yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı” olarak Komisyonca aynen kabul edilmiştir. Bkz. T.B.M.M. Tutanak Dergisi,C.36,D.20,T.3,B.16,19.11.1997,s.9,14,15. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c036/tbmm20036016.pdf>, (E.T.: 02/02/2021).

⁵⁴¹ Döner, s.49.

⁵⁴² Aslan, s.84; Kalağan,s.77;Feyzioglu, s.24.

yasama sorumsuzluğunu içine alan bir kavram olmayıp yasama bağımsızlığının bir parçasıdır. Dolayısıyla madde başlığının, madde içeriğini yansıtmaması gerektiğinden⁵⁴⁴ bahisle doktrin tarafından madde başlığının, “yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı,”⁵⁴⁵ “yasama bağımsızlıkları,”⁵⁴⁶ “parlamentar muafiyetler,”⁵⁴⁷ veya “yasama ayrıcalığı,”⁵⁴⁸ şeklinde değiştirilmesi ya da “yasama sorumsuzluğu” ve “yasama dokunulmazlığının” ayrı maddelerde düzenlenmesi⁵⁴⁹ gerektiği ifade edilmektedir.

Aslında her iki kurumun aynı başlık altında düzenlenmesi 1924 Anayasasıyla birlikte başlamış ve o şekilde devam etmiştir. Geçen yüz yıllık süreçte defalarca Anayasa değişikliği yapılmış ancak sorumsuzluk ve dokunulmazlık kurumunu kapsayan madde başlığı değişmemiştir. 1997’de Meclis Genel Kuruluna sunulan Anayasanın 83.maddesinin değiştirilmesine dair kanun teklifi de gerekli çoğunluk sağlanamadığı için reddedilmiş, 1982 Anayasasının 83.madde başlığı da haliyle kalmıştır.

3.2. Anayasal Düzenleme Bağlamında Yasama Sorumsuzluğunun Şartları

3.2.1. Kişiler Yönünden

3.2.1.1. Milletvekillerinin ve 2017 Anayasa Değişikliği Öncesi Bakanların Durumu

Yasama sorumsuzluğu, parlamenter fonksiyonun endişe ve korkudan uzak olarak gerçekleşmesi için kabul edildiğine göre korumadan öncelikle parlamenter fonksiyona katılanların faydalanacağına şüphe yoktur. 1982 Anayasası (Any,m.83/1) Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinden söz etmektedir.⁵⁵⁰ Dolayısıyla Meclis üyeleri ile yasama çalışmalarına katılan milletvekilleri kastedilmektedir.⁵⁵¹ Keza 1961 Anayasası (Any.79/1) da Meclis üyeleri ifadesini kullanarak yasama sorumsuzluğunu kişiler yönünden sınırlandırmıştır. Ancak 1961 Anayasası döneminde TBMM, Millet Meclisi ve Senatodan oluştuğu için senatörler de Meclis üyesi olarak yasama sorumsuzluğu

⁵⁴³ Uslu, s.21; Döner, s.49;Kalağan,s.77; Feyzioğlu, s.24.

⁵⁴⁴ Gözübüyük, s.201; Bilir, s.101;Tülen,s.115.

⁵⁴⁵ Fendoğlu, **Anayasa Hukuku**, s.614;Döner,s.50.

⁵⁴⁶ Tanör/Yüzbaşıoğlu, s.263; Bilir,s.101;Aktaş,s.44;Döner, s.50; Tülen,s.115.

⁵⁴⁷ Bilir, s.101;Aktaş,s.44;Döner,s.50; Tülen,s.115.

⁵⁴⁸ Gözübüyük, **Türk Anayasa Hukuku**,s.201.

⁵⁴⁹ Aktaş,s.44 Tülen,s.115.

⁵⁵⁰ Yalçın,s.230.

⁵⁵¹ Erdoğan, s.54; Gözübüyük, **Türk Anayasa Hukuku**,s.201; Aslan,s.85; Vural/Koçak,s.247; Atar,s.245; Tunç/Bilir/Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**,1.B.,s.123.

korumasından faydalanmıştır.⁵⁵² Nitekim Yargıtay 1.CD de 1968 tarihli bir kararında” sorumsuzluğun yalnız ve münhasıran milletvekillerine ait olduğunu” belirtmiştir.⁵⁵³

Yasama fonksiyonu gereği kullandığı oylar, söylediği sözler ve ifade ettiği düşünceleri yasama sorumsuzluğu koruması altında olan milletvekillerinin yasama bağımsızlıklarından ve birtakım haklardan yararlanabilmesi açısından milletvekilliğinin kazanılma anı önemlidir. Milletvekilliği sıfatının kazanılma anına ilişkin Anayasada ve Milletvekili Seçim Kanununda açık bir hüküm yer almadığı için doktrinde farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı yazarlar, İl Seçim Kurulu tarafından tutanağın düzenlendiği anda milletvekili sıfatının kazanıldığını kabul ederken⁵⁵⁴ bir takım yazarlar bu sıfatın, İl Seçim Kurulu tutanağının (mazbatanın) teslim alındığı an kazanıldığını ileri sürmektedir.⁵⁵⁵ Milletvekilliği statüsünün İl Seçim Kurullarınca tutanağın düzenlendiği anda kazanıldığı görüşünün daha doğru olduğunu ifade eden Dönmez, “mazbatanın verilmesinin kurucu değil açıklayıcı bir işlem olduğunu, milletvekilinin, İl Seçim Kurulunca tutanağın düzenlendiği andan itibaren yasama dokunulmazlığı, yasama sorumsuzluğu, sosyal ve ekonomik olmak üzere birtakım hakları kullanmaya başlayabileceğini” belirtmektedir.⁵⁵⁶

Yasama sorumsuzluğu korumasının başlayabilmesi için milletvekilliği sıfatının kazanılma anı kadar Mecliste edilecek yemin de önemlidir. Aslında yeminin

⁵⁵² Yalçın,s.230; Sevinç,25.

⁵⁵³ Y1.CD, T.29.05.1968,E.1968/1368,K.1968/1593 Sayılı Kararı için bkz. Yalova,s.36.

⁵⁵⁴ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**,s.520; Vural/Koçak,s.245; İba, **Parlamento Hukuku**,s.58. Uslu, Türk Anayasa Hukuku kitabının 2017 baskısında “İl Seçim Kurulu tarafından milletvekili seçildiklerine dair tutanağın düzenlendiği anda milletvekili statüsünün kazanıldığını” belirtmiş ancak aynı kitabın 2019 yılındaki 2.Baskısında “oy verme günü ve oy kullanılacak en son saat itibarıyla yeterli oyu alan milletvekili adayının milletvekili seçildiğini, İl Seçim Kurulunca düzenlenen tutanağın ve bu tutanağın adaya verilmesi işleminin açıklayıcı nitelikte olduğunu” ifade etmiştir. Yazar buna sebep olarak 2007 genel seçimlerinde MHP 3.sıra milletvekili adayı Mehmet Cihat Özönder’in seçimlerden bir ay sonra geçirdiği trafik kazası sonucu vefat etmesi üzerine YSK’nın vermiş olduğu kararı göstermektedir. Görüş ve YSK’nın karar metni için bkz. Uslu, **Türk Anayasa Hukuku**,2.B., s.171-176; Arslan, s.81.

⁵⁵⁵ Erdoğan,s.152; Atar,s.242; Tunç/Bilir/Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, 4.B.,s.161; Yalçın,s.231.

⁵⁵⁶ Dönmez, milletvekilliği statüsünün kazanıldığı ana ilişkin her iki görüşü değerlendirdiği makalesinde konuyu şu örnekle açıklamaktadır: “Bir öğrenci üniversiteden mezun olacak olsun. Bu noktada öğrencinin üniversiteden mezun olma anı, son sınavı geçtiği andır. Zira üniversiteden mezun olma anı çıkış belgesi ya da diplomanın verildiği an değildir. Bu noktada bu belgeler, kurucu değil, açıklayıcı belgelerdir. Mezuniyet anını, son sınavın açıklandığı an olarak kabul etmek gerekir. Bu bakımdan milletvekillerine mazbatanın verilmesi de aynı çıkış belgesi ya da diplomanın verilmesi gibi kurucu bir işlem olmamalıdır. Dolayısıyla milletvekilliği statüsünün kazanılma anı da, ikinci görüşte belirtilen mazbatanın verildiği an değil, birinci görüşte belirtilen seçimin kesinleştiği an yani, il seçim kurulunca milletvekilliğinin kesinleştiği anı belirten, tutanağın düzenlendiği an olmalıdır.” Bkz. Gökhan Dönmez, “Türk Hukukunda Milletvekilliği Statüsünün Kazanılma Anının Tespiti Sorunu,” **AMAÜSBD**, C.6,S.18,Muş, 2018, s.158-160.Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/540108>, (E.T.:13/04/2021). Yasama El Kitabında ise, Yüksek Seçim Kurulunun 27.07.2007 tarihli ve 716 sayılı kararında millet iradesinin, milletvekili genel seçiminde oy kullanma işleminin bittiği an tecelli ettiği ve bundan sonra yapılacak tüm işlemlerin tamamlayıcı ve şekli işlemler olduğu belirtilmiştir. Bkz. **Yeni Sisteme Göre Yasama El Kitabı**, 1.B., TBMM Basımevi,Ankara,2018,s.24.

milletvekilliği sıfatının kazanılmasıyla ilgisi bulunmamaktadır. Milletvekilliği sıfatı seçimle kazanılmaktadır. Dolayısıyla Meclisteki yemin töreninden önce milletvekili, kazanmış olduğu milletvekilliği sıfatına bağlı olarak bazı hak ve imtiyazlardan yararlanmaya başlamaktadır. Örneğin yasama dokunulmazlığından yararlanır⁵⁵⁷ ancak yasama sorumsuzluğundan faydalanamaz. Zira milletvekilinin bazı hak ve imtiyazlardan yararlanması için yemin etmesine gerek olmasa da yasama sorumsuzluğundan yararlanabilmesi için göreve başlaması, göreve başlayabilmesi için de 1982 Anayasasının 81.maddesinde ifade ettiği gibi andiçmesi yani yemin etmesi gerekmektedir.⁵⁵⁸

Yasama sorumsuzluğunun konu (açıklama şekli) yönünden şartları, Meclis çalışmalarıyla alakalı oy, söz, düşünce açıklaması olduğuna ve bunları yapabilmek için milletvekilinin yemin ederek göreve başlaması gerektiğine göre yemin etmemiş vekilin yasama çalışmasına katılması söz konusu olmayacaktır. Dolayısıyla yasama çalışmasına katılmayan bir vekilin yasama sorumsuzluğuna da ihtiyacı bulunmayacaktır.

Yasama sorumsuzluğunun sağladığı koruma, milletvekilliği sıfatının nihayetinde sona erer. Milletvekilliği, seçimlerin yenilenmesi; Cumhurbaşkanı seçilme; ölüm; milletvekilliğinden istifa; milletvekili seçilmeye engel bir suçtan dolayı kesin hüküm giyme; kısıtlanma; yasama uyumsuzluğu kararı⁵⁵⁹ ve devamsızlık hali kararı üzerine⁵⁶⁰ son bulur.⁵⁶¹ Ayrıca Anayasanın 106.maddesinin 4.fikrasına göre de bir milletvekilinin, Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakan olarak atanması halinde TBMM üyeliği sona ermektedir.⁵⁶² Sayılan hallerden birinin gerçekleşmesi durumunda milletvekilinin Meclis üyeliği ve dolayısıyla yasama sorumsuzluğu koruması son bulmaktadır. Ancak

⁵⁵⁷ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**,s.539.

⁵⁵⁸ HDP Ağrı Milletvekili Leyla Zana, 17 Kasım 2015'te TBMM'de yemin ederken "Türk milleti" yerine "Türkiye milleti" deyince geçici TBMM Başkanı Deniz Baykal yemini geçersiz saymış, Zana tekrar yemin etmesi çağrısına da uymamıştı. Yemin etmediği için Yasama çalışmalarına katılmayan Zana hakkında devamsızlık çizelgesi tutulmuştu. Bu süreçte sekreteri ve odası da alınan Zana hakkında devamsızlık gerekçesiyle milletvekilliğinin düşürülmesi için komisyon süreci işletilmiş ve Anayasa Karma Komisyonunun kararı da devamsızlık nedeniyle milletvekilliğinin düşürülmesi yönünde olmuştu. Zana'nın milletvekilliğinin düşürülmesinde son söz Meclis Genel Kurulu'ndaydı. Genel Kurul da düşürülme yönünde oy kullanmıştır. Bkz. "Leyla Zana'nın vekilliği 23 yıl sonra bir kez daha düşürüldü," 11.01.2018. <https://www.gazeteduvar.com.tr/politika/2018/01/11/leyla-zananin-vekilligi-23-yil-sonra-bir-kez-daha-dusuruldu>, (E.T.:30/05/2021)

⁵⁵⁹ Yasama uyumsuzluğu, milletvekilliği ile bağdaşmayan bir görevin sürdürülmesi halidir. Bu işlerin neler olduğu Anayasanın 82.maddesinde ve 3069 sayılı TBMM Üyeliğiyle Bağdaşmayan İşler Hakkında Kanunun 2,3 ve 4.maddelerinde sayılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Arslan,s.103-108.

⁵⁶⁰ Anayasanın 84.maddesinin 4.fikrası gereği devamsızlık hali, Milletvekilinin Meclis çalışmalarına izinsiz veya mazeretsiz olarak bir ay içinde toplam beş birleşim günü katılmaması şeklinde tanımlanmıştır. Bu durumun Meclis Başkanlık Divanınca tespiti ve uygulanacak prosedüre ilişkin detaylı bilgi için bkz. Arslan,s.108-111.

⁵⁶¹ İba, **Parlamento Hukuku**, 6.B., s.60,61

⁵⁶² Arslan,s.99.

milletvekilliği süresince söylediği sözlerden, açıkladığı düşüncelerden ve kullandığı oylardan dolayı sahip olduğu sorumsuzluk ömür boyu devam etmektedir. Bir başka ifadeyle, vekilliği bir şekilde son bulan milletvekilinin, Meclis üyeliği dönemindeki oy ve sözlerinden ötürü sorumlu tutulması mümkün değildir.

2017 Anayasa değişikliği öncesi, parlamenter hükümet sisteminin uygulandığı dönemde bakanlar da yasama sorumsuzluğundan faydalanmaktaydı. O dönemde yasama bağımsızlıklarından yararlanan bakanlar iki gruba ayrılmaktaydı. 1982 Anayasasının mülga 109.maddesi⁵⁶³ bakanların TBMM üyeleri içinden veya milletvekili seçilme yerliliğine sahip olanlar içerisinden seçileceğini ifade etmekteydi. Milletvekili olan bakanlar için yasama sorumsuzluğunun başladığı ve bittiği ana ilişkin özel bir düzenleme yapılmamıştır. Zira bakanlık sıfatı sona erdikten sonra da milletvekillikleri devam ettiği için gerek bakanlıkları döneminde gerekse bakanlıkları sona erdikten sonraki milletvekillikleri süresince yasama sorumsuzlukları devam etmekteydi. Ancak milletvekili olmayan bakanlar için durum biraz farklıydı.

1982 Anayasasının mülga 112.maddesi (Any, m.112/4),⁵⁶⁴ Bakanlar Kurulu üyelerinden milletvekili olmayan bakanların⁵⁶⁵ da bakan sıfatını taşıdıkları sürece yasama dokunulmazlığından faydalanacağını belirttiği için doktrindeki genel görüş, milletvekilleriyle beraber bakanların da yasama sorumsuzluğundan yararlanacağı yönündedir.⁵⁶⁶ Benzer bir hüküm 1961 Anayasasının mülga 105.maddesinde de (Any,m.105/3)⁵⁶⁷ bulunmaktaydı. Buna göre milletvekili olmayan bakanların Mecliste yemin ederek, milletvekillere tanınmış hak ve ayrıcalıklardan faydalanabileceği kabul edilmişti. Bu bağlamda milletvekili olmayan bakanlar, Mecliste yemin ettikten sonra “meclis çalışmalarındaki” “oy” ve “sözlerinden”, Mecliste ileri sürdükleri

⁵⁶³ 1982 Anayasasının mülga 109.maddesinin 3.fıkrası şöyleydi, “*Bakanlar, TBMM üyeleri veya milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olanlar arasından Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanınca atanır; gerektiğinde Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanınca görevlerine son verilir.*”

⁵⁶⁴ 6771 sayılı kanunla yürürlükten kaldırılan 1982 Anayasasının mülga 112.maddesinin 4.fıkrasına göre, “*Bakanlar Kurulu üyelerinden milletvekili olmayanlar, 81.maddede yazılı şekilde Millet Meclisi önünde andiçerler ve bakan sıfatını taşıdıkları sürece milletvekillerinin tabi oldukları kayıt ve şartlara uyarlar ve yasama dokunulmazlığına sahip bulunurlar. Bunlar Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri gibi ödenek ve yolluk alırlar.*” Gözübüyük, **Açıklamalı Türk Anayasaları**, s.254.

⁵⁶⁵ Keskinsoy, milletvekili olmayan bakanların yasama sorumsuzluğundan yararlanma gerekçesini şöyle açıklamaktadır: “*Yasama faaliyetine kanun tasarısı vererek, yasamanın verdiği yetkiye dayanarak kanun hükmünde kararname çıkararak katkı sağladıkları için milletvekili olma şartı aranmaksızın Bakanlar Kurulu üyelerine yasama sorumsuzluğu hükümlerinden istifade etme imkanı tanınmıştır.*” Bkz.Keskinsoy,s.105.

⁵⁶⁶ İba, **Parlamento Hukuku**,7.B., s.63; Uslu, **Türk Anayasa Hukuku**,2.B.,s.181; İba, **Türk Anayasa Hukuku**,s.185, Sevinç, s.25; Keskinsoy, s.105; Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**,s.550; Tanör/Yüzbaşıoğlu,s.263; Akyürek,s.30.

⁵⁶⁷ 1961 Anayasası(m.105/3), “*Bakanlar dokunulmazlık ve yasaklamalar bakımından Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleriyle aynı durumdadır.*” Bkz. Gözübüyük, **Açıklamalı Türk Anayasaları**, s.142.

“düşüncelerden”, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamayacaklardı.⁵⁶⁸

Milletvekili olmayan bakanların, milletvekili gibi yemin ederek yasama sorumsuzluğundan yararlanmasını eleştiren Özcan, “böyle bir uygulamanın Türkiye dışında hiçbir demokratik ülkede görülmediğini,⁵⁶⁹ yürütme erkinin her türlü imkâna sahip olduğunu ve onu denetlemekle görevli yasamanın bu imkânlardan mahrum olduğunu bu yüzden sorumsuzluk korumasına yasamanın ihtiyacı olduğunu, milletvekili olmayan bakanların, yasama fonksiyonunun yerine getirilmesinde ve milli iradenin gerçekleştirilmesinde herhangi bir katkılarının bulunmadığını, meclis çalışmaları sırasında oy kullanamayacakları gibi doğrudan düşünce açıklamasında da bulunamayacaklarını dolayısıyla yasama fonksiyonuna ilişkin bir imtiyazın milletvekili olmayan bakanlara tanınmasının savunulacak bir tarafının olmadığını” ifade etmiştir.⁵⁷⁰ Özcan`ın görüşlerine katılmayan Karakelle`ye göre, “bu görüşler, yürütmenin de yasama organı gibi milletin oylarıyla şekillendiği gerçeğini göz ardı ederek milli iradenin tecellisini yalnızca yasamanın tekelinde kabul etmesi ve bakanların yasama faaliyeti olduğu gerçeğini görmezden gelmesi sebebiyle eleştiriye açıktır.”⁵⁷¹

Keskinsoy ise, “yasama faaliyetine kanun tasarısı vererek, yasamanın verdiği yetkiyle kanun hükmünde kararname çıkararak katkı sağladıkları için Bakanlar Kurulu üyelerine milletvekili olma şartı aranmaksızın yasama sorumsuzluğundan yararlanma imkânı tanındığını,” belirtmiştir.⁵⁷²

Milletvekili olmayan bakanlar için Mecliste ant içmeyle başlayan yasama sorumsuzluğu koruması, bakanlık süresince varlığını korur ve bakanlık görevinin sona ermesiyle birlikte kendiliğinden son bulur. Milletvekili olmayan bakanların, bakanlık görevi müddetince sorumsuzluk kapsamında kabul edilen sözleri, oyları ve açıkladığı düşünceleri dolayısıyla, bakanlık görevleri son bulduktan sonra da sorumlu tutulmaları söz konusu değildir. Elbette bakanlık vazifesi sona erdikten sonra sarf ettikleri sözlerden sorumlu tutulacaklardır.

⁵⁶⁸ Özcan,s.116.

⁵⁶⁹ Yazar, milletvekili olan bakanların dahi bakan vasfı ile hareket ettiği takdirde yasama sorumsuzluğundan faydalanmadığı ülke örneği olarak Almanya'yı göstermektedir. Almanya`da milletvekili olan bakanların, Mecliste hükümet üyesi bir bakan olarak konuşma yaptığında yasama sorumsuzluğundan faydalanamayacağını buna mukabil konuşmasını milletvekili sıfatıyla yapacak olursa sorumsuzluktan yararlanacağını belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Özcan, 114-116.

⁵⁷⁰ Özcan,s.118.

⁵⁷¹ Karakelle,s.32.

⁵⁷² Keskinsoy,s.105.

3.2.1.2. 2017 Anayasa Değişikliğinden Sonra Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanların Durumu

2017 Anayasa değişikliği öncesinde yasama sorumsuzluğundan milletvekilleriyle beraber milletvekili olmayan bakanlarda istifade edebilmekteydi. Zira 1982 Anayasasının mülga 112.maddesinin 4.fikrasında milletvekili olmayan bakanların yasama dokunulmazlığına sahip bulunduğu açık bir şekilde ifade edilmişti⁵⁷³ ancak 2017 tarih ve 6771 sayılı Kanunla 112.madde ilga edilmiştir. Dolayısıyla artık bakanların ve Cumhurbaşkanı yardımcılarının yasama sorumsuzluğundan faydalanmaları söz konusu olamayacaktır.⁵⁷⁴

Parlamenter hükümet sistemlerinde bakanlar, milletvekili olmasalar dahi Meclis Genel Kurulunda, komisyonlarda bulunabilir, konuşma yapabilir, yasama faaliyetine katılabilirler, bunun doğal bir sonucu olarak bakanlara yasama sorumsuzluğu tanınmaktadır. Başkanlık sistemlerindeyse bakanlar prensip olarak yasama çalışmalarına katılmadıkları için yasama sorumsuzluğuna ihtiyaçları bulunmamaktadır.⁵⁷⁵

6771 sayılı Kanun ile yapılan Anayasa değişikliği sonrası yeni 106. maddeye göre Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlar, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olanlar arasından Cumhurbaşkanınca atanır ve görevden alınır. Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlar 81. maddede yazıldığı şekilde TBMM önünde ant içerler. TBMM üyelerinin Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakan olarak atanması halinde üyelikleri sona erer.⁵⁷⁶ Zira yeni hükümet modelinin gereği olarak Anayasanın 106. maddesi bakanlık ile milletvekilliğinin bağdaşmayacağını, bakan veya Cumhurbaşkanı yardımcısı olarak atananların milletvekilliğinin sona ereceğini düzenlemiş bulunmaktadır.⁵⁷⁷

Başkanlık sistemlerinde prensip olarak bakanlar yasama çalışmalarına katılmadıkları için yasama sorumsuzluğuna ihtiyaçları bulunmamaktadır.⁵⁷⁸ Bu

⁵⁷³ Keskinsoy, s.89.

⁵⁷⁴ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s.550.

⁵⁷⁵ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s.551.

⁵⁷⁶ Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s.312.

⁵⁷⁷ Can/Aktaş, s.74; Fendoğlu, **Anayasa Hukuku**, s.662.

⁵⁷⁸ Gözler, “Buna rağmen gerek Anayasa ve gerekse TBMM İçtüzüğünde Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanların TBMM Genel Kuruluna ve komisyonlarına girmesine ve buralarda konuşma yapmasına izin veren çeşitli hükümler bulunduğunu” belirtmektedir. “Örneğin, Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlar ant içmek için TBMM Genel Kuruluna girebilir(İçtüzük,m.3),Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlar komisyonlarda söz alma hakkına sahiptir(İçtüzük,m.29-31), Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlar, Genel Kurulda gündem dışı konuşma yapabilirler(İçtüzük,m.59), Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlar, Genel Kurulda bütçe sunuş konuşması yapabilirler(İçtüzük,m.62/1), Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlar, olağanüstü hal nedeniyle TBMM Genel Kuruluna bilgi verebilirler (İçtüzük,m.62/3), Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlar, kendi haklarında açılan Meclis soruşturması nedeniyle Meclis soruşturma komisyonunda(İçtüzük,m.111) ve Genel Kurulda(m.108,112) savunma yapabilirler, Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlar, dokunulmazlıklarının kaldırılması istemiyle ilgili

durumda yasama sorumsuzluğundan faydalanan ve “milli iradenin oluşumuna doğrudan katılanlar”⁵⁷⁹ olarak kategorize edilenlerin, 6771 sayılı Kanunla yapılan Anayasa değişikliğinin yürürlüğe girmesinden sonra yalnızca milletvekilleri olduğunu,⁵⁸⁰ Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların bu grupta yer almadığını yani sorumsuzluktan faydalanamayacağını söylemek mümkündür.

Gözler, “21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Kanunla değişik 106.maddenin 10.fikrasında bulunan “ *Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, görevleriyle ilgili olmayan suçlarda yasama dokunulmazlığı hükümlerinden yararlanır*” şeklindeki hükmün sorumsuzluktan da yararlanabilirler şeklinde yorumlanamayacağını zira bu hükmün sorumsuzluğa değil dokunulmazlığa ilişkin olduğunu ve fıkra kapsamına görevleriyle ilgili olmayan suçların girdiğini”⁵⁸¹ isabetli bir şekilde ifade etmiştir.⁵⁸²

Koca ve Üzülmmez`de, “Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görevleriyle ilgili olmayan suçlardan dolayı yapılacak soruşturma ve kovuşturma sürecinde yasama dokunulmazlığı hükümlerinden yararlanabileceğini ancak Anayasanın 106. maddesinin 10. fıkrasında geçen “*yasama dokunulmazlığına ilişkin hükümlerden yararlanma*” ifadesinin kapsamı belirlenirken Anayasanın 83.maddesinin bir bütün olarak göz önünde bulundurulması gerektiğini ve birinci fıkroda yer alan yasama sorumsuzluğuna ilişkin hükmün mahiyeti itibarıyla Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlara kişisel suçlarından dolayı uygulanamayacağını” belirtmektedir.⁵⁸³

Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların TBMM Genel Kuruluna ve komisyonlara katılma hakkı olduğunu ifade eden Gözler, bu konuşma ve müzakereler sırasında Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar ile tartışmaya giren milletvekillerinin hakaret içeren cümleler kursa dahi yasama sorumsuzluğundan ötürü ceza görmeyeceğini oysa milletvekiline hakaret eden bakan veya Cumhurbaşkanı yardımcısının ceza göreceğini ve dengesiz bir durum oluşacağını ileri sürmektedir.⁵⁸⁴ Ancak, yargı kararlarına bakıldığında, konuşmalar içerisinde yer alan hakaret ve sövme içeren sözler yönünden

olarak TBMM komisyonlarında ve TBMM Genel Kurulunda savunma yapabilirler (İçtüzük,m132,134), ayrıca Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, İçtüzük m.166'daki şartlara tabi olarak TBMM Genel Kuruluna ve komisyon odalarına girebilirler.” Bkz. Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**,s.551.

⁵⁷⁹ Tanör/Yüzbaşıoğlu,s.263.

⁵⁸⁰ Can/Aktaş,s.74.

⁵⁸¹ Gözler,**Türk Anayasa Hukuku**,s.550,551.

⁵⁸² Aksi yönde görüş için bkz. Tanör/Yüzbaşıoğlu,s.263.

⁵⁸³ Koca/Üzülmmez,s.834.

⁵⁸⁴ Gözler, “Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlara TBMM Genel Kurulu ve komisyonlarda konuşma yapma hakkına sahip oldukları durumlarda yasama sorumsuzluğu tanınmasında fayda olduğunu ve bunun da haliyle Anayasa değişikliğiyle mümkün olacağını” ifade etmektedir. Bkz. Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s.551,552.

ceza davası açılmayacağı yani yasama sorumsuzluğu içinde kaldığı buna rağmen tazminat sorumluluğunun devam ettiği yani tazminat davası açılacağı kabul edilmektedir. Dolayısıyla Mecliste konuşma yapan milletvekili, bakan yardımcısına veya Cumhurbaşkanı yardımcısına karşı hakaret, sövme içeren ifadeler kullanırsa ilgili milletvekili hakkında ceza davası açılmasa da manevi tazminat davası açılacaktır.

Sonuç olarak 1982 Anayasası'nın mülga 112. maddesi gereğince Meclis dışından atanan bakanlara tanınan yasama sorumsuzluğu, yeni anayasal sistemde Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar için tanınmamıştır. Zira Anayasa'nın 106. maddesinin 10. fıkrasında yer alan "görevleriyle ilgili olmayan suçlarda yasama dokunulmazlığı hükümlerinden yararlanır" ifadesiyle dokunulmazlığın alanı sınırlandırılmış ve bilhassa görev ile ilgili olmayan suçlara vurgu yapılmıştır. Hâlbuki bu ifade kullanılmadan ve ayırım yapılmadan "Anayasanın 83. maddesinde yer alan hükümleri Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hakkında da uygulanır" şeklinde bir hüküm olsaydı o zaman yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığından faydalanabileceklerini söylemek mümkün olabilecekti.

3.2.1.3. Yasama Faaliyetine Dolaylı Olarak Katılanların Durumu

Anayasa, yasama sorumsuzluğunun kapsamını Meclis çalışmaları dâhilinde, yasama fonksiyonunun yerine getirilmesine ve milli iradenin tecellisine doğrudan katılanlarla sınırlı tutmuştur.⁵⁸⁵ Dolayısıyla komisyonlardaki görüşmelere katılan görevliler, uzman ve tanıklar⁵⁸⁶ yasama sorumsuzluğundan yararlanamaz.⁵⁸⁷ Yine Mecliste sürekli istihdam edilen memurlar, danışman olarak görev yapanlar, Meclis çalışmalarını izlemek üzere Mecliste bulunanlar da yasama sorumsuzluğundan istifade edemez.⁵⁸⁸ Ancak yasama sorumsuzluğunun işlevsel niteliği dikkate alındığında, meclis çalışmaları ile ilgili olmak kaydıyla anılan kişilerin de sorumsuzluktan faydalanması gerektiği⁵⁸⁹ zira demokratik bir rejimde korku ve baskıdan uzak yapılan yasama çalışmasından, gerçeklerin açığa çıkmasından toplumun yararlanacağı ileri sürülmektedir.⁵⁹⁰ Nitekim İngiltere, Fransa, ABD gibi demokrasinin özümsemiği ülkelerde tanık, dilekçe veren,

⁵⁸⁵ Tanör/Yüzbaşıoğlu,s.263,264.

⁵⁸⁶ Teziç, "yasama sorumsuzluğunun işlevsel niteliği dikkate alınırca meclis çalışmaları ya da yasama işlevi ile ilgili olduğu takdirde anılan kişilerin yasama sorumsuzluğundan yararlanabileceğini kabul etmek gerektiğini ifade etmektedir." Bkz. Teziç,s.450; Yalçın,s.230.

⁵⁸⁷ Sevinç,s.28; Teziç,s.450; Akyürek,s.32

⁵⁸⁸ Keskinsoy,s.87.

⁵⁸⁹ Sevinç,s.55;Yalçın,s.231.

⁵⁹⁰ Yalçın,s.231.

uzman, danışman gibi yasama faaliyetlerinin yerine getirilmesine dolaylı olarak katılanlar da yasama sorumsuzluğundan faydalanabilmektedir.⁵⁹¹

Akyürek'e göre, "sorumsuzluk kurumundan amaç milli iradenin özgürce açıklanması olduğu için milli iradenin açıklanmasına katkıda bulunan herkesi sorumsuzluk çatısı altında korumak gerekmektedir. Mesela, konusu suç olan bir hususta görüş bildiren kişi veya Mecliste konuşma yapan bakanlık temsilcisi meclis dışında korumadan mahrum olacaktır. İşten atılmayacağının veya tutuklanmayacağının garantisi olmayınca bu kişiler tam ve doğru bilgi veremeyecek, milli irade tecelli edemeyecektir."⁵⁹² Ülkemizde Anayasa ve içtüzükte buna ilişkin bir düzenleme bulunmamakta, konunun yorumu savcılık ve mahkemelere bırakılmaktadır. Örneğin, TBMM'nin Susurluk komisyonunda ifade veren Emniyet Genel Müdürlüğü İstihbarat Dairesi eski başkan yardımcısı H.Avcı'ya temelsiz ve gerçek dışı iddialarda bulunduğu gerekçesiyle MİT Kontrterör Dairesi eski başkanı M. Eymür tarafından tazminat davası açılmıştır. Davaya bakan mahkeme kişilik haklarına saldırı olmadığı gerekçesiyle talebi reddetmiştir.⁵⁹³

Bir diğer olayda ise S.Pişkinsüt'ün başkanlığını yaptığı TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu,⁵⁹⁴ yurt çapındaki işkence iddialarına ilişkin, içinde tutuklu ve hükümlülerin işkence gördüğüne dair ifadelerin yer aldığı bir rapor yayınlamıştır. Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı, konuya ilişkin yürüttüğü soruşturma çerçevesinde tutuklu ve hükümlülerin verdiği isimleri öğrenmek istemiş, komisyon başkanı S. Pişkinsüt gerekçeli bir yazıyla bu talebi reddetmiştir.⁵⁹⁵ Savcılık, "Adli Soruşturma

⁵⁹¹ Hamurcu,s.34.

⁵⁹² Akyürek,s.32.

⁵⁹³ Sevinç,s.55. Davanın görüldüğü Ankara Beşinci Asliye Hukuk Mahkemesinde MİT Kontr - Terör Daire eski Başkanı Mehmet Eymür'ün avukatı, "H.Avcı'nın, TBMM Soruşturma Komisyonu ve İstanbul DGM Cumhuriyet Başsavcılığı'na verdiği ifadelerinde müvekkilini "çete başı" olarak gösterdiğini ve yasadışı kişilerle ilişkisi olduğunu iddia ettiğini, Avcı'nın iddialarının gerçeğe aykırı olduğunu ve doğru olduğu konusunda herhangi bir delil bildirmediğini" ifade etmiştir. H.Avcı'nın avukatı da, "müvekkilinin kamu görevlisi olduğunu anımsatarak, çağrıldığı TBMM Soruşturma Komisyonu ve DGM'de ifade verdiğini ve bildiklerini söylediğini, ifade vermemesinin zaten suç teşkil edeceğini, davacının kişilik haklarına yapılmış bir saldırının söz konusu olmadığını belirtmiştir." Ayrıca bkz. "Eymür'ün Avcı davasına ret," Milliyet,11.05.1999, <https://www.milliyet.com.tr/the-others/eymurun-avci-davasina-ret-5249627>, (E.T.: 13/04/2021).

⁵⁹⁴ İnsan Hakları İnceleme Komisyonu (İHİK),TBMM bünyesinde kurulmuş, kendine özgü özellikleri olan bir ihtisas komisyonudur. Komisyonun amacı İHİK Kanununun 1.maddesinde şu şekilde belirtilmektedir. " *Bu kanunun amacı; dünyada ve ülkemizde insan haklarına saygı ve bu gelişmeleri izlemek suretiyle uygulamaların bu gelişmelere uyumunu sağlamak ve başvuruları incelemek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisinde bir insan haklarını inceleme komisyonunun kuruluş, görev, yetki, çalışma usul ve esaslarını düzenlemektir.*" TBMM bünyesindeki komisyonların çoğunluğu içtüzükle kurulmuş olmasına rağmen İHİK, kanunla kurulmuştur. Dolayısıyla yasama çalışmalarından ziyade yürütmenin denetlenmesi konusunda odaklanmakta ve üçüncü kişileri bağlayıcı hükümler getirmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İzzet Eroğlu, "TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu," **Yasama Dergisi**, S.2, Ankara, 2006 s.37,38. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1121579>, (E.T.: 13/04/2021).

⁵⁹⁵ S. Pişkinsüt, isim istemini reddettiği gerekçeli yazısında, "Komisyonumuzun toplumsal görev olarak üstlendiği çalışmalar adli soruşturma gibi değerlendirilmemelidir. Bilgi alınan tutuklu ve hükümlülerin kimliklerinin saklı tutulacağına dair bu kişilere taahhütte bulunulmuştur. Bu nedenle kimlikleri

Konusu Bilgi ve Belgeyi Soruşturma Makamına Vermemek” suçunun işlendiği gerekçesiyle soruşturma yapılabilmesi için milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılmasını talep etmiştir. S. Pişkinsüt, Cumhuriyet Savcılığı'na gönderdiği yazıda görüşme yapılan kişilere güvence verildiğini, Komisyonun mağdur isimlerini vermek zorunda olmadığını bildirmiş, bunun üzerine Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından takipsizlik kararı verilmiştir.⁵⁹⁶

Sevinç, “her iki olayda savcılık ve mahkemelerin, sorumsuzluk ilkesini bu kişileri kapsayacak şekilde yorumlamadığını daha doğrusu dikkate almadığını” belirtmektedir.⁵⁹⁷ Keskinsoy ise “Meclis çalışmalarına dolaylı olarak katılanların temsilci sıfatını taşımamalarından dolayı sorumsuzluk hükümlerinden yararlanmasının mümkün olmadığını ancak ifa ettikleri görev sebebiyle bu kişileri sorumsuzluktan kurtaracak hukuka uygunluk sebepleri veya cezalandırılmayı önleyenler sebepler olduğunu” ifade etmektedir.⁵⁹⁸

3.2.1.4. Meclis Görüşmelerini Yayınlayan Gazetecilerin Durumu

1982 Anayasasına göre “Meclisteki açık görüşmelerin, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadığı sürece her türlü vasıta ile yayımı serbesttir.”⁵⁹⁹

Benzer düzenlemeler 1924 ve 1961 Anayasalarında da mevcuttu.⁶⁰⁰ Görüşmelerin her tür vasıta ile yayımının serbestliğine 1924 Anayasasının 20.maddesi ile

açıklanamaz.” Komisyonun MHP’li Başkanı H. Akgül de, “raporlarda ifadelerine yer verilen kişilerle, "isimleri gizli kalmak" kaydıyla görüşüldüğünü, savcılıkların "isim" talebine bu nedenle yanıt vermediklerini” belirtmiştir. Bkz. “Pişkinsüt’ü Pişman Edecekler,” Milliyet, 25.07.2001. <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/piskinsut-u-pisman-edecekler-5295470>, (E.T.: 13/04/2021).

⁵⁹⁶ Sevinç,s.55,56. S. Pişkinsüt’ün milletvekilliği sona erdikten sonra aynı gerekçeyle hakkında dava açılmıştır. Ankara 21. Asliye Ceza Mahkemesi’ndeki duruşmaya avukatı ile birlikte katılan Pişkinsüt savunmasında, “hakkında dava açılmasının DSP Genel Başkanlığı'na aday olması nedeniyle siyasi amaçlara dayandığını, ayrıca başsavcılığın, işkence ve kötü muamele yaptığı iddia edilen kişilerin isimlerini istememesinin de dikkat çekici olduğunu, davanın yasal dayanağı olmadığını” savunmuş ve beraatını talep etmiştir. Pişkinsüt, mahkemeye "Filistin Askısından Fezlekeye" adıyla yazdığı kitapla, komisyonun 12 çalışma raporunu da sunmuştur. Mahkeme, davanın yasal dayanağı bulunmadığı gerekçesiyle Pişkinsüt’ün beraatına karar vermiştir. Bkz. “İlk Celsede Beraat,” YeniŞafak, 04.07.2003. <https://www.yenisafak.com/gundem/ilk-celsede-beraat-2675297>, (E.T.: 13/04/2021).

⁵⁹⁷ Sevinç,s.55.

⁵⁹⁸ Keskinsoy,s.106.

⁵⁹⁹ 1982 Anayasasının “Görüşmelerin Açıklığı ve Yayınlanması” kenar başlıklı 97.maddesi şöyledir: “Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulundaki görüşmeler açıktır ve tutanak dergisinde tam olarak yayımlanır.// Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzük hükümlerine göre kapalı oturumlar yapılabilir, bu oturumlardaki görüşmelerin yayımı Türkiye Büyük Millet Meclisi kararına bağlıdır.// Meclisteki açık görüşmelerin, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başkaca bir karar alınmadıkça, her türlü vasıta ile yayımı serbesttir.” Bkz. Kuzu, **Türk Anayasa Metinleri ve İlgili Mevzuat**, s.170.

⁶⁰⁰ 1924 Anayasasının 20.madde hükmüne göre, “Meclis görüşmeleri herkese açıktır ve olduğu gibi yayılır./Fakat Meclis, İçtüzük hükümlerine uygun olarak kapalı oturumlar dahi yapabilir.// Kapalı

“görüşmelerin olduğu gibi yayılması” istisnası getirilmiştir. Yani Meclis görüşmelerinin alıntılar veya özetler şeklinde yayımlanamayacağı kelimesi kelimesine aynen yayımlanacağı belirtilmiştir. Eğer görüşmeler tam olarak yayımlanırsa gazeteciler sorumlu olmayacaklardır.⁶⁰¹ Ayrıca milletvekilinin Meclis kürsüsünde sarf ettiği ve soyut niteliği itibarıyla suç sayılan sözleri yayımlayan basın mensuplarının sorumsuz olabilmesi için iyi niyetli olma koşulu da aranıyordu ki bu da amaç ve zaman kavramları ile değerlendiriliyordu. Yani basın mensubunun amacı yalnızca Meclis görüşmelerini yayımlama olmalıydı, birisine hakaret etmek maksadıyla, Mecliste söylenen sözlerden seçilmiş pasajları yayımlamamalı, görüşmelere ekleme ve çıkarmalar yapmamalıydı. Zaman bakımından ise konunun henüz gündemden düşmediği makul bir süreyle⁶⁰² sınırlı olmalıydı. Zira aradan uzunca bir süre geçtikten sonra görüşmelerin yayımlanması kötü niyete karine oluşturmaktaydı.⁶⁰³

BMM, 25.12.1957 günü gerçekleştirdiği oturumda, İçtüzüğün 147.maddesine⁶⁰⁴ yeni bir fıkra ekleyerek, Meclis kürsüsünde milletvekillerinin söylediği ve soyut içeriği itibarıyla suç teşkil eden sözlerin yayımına kısıtlama getirmiştir.⁶⁰⁵ Dolayısıyla bu

*oturumlardaki görüşmeleri yaymak Meclisin kararına bağlıdır. Aynı şekilde 1961 Anayasasının 87.maddesine göre de Meclis görüşmelerinin her türlü vasıta ile yayımı serbesttir. “ Meclis görüşmeleri açıktır ve ilgili Meclisin tutanak dergisinde tam olarak yayınlanır./ Meclisler İçtüzük hükümlerine uygun olarak kapalı oturumlar yapabilir; bu oturumlardaki görüşmelerin yayımı ilgili Meclisin kararına bağlıdır./ Meclislerdeki açık görüşmelerin her türlü vasıta ile yayımı önlenemez.” Bkz. Kuzu, **Türk Anayasa Metinleri ve İlgili Mevzuat**, s.331,371.*

⁶⁰¹ Akyürek, s.44.

⁶⁰² Yalçın, “Meclis görüşmelerinin gazetelerde hemen yayımlanması gerektiğini zira görüşmelerin basında yayımlanmasının normal olarak hemen ertesi gün gerçekleştiğini” ifade etmektedir. Bkz. Yalçın, s.232. Başgil’de Meclis müzakerelerinin neşir zamanının, genellikle görüşmelerin ertesi günü olduğunu aradan beş on gün geçtikten sonra Meclisteki müzakere esnasında cereyan etmiş bir münakaşayı yeni bir hadiseymiş gibi neşre kalkışan gazetecinin bu hareketinin kötü niyetine delil gösterilip sorumluluğuna gidilebileceğini belirtmiştir. Bkz. Başgil, s.11.

⁶⁰³ Teziç, s.451.

⁶⁰⁴ 28.12.1957’de TBMM İçtüzüğünün 147.maddesine eklenen fıkra şu şekildedir: “*Bu maddedeki ilan mecburiyeti mücerret mahiyeti itibarıyla suç teşkil eden sözlerle, adli mercilerce neşri menolunan hususatin sair neşir vasıtalarıyla yayınlanmasına mesağı tazammun etmez.*” Bkz. İba, **Parlamento İçtüzük Metinleri**, s.512.

⁶⁰⁵ Ankara milletvekili Faik Ahmet Barutçu İçtüzüğün 147.maddesine eklenen fıkrayı eleştirmiş ve oldukça uzun bir konuşma yapmıştır. “.....Demokratik cumhuriyetin ölçüsü ise serbest Meclistir, serbest muhalefettir, serbest matbuattır. Millet hâkimiyeti yalnız mebus seçmekten ve mecliste muhalefet mebusu bulundurmaktan ibaret değildir. Millet serbest ve eşit şartlar içinde vekillerini seçerek onlar vasıtasıyla memleketin idaresine, bütün demokratik hürriyetlerle mücehhez olarak iştirak etmedikçe, yani serbest düşünerek ve konuşarak, serbest yazarak, serbest toplanarak, serbest siyasi teşekküller kurarak v. s. ve meclise gönderdiği milletvekilleri bu kürsüde Hükümet fiillerinin izahını yaptırıp, o fiillerin burada serbest münakaşasını yapamadıkça ve bütün fikirleri, bu kürsüden serbest matbuat ve müstakil Devlet Radyosu vasıtasıyla her tarafa yayılarak millet, milletvekillerinden kimin ne fikrede olduğunu öğrenip, muhalefet Hükümeti tenkit ediyorsa neden dolayı tenkit ettiğim, neden dolayı tasvip etmediğini anlayıp, yarın iktidara geldiği zaman ne gibi hattihareket takip edeceğini öğrenip, bu sayede hakkı hakimiyetini istediği tarafa meylettirmek imkânım serbest olarak tâyin edecek imkânlarla ve vasıtalarla mücehhez olmadıkça hangi hâkimiyetin sahibidir!.. Demokrat Partinin programı da ileri bir demokrasinin tahakkuk ettirilmesi değil midir? Bu yolun her halde geriye dönüp ilerlemek olmadığı

sözleri içeren görüşmeleri yayımlayan basın mensubu sorumlu olacaktır. Akyürek'e göre, "Meclis görüşmeleri sırasında suç teşkil edebilecek sözlerinden ötürü parlamenterler sorumsuz oldukları halde bu sözlerin yayımlanmasının yasaklanması, dar olarak düzenlenmiş bulunan Anayasa maddesinin, daha da daraltılarak yorumlanmasına sebep olmaktadır."⁶⁰⁶ İçtüzüğün 147.maddesine eklenmek istenen fıkraya ilişkin eleştirisini dile getiren Ankara milletvekili F.A. Barutçu, "demokratik cumhuriyetin ölçüsünün serbest Meclis, serbest muhalefet ve serbest matbuat olduğunu, milletin, serbestçe seçtiği vekillerin Meclis kürsüsünde sarf ettiği sözleri ve izlediği politikayı öğrenmesinin en doğal hakkı olduğunu ifade etmiştir."⁶⁰⁷ Neticede ciddi tartışmalara sebep olan ilgili fıkra sonraki İçtüzük metinlerinde bir daha yer almamıştır.

Meclisteki görüşmelerin kamuya yansıtılması basın için mesleki bir haktır.⁶⁰⁸ Yasama organının gizli oturumdaki görüşmeleri ve Başkanlık Divanının teklifi üzerine Genel Kurulca görüşmelerin dışarıda tekrarına ilişkin aksine karar alınmış olması halleri dışındaki konuşma ve açıklamaların kişi şeref ve haysiyeti açısından nasıl bir tesir yaratırsa yaratsın yayınlanması demokratik açıklık kuralı gereği basın mensubu için bir hak olarak doğmaktadır⁶⁰⁹ ve hakkın kullanılması da hukuka uygunluk nedenidir.⁶¹⁰

şüphesizdir. Aziz arkadaşlarım, teklif edilen bu içtüzük tadilleri ile demokrasi rejimini gölgelemeyiniz. Meclisin haklarını görmemezlikten gelmek veya Meclisin haklarına göz yummak doğru değildir. Bunlar ebedî siyasi bedbahtlıklara sebep olur. Bir politik sınıfın çürümesine sebep olur." Denizli milletvekili A. Hamdi Sancar, eleştirilere şöyle cevap vermiştir: "...Serbest matbuatta, neşir vasıtalarında bunun yayınlanmasına mesaj vermişimizin esbabı, mârûzâtının bidayetinde de ifadeye çalıştığım gibi, harfiyen neşir bir kül halinde mâna ifade ettiği için ve hiçbir serbest neşir vasıtası Meclis müzakeratını mahiyetleri ve bünyeleri' itibarıyla kül halinde neşretmeye müsait bulunmadığı için bunun suiistimale müsait olduğunu düşündük ve mücerret mahiyetleri itibarıyla suç teşkil eden sözler buraya girmeyecek. Sair neşir vasıtaları bu Meclis müzakeratı sırasında suç teşkil eden, başkalarının şeref ve (haysiyetini) rencide edecek galiz, müstehcen, kötü olan bir sözü neşretmeyecek, gazete Meclis müzakeratını neşrecek, işte Meclis müzakeratının neşrinin engellendiği iddiası budur. Yani Meclis müzakeratı sırasında kötü bir söz söylenirse onu engellemiş olmaktığımızı bütün Meclis müzakeratının engellendiği mânası verilmekte ve böylece empoze edilmektedir. Kaldı ki; maruzatının bidayetinde de ifade ettiğim gibi adli mercilerce neşri men olunan sözün sair neşir vasıtalarıyla neşrini kabul etmek Anayasanın 54 ve 58. maddelerine sarîh surette ve taban tabana muhalefet etmek demektir." Bkz. TBMM Zabıt Ceridesi,C.1, D.11, B.19, O.1, 25.12.1957, s.239-253. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d11/c001/tbmm11001019.pdf>, (E.T.: 15/04/2021).

⁶⁰⁶ Akyürek,s.45.

⁶⁰⁷ Bkz. TBMM Zabıt Ceridesi,C.1, D.11, B.19, O.1, 25.12.1957, s.239-253. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d11/c001/tbmm11001019.pdf>, (E.T.: 15/04/2021).

⁶⁰⁸ Yalçın,s.231.

⁶⁰⁹ Akyürek,s.40.

⁶¹⁰ 5237 sayılı TCK'nın 26/1.maddesi, "Hakkını kullanan kimseye ceza verilmez." Şeklinde düzenlenmiştir. Nitekim Yargıtay 16.CD, vermiş olduğu bir kararında basın için hukuka uygunluk nedenlerini şöyle ifade etmiştir: "...basına, bu ödevlerini yerine getirirken ihtiyaç duyacağı bir kısım haklar da tanınmıştır. Bunlar; bilgi edinme, yayma, eleştirme, yorumlama ve eser yaratma haklarıdır. Temelini Anayasanın 28. vd. maddelerinden alan ve 5187 sayılı Basın Kanununun 3. maddesinde düzenlenen bu haklar, basın yoluyla işlenen suçlarda, hukuka uygunluk nedenlerini oluşturur." Bkz.

Zira hukuk düzeni bir kimseye belirli bir hakkı vermekle, o hakkın icra edilmesini de idrak edilmesini de hukuka uygunluk nedeni saymıştır. Bu bakımdan o hakkın kullanılması, başkalarının menfaatleriyle çatışsa dahi hukuk, hakkını kullanan kimsenin eylemine üstünlük tanıyıp onun icrasını koruyup kollamalıdır.⁶¹¹ Bu durumda bir meslek veya sanatın sahibine sübjektif bir hak verilmiş olmaktadır. Mesleğine bağlı olarak sübjektif hakkını kullanan gazetecinin Meclis görüşmelerini yayımlaması da bir hukuka uygunluk sebebi olacağından yapılan eylem⁶¹² suç oluşturmayacaktır. Basın mensuplarının sorumlu tutulmamasındaki gaye, milletvekilinin kendini baskı altında hissetmeden yasama çalışmalarını sürdürmesi ve aynı zamanda bunların kamuoyuna yansımaları sağlamaktır.⁶¹³

Mamafih basın mensuplarına tanınmış bu hak elbette mutlak ve sınırsız değildir. Yargıtay vermiş olduğu bir kararında, basının göreviyle beraber özgürlüğüne de değinmiş, “bu gücün yasal dayanağının Anayasanın 28.maddesi olduğunu, basın özgürlüğü ve bu özgürlükten yararlanma hakkının, tüm hak ve özgürlükler gibi mutlak ve sınırsız olmadığını” ifade etmiştir.⁶¹⁴ Başka bir kararında da “basının haber verme hakkının çerçevesini çizmiş ve bu hakkı, gerçeklik; kamu yararı; toplumsal ilgi; güncellik ve konu ile ifade arasında düşünsel bağlılık temel kuralları ile sınırlamıştır.”⁶¹⁵ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu da 08.05.2013`de vermiş olduğu kararında “*basın özgürlüğünün demokrasinin olmazsa olmaz koşulu olduğunu, basının bu ayrıcalıklı konumunun ve hukuk düzeninin kendisine tanıdığı özgürlüğün, tüm özgürlükler gibi, yine hukuk düzenince çizilen sınırlara tabi olduğunu*” belirtmiştir.⁶¹⁶

Yargıtay 16.CD, T.:18.11.2016, E.:2016/6137, K.:2016/5864 Sayılı Kararı, <https://www.kazancihukuk.com/>, (E.T.: 24/04/2021).

⁶¹¹ Artuk/Gökçen/Yenidünya, s.408.

⁶¹² Yalçın,s.231.

⁶¹³ Yalçın,s.232.

⁶¹⁴ “*Genel hatlarıyla basının görevi, umumi yararlar açısından toplumu ilgilendiren ya da toplumun ilgilenmesi gereken konularda halkı, gerçekleri yansıtmak suretiyle ve objektif bir biçimde aydınlatmak, çeşitli sorunlarla ilgili eleştiri, yorum ve uyarılarla fertleri düşünceye sevk etmek, bilinçlendirmek, kamu görevlilerini harekete geçirmek ve daha önemlisi; kamu gücünü elinde tutanlar üzerinde toplumun denetimine aracı olmaktır. Basın, kamu görevi niteliğindeki bu denli etkili ve kapsamlı fonksiyonunu hiç bir baskı ve karşı koymaya maruz kalmadan ve çekinmeden yerine getirebilmesi için yasal kaynağı olan bir güce dayanmalıdır ki, bu güç Anayasanın 28. maddesinin öngördüğü "basın özgürlüğü"dür. Ne var ki, basın özgürlüğü ve bu özgürlükten yararlanma hakkı da, tüm hak ve özgürlükler gibi mutlak ve sınırsız değildir. Anayasal temele dayanan bu özgürlüğün de, ceza hukuku açısından olduğu kadar özel hukuk açısından da belli bir kullanma sınırı ve makul bir ölçüsü bulunmak gerekir.*” Bkz. Yargıtay 4.HD, T.:28/04/1987, E.:1987/2077, K.: 1987/3267 Sayılı Kararı. Bkz. <https://www.kazancihukuk.com/>, (E.T.:16/04/2021).

⁶¹⁵ Y4.HD, T.: 12.04.1979 Esas.: 1978/9042 K.: 1979/4935 Sayılı Kararı. Bkz. <https://www.kazancihukuk.com/>, (E.T.: 16/04/2021).

⁶¹⁶ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu kararın devamında basının yaptığı haberle tazminat sorumluluğuna yol açmamak için nasıl davranması gerektiğini de şu sözlerle ifade etmiştir: “*Basın, yaptığı yayımlarda, gerek*

Mecliste gerçekleşen ve yasama sorumsuzluğu kapsamında kabul edilen her tür söz, düşünce, hakaret içerikli ifadenin iyi niyetle ve haber verme hakkının sınırlarını aşmamış olmak kaydıyla yayımlanması halinde basın mensupları için ceza sorumluluğu söz konusu olmayacaktır.⁶¹⁷ Nitekim Yargıtay 1.Ceza Dairesi 31.12.1948 tarihli 407/2583 sayılı kararında “*Gerek Büyük Millet Meclisinde, gerekse Meclis dışında söylediği sözlerden dolayı mesul bulunmayan bir milletvekilinin suç konusu teşkil eden cümleleri de ihtiva eden beyanatını gazetelerinde, şahsi hiçbir düşünce beyan etmeksizin, aynen kamuoyu ile paylaşımlarının suç teşkil etmeyeceğine*” karar vermiştir.⁶¹⁸

Meclis görüşmelerini yayımlayan gazeteci, olayları tahrif etmek, çarpıtmak, gerçek dışı eklemeler yapmak, kuşku yaymak gibi hukukun izin vermeyeceği yollara tevessül

Anayasa'nın “Temel Hak ve Özgürlükler” Bölümünde yer alan ve gerekse de Medeni Kanun'un 24 ve 25.maddelerinde ve ayrıca özel yasalarda güvence altına alınmış olan, kişilik haklarına saygı göstermek, bunlara saldırı niteliği taşıyabilecek tutum ve davranışlardan kaçınmak zorundadır. Basın haber yaparken, objektiflikten ayrılıp, haber sınırını aşarak, genişletici ve yanlış yorumlarda bulunarak, yersiz şekilde onur kırıcı sözler kullanır, dürüstlük kuralına aykırı davranır ve kişisel nedenlerle salt sansasyon yaratmak için yayın yaparsa ve amaç ile kişilik haklarına saldırı arasında açık bir oransızlık varsa bu hukuka aykırı olur ve sonuçta da haberde öze biçim arasındaki dengenin bozulması halinde bu hal tazminatı gerektirir.” Bkz. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, T.:08.05.2013, E.: 2012/4-1162, K.:2013/631 Sayılı Kararı, <https://khyk.kazancihukuk.com/>, (E.T.:17/04/2021).

⁶¹⁷ Keskinsoy,s.71; Başgil, Meclis görüşmelerini yayımlayan gazetecinin sorumluluğunu tespit etmek için maksadına bakılması gerektiğini ifade etmiştir. Eğer gazetecinin amacı yalnızca Mecliste geçen müzakereyi yayımlamaktan ibaret ise mesul olmayacağını ancak kendi şahsi fikir ve kanaatini milletvekilinin Meclisteki beyanıyla maskeleyerek ve bu şekilde Meclis kürsüsünün masuniyetine sığınmak amacıyla neşriyat yapmışsa o vakit mesul olacağını, gazetecinin maksat ve niyetini de milletvekilinin sözlerini naklediş tarzından anlamının mümkün olduğunu belirtmiştir. Bkz. Başgil,s.11.

⁶¹⁸ TBMM'nin 25.12.1957'de gerçekleştirdiği 19.Birleşiminde, İttüdüğün 147.maddesine eklenmesi teklif edilen fıkraya ilişkin konuşan Sivas milletvekili Turhan Feyzioğlu, eleştirilerini dile getirirken Meclis görüşmelerini yayımlayan gazetecilerin de sorumsuz olacağını belirterek buna ilişkin Yargıtay 4.CD'nin ilgili kararının hüküm kısmını okumuştur. “...1947 - 1948 de Demokrat Parti Genel Başkanı Adnan Menderes'in, Büyük Millet Meclisinin mânevi şahsiyetini tahkir mahiyetinde olan ve Mecliste söylenip bir parti kongresinde tekrarlanan sözlerini, sekiz gazete neşrettikleri için, 8 gazeteci, bu arada Sayın Samet Ağaoğlu arkadaşımız hakkında dâva açılıyor. Büyük Millet Meclisinin meşruiyetini reddedici mahiyette olmak üzere Adnan Menderes tarafından telâffuz edilmiş olan sözleri gazetelerinde yayınladıkları için mahkemeye sevk ediliyorlar. İzmir Ağır Ceza Mahkemesinin verdiği beraat kararı savcılık tarafından temyiz ediliyor. Temyiz Mahkemesinin I. Ceza Dairesi 31.12.1948 tarih, 407/2583 karar sayılı içtihadıyla, bakınız, yalnız bu kürsünün masuniyeti hakkında değil bu kürsüden söylenenlerin gazetelerde neşri hakkında da nasıl karar veriyor : “*Gerek Büyük Millet Meclisinde, gerekse hariçte vâki olan beyanından dolayı mesul bulunmayan bir milletvekilinin suç konusu teşkil eden cümleleri de ihtiva eden beyanatını gazetelerinde, şahsi hiçbir mütalâa serd etmeksizin, aynen umumi efkâra arz etmelerinin suç olmayacağından...*” Muhterem arkadaşlarım, demokratik hayata yeni girdiğimiz o senelerde, bu kürsüdeki her hangi bir sözünden dolayı milletvekilinin mesul tutulması şöyle dursun bir mebus tarafından Mecliste söylenmiş, daha sonra bir kongrede tekrarlanmış olan ve Büyük Millet Meclisinin meşruiyetini ret suçunu teşkil eden sözleri gazetelerinde aynen yazdıkları için gazetecilerin bile mesul olmayacakları içtihat ediliyor. Çünkü milletvekili Meclisteki hiçbir sözünden ve bunların tekrarından mesul değildir. Onun sözlerini hâkimiyetin asıl sahibi olan millete, umumi efkâra nakletmekle mükellef olan gazetecilerin de elbette mesul olmaması lâzımdır deniyor. İşte demokratik görüş budur, işte demokratik içtihat budur, işte demokrat memleketlerde câri olan usul budur!...”bkz. TBMM Zabıt Ceridesi,C.1, D.11, B.19, O.1, 25.12.1957, s.281. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d11/c001/tbmm11001019pdf>, (E.T.: 15/04/2021).

etmemeli, özellikle hakaret niteliğinde veya yersiz, küçültücü, onur kırıcı söz ve deyimleri kullanmaktan kaçınmalıdır.⁶¹⁹ Örneğin, bir milletvekilinin,1979 mali yılı Senato ve Meclis bütçesi hakkında kişisel görüşlerini beyan ederken tabii Senatörlük kurumunu eleştirmiş ve tabii Senatörler hakkında “gece baskıncıları” deyimini kullanmıştır. Konuya ilişkin yayım yapan bir gazete, milletvekilinin “gece baskıncıları” tabirini “gece baykuşları” olarak değiştirmiş ve “demokrasi ağacındaki baykuşları taşlayıncaya kadar kovalayacağız” şeklindeki ifadeleri milletvekili beyan etmediği halde sanki beyan etmiş gibi göstermiştir. Yargıya taşınan bu olayda Yargıtay yapmış olduğu yayından ötürü gazeteyi sorumlu tutmuştur.⁶²⁰

Bilindiği üzere Meclisteki açık görüşmelerin, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadığı sürece her türlü vasıta ile yayımı serbesttir. İsteyen herkes Meclis tutanaklarından veya Meclis televizyonundan görüşme içeriklerini öğrenebilir ki bu hususta herhangi bir beis bulunmamaktadır. Bilhassa önemli konuların tartışıldığı oturumlarda yaşanan diyalogların haber değerinin olması, kamuoyunu ilgilendirmesi ve kamu yararının olması halinde ulusal veya yerel gazetelerde konuya yer verilmesi, görüşmelerin yayınlanması da mümkündür. Ancak bu yayınları yapan gazetecinin söz konusu diyalogları çarpıtmadan ve bütünlüğünü bozmadan, suç teşkil edebilecek sözlerin yer aldığı konuşmaların tamamını olduğu gibi yayınlaması gerekmektedir aksi takdirde gazetenin ve gazetecinin sorumluluğu söz konusu olabilecektir. Bir başka ifadeyle, Meclis görüşmelerini yayınlayan gazeteci, bu görüşmelerden belirli pasajlar alır ve buna göre yorum yaparsa veya milletvekilinin sorumsuzluk kapsamında olan suç sayılabilecek sözlerini cımbızla çekerek haber yaparsa, yaptığı haberden ötürü sorumlu tutulabilecektir.

3.2.2. Yer Yönünden

3.2.2.1. Çalışmaların Yapıldığı Yer Bakımından

1982 Anayasası, yasama sorumsuzluğunun yer bakımından kapsamını, 1961 Anayasası gibi “Meclis çalışmalarındaki”⁶²¹ ifadesiyle belirlemiş, yasama sorumsuzluğunun kapsamını mekânla sınırlamamıştır. Böylece işlevsel olarak yasama

⁶¹⁹ Yargıtay Ceza Genel Kurulu, T.: 11.07.2006, E.:2006/4-162, K.: 2006/181 Sayılı Kararı, Bkz. Erdener Yurtcan, **Yargıtay Kararları Işığında Hakaret Suçları**, 4.B.,Seçkin y., Ankara,2019,s.202. YHGK, T.:08.05.2013, E.: 2012/4-1162, K.:2013/631 Sayılı Kararı, <https://khyk.kazancihukuk.com/>, (E.T.:17/04/2021).

⁶²⁰ Yargıtay 4.HD, T.: 6.10.1980, 6296/10204 Sayılı Kararı için bkz. Yalçın,s.232.

⁶²¹ Meclis Çalışmaları ifadesinin kapsamı hakkında bkz.1.1.3.4.3.Meclis Çalışmaları, s.25.

fonksiyonunun yerine getirildiği her yerin sorumsuzluk kapsamında olabileceğini öngörmüştür.⁶²² Burada bahsedilen Meclis çalışmaları kavramını geniş yorumlamak gerekmektedir. Zira kastedilen yalnızca Meclis Genel Kurulu olmayıp,⁶²³ aynı zamanda komisyon⁶²⁴ toplantıları, siyasi parti grup toplantıları,⁶²⁵ İçtüzük gereği Ankara dışında çalışmalar yapan Meclis Araştırması ve Meclis Soruşturması Komisyonları da Meclis çalışmaları kapsamına girmektedir.⁶²⁶ AYM'de vermiş olduğu bir kararında, “*Meclis çalışmaları*” deyimini geniş anlamda yorumlamak gerektiğini, bu deyim sadece yasama ve hükümeti denetleme görevi çerçevesinde yapılan Meclis genel kurul toplantılarını değil, komisyon toplantılarını ve siyasi parti grup toplantılarını da kapsadığını” belirtmiştir.⁶²⁷

İçel, “Meclis çalışması kavramının geniş değerlendirilmesi gerektiğini hatta milletvekillerinin, kendilerine tahsis edilmiş odalarında, meclis koridor ve kulislerinde yaptığı konuşmaların sorumsuzluk kapsamında değerlendirilmesinin yasama faaliyetine güç kazandıracağını” ifade etmektedir.⁶²⁸

⁶²² Tanör/Yüzbaşıoğlu, s.264,265.

⁶²³ Yargıtay 8. Ceza Dairesi bir kararında Meclis çalışmalarının kapsamını şöyle açıklamıştır: “Anayasa, yasama sorumsuzluğunu Meclis çalışmalarıyla sınırlı tutmuştur. Yani milletvekilleri sadece Meclis çalışmaları sırasındaki açıklamalarından dolayı bu ayrıcalıklardan yararlanabilir. Meclis çalışmaları kapsamına, genel kurul, komisyon ve siyasi parti grup toplantıları da dâhildir. Dolayısıyla, milletvekilinin daha önce Meclis çalışmaları nedeniyle dile getirmedeği, Meclis genel kurulu, komisyon ve grup toplantıları dışında söylediği sözlerin yasama sorumsuzluğu kapsamında kaldığı söylenemez. Bu açıklamalar ışığında somut olay incelendiğinde; şüpheli milletvekilinin Mecliste yaptığı basın toplantısında sarf ettiği şikayete konu sözleri daha önce Meclis çalışmaları nedeniyle Meclis genel kurulu, komisyon ve grup toplantılarında dile getirip getirmediği araştırılmadan yasama sorumsuzluğu kapsamında kaldığından bahisle...”. Bkz. Yargıtay 8.CD, T.27.01.2020, E.2019/11168, K.2020/1011 Sayılı Kararı. <https://khyk.kazancihukuk.com/>, (E.T.12/05/2021).

⁶²⁴ Komisyonlar; uzmanlıkları dikkate alınarak seçilen belirli sayıda milletvekilinden oluşan ve Genel Kurulda görüşülecek metinleri olgunlaştıracak kurullardır. Komisyonlar Anayasa, İçtüzük veya kanunla kurulurlar. Daimi ve geçici olmak üzere ikiye ayrılırlar. Daimi komisyonlar ihtisas komisyonu olarak da bilinir, Geçici komisyonlar ise bilgi edinme ve denetim amacıyla belirli bir süre için kurulurlar. Komisyonların oluşturulması ve görevleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yeni Sisteme Göre Yasama El Kitabı,s.48.

⁶²⁵ Siyasi partiler, Anayasanın 95.maddesi,2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununun 22.maddesi ve İçtüzüğün18.maddesi hükümlerine göre 20 ve daha fazla milletvekiline sahip olmaları durumunda TBMM’de grup kurabilirler. Parti grubunun başkanı, eğer milletvekili ise partinin genel başkanıdır. Ancak parti genel başkanı milletvekili değilse grup başkanı grup üyeleri arasından iç yönetmelikte gösterilen yöntemle seçilir. Partiler yasama çalışmalarında alacakları tavı genellikle parti gruplarında kararlaştırırlar. Bkz. Arslan,s.137,138.

⁶²⁶ Özbudun, s.282; Teziç, s.451; Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s.546; Mahmut Koca/İlhan Üzülmez, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 13.B., Seçkin y., Ankara, 2020, s.837; Artuk/Gökçen/Yenidünya, s.177;Arslan,s.85,86; Uslu, **Türk Anayasa Hukuku**, 1.B., s.153; Tunç/Bilir/Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**,1.B., s.123; Atar, s.246; Tanör ve Yüzbaşıoğlu, Meclis Araştırma ve Meclis Soruşturma Komisyonlarının yalnız Ankara dışında değil yurt dışında gerçekleştireceği çalışma ve toplantıların da yasama fonksiyonunun bir parçası olarak Meclis çalışmaları içinde yer aldığını belirtmiştir. Bkz. Tanör/Yüzbaşıoğlu,s.265

⁶²⁷ Bkz. Anayasa Mahkemesi, T.: 22.6.2001, E.:1999/2, K.: 2001/2 Sayılı Kararı, **AYMKD**, C.2,S.37, Ankara, 2002, s.978. Bkz. <https://www.anayasa.gov.tr/media/4862/aymkd37cilt2.pdf>, (E.T.:10/04/2021).

⁶²⁸ İçel,s.208; Hakeri’de “Meclis tabirini geniş değerlendirmek gerektiğini, Genel Kurul salonu, Meclis salonları, koridorlar, yemekhaneler, tuvaletler, komisyonlar ve Meclis faaliyetinin Meclis dışında yapıldığı yerlerin Meclis kapsamına girdiğini” ifade etmektedir. Bkz. Hakeri, s.128; Dursun, s.79.

Can ve Aktaş, “Meclis çalışmalarını “yasama faaliyetiyle ilişkili olabilecek her tür çalışma” olarak ifade etmekte ve genel kurul, ihtisas komisyonları, ad hoc komisyonlar, alt komisyon çalışmalarını bu bağlamda kabul etmektedir. Ayrıca Anayasa'nın 87.maddesinde düzenlenmiş olan TBMM'nin görev ve yetkileri kapsamındaki her bir çalışmanın da Meclis çalışması olduğunu belirten Can ve Aktaş, bu bağlamdaki çalışmaları Meclis ile sınırlandırmamakta, parlamenter heyetlerin yurt dışı ziyaretlerini, ulusal üstü kuruluşlarda veya yabancı ülkelerde Türkiye Cumhuriyeti'ni temsil eden parlamenterlerin çalışmalarını ve Meclis çalışmalarının çekirdeği olarak kabul ettikleri siyasi parti grup çalışmalarını da sorumsuzluk kapsamında görmektedir.⁶²⁹ Teziç ise “Sorumsuzluğu parlamenter fonksiyona⁶³⁰ göre saptamanın hukuki açıdan daha doğru olacağını ancak parti Meclis gruplarının yer olarak sorumsuzluk kapsamında olduğu kabul edilse de buradaki konuşmaların daima parlamenter fonksiyon ölçütüne göre değerlendirilmesi gerektiğini bu ölçütü aşan konuşmaların kötü niyete karine oluşturacağını ve sorumsuzluk dışında mütalaa edilmesi gerektiğini”⁶³¹ belirtmektedir. Yasama fonksiyonu gereği gerçekleştirilen bütün fiillerin sorumsuzluk kapsamında değerlendirileceğini ifade eden Teziç, “bu fiillerin neler olduğunun tahdidi olarak sayılmasının mümkün olmadığını” ifade etmektedir. Zira Mecliste ileri sürülen görüşler, konuşmalar, soru önermeleri, kanun teklifleri, bir kanunun kabulünü önlemek için yapılan kulis çalışmaları yasama faaliyetinin bir parçasıdır. Örneğin, soru önermesine veya kanun teklifine ilişkin muhalefet ve iktidar partisi milletvekilleri arasındaki karşılıklı atışmalar Meclisin koridorlarına, bahçesine, yemekhaneye taşabilir hatta hararetli tartışmalara dönüşebilir. Dolayısıyla yasama faaliyetini yalnız Meclis kürsüsünde yapılan konuşmalar veya Genel Kurul'da kullanılan oylar gibi dar bir kalıba

⁶²⁹ Can ve Aktaş, Anayasa'nın 83.maddesinin 1.fıkrasında iki farklı ifadenin bulunduğunu, bunlardan ilkinin “Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden” diğersininse “Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden” ifadeleri olduğunu, bunun da iki farklı hukuki duruma işaret ettiğini belirtmektedir. İlk ifadede sorumsuzluk güvencesi “Meclis çalışmaları” ile ilişkilendirilirken ikincisinde mekân olarak “Meclis” ile ilişkilendirilmektedir. Bu durumda ilkinde meclis çalışmaları çerçevesinde kullanılan oylar ve sarf edilen sözler sorumsuzluk kapsamındadır. İkincisinde ise mekan olarak Meclisten söz ettiğine göre yasama çalışmalarıyla bağlantılı olsun veya olmasın TBMM'nin fonksiyonlarıyla ilişkilendirilebilecek her bir mekanda açıklanan düşüncelerin sorumsuzluk kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini, Meclis çalışmalarıyla ilişkili ifadede “oy ve söz” kelimeleri geçerken, ikinci ifadede “düşünceler” ifadesinin geçmiş olmasının bu kanıyı güçlendirdiğini belirtmektedir. Bkz. Can/Aktaş, s.74,75.

⁶³⁰ Teziç, s.452.

⁶³¹ Teziç, s.452. Teziç'in bu düşüncesini haklı olarak eleştiren Sevinç, “hangi söz veya eylemlerin bu fonksiyona dahil olmadığını saptamak son derece güç, yoruma açık ve belirsiz bir durum yaratacağından siyasi parti gruplarının yasama çalışması yapılan yer olduğunu bir kez kabul ettikten sonra artık orada dile getirilen söz ve gerçekleştirilen eylemleri de Genel Kurul salonunda gerçekleşmiş gibi kabul etmenin daha doğru olacağını” ifade etmektedir. Sevinç, s.49, dnp.60.

sokmaya çalışmak hem yasama fonksiyonu hem de Meclis çalışmaları kavramlarının mantığıyla bağdaşmayacaktır.⁶³²

Akyürek, Meclis çalışması kavramını Meclis dışını da içine alacak şekilde geniş yorumlamaktadır. Yazara göre, “sorumluluk, milletvekiline baskı altında kalmaksızın milli iradenin temsili görevini yerine getirebilmesi için verildiğine göre, milletvekilinin de milli iradeyi öğrenip çözüm yolları önermesi gerekir. Bunun içinde Meclis dışında yani halkın içinde faaliyet göstermesi, toplantılar yapması ve bu çalışmaların da sorumsuzluk kapsamı içinde kalması gerekir.”⁶³³ Aslında Akyürek'e katılmamak mümkün değil ancak böylesine geniş bir kabulün suiistimalleri artırma ve bilhassa iktidar partisinin bunu kendi lehine kullanma ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Sürekli halkın içinde olan, toplantılar yapan ve vatandaşı dinleyen bir milletvekili hele de vatandaşın ilgi ve sevgisine mazhar olmuş ise kesinlikle iktidarı elinde bulunduran partiyi rahatsız edecek, muhalif milletvekilini bertaraf etmek için dışarıda yaptığı tüm konuşmalar ve söylediği sözler mercek altına alınacaktır.

Örneğin, Millet Partisi Afyonkarahisar milletvekili Sadık Aldoğan'ın İzmir'de yaptığı iki ayrı konuşma dolayısıyla dokunulmazlığının kaldırılması istenmiştir. S. Aldoğan, dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin komisyon raporunun okunmasından sonra söz almış, “vatandaşlarla konuşurken içinde bir şey olmadığını, aklına ne geliyorsa ne düşünüyorsa, kemali samimiyetle onu söylediğini ama bu kadar cesaretle ve pervasız olarak, Anayasanın 17. maddesinin birinci fıkrasına istinat ederek konuştuğunu aslında o kadar cesur olmadığını”⁶³⁴ ifade etmiştir. Ancak Meclis dışında

⁶³² Yargıtay bir kararında milletvekilinin, Meclis postanesinden çektiği telgraftaki sözlerinin Meclis çalışmalarıyla ilgisinin bulunmadığını, Meclis postanesinden gönderilmiş olmasının da bunu değiştirmeyeceğine hükmetmiştir. Bkz. Yargıtay 4.HD, T.:11.12.1978, E.:1978/97, K.:1978/13985 Sayılı Kararı, <https://www.kazancihukuk.com/>. Bir başka kararında ise milletvekilinin Meclis içerisinde düzenlendiği basın toplantısındaki sözlerini sorumsuzluk kapsamında kabul etmemiştir. “...milletvekilinin, Meclis genel kurulu, komisyon ve grup toplantıları dışında söylediği sözlerin yasama sorumsuzluğu kapsamında kaldığı söylenemez.” Bkz. Yargıtay 16.CD,T.:18.11.2016,E.:2016/3657,K.:2016/6896.

<https://www.hukukmedeniyeti.org/karar/852234/yargitay-16-ceza-dairesi-e-2016-3657-k-2016-6896/?v=list&aranan=kutsal>, (E.T: 25/04/2021).

⁶³³ Akyürek, s.56.

⁶³⁴ S. Aldoğan Meclisteki konuşmasında halkın içine girilmesi, onlarla konuşulması gerektiğini bunu da sorumsuzluk sayesinde yapacaklarını ifade eden şu sözleri söylemiştir: “Sorumlu olursak milletin işlerini nasıl konuşabiliriz, mebusluk vazifesini ne ile yaparız. (Küfürle mi?. Sesleri) Ne ile yapacağız vazifemizi?. Burada oturmakla mı yapacağız?. Olmaz. Halkın içine gireceksin, propaganda yapacaksın, siyasi fikirlerini izah edeceksin, ondan sonra seni anlayacaklar. Yoksa kavun musun koklayıp anlasınlar?. Vatandaşların içine gireceksiniz, bu suretle bizim ne yaptığımızı ne yapmak istediğimizi siyasi kanaatlerimizi anlayacaklar. Böyle dört duvar içinde oturup da iş görmek zamanı çoktan geçti çoktan. Vatandaşların içinde, halkın içinde gezeceksin, üç bin, beş bin, binlerce insan karşısında kanaatlerini söyleyeceksin ki ondan sonra seni tanısinlar. Burada oturmakla sizin akidelerinizi, siyasi kanaatlerinizi anlamazlar. İşte ben istediğim gibi tenkit ediyorum, öyle tenkit ediyorum ki, Hükümeti itibardan

yaptığı konuşmaların sorumsuzluk kapsamında olmadığı belirtilmiş ve dokunulmazlığı kaldırılmıştır.⁶³⁵

Kars milletvekili Sırrı Atalay'ın CHP Tarsus ilçe binasında düzenlenen toplantıda yaptığı konuşmasında söylediği sözler dolayısıyla hükümetin manevi şahsiyetini tahkir ettiği gerekçesiyle yasama dokunulmazlığının kaldırılması talep edilmiştir.⁶³⁶ Malatya milletvekili Kamil Kırkoğlu'nun CHP Düzce toplantısındaki konuşmasının hem hükümetin manevi şahsiyetine hem de Başbakan Adnan Menderes'e tahkir niteliğini taşıdığı vurgulanmış ve gerekli takibatın gerçekleştirilebilmesi için teşrii masuniyetinin kaldırılması istenmiştir. Konu, 2 Temmuz 1956 tarihli TBMM Genel Kurulunda görüşülmüş ve milletvekilinin dokunulmazlığı kaldırılmıştır.⁶³⁷

Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı'nın Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin Giresun toplantısındaki, “*Affedersiniz diyerek İstanbul'daki tramvay züppeleri gibi uzaklaşıyor...*” sözleri nedeniyle Başbakana hakaret ettiği, Mersin'de düzenlenen açık hava toplantısında ise Kırşehir'in ilçe oluşuna dair söylediği “ *Müzakere devam ediyor, baktım ki, demokrat mebuslar sabırsızlanıyor, şu işi çabuk bitirelim diyor, demokratiğin*

düşürüyorum, onu itibardan düşürmek kolay mı?” Bkz. TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.25, B.72, O.2, T.24.03.1950,s.1018,1019. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=1018:1021&v_meclis=1&v_donem=8&v_yasama_yili=&v_cilt=25&v_birlesim=072, (E.T.12/05/2021).

⁶³⁵ Millet Partisi (MP) milletvekili Sadık Aldoğan, 20 Ağustos 1949 gecesi İzmir Karşıyaka Ar Gazinosu'nda söz almış ve şunları ifade etmiştir: “Burasını İngiltere mi saniyorsunuz? Çörçil gibi adam kazanamadı ama o memleketteki hükümetlerde namus vardır. Onlarda sandalyelerine yapışacak kadar zillet yoktur. Yoksa işkembesini doldurmak için iktidarda durmak zillettir. Namuslu bir adam verdiği sözü yapmazsa o adama ve o hükümete namussuz denir.” 24 Ağustos 1949 tarihinde Ballıkuyu Ocak binasında düzenlenen toplantıda da şu sözleri sarf etmiştir: “İkinci Dünya Harbinin sonunda Birleşmiş Milletler camiasına biz de dâhil olduk, fakat milletin sırtına bir kâbus ve ahtapot gibi yapışan şef ve onun hükümetleri buldukça, vaat edilen insan hakları hiçbir surette sağlanamaz.”Bkz. Seda Dunbay,“Osmanlı'dan Günümüze Yasama Bağışıklıkları,” **I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri**, s. 625. Bkz. https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=osmanli%E2%80%99dan-gunumuze-yasama-bagisikliklari_seda-dunbay_636903144882629646.pdf, (E.T.:12/05/2021). Aktarılan sözlerle hükümetin manevi şahsiyetini alenen tahkir, cumhurbaşkanı aleyhine sözlü tecavüzde bulunduğu ihbar edilen Sadık Aldoğan hakkında kovuşturma yapılabilmesi için dokunulmazlığının kaldırılması talep edilmiş ve ilgili milletvekilinin dokunulmazlığı kaldırılmıştır

⁶³⁶ Sırrı Atalay'ın söylediği, “Altı senelik iktidar zamanında yedi buçuk milyar harcandı. Yapılan işler ancak iki buçuk milyarlık, geride kalan beş milyar ne oldu? Hırsızlıkları ve uğursuzlukları ileride mahkeme huzurunda soracağız...” sözleriyle hükümetin manevi şahsiyetini tahkir ettiği beyan edilmiş ve hakkında takibat yapılması için teşrii masuniyetinin kaldırılması talep edilmiştir. Muhtelif encümenin hazırladığı mazbata, 2 Temmuz 1956 tarihinde TBMM Genel kurulu gündemine alınmıştır. İlgili mazbata hakkında söz isteyen mebus olmadığından, doğrudan oylamaya açılmıştır ve kabul edilmiştir. Böylelikle, Sırrı Atalay'ın dokunulmazlığı kaldırılmıştır. Bkz. Dunbay,“Osmanlı'dan Günümüze Yasama Bağışıklıkları”, s.626.

⁶³⁷ K.Kırkoğlu'nun hükümeti ve Başbakanı tahkir ve tezyif ettiği iddia edilen konuşma metni şöyledir: “Hükümet ahmakça aldığı iktisadi bir kararla müşkül duruma düşmüştür. Bu memlekette karaborsayı ihdas eden Adnan Menderes'tir. Malatya'da söylediğim gibi Adnan Menderes, demokrasinin başına halen bir çorap örmektedir. Bu memleketin iktisadiyatını mahveden bu aciz hükümetin çekilip bir başka hükümetin iş başına gelmesi lazımdır.”Bkz. Dunbay, “Osmanlı'dan Günümüze Yasama Bağışıklıkları”, s.626.

kanlı bıçağı ellerinde bir an evvel Kırşehir'in boğazına çalmak istiyorlar" sözleriyle de Meclisin manevi şahsiyetini tahkir ettiği ileri sürülmüş ve dokunulmazlığının kaldırılması istenmiştir.⁶³⁸ Ancak milletvekilinin dokunulmazlığı bu konuşmalardan dolayı değil Kırşehir ilçesinin yeni bir il olarak kurulmasına dair görüşmelerin yapıldığı sırada sarf ettiği sözler dolayısıyla kaldırılmıştır.⁶³⁹ Örnek olaylarda görüldüğü üzere bilhassa muhalefet partisine mensup vekillerin Meclis dışında söylediği sözler, yazdığı yazılar dikkatlice takip edilmiş ve genellikle TBMM'yi, hükümeti veya Başbakanı tahkir ve tezyif suçlamasıyla dokunulmazlıklarının kaldırılması istenmiştir. Bu durumda Akyürek'in "Meclis çalışmaları" kavramının mahiyetine ilişkin yorumu da ne yazık ki ütöpik bir temenniden öteye gidemeyecektir.

1961 ve 1982 Anayasalarının aksine 1924 Anayasası "Meclis dâhilinde" ifadesiyle yasama sorumsuzluğunun kapsamını yer bakımından Meclis içiyle sınırlandırmıştır. Her ne kadar doktrinde⁶⁴⁰ aksi benimsenmiş olsa da bazı yargı kararlarında "Meclis dâhilinde" ifadesinin dar yorumlandığı görülmektedir. Yargıtay 4.CD, 22.06.1950'de vermiş olduğu bir kararında, Rize milletvekili Fahri Kurtuluş'a basın yoluyla hakareten Cumhuriyet gazetesi sahibi ve başyazarı Nadir Nadi ve yazı işleri müdürü hakkında yerel mahkemenin verdiği mahkûmiyet kararını, milletvekilinin siyasi parti grubunda yaptığı ve sanıklara hakaret niteliği taşıyan konuşmasını yasama sorumsuzluğu kapsamında değerlendirmeyerek karşı hakareten cezalandırılmadığı gerekçesiyle bozmuştur.⁶⁴¹ Yani Yargıtay, siyasi parti grubunda yapılan konuşmayı, yasama sorumsuzluğu koruması altında görmemiştir.⁶⁴²

⁶³⁸ Dunbay, **Türk Parlamento Tarihinde Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı**, s.165.

⁶³⁹ Büyük Millet Meclisinin 12. 6. 1957 tarihli 80.birleşiminde, Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı, tekrar konuşma talebi reddedilince "*Son söz Milletvekilinindir. Utanın, zalimlerin uşakları, haysiyetten mahrum insanlar,*" sözlerini sarf etmiş, üç birleşim Meclisten çıkarılmasına karar verildiğinde ise Meclisten çıkarken, "*namussuzlar, namussuz olmanız bu kanunu böyle çıkarmazsınız, rezil herifler, haysiyetsiz herifler, haysiyetsizler*" ve son olarak Meclis İdare Âmiri Balıkesir milletvekili Ahmet Kocabıyıkoğlu'nun, "*kime namussuz diyorsun?*" sorusu üzerine müzakere salonuna doğru dönerek "*namussuz, müstebit köpekler, müstebidin köpekleri*" sözlerini sarf etmiş ve bu sözler sebebiyle "Meclisi tahkir ve tezyif ettiği" gerekçesiyle dokunulmazlığının kaldırılması talep edilmiştir. Bkz. "Teşkilâtı Esasiye ve Adliye Encümenlerinden Mürekkep Muhtelit Encümen Mazbatası," TBMM Zabıt Ceridesi, C.20, D.10, T.3, B.85, 24.06.1957, s.2-4. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c020/tbmm10020085.pdf>, (E.T.:23/04/2021).

⁶⁴⁰ Başgil, " "Meclis dahilinde" tabirini, Meclisin mebusluk vazifesini ifaya mahsus yerleri olarak anlamak gerektiğini, bu yerlerin Meclis kürsüsü, müzakere salonu, Encümenler, daimi veya geçici komisyonlar olabileceğini belirtmiştir." Bkz. Başgil, s.10.

⁶⁴¹ Bkz. Yargıtay 4.CD, T. 22.06.1950, E.2819, K.7902 Sayılı kararı nakleden Karakelle, s.39.

⁶⁴² Yargıtay 8.Ceza Dairesi yeni tarihli bir kararında Meclis çalışmalarının yer olarak kapsamını şöyle ifade etmiştir: "*...milletvekilinin daha önce Meclis çalışmaları nedeniyle dile getirmediği, Meclis genel kurulu, komisyon ve grup toplantıları dışında söylediği sözlerin yasama sorumsuzluğu kapsamında*

Mamafih, “Meclis dâhilinde” kavramı, Osman Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin Meclis görüşmelerinde de gündeme gelmiştir.⁶⁴³ Dokunulmazlığın kaldırılmasına dair Komisyon raporuna muhalefet şerhi koyan milletvekilleri, O. Bölükbaşı'nın yalnızca Meclis koridorunda söylediği sözlerden ötürü dokunulmazlığının kaldırılması görüşüne katıldıklarını beyan etmişlerdir. Yani Meclis Genel Kurulunda söylenen sözlerin sorumsuzluk kapsamında olduğunu ancak koridorda söylenen sözlerin bu kapsamda olmadığını bildirmişlerdir.⁶⁴⁴ Bu ayrıma katılmayan Kırşehir milletvekili Ahmet Bilgin, “Meclisin dâhili yalnız İçtima Salonu değildir. Meclis dâhili, içtima salonuyla, kütüphanesiyle, encümen odalarıyla hatta gazino ve koridorlarıyla tam bir ünitedir,” sözleriyle Meclis dâhilinden ne anlaşılması gerektiğini ifade etmiş, bunun mutlaka Anayasanın 17.maddesinde tafsilatlı olarak yazılmış olmasına gerek olmadığını belirtmiştir.⁶⁴⁵

3.2.2.2. Meclis Dışında Tekrar

3.2.2.2.1. Milletvekilinin Kendi Özel Yayınından Kaynaklanan Durum

Ülkemizde milletvekilleri, kendi özel yayınlarından ve gazete yazılarından ötürü bu yayınlar yasama faaliyetleriyle ilgili olsa da sorumlu tutulmaktadır. Halbuki vekil, Meclis çalışmaları sırasında söylediği sözleri, yaptığı izahatları veya verdiği yazılı soru önergesi, genel görüşme önergesi, Meclis araştırma ve soruşturmasına ilişkin

kaldığı söylenemez.” Bkz. Yargıtay 8.CD,T. 27.01.2020,E. 2019/1116, Karar.2020/1011 Sayılı Kararı. <https://khyk.kazancihukuk.com/>, (E.T.:13/05/2021).

⁶⁴³ Nevşehir iline bağlı Kırşehir kazasında (Kırşehir) adıyla yeniden bir vilâyet kurulması hakkındaki kanun lâyihasının, görüşüldüğü Büyük Millet Meclisinin 12. 6. 1957 tarihli 80.birleşiminde, Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı, tekrar konuşma talebi reddedilince “Son söz Milletvekilindedir. Utanım, zalimlerin uşakları, haysiyetten mahrum insanlar,” sözlerini sarf etmiş, üç birleşim Meclisten çıkarılmasına karar verildiğinde ise Meclisten çıkarken, “namussuzlar, namussuz olmasanız bu kanunu böyle çıkarmazsınız, rezil herifler, haysiyetsiz herifler, haysiyetsizler” ve son olarak Meclis İdare Âmiri Balıkesir milletvekili Ahmet Kocabıyıkoğlu'nun, “kime namussuz diyorsun?” sorusu üzerine müzakere salonuna doğru dönerek “namussuz, müstebit köpekler, müstebidin köpekleri” şeklindeki sözleriyle Meclisi tahkir ve tezyif ettiği gerekçesiyle dokunulmazlığının kaldırılması talep edilmiştir. Bkz.“Teşkilâtı Esasiye ve Adliye Encümenlerinden Mürükkep Muhtelit Encümen Mazbatası,” TBMM Zabıt Ceridesi, C.20, D.10, T.3, B.85 ,24.06.1957, s.2-4. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c020/tbmm10020085.pdf>, (E.T.:23/04/2021).

⁶⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C.20, D.10, T.3, B.85,24.06.1957, s.5.

⁶⁴⁵ Konuşmasının devamında Meclis İçtüzüğü'nün 214.maddesinde yer alan “Meclise silahlı girmek yasaktır” hükmünü irdelemiştir. Burada kastedilenin içtima salonu olmadığını, Meclis kapısından silahla girmenin yasak olduğunu söylemiştir. “Eğer bunu yalnız celse mahalline hasredecek olursak o vakit koridorda, Meclisin diğer aksamında silahlı gezmek yasak değildir manası çıkmaz mı? Şu halde 214. maddeye böyle mana vermek kabul değildir. 214.maddede kabul etmiş olduğumuz bu hüküm, 17.maddeye gelince niçin kabul etmeyerek yalnız salona hasredelim?” sözleriyle, Anayasanın 17.maddesindeki yer kavramının da, İçtüzüğü'nün 214.maddesindeki gibi geniş yorumlanması ve kabul edilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, C.20, D.10, T.3, B.85 ,24.06.1957, s.455.

gazeteciyle röportaj yapabilir, televizyon yayınına katılabilir hatta kendisi bir yazı yazabilir. Meclis dışında bunları tekrar etmesi (o oturum Başkanlık Divanının aksi yönde kararı yoksa) yasama sorumsuzluğu kapsamında olacaktır. Elbette “dışarıda tekrardan” kasıt kelimesi kelimesine tekrar değildir.

Nitekim Başgil, “tekrarda, kelimesi kelimesine ayniyetin şart olmadığını ancak vekilin Meclisteki düşünce ve açıklamalarını gazeteye yazarken veya sözle ifade ederken bir takım yeni görüşler ilave eder ve açıklamasının amaç ve anlamını değiştirirse bundan sorumlu olması gerektiğini zira amaç ve anlamı değişen bir beyanatın artık başlı başına dışarda söylenmiş bir söz olduğunu” ifade etmiştir.⁶⁴⁶ Milletvekilinin gazetede ki köşe yazısına ilişkin olarak biri 1924 diğeri ise 1961 Anayasasının meriyette olduğu dönemde yaşanmış iki önemli hadise bulunmaktadır.⁶⁴⁷ Her iki olayda da milletvekilleri Hüseyin Cahit Yalçın ve Çetin Altan’ın gazete de yazmış oldukları yazılar gerekçe gösterilerek yasama dokunulmazlıkları kaldırılmıştır.

Hüseyin Cahit Yalçın, milletvekilliğinin yanı sıra Ulus gazetesinde başyazarlık da yapmaktadır. H. Cahit Yalçın’ın dokunulmazlığının kaldırılmasına giden süreç Ulus ve Yeni Ulus gazetelerinde yazmış olduğu genellikle İnönü ve CHP’ye övgüler, DP’ye de eleştiriler içeren yazılarıyla başlamıştır.⁶⁴⁸ Eylül 1951’de Ulus gazetesinde yayımlanan “Gözü Kapalı Oy Verme” başlıklı yazısı nedeniyle⁶⁴⁹ Kars milletvekili H. Cahit Yalçın

⁶⁴⁶ Başgil,s.14.

⁶⁴⁷ Sevinç,s.40.

⁶⁴⁸ Ahmet İlyas, “Siyaset-Basın Düzleminde Muhalif Bir Şahsiyet Olan Hüseyin Cahit Yalçın’ın Dokunulmazlığının Kaldırılması,” **USAD**, C.11,S.59,Samsun,2018,s.355. Bkz. https://atif.sobiad.com/index.jsp?modul=makale-goruntule&id=4ZSAmHQB_u-adCBSETpII, (E.T.: 18/04/2021).

⁶⁴⁹ H. Cahit Yalçın’ın dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin olaylar zinciri 2 Şubat 1951’de kaleme almış olduğu “Türk Milleti Daha İyisine Layıktır” başlıklı yazısıyla başlamıştır. İlgili yazıyla, “Hükümetin manevi şahsiyetini tahkir suçunu” işlediğinden bahisle Adalet Bakanlığı tarafından dokunulmazlığının kaldırılması istemli bir rapor hazırlanmış ancak bu girişim başarılı olmamıştır. Bunun üzerine Hüseyin Cahit Yalçın’ın, DP’ye yönelik eleştirilerindeki hırçın ve saldırı hali daha da artmıştır. Öyle ki DP’yi irtica yuvası olarak değerlendiren yazı bile kaleme almıştır. Hüseyin Cahit’i bu düşünceye iten ana sebep Atatürk’ün büst ve heykellerine karşı başlatılan saldırılar olmuştur. Bu saldırıların artması üzerine DP Hükümeti, aynı yılın 25 Temmuz’unda Atatürk’ü Koruma Kanunu’nu çıkarmak zorunda kalmıştır. Hüseyin Cahit Yalçın’ın DP’ye karşı kaleme aldığı yazılarındaki kızgınlık iyiden iyiye hissedilmeye başlamış, bu durum DP’nin CHP’ye karşı düşmanca bir muhalefet göstermesine zemin hazırlamıştır. Ulus gazetesindeki muhalefet ve Halk Partisi’nin diğer kurumları olan halkevlerine karşı Demokrat Parti’nin tavrı ise bu kurum ve gazetenin kapatılması şeklinde zuhur etmiştir. Nitekim 6 Ağustos 1951 tarihinde “Resmî Daire ve Müesseselerin Siyasi Partilere Bedelsiz Mal Devredemeyeceklerine ve Bu Daire ve Müesseselerle Münfesih Derneklere Ait Olup Siyasi Partilere Terkedilmiş Olan Gayrimenkul Mallarla Bu Partiler Tarafından Genel Menfaatler İçin Yaptırılmış Olan Binaların Sahiplerine ve Hazineye İadesine” adlı yasa teklifi Meclis genel kuruluna gelmiştir. Daha sonra bu kanuna ek olarak Halk Parti’sine ait taşınmazların hazineye devredilmesi ve halkevi ile Ulus gazetesinin kapatılmasının adı olan “6195 Sayılı Kanun” çerçevesinde iktidar ve muhalefet milletvekilleri sık sık karşı karşıya gelmişlerdir. Fakat yapılan oylamayla “Cumhuriyet Halk Partisinin Haksız İktisaplarının İadesi hakkında Kanun” teklifi kabul edilmiş, böylece hem Ulus gazetesi hem de halkevleri kapatılmış, Halk Partisi’ne ait taşınmazlar hazineye devredilmiştir. Yaşanan bu hadiseler Hüseyin

hakkında Türk Ceza Kanununun 159.maddesi uyarınca takibat yapılabilmesi için yasama dokunulmazlığının kaldırılması istenmiştir.⁶⁵⁰

Ankara Cumhuriyet Savcılığının talebine istinaden dönemin Adalet Bakanı R. Nasuhioğlu, imzasıyla kaleme alınan 24. 11. 1951 tarih ve 104/307 sayılı tezkere⁶⁵¹ Başbakanlığa gönderilmiş ve mezkur yazıyla Büyük Millet Meclisini tahkir ve tezyif eden H. Cahit Yalçın'ın dokunulmazlığının kaldırılması talep edilmiştir. Bunun üzerine Başbakan A. Menderes tarafından "*Ulus Gazetesinin 9. 9. 1951 tarihli nüshasında «Gözü kapalı oy verme» başlığı altında neşrettiği yazı ile Büyük Millet Meclisini tahkir ve tezyif etmekten sanık Kars Milletvekili ve yazı sahibi Hüseyin Cahit Yalçın hakkında Anayasanın 17.maddesi hükmü dairesinde gereken karar verilmek üzere Adalet Bakanlığından alınan 24.11. 1951 tarih ve 104/307 sayılı tezkere örneği ile eklerinin bağlı olarak sunulduğu*" dosya Büyük Millet Meclisi Başkanlığına gönderilmiştir.⁶⁵²

TBMM'ye havale edilen Başbakanlık tezkeresinin, Meclis Genel Kurulunun 12 Aralık 1951'de gerçekleştirdiği oturumunda Karma Komisyona gönderilmesine karar verilmiştir. Karma Komisyon gelen dosyayı Meclis İçtüzüğü'nün 178.maddesi⁶⁵³ gereği Hazırlık Komisyonuna havale etmiştir. Bahsi geçen yazıyı inceleyen Komisyon TBMM'nin manevi şahsiyetinin tahkir ve tezyif edildiğine kanaat getirmiş ve H. Cahit Yalçın'ın yasama dokunulmazlığının kaldırılması gerektiğine karar vermiştir.⁶⁵⁴

Hazırlık komisyonunun aksine Karma Komisyon, "Gözü Kapalı Oy Verme" yazısıyla TCK'nın 159.maddesindeki suçun oluşmadığı⁶⁵⁵ ve dokunulmazlığın kaldırılmasına

Cahit'in muhalefetini iyice artırmış ve 9 Eylül 1951'de "Gözü Kapalı Oy Verme" adlı köşe yazısını kaleme almıştır. Bkz. İlyas,s.357.

⁶⁵⁰ Hamurcu,s.42.

⁶⁵¹ Dunbay, **Türk Parlamento Tarihinde Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı**, s.144.

⁶⁵² "Kars Milletvekili Hüseyin Cahit Yalçın'ın Milletvekilliği Dokunulmazlığının Kaldırılması Hakkında Başbakanlık Tezkeresi ve Anayasa ve Adalet Komisyonlarından Kurulan Karma Komisyon Raporu (3/256)." **TBMM Tutanak Dergisi**, C.14,D.9,B.63,18.4.1952,s.1. Bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c014/tbmm09014063.pdf>, (E.T.: 18/04/2021).

⁶⁵³ 1927 tarihli Meclis İçtüzüğü'nün 178.maddesi, milletvekilinin yasama dokunulmazlığının kaldırılması talebine karşılık uygulanacak prosedüre ilişkindir. Bkz. İba, **Parlamento İçtüzük Metinleri**, s.482.

⁶⁵⁴ Dunbay, **Türk Parlamento Tarihinde Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı** s.145.

⁶⁵⁵ Karma Komisyon, ilgili suçun oluşmadığına dair kararını gerekçelendirirken Gözü Kapalı Oy Verme başlıklı yazıyı kendince izaha çalışmıştır. "...yazı geçen Eylül ayında yapılan kısmi seçimler arifesinde mensup olduğu parti adaylarının kazanmalarını temin maksadıyla yazılmış ve seçim propagandası mahiyetinde bir yazıdan ibarettir. «1950 seçimlerinde Türk Milleti gözü kapalı olarak oy vermiştir.» demekten maksadının ne olduğunu da «Millet umumi heyeti itibariyle Demokrat Partiye inanmış, onu tercih etmiş ve Demokrat Partinin listesini sandıklara atmıştır. Bu listenin içinde yazılı olan adayların yüzde doksan dokuz seçmenlerin büyük çoğunluğunun meçhulü olduğu muhakkaktır. Milletvekili seçtiği vekillerinin şahıslarına itimadını göstermiş değil, o şahısları bulan ve tavsiye eden partinin şahsiyetine inanmıştır. Bu manada gözü kapalı oy vermiştir, diyoruz.» demek suretiyle tasrih eylemiştir...«Millet gözü kapalı oy vermiştir» demesi, gerek yazının son kısımlarında «vatandaş şahsiyetine sahip ol, aklını, idrakini ve vicdanını kullan, her iki taraftan teklif edilen namzetler üzerinde

gerek olmadığı, dolayısıyla milletvekili hakkındaki takibatın dönem sonuna bırakılmasına oy çokluğu ile karar vermiştir.⁶⁵⁶

Karma Komisyon Raporu, 18 Nisan 1952`de TBMM`nin 63.Birleşiminde Genel Kurul`da görüşülmüştür. Konuya ilişkin ilk söz alan DP Ankara milletvekili ve DP`nin avukatı Hamit Şevket İnce, ilgili yazıyla hem Meclisin hem de DP`nin tahkir edildiğini ısrarla vurgulamıştır.⁶⁵⁷ Sonrasında söz alan Trabzon milletvekili F. Ahmet Barutçu, “Meclisin konuyu mütalaa ederken hislerinden ari ve objektif davranması gerektiğini ortada Meclisi tahkir ve tezyif suçunun olmadığını, bir milletvekilinin tahkir edilmesinin Meclisin manevi şahsiyetinin tahkir edildiği anlamı taşımadığını” ifade etmiştir.⁶⁵⁸ Karma Komisyon başkanı R. Şevket İnce “hürriyetin bayraktarlığını yapan ve hürriyetin temini hususunda fedakârlıkları herkesçe bilinen Demokrat Partinin bir vekili olarak yasama dokunulmazlığının kaldırılmaması yönünde oy verdiğini, H. Cahit Yalçın`ın affının söz konusu olmadığını asıl meselenin, onu hâkime şimdi mi yoksa iki sene sonra mı teslim etme meselesi olduğunu, kendi fikrince biraz gecikmesinden kıyamet kopmayacağını” belirtmiştir. Tokat milletvekili ve Anayasa Komisyonu üyesi Zihni Betil, “yazının suça konu teşkil etmediğini, ortada herhangi bir suç olmadığını ve olayı objektif değerlendirmek gerektiğini⁶⁵⁹ zira Ulus gazetesi yazı işleri müdürünün açılan davada beraat ettiğini, suçu beraber işlediği iddia olunan iki şahıstan birisi, yetkili merci huzurunda muhakeme edilir, beraat eder ve karar kesinleşirse şeriki olduğu iddia edilen kimse için de suçluluk halinin söz konusu olmayacağını, kendisinin de

düşün» diye seçmenlere hitap etmesi Türk Ceza Kanununun 159. maddesinde yazılı Türklüğü tahkir ve tezyif cürmünü teşkil etmediği gibi.....”Bkz. “3/256 Numaralı Karma Komisyon Raporu” TBMM Tutanak Dergisi, C.14,D.9,B.63,18.4.1952,s.2.

⁶⁵⁶ Dunbay, **Türk Parlamento Tarihinde Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı** s.145.

⁶⁵⁷ Gözü Kapalı Oy Vermek yazısıyla DP`yi tahkir ettiği gerekçesiyle açılan davada DP`nin avukatlığını Hamit Şevket İnce üstlenmiştir.

⁶⁵⁸ TBMM Tutanak Dergisi, C.14,D.9,B.63,18.4.1952,s.442

⁶⁵⁹ Zihni Betil, “Yalçın`ın bu yazısından dolayı Ulus Gazetesi Yazı İşleri Müdürü Cemal Sağlam hakkında biri Türkiye B. M. Meclisinin manevi şahsiyetini tahkir ve tezyif etmek, diğeri Demokrat Partiye hakarete bulunmak cürmünden dolayı iki dâva açıldığını, Demokrat Partiye hakarete bulunmak cürmünden dolayı Toplu Basın Mahkemesine, Demokrat Partiyi temsilen Hâmid Şevket İnce tarafından açılan dâvanın henüz neticelenmediğini fakat T. B. M. Meclisinin manevi şahsiyetini tahkir ve tezyif etmek cürmünden dolayı Ankara 2. Ağır Ceza Mahkemesine açılan dâvanın beraat ile neticelendiğini 4 Mart 1952`de kararın temyiz edilmeksizin kesinleştiğini, bir suçu beraber işlediği iddia olunan iki şahıstan birisi, yetkili merci huzurunda muhakeme edilir, beraat eder ve beraat kararı kesinleşirse şeriki olduğu iddia edilen kimse için de suçluluk halinin asla mevzu bahis olmayacağını” belirtmiştir. Konuşmasının devamında “İkinci ağır ceza mahkemesinin, Cemal Sağlam hakkındaki dâvayı yürütürken, Ankara Hukuk Fakültesi Dekanı Profesör Faruk Erem, Profesör Bülend Nuri Esen ve Yargıtay Birinci Ceza Dairesi Başkanlığından emekli Fuad Tuğcu`yu bilirkişi olarak atadığını ve makaleyi tetkik etmelerini istediğini neticede bu üç güzide hukukçunun, ittifakla düzenledikleri bilirkişi raporunda, yazının suça konu teşkil etmediği ve yazarın cürümkâr bir maksat taşımadığı yolundaki kanaatlerini, delillerini sayarak ve kesin olarak ifade ettiklerini” söylemiştir. Bkz. TBMM Tutanak Dergisi, C.14,D.9,B.63,18.4.1952,s.445,446.

komisyonda oyunu bu yönde kullandığını” söylemiştir.⁶⁶⁰ Ancak gerek Karma Komisyon raporu gerekse yazılan yazının lehine konuşmalar, H. Cahit Yalçın'ın dokunulmazlığının kaldırılmasını engelleyememiştir. Neticede gazeteci bir milletvekili, gazetede yazmış olduğu yazıdan ötürü hem TBMM'nin manevi şahsiyatını hem de iktidar partisini tahkir ve tezyif ile suçlanmış, buna ilişkin hakkında açılan davalarda ise beraat etmiştir.⁶⁶¹

Bu hadise de H. Cahit Yalçın, Meclis kürsüsünde savunduğu düşünceleri veya söylediği sözleri gazete yazısına yansıtmamıştır. Dolayısıyla yazının yasama sorumsuzluğu korumasıyla ilgisi yoktur. Zaten oylama öncesi Mecliste yapılan görüşmelerde de böyle bir gerekçe dile getirilmemiş, yazının yasama sorumsuzluğu kapsamında olduğu ifade edilmemiştir. Ancak karar tamamen siyasi saikler ile verilmiş, muhalif ve hatta sivri dilli bir milletvekilini bertaraf etmek için yasama dokunulmazlığının kaldırılması yoluyla yargılama yapılmasının önü açılmıştır.

Buna benzer diğer bir hadise Türkiye İşçi Partisi (TİP) İstanbul milletvekili Çetin Altan'ın dokunulmazlığının kaldırılmasıdır. Çetin Altan'ın “*Bornova Savcısı Lütfen Dinleyin*” başlığı ile kaleme aldığı yazının Akşam gazetesinin 28. 9. 1966 tarihli nüshasında yayımlanması üzerine, Komünizm propagandasında bulunmak ve ifa olunan vazife dolayısıyla hakaret ve tehdit suçlarını işlemekten bahisle yasama dokunulmazlığının kaldırılması istenmiştir. Anayasa ve Adalet Komisyonlarından oluşan Karma Komisyonunda müzakere neticesinde yasama dokunulmazlığının kaldırılması gerektiğine karar verilmiştir.⁶⁶²

Çetin Altan'ın yasama dokunulmazlığına ilişkin Karma Komisyon raporu, TBMM'nin 20 Temmuz 1967'de gerçekleşen 144.Birleşiminde tartışılmış ve konuya ilişkin ilk olarak Ordu milletvekili Ferda Güley söz almıştır. “Öncelikle Komisyon raporunun Meclis İçtüzüğü'nün 178 ve 179.maddesinde öngörülen usule uygun hazırlanmadığını

⁶⁶⁰ TBMM Tutanak Dergisi, C.14,D.9,B.63,18.4.1952,s.445,446.

⁶⁶¹ Hüseyin Cahit gazetede yazılarından dolayı birçok defa dokunulmazlığının kaldırılması istemiyle Meclis gündemine gelmiştir. Bu görüşmeler aylarca sürmüş nihayetinde Hüseyin Cahit'in Meclis ve Başbakan'a yönelik hakaretlerinden dolayı milletvekili dokunulmazlığı kaldırılmıştır. Ulus gazetesinin kapatılmasından sonra Nihat Erim ile birlikte çıkardıkları Yeni Ulus ve Halkçı gazetelerindeki eleştirileri ve özellikle Yeni Ulus'ta 2 Nisan 1954'te yazdığı “İlk Kardeş Kanı” ve 26 Nisan 1954 tarihindeki “Bir Başbakan Mı Konuştu Yoksa” adlı yazılarında Başbakan Menderes'e yönelik hakaret içeren ifadeler kullandığı gerekçesiyle yargılanmış ve bu yazılar kendisinin 80 yaşında hapse girmesine sebep olmuştur. Bkz. İlyas,s.359.

⁶⁶² Bkz. İstanbul Milletvekili Çetin Altan'ın Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması Hakkında 21.7.1967 ve 242 Sayılı Karma Komisyon Raporu, s.1,2. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc050/kararmmc050/kararmc05000242.pdf, E.T.: (18/04/2021).

dile getirmiştir.⁶⁶³ Ayrıca Çetin Altan'ın kaleme aldığı yazıda beyan ettiği görüşleri Meclis kürsüsünde zaten dile getirdiğini ve sorumsuzluk kapsamında olduğunu, İzhari Komisyonun Çetin Altan'ı dinleyip sonra da bu sözlerin Meclis kürsüsünde sarf edilip edilmediğini Meclis tutanaklarından teyit etmesi gerekirken bu yola başvurmayı reddettiğini,⁶⁶⁴ daha önce A. Menderes'in de benzer bir hadise yaşadığını⁶⁶⁵ belirtmiştir.⁶⁶⁶

⁶⁶³ İçtüzüğün 179.maddeine göre Komisyonlar kendilerine gelen yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin evrakı en fazla bir ay içinde incelemek zorundadır. İçtüzüğün 178.maddesiye İzhari Komisyonun bütün evrakı inceleyip daha sonra yasama dokunulmazlığı görüşülen milletvekilinin dinlenmesi gerektiğine ilişkindir. Ferda Güley, Komisyonun ilgili raporu bir ayda değil neredeyse yedi ay sonra bir gece sabaha kadar oturarak hazırladığını, İzhari Komisyonun Ç. Altan'ı dinlemeden yasama dokunulmazlığının kaldırılması gerektiği yönünde karar aldığı bu haberi ivedilikle TRT'ye vererek kamuoyu ile paylaştığını ve eğer yasama dokunulmazlığının kaldırılması yönünde bir karar alınrsa Çetin Altan'ın Anayasa Mahkemesine başvurabileceğini ve mahkemenin de ilgili kararı, içtüzüğe uygunsuzluk yönünden iptal edebileceğini söylemiştir. Yine Komisyon üyelerinden Emin Paksüt'ün, Ç. Altan'ın yazısını okunduktan sonra ve üzerinde müzakereler yapılmaktayken yazısının suç olduğunu ve yasama dokunulmazlığının kaldırılması gerektiğini hatta hiç bir mahkemenin bu yazıdan dolayı beraat kararı veremeyeceğini, eğer verirse o halde Anayasayı değiştirmek gerekeceğini söylediğini ve bunun kabul edilemez olduğunu belirtmiştir. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C.21, D.2, T.2, B.144, 20.07.1967, s.371-374. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d02/c021/mm_02021144.pdf, (E.T.: 18/04/2021).

⁶⁶⁴ Ferda Güley bu ifadeyle Karma Komisyon başkanı Kemal Bağcıoğlu'nu kastetmiş ve onun daha önce sarf ettiği sözleri Meclis tutanaklarından aynen okumuştur: “Arkadaşlar Anayasamızın 79. maddesinde zikredilen teşriî masuniyet, yani yasama dokunulmazlığı müessesesinin zedelenmesi çok tehlikelidir. O Meclisin mensupları için bilâhare tehlikeler arz eden tabu halinde bir müessese olarak 79. madde bırakılmalı, her zaman ucundan ve kenarından tahrip edilmek suretiyle siyasi emellere alet edilmemelidir. Ben komisyonumuzda da ifade ettiğim gibi, bazı arkadaşlarımızın istikbalde, inşallah olmaz ama başlarına böyle bir şey geldiği takdirde eğer bu Meclisin bir üyesi olarak bulunursam aynı hassasiyetle onları da müdafaa edeceğimden şük ve şüpheleri olmamaları lâzım geldiğini bildirmek isterim.” F. Güley daha sonra K. Bağcıoğlu'nun, 25 Haziran 1967 tarihli Tercüman gazetesinde yayınlanan demecinden bir bölüm okumuştur. K. Bağcıoğlu verdiği demeçte şunları söylemiştir : “Kararlar, vicdan ölçüleri içinde verilmiştir. Güneş balçıkla sıvanmaz. Açıkta açığa Atatürk'ün komünist sloganlarını benimsediğini iddia edenin ve açıktan açığa orak - çekiç ile ihtilâl savunuculuğunu yapanın sonu budur.” Bu sözleri okuyan F. Güley, K. Bağcıoğlu'na şöyle söylemiştir: “Sayın arkadaşımız, nedir sonucu, nedir? Yani milletvekiline son tayin etmek komisyon başkanı olarak sizin yetkiniz içinde midir? Adaletle teslim yetkisi Yüce Heyetindir. Böyle olduğu halde Komisyon Başkanı bugünkü müzakerelerden 15 - 20 gün evvel, bir ay evvel nasıl oluyor da milletvekiline son tayin ediyor? Bunu tasvip etmeye, terviç etmeye, kabul etmeye imkân yoktur arkadaşlarımız! Ç. Altan'ın suç diye vasıflandırılan yazısı görüşülürken bu sözleri adı geçen arkadaşımızın Meclis kürsüsünde de söyleyip söylememiş olduğunu tetkik etmek Sayın Komisyon Başkanımızın herkesten fazla hem vazifesi icabı, görevi idi, hem de Sayın Çetin Altan arkadaşımıza çok daha evvel koymuş olduğu bir teşhis dolayısıyla de buna mecbur idi. Bakınız 1966 Başbakanlık bütçesi görüşülürken Adalet Partisi Grubu adına Sayın Bağcıoğlu bu kürsüye gelmiş ve demişler ki, “Çetin Altan bu kürsüde ne konuşursa onu yazar, ne yazarsa onu konuşur.” Şimdi bir yıl evvel Ç. Altan'ın böyle hareket ettiğini söyle, bunun böyle olduğunu bil, sonra bu defa önüne teşriî dokunulmazlığının kaldırılmasıyla ilgili bir dosya gelince zabitleri karıştırmaya, talep vaki olmuş olmasına rağmen, razı olma. Bu, doğru olmaz! Aynen zabitlerden alınmıştır Sayın Bağcıoğlu.” Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C.21,D.2,T.2,B.144,20.07.1967,s.380-387.

⁶⁶⁵ F. Güley, Adnan Menderes ile ilgili yaşanmış benzer bir hadiseyi şöyle naklediyor: “A.Menderes'in, İzmir'de bütün Demokrat Parti teşkilatını ilçe, il kurullarını topladığını Hükümeti, Meclisin manevi şahsiyetini tahkir eden veya o anlama gelebilecek ağır bir beyanatta bulunduğu gerekçesiyle, işin normal prosedürü gereğince Adalet Bakanlığına savcı vasıtasıyla, oradan Başbakanlığa, Başbakanlıktan Meclise geldiğini ve Meclis Karma Komisyonunun, Anayasa ve Adalet komisyonlarından mürekkep Karma Komisyonun toplanıp meseleyi tetkik ettiğini, A. Menderes'in söylediği bu sözlerinin 19.4.1947 tarihli Demokrat İzmir Gazetesiyle yine 22. 4. 1947 tarihli Demokrat İzmir ve Yeni Asır gazetelerinde

Aleyhte söz alan TİP İstanbul milletvekili M. Ali Aybar, “Karma Komisyon raporuna göre Ç. Altan’ın dokunulmazlığının Anayasa’nın 79.maddesinin 2.fikrasına göre kaldırılmak istendiğini ancak 2.fikranın uygulanabilmesi için milletvekilinin parlamenterlik vazifesiyle alakası olmayan bir suç işlemesi gerektiğini oysa Ç. Altan’ın gazete yazısında ifade ettiği düşünceleri daha önce Meclis kürsüsünde söylediğini⁶⁶⁷ dolayısıyla yasama sorumsuzluğu kapsamında değerlendirmek gerektiğini ve bundan ötürü dokunulmazlığının kaldırılamayacağını” ifade etmiştir.⁶⁶⁸

Üçüncü oturum başladıktan sonra Karma Komisyon sözcüsü Tefvik Koraltan, “sorumsuzluğun dünyanın hiçbir yerinde mutlak manasıyla anlaşılmadığını,” belirterek Metin Kıratlı,⁶⁶⁹ Ali Fuat Başgil⁶⁷⁰ ve M. Ali Aybar’ın⁶⁷¹ yasama sorumsuzluğuna ilişkin yazmış oldukları makale ve kitaplardan bölümler okumuştur.⁶⁷²

yayınlanmış ise de, kendisinin daha önce Büyük Millet Meclisi kürsüsünde, Aydın milletvekilleri seçim tutanakları vesilesiyle aynı şeyleri hatta daha şiddetli bir lisanla söylemiş olduğu Meclis zabıtları üzerinde yapılan incelemeler sonunda anlaşılmış olmasına ve Anayasanın 17. maddesinde de bir milletvekilinin ne Meclis içindeki' oy, düşünce ve demeçlerinden ne de Meclisteki oy, düşünce ve demeçleri Meclis dışında söylemek ve açığa vurmaktan sorumlu olmadığı tasrih edilmiş bulunmasına binaen Kütahya Milletvekili Adnan Menderes'in milletvekilliği dokunulmazlığının kaldırılmasına mahal görülmediğine, bir ayrışık oya karşı, çoğunlukla karar verildiğine ilişkin komisyon raporunu okumuştur. Bu hadiseyi de iki olay arasında ilgi bulunduğu için anlattığını dile getiren F. Güley, şimdiki olayın da böyle değerlendirilmesi gerektiğini yani zabıtların okunması ve ona göre karar verilmesi gerektiğini, Ç. Altan’ın şu an tasvip etmedikleri konuşmaları kürsüye her çıkışında yaptığını ancak kimsenin müdahalede bulunmadığını” ifade etmiştir. Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C.21,D.2,T.2,B.144,20.07.1967,s.380-387.

⁶⁶⁶ F. Güley, yasama sorumsuzluğunun oldukça geniş bir kavram olduğuna da değinmiş, “...bir milletvekili burada söylediklerinden, yalnız sözünden ve reyinden değil, ileriye sürdüğü düşüncelerden.. Bakınız genişliğe, yani düşüncelerden de sorumlu değil.” Sözleriyle bu hususu ifade etmeye çalışmıştır. Konuşmasının devamında, “Anayasanın 79.maddesinin birinci fıkrası gereğince, getirilen sorumsuzluğun belki o düşünce veya sözün hukuka aykırılığını bertaraf etmese bile cezalandırılmak niteliğini kesin olarak bertaraf ettiğini, bunun da tek bir cezai müeyyidesinin olduğunu” belirtmiştir. “Uygulanacak cezai müeyyidenin karşılığının Türk Ceza Kanunu olmadığını kendi içtüzükleri olduğunu, İçtüzüğün 183.maddesine göre ihtar, takbih, geçici olarak Meclisten çıkarılma cezası verilebileceğini, bundan başka hiçbir ceza verilemeyeceğini” söylemiş ve ilgili içtüzük hükümlerini tek tek okumuştur. Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C.21,D.2,T.2,B.144,20.07.1967,s.378,379.

⁶⁶⁷ M. Ali Aybar, “Anayasa metninde düşüncelerin tekrarlanması ve açığa vurulmasının söz konusu olduğunu, düşüncenin bir muhteva bir öz demek olduğunu ve bir özün tekrarının söz konusu olduğunu yoksa aynı özün başka kelimeler, başka cümlelerle tekrarlanması halinin de, maddede sözü edilen kavramın içine girdiğini yani kürsüde söylenen sözlerin aynen, kelime kelime tekrarının kast edilmediğini” belirtmiştir. Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C.21,D.2,T.2,B.144,20.07.1967,s.423.

⁶⁶⁸ M. Ali Aybar konuşmasının devamında, “Çetin Altan gibi bir muhalifin bertaraf edilmesinde, hiç şüphesiz, iktidar partisinin menfaati bulunduğunu, Hükümetin menfaati bulunduğunu Hükümet ve iktidar partisinin menfaati olan bir konuda dokunulmazlığın devre sonuna ertelenmesi gerektiği bunun Anayasa hukuku kitaplarının pek ilkel malûmatına dâhil olan bilgiler olduğunu ve yeni Anayasayla demokrasi uygulanmak isteniyorsa, bir kere evvelâ şu şekli olan kaidelere, fikirlere alışmak gerektiğini çünkü demokrasi rejiminin, bir denge rejimi olduğunu belirtmiştir. Aybar konuşmasını bitirirken şunları söylemiştir: “Kaldı ki, tekrar ediyorum ve berraklığın burada olmasını dilerim, suç işleyecektir bu kürsüden milletvekili, ona rağmen sorumsuz olacaktır ve işlediği bu suç doğrultusundaki düşüncesini dışarda açıklarsa gene sorumsuzluğu devam edecektir. Binaenaleyh, Sayın Çetin Altan'ın dokunulmazlığının kaldırılması hususundaki istem Anayasanın 79. maddesinin 1. fıkrasına tamamen aykırıdır. Yüksek Meclisimizin Anayasaya aykırı olan 'bir doğrultuda karar almayacağına inanmaktayım.” Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C.21,D.2,T.2,B.144,20.07.1967,s.422-427.

⁶⁶⁹ Koraltan, M. Kıratlı'nın doktora tezi olan kitabından sorumsuzluğa ilişkin bazı bölümler okumuştur: “Hukukta her hürriyetin bir sınırı vardır veya olmalıdır. Bilhassa müşterek hukuk kaidelerine istisna teşkil eden müesseselerin sınırları açık olarak belli olmalıdır. Cezasızlık gibi önemli bir fiili sonucu olan

Ankara milletvekili Emin Paksüt`te Komisyon kararının doğruluğu üzerinde durmuş, Anayasanın komünizmi yasakladığını ve 79.maddenin bir takım davranışlara kalkan olmak amacıyla ihdas edilmediğini belirtmiştir.⁶⁷³ Ayrıca F. Güley`in kendisi hakkında söylediği bir takım eleştirilere cevap vermiştir.⁶⁷⁴

sorumsuzluk müessesesinin gayesini izah ederken bunun Parlamento içinde millî iradenin tam bir serbestlikle ifade edilmesinin ve bunun için de milletvekillerine tam bir bağımsızlık sağlanmak istenmiş olduğunu belli etmiştik. O halde sorumsuzluğun şümülü bu gaye ile sınırlanmış olmalıdır. “Sorumsuzluktan Faydalanılmayacak Haller”, başlıklı yazısında M. Kıratlı şunları söylemiştir: 1. Parlamento içinde işlenmiş cürümler, 2. Diğer bir üyeye gazeteci veya dinleyiciye cebir ve şiddetli muameleler, 3. Bir milletvekilinin politikacılık faaliyeti ile ilgili olmakla beraber, Parlamento vazifesi icabından olmayan ve milletvekili olmayanların da yapabilecekleri politik faaliyetler ve fiiller. Ayrıca, gazetede yayımlanan yazılar, afişler, nutuklar ve işçi milletvekili bile olsa, işçiyi greve teşvik için yapılan propagandalar.” Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C.21,D.2,T.2,B.144,20.07.1967,s.420.

⁶⁷⁰Koraltan, A. Fuat Başgil`in sorumsuzluğa ilişkin yazısından bir bölüm okumuştur: “Parlamentar kürsüde ne söylerse söylesin neşri sorumsuzluk şümülüne girer. Fakat kürsüden söylediği, fakat bastırıp dağıttığı vazih kanaatleri sorumsuzluktan faydalanamaz. Milletvekili Mecliste söylediklerini dışarıda İrat ve izah ederken yeni şeyler ekler, Meclisteki demecinin hedef ve manasını değiştirirse sorumsuzluktan faydalanamaz.” Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C.21,D.2,T.2,B.144,20.07.1967,s.420.

⁶⁷¹Koraltan, M. Ali Aybar`ın asistanlığı döneminde yazmış olduğu kitabından bazı bölümler okuyarak kitapta vaaz ettiği cümleler ile Meclis kürsüsünde söylediklerinin birbiriyle çeliştiğini belirtmiştir. Aybar, kitabında yasama sorumsuzluğuna ilişkin şunları söylemiştir: ”Hiçbir mebus Meclisteki rey ve mütalâasının ve beyanatının Meclis haricinde irat ve izharından dolayı mesul değildir. Demek oluyor ki, memleketimizde teşriî masuniyetin Parlamentar vazifeye taallük eden mutlak masuniyet ismini verdiğimiz kısmı Millet Meclisi hudutlarını aşan çok şümüllü bir sahaya intikal etmiş ve mebusun Millet Meclisi haricindeki ve hukuku müşterekiyeye nazaran suç teşkil edebilecek beyanat ve mütalâasına da teşmil edilmiş bulunuyor. Hemen söyleyelim ki, mutlak masuniyet prensibinin hudutlarının bu derece genişletilmesine taraftar değiliz. Zira evvelâ mutlak masuniyet prensibinin kriteri olan Parlamentar vazife mefhumunun Millet Meclisi haricinde hudutlarını katıyetle tayin etmek güçtür. Ve neticede himayenin gayesinden uzak, şahsi bir imtiyaz şeklini alması da kuvvetle muhtemeldir. Saniyen, sırf yüksek millî menfaatleri korumak maksadıyla Millet Meclisi kürsüsünden her şeyin açıkça görüşülmesini temin eden bu müessesenin Meclis haricinde, fakat bu sefer dâhilinde olduğu gibi, zıt fikirlerin birbirini tevzin etmesiyle meydana gelen garantinin bulunmadığı hallerde de kullanılması vahim bir tehlike teşkil etmektedir. İşte bu gibi düşüncelerin tesiriyledir ki, kaideye bu kadar geniş bir hudut çizilmesine taraftar olmadım. Fikri bir misal ile açalım; Millet Meclisi kürsüsünde bir mebus samimî kanaatine uygun bulduğu her fikri müdafaa edebilir. Vele ki o fikirler, bilfarz komünizm gibi, cari olan sosyal nizamı muhalif olsunlar. Esasen bu vaziyet müessesenin ruh ve esasına uygun bulunmaktadır. Zira Mecliste aynı fikir ve kanaati taşıyan mebusların da mevcut bulunması meydana gelen cereyanı karşılayacak ve bir aksülamelin vücuda gelmesiyle Mecliste bir fikir muvazenesinin teessüsünü temin edecektir. Hâlbuki aynı mebusun fikir ve kanaatlerini Meclis haricinde, bilfarz bir amele mitinginde izhar etmesi halinde yine masun addedilmesi ise, sosyal nizamda arzu edilmeyen ahenksizlikler, kargaşalıklar doğurabilir. Çünkü bu takdirde Meclis dâhilinde söylenen sözler olduğu gibi, bunları tevzin edebilecek bir muhalefet kuvveti mevcut değildir.” Kendisine söz hakkı doğduğunu belirten M. Ali Aybar ilerleyen saatlerde tavzih amacıyla söz almış, “ eğer 30 sene evvelki durum bugün olsa yine aynı şeyleri söyleyeceğini o yazı yazıldığı zaman tek parti rejimi olduğunu, dokunulmazlık müessesesinin tek parti rejimlerinde gereği olmayan bir müessese olduğunu çünkü tek parti rejiminde Hükümetle Parlâmentonun aynı mahiyette olup birbirinin içine geçtiğini, bu itibarla Parlâmentoyu Hükümete karşı koruma diye bir keyfiyetin olmadığını, bundan dolayıdır ki, o yazıyı tek parti devri olsa yine yazacağını şimdi şartların değiştiğini, tek parti rejiminden, çok parti rejimine ve Mecliste bir de sosyalist muhalefetin bulunduğu bir devreye gelindiğini yani şartların değiştiğini ifade etmiştir. Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C.21,D.2,T.2,B.144,20.07.1967,s.443.

⁶⁷² Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C.21,D.2,T.2,B.144,20.07.1967,s.428-431.

⁶⁷³ E. Paksüt, “Türkiye`de kimseye imtiyaz tanınmadığını, milletvekillerine de imtiyaz tanınmadığını, yasama dokunulmazlıklarının serbestçe suç işlemek, vatandaşlara üstün davranışlar içinde bulunmak, hele hele komünizm propagandası yapmak için kimseye tanınmadığını, bu maddenin milletin iradesinin temsilinde belli görüşleri savunmak için tanındığını ancak bunun da sınırları olduğunu, hukukta iyi niyet kaidelerinin dışında, suiistimalleri savunan bir anlayış olmadığını, Türkiye`de milletvekilinin, rejimin

Konuşmacı olarak kürsüye çıkan Kocaeli milletvekili Nihat Erim, “Ç. Altan`ın yıllardır iktidarı çok acı ifadelerle tenkit eden yazılar yazdığını, bu acı ifadelerin suç raddesine ulaşmadığını zira ortada mahkeme tarafından verilmiş bir mahkûmiyet kararı olmadığını ve iktidarın kendisinden rahatsızlık duyduğunu dolayısıyla komisyonlarda inceleme yapılırken özellikle yasama sorumsuzluğu yönünden gereği gibi inceleme yapılmadığını verilen kararın politik olduğunu” söylemiştir.⁶⁷⁵

Ç. Altan`ın yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin Komisyon raporunun leh ve aleyhine konuşmalar uzun müddet devam etmiş, 3.Oturumda, sabah saat 3.00`te Ç. Altan söz almıştır. Dokunulmazlığının kaldırılmasına sebep gösterilen “*Bornova Savcısı Lütfen Dinleyin*” başlıklı yazısını Meclis huzurunda baştan sona okumuştur.⁶⁷⁶ Yaptığı uzun konuşmada, gazete yazısındaki ifadeleri daha önce Meclis çalışmaları sırasında söylediği ve dolayısıyla yasama sorumsuzluğu kapsamında olduğuna dair hiçbir iddia veya açıklamada bulunmamıştır. Yapılan oylama neticesinde Ç.Altan`ın dokunulmazlığı sabah 04.45`te kaldırılmıştır.⁶⁷⁷

Bu karara karşı Anayasa Mahkemesine iptal başvurusu yapılmıştır. Mahkeme dokunulmazlığın kaldırılmasını usul yönünden incelemiş ve Meclisin verdiği dokunulmazlığı kaldırılması kararını iptal etmiştir.⁶⁷⁸

Çetin Altan`ın Meclis kürsüsünde ifade ettiği düşüncelerini Meclis dışında tekrar etmiş olması yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına neden olmuştur. Bu karar da tıpkı H. Cahit Yalçın olayında olduğu gibi siyasi düşüncelerle verilmiştir. Muhalif düşünen, iktidar ile aynı görüşü paylaşmayan, aksaklık ve hataları eleştiren, düşünceleri itibarıyla tehlikeli addedilen bir milletvekilini bertaraf edebilmek için sorumsuzluk kapsamındaki sözleri kendisine karşı kullanılmış, dokunulmazlığının kaldırılması suretiyle yargılanabilmesinin önü açılmıştır.

temeline dinamit yerleştiremeyeceğini, kendilerinin buna müsaade etmeyeceğini” söylemiştir. Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C.21,D.2,T.2,B.144,20.07.1967,s.438.

⁶⁷⁴ E. Paksüt, bilhassa komisyon görüşmeleri sırasında gerçekleşen ve F. Güley tarafından kendisine atfedilen “Ç. Altan`ın yazısı üzerine müzakereler yapılmaktayken yazının suç olduğu ve yasama dokunulmazlığının kaldırılması gerektiği hatta hiç bir mahkemenin bu yazıdan dolayı beraat kararı veremeyeceğini, eğer verirse o halde Anayasayı değiştirmek gerekeceği” şeklindeki sözlerin Emin Soysal`a ait olduğunu, zabıtlarda yer aldığını belirtmiştir. Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C.21,D.2,T.2,B.144,20.07.1967,s.437.

⁶⁷⁵ Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C.21,D.2,T.2,B.144,20.07.1967,s.441,442.

⁶⁷⁶ Ç. Altan`ın ilgili yazısının tam metni için bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C.21,D.2,T.2,B.144,20.07.1967, s.458-460.

⁶⁷⁷ Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C.21,D.2,T.2,B.144,20.07.1967,s.451-464.

⁶⁷⁸ Dunbay, **Türk Parlamento Tarihinde Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı**, s.185. Ayrıca Anayasa Mahkemesinin iptal kararı için bkz.AYM, T. 2/8/1967, E. 1967/22, K. 1967/22, RG T.25.10.1967, S.12734 Sayılı Kararı. Bkz. <https://anayasa.gov.tr/media/6817/1967-22-nrm.pdf>, (E.T.: 17/05/2021).

Halbuki dokunulmazlık müessesesi, milletvekillerinin temsil görevini engelleme olmaksızın kesintisiz yerine getirebilmesini sağlamaya çalışır. Özellikle yürütme organınca tahrik edilebilecek keyfi ceza kovuşturmalarının önüne geçerek milletvekillerinin geçici süreliğine de olsa görevlerinden uzaklaştırılmasını engellemeyi amaçlar.⁶⁷⁹ Bu hadisede dokunulmazlık kurumu ihdas edilme amacına aykırı olarak kullanılmış, siyasi düşünceleri tasvip edilmeyen bir milletvekilinin Meclisten uzaklaştırılma çabalarına kalkan yapılmıştır.

3.2.2.2. Milletvekilinin Basın Açıklamaları ve Sosyal Medya Paylaşımları

Milletvekilleri zaman zaman basın toplantısı düzenleyebilir, televizyon veya radyo programları aracılığıyla görüşlerini açıklayabilirler. Bu şekilde yapılan açıklamalar hakaret veya kişilik haklarını ihlal edebilecek ifadeler içerirse ne olacaktır? İlgili konuya dair Yargıtay 4.HD kararlarına bakıldığında konunun ifade özgürlüğü ve eleştiri hakkı bağlamında değerlendirildiği görülmektedir.⁶⁸⁰

2013 yılında muhalefet partisi milletvekilinin yaptığı basın açıklamasında dönemin Başbakanı hakkında sarf ettiği sözlerden ötürü⁶⁸¹ açılan tazminat davasında ilk derece mahkemesi, “davalının yaptığı konuşma, eleştirinin objektif sınırlarını aştığı, aşağılama ve küçük düşürme niteliğine dönüştüğü, dolayısıyla eleştiri hakkının kötüye kullanıldığı” gerekçesiyle davayı kısmen kabul etmiştir. Yargıtay ise basın toplantısındaki sözlerin ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini AİHS'nin 10.maddesine ve AİHM'nin konuya ilişkin

⁶⁷⁹ Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s.283.

⁶⁸⁰ Hukuk davalarında yargılamaya hakim olan ilkelere biri de “Taraflarca Getirilme İlkesi”dir. 6110 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununun 25.maddesine göre, (1) *Kanunda öngörülen istisnalar dışında, hâkim, iki taraftan birinin söylemediği şeyi veya vakıaları kendiliğinden dikkate alamaz ve onları hatırlatabilecek davranışlarda dahi bulunamaz.*/(2) *Kanunla belirtilen durumlar dışında, hâkim, kendiliğinden delil toplayamaz.* Kanunun ilgili maddesi gereği mahkeme hakimi tarafların ortaya koyduğu deliller ve yaptıkları savunmalarla bağlıdır. Yani dava konusu olayda davalı, söylediği sözlerin ifade hürriyeti veya eleştiri sınırları içerisinde kaldığını söyleyerek savunma yaparsa hakim, olayda yasama sorumsuzluğu olup olmadığını inceleyemez bunu ancak taraflar iddia ederse inceler. Dolayısıyla Yargıtay 4.HD'nin incelediği olaylarda davalı savunmasını ifade hürriyeti ve eleştiri hakkı üzerine yaptığı için mahkeme incelemesini bu yönde yapmıştır.

⁶⁸¹ MHP milletvekili A.D, 08/03/2013 tarihinde yapılan basın toplantısında, davacı R.T.E'yi “memleketi yakıp, yıkıp, satmakla, eşkıya ile birlik olmakla, halkı koyun yerine koymakla, terör örgütünün temsilcisi ile işbirliği içinde olarak, suç işlemekle, bölücü terör örgütünün sözde Abdullah Öcalan'ın kucagina oturmakla, onunla işbirliği yapmakla, vatana ihanet etmekle, vatanın bütünlüğünü, milletin birliğini, üniter yapısını haraç mezat satmakla, uşak, aşağılık, işbirlikçi, taşeron olmakla, yabancı devletlerin Türkiye'deki sözcüsü, temsilcisi, emir eri olmakla, adam olmamakla” itham etmiş bu sözlerin kişilik haklarını ihlal edici mahiyette gerçek dışı beyanlar olduğunu belirterek davacı manevi tazminat isteminde bulunmuştur. Bkz.Yargıtay 4.HD, T. 16.12.2014,E. 2014/1689,K.2014/17271 Sayılı Kararı. <https://khyk.kazancihukuk.com/>, (E.T.12/05/2021).

kararlarına atıf yaparak incelemiş⁶⁸² ve sözlerin eleştirisi sınırları içinde kaldığına karar vermiştir.⁶⁸³

Bir başka davada, davacılar Adalet ve Kalkınma Partisi ile Başbakan R.T.E, CHP milletvekili A.E'nin, twitter hesabından yazdığı iletilerle kişilik haklarını ihlal ettiğini iddia ederek manevi tazminat isteminde bulunmuşlardır.⁶⁸⁴ Davaya konu somut olayda Yargıtay, “*davalı milletvekilinin Twitter hesabından yazdığı iletileri kendi bakış açısıyla Başbakanın icraatlarını sert biçimde eleştirme şeklinde yorumlamıştır. Davacı ve davalının her ikisinin de siyasi kişiliklerinin bulunması, yapılan açıklamaların toplumu ilgilendiren konularla ilgili olması yani kamusal ilginin bulunması nedeniyle, davacının hakkında yapılan bu sert eleştirilere katlanması gerektiği, konuşmanın tümünün eleştirisi sınırları içinde kaldığı ve davacının kişilik haklarına saldırı teşkil etmediği*” gerekçesiyle yerel mahkemenin kararını bozmuştur.⁶⁸⁵

⁶⁸² Yargıtay, “*Bir siyasetçiye yönelik eleştirilerin kabul edilebilir sınırları, özel bir şahsa yönelik eleştirisi sınırına göre daha geniştir. Bir siyasetçi, özel şahıstan farklı olarak, her sözünü ve eylemini bilerek ve kaçınılmaz bir biçimde, gazetecilerin ve halkın yakın denetimine açar; bu nedenle daha geniş bir hoşgörü göstermek zorundadır. Hiç kuşku yok ki, Sözleşme'nin 10(2). fıkrası, başkalarının, yani bütün bireylerin itibarının korunmasına imkan verir; bu koruma, siyasetçileri şahsi sıfatları dışında hareket ettikleri zaman da içine alır. Ancak bu gibi durumlarda söz konusu korumanın gerekleri, siyasi meseleleri açık biçimde tartışmanın yararıyla bağlantılı olarak tartışılmalıdır.*” gerekçesiyle kullanılan sözlerin ifade özgürlüğü kapsamında kaldığına karar vermiştir. Bkz.Yargıtay 4.HD, T. 16.12.2014,E. 2014/1689,K.2014/17271 Sayılı Kararı. <https://khyk.kazancihukuk.com/>, (E.T.12/05/2021).

⁶⁸³ “*Dava konusu basın açıklamasının bütünü, yapıldığı zaman dilimi, konuşmayı yapan ve hakkında konuşulan kişinin etkili siyasi kişilikler olması ile yukarıda açıklanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10. Maddesi ve bunun uygulamasına yönelik Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kararları gözetildiğinde açıklamaların hükümetin çözüm sürecine ilişkin eylemlerini eleştirisi sınırları içinde kaldığı, eleştirisi sınırının aşılmadığı anlaşılmaktadır.*” Kararın tam metni ve karşı oy yazısı için bkz.Yargıtay 4.HD, T. 16.12.2014,E. 2014/1689,K.2014/17271 Sayılı Kararı. <https://khyk.kazancihukuk.com/>, (E.T.12/05/2021).

⁶⁸⁴ AKP'nin 4. Olağan Kongresinin yapıldığı 30/09/2012 tarihinde, CHP milletvekili A.E, Başbakan R.T.E'nin yaptığı konuşmayı hedef alarak, Twitter hesabından “Bugün kürsüde çaresiz bir adam gördüm... Bağıra çağıra yardım isteyen bir adam... Bugün siyasetin sonuna gelmiş bir adamın çaresizce Aşık Veysel'e, Neşet Ertaş'a, Meşad'a, Barzani'ye sarıldığını gördüm... Bugün kürsüde yenilmiş bir Başbakan'ın barış için terör örgütü liderine yalvardığını gördüm... Kızmadım... Üzüldüm... 63 maddelik yol haritasında herşey olan ancak yolsuzlukla mücadele olmayan AKP yeni dönemde durmak yok yılmaya devam edecek gibi... Barzani de aynı Erdoğan gibi ikiyüzlü konuşuyor... sen önce topraklarındaki PKK kampını kapat... bugün toplanan rüşvet ordusunun kodlarını hazırladığımız raporlarda herkes görecektir... İnanmıyorum neredeyse kendini peygamber ilan etti... Allah'ın hesabıyla iktidara geldiğini söyledi... Anlattığı her bir projede bir yandaş milyarder oldu... Damat Ferit de başbakandı ve vatan hainiydi... Aşık Veysel'in en sevdiğim türküsünün rüşvet ordusunun ağzında kirlenmesi yüreğimi yaktı... Eyy Aşık Veysel, eyy Neşet Ertaş, eyy Mehmet Akif türkülerinizi, şiirlerinizi kullanan adam yetimin hakkıyla karun olmuş bir adam... 1000 yıllık tarihimizde sömürülmedik değer kalmadı... Veysel türküsünün AKP kongresinde söylendiğini duysa ne yapardı... Irak'ta 1.5 milyon Müslümanın kanını akıtan BOP'un eş başkanı ve arkasındaki rüşvet teşkilatı CHP'nin adını ağzınıza almayın.” Cümlelerini paylaşmıştır. Bkz. Yargıtay 4.HD,T.14.01.2015, E.2014/3660, K.2015/160 Sayılı Kararı. <https://khyk.kazancihukuk.com/>, (E.T.12/05/2021).

⁶⁸⁵ Yargıtay bu tarz davalarda yaptığı gibi AİHS'nin 10.maddesine ve AİHM kararlarına yer vererek aynı ifadeleri tekrarlamıştır: “Gerek Dairemizin gerekse Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin istikrar kazanmış uygulamalarında siyasetle uğraşan kişilerin kendilerine yönelik sert, ağır ve hatta incitici eleştirilere dahi katlanması gerektiği vurgulanmış ve bu durum demokratik toplum hayatının vazgeçilmez

Başka bir olayda milletvekili A.E sosyal paylaşım sitesi olan "twitter" hesabından, Başbakan R.T.E hakkında “..Yetim hakkı yiyip, aile yakınlarına menfaat sağladığı, usulsüz ihalelerle siyasi yandaşlarına menfaat sağladığı, hırsızlık yasaları çıkardığı ...” şeklinde paylaşımlarda bulunmuş, R.T.E tarafından kişilik haklarının ihlali gerekçesiyle manevi tazminat istenmiş ve dava yerel mahkemece kısmen kabul edilmiştir. Temyiz incelemesinde Yargıtay dava konusu ifadeleri bir bütün olarak incelemiş ve “siyasetçi olan taraflardan davalının davacıya yönelik, güncel konularda değerlendirmelerde bulunduğunu ve yapılan değerlendirmelerde özle biçim arasındaki dengenin bozulmadığını, söylemlerin sert eleştiri düzeyinde kaldığını” ifade etmiştir.⁶⁸⁶

Bir diğer olayda AKP Başkanı ve Başbakan olan davacı, 04.03.2009 günü Habertürk televizyon kanalında yayınlanan "Kim haklı?" programına konuk olarak katılan CHP milletvekili Şahin M'nin, dava dışı AKP Grup Başkanvekili Mustafa E. ile karşılıklı olarak konuştukları sırada kişiliğine yönelik olarak söylediği "terbiyesiz" sözünün kişilik haklarına saldırı oluşturduğunu belirterek, davalının manevi tazminat ile sorumlu tutulmasını istemiştir. Davalı ise; “2009 yılında yapılan yerel seçimden önce yayınlanan dava konusu programda, siyasi parti liderlerinin seçim konuşmalarındaki konuşma biçimlerinin (üslubun) eleştirildiğini, dava konusu sözlerin davacının kişiliğine değil, konuşma biçimine yönelik olduğunu ileri sürerek istemin reddedilmesi gerektiğini” savunmuştur. Yerel mahkemece davanın reddi kararı verilmiş ve karar davacı tarafından temyiz edilmiştir. Yargıtay ise “davalının, davacının kişiliğini hedef aldığını ve birden fazla "terbiyesiz" sözcüğünü söylemek suretiyle eleştiri sınırlarını aşarak konuştuğunu, her ne kadar taraflar siyasi kişilik olsalar da söylenen sözlerin siyasi eleştiri dışında ve davacının kişiliğine yönelik olduğunu” belirterek yerel mahkeme kararını bozmuştur.⁶⁸⁷

Benzer bir olayda, davacı Adalet Bakanı S.E, 20/11/2014 tarihinde Plan ve Bütçe Komisyonunda, son günlerde Cumhurbaşkanlığı Hizmet Binasıyla ilgili yapılan

unsurlarından biri olarak kabul edilmiştir. (Örn: A.İ.H.M: 2.daire Tuşalp-Türkiye davası) A.İ.H.M'nin anılan davada belirttiği gibi A.İ.H.S'nin 10. maddesinin sadece zararsız ve ilgilenmeye değmez olarak görülen "bilgi" ve "fikirler"e değil; aynı zamanda, rahatsız eden, şaşırta ve gücendirenlere de uygulanabileceği belirtilmiş ve bu ifadeler var olmadan "demokratik bir toplum"un sözkonusu olmayacağı ve bunların çoğulculuk, hoşgörü ve geniş fikirliliğin talepleri olduğu vurgulanmıştır. Davaya konu somut olayda; davalı CHP milletvekilinin kongrede Başbakan'ın yaptığı konuşmaya yönelik Twitter hesabından yazdığı iletilerle kendi bakış açısıyla Başbakanın icraatlarını sert biçimde eleştirdiği anlaşılmaktadır. Davacı ve davalının her ikisinin de siyasi kişiliklerinin olduğu, açıklamaların toplumu ilgilendiren konulara ilişkin bulunması nedeni ile kamusal ilginin de bulunduğu, davacının hakkında yapılan bu sert eleştirilere katlanması gerektiği, konuşmanın tümünün eleştiri sınırları içinde kaldığı ve davacının kişilik haklarına saldırı teşkil etmediği anlaşılmaktadır. Bkz. Yargıtay 4.HD, T.14.01.2015, E.2014/3660, K.2015/160 Sayılı Kararı. <https://khyk.kazancihukuk.com/>, (E.T.12/05/2021).

⁶⁸⁶ Bkz.Yargıtay 4.HD, T.11.12.2013, E.2013/1805, K.2013/19622 Sayılı Kararı, <https://khyk.kazancihukuk.com/>,(E.T.:13/05/2021).

⁶⁸⁷ Bkz. Yargıtay 4.HD, T.21.04.2011, E.2010/4439,K.2011/4467 Sayılı Kararı, <https://khyk.kazancihukuk.com/>, (E.T.:13/05/2021).

eleştirilere cevap olarak bir açıklama yapmış ve bu açıklaması üzerine davalı milletvekili L.T kendine ait twitter hesabından 21/11/2014 tarihinde; “*Ulan dangalak, bilardo masası ile 1000 odalı saray aynı mı?*” şeklinde paylaşımda bulunmuştur. S.E, kişilik haklarının zarar gördüğünden bahisle manevi zararının tazminini istemiştir. Yerel mahkemece reddedilen davada Yargıtay, “*ulan dangalak*” sözünü AİHM'nin 10.maddesi bağlamında değerlendirmiş ve “*eleştiri sınırlarının aşılarak kişilik haklarına saldırı gerçekleştirildiğini*” belirterek yerel mahkeme kararını bozmuştur.⁶⁸⁸

MHP milletvekili A.D'nin 08.03.2013 tarihinde yaptığı basın toplantısında dönemin Başbakanı R. T. E hakkında sarf ettiği sözler⁶⁸⁹ nedeniyle açılan tazminat davasında yerel mahkeme, “*eleştirinin objektif sınırları aşarak aşağılama ve küçük düşürme niteliğine dönüştüğü, dolayısıyla eleştiri hakkının kötüye kullanıldığı*” gerekçesiyle davanın kısmen kabulüne karar vermiş” ve karar temyiz edilmiştir. Yargıtay 4.Hukuk Dairesi, olayı değerlendirirken basın toplantısında söylenen sözlerin daha önce Meclis kürsüsünde söylenip söylenmediğini yani yasama sorumsuzluğu kapsamına girip girmeyeceğini irdelememiş doğrudan doğruya ifade özgürlüğü ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10.maddesi bağlamında ele almıştır.⁶⁹⁰

⁶⁸⁸ AİHM sözleşmenin 10. maddesini yorumlarken, düşünceleri açıklama özgürlüğünü sadece hoşnut edecek, kimseyi rahatsız etmeyecek ya da ilgi çekmeyecek bilgileri veya düşünceleri açıklamak demek olmadığını, bu özgürlüğün kızdırıp gücendirici, sarcısı ya da rahatsız edici bilgi ve düşünceleri de kapsadığını ve bu ilkelerin özellikle basın açısından önemli olduğu belirtilmekle birlikte, kullanılan söz ve ifadelerin yazının bütünü içindeki yerinin dikkate alınması ve karşılık olarak sarfedilen söz ve ifadeler arasındaki denge hususuna da önem atfedilmesi gerektiği belirtilmiştir. Yani davacının söz, tutum ve davranışları ile öfke ve kızgınlık yaratmış olması ve buna karşılık kullanılan söz ve düşüncelerin de belli bir denge içinde sarf edilmiş olması gerektiği vurgulanmıştır. Somut olayda; davacı eylem tarihi itibarıyla Adalet Bakanı olup, davalı da milletvekilidir. Davalının şahsi twitter hesabından, davacıya hitaben söylediği “Dangalak” sözü ile Dairemizin ve AİHM'nin ifade özgürlüğü bakımından esas aldığı kriterler göz önünde bulduğunda eleştiri sınırları aşılmış olup kişilik haklarına saldırı gerçekleşmiştir. Bkz. Yargıtay 4. HD, T.11.10.2017, E.2015/14384, K.2017/5701 Sayılı Kararı. <https://khyk.kazancihukuk.com/>, E.T.:(13/05/2021).

⁶⁸⁹ Dava dilekçesinde MHP milletvekili A.D'nin yaptığı basın toplantısında “Başbakan R.T.Erdoğan'ı memleketi yakıp, yıkıp, satmakla, eşkıya ile birlik olmakla, halkı koyun yerine koymakla, terör örgütünün temsilcisi ile işbirliği içinde olarak, suç işlemekle, bölücü terör örgütünün sözde Abdullah Öcalan'ın kucağına oturmakla, onunla işbirliği yapmakla, vatana ihanet etmekle, vatanın bütünlüğünü, milletin birliğini, üniter yapısını haraç mezat satmakla, uşak, aşağılık, işbirlikçi, taşeron olmakla, yabancı devletlerin Türkiye'deki sözcüsü, temsilcisi, emir eri olmakla, adam olmamakla” itham ettiğini ve kişilik haklarının ihlal edildiği belirtilmiştir. Bkz. Yargıtay 4.HD, T. 16.12.2014, E.2014/1689, K.2014/17271 Sayılı Kararı. <https://khyk.kazancihukuk.com/>, (E.T.:11/05/2021).

⁶⁹⁰ Yargıtay 4.HD, gerçekleşen olayı ifade özgürlüğü bağlamında tartışırken Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin ifade özgürlüğüne dair kararlarına atıfta bulunmuştur: “Taraf olduğumuz Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesinde ifade özgürlüğü; “1. Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ulusal sınırlarla kısıtlanmaksızın, bir görüşe sahip olma, haber ve düşünceleri elde etme ve bunları iletme özgürlüğünü de içerir. Bu madde Devletin radyo yayıncılığını, televizyon ve sinema işletmeciliğini izne bağlamasına engel değildir. 2. Bu özgürlükleri kullanırken ödev ve sorumluluk içinde hareket edilmesi gerektiğinden, ulusal güvenlik, ülke bütünlüğü veya kamu güvenliği, suçun veya düzensizliğin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlakın korunması, başkalarının şeref ve haklarının korunması, gizli bilgilerin açığa vurulmasının önlenmesi, yargı organının otorite ve tarafsızlığının korunması amacıyla, demokratik bir toplumda gerekli bulunan ve

Yargıtay 4.Hukuk Dairesi, “Dava konusu basın açıklamasının bütünü, yapıldığı zaman dilimi, konuşmayı yapan ve hakkında konuşulan kişinin etkili siyasi kişilikler olması ile yukarıda açıklanan AİHS`nin 10. Maddesi ve bunun uygulamasına yönelik AİHM`nin kararları gözetildiğinde açıklamaların hükümetin çözüm sürecine ilişkin eylemlerini eleştiri sınırları içinde kaldığı, eleştiri sınırının aşılmadığı” gerekçesiyle davanın tümünden reddine karar verilmesi gerektiğini belirterek yerel mahkemenin kısmen kabul kararını bozmuştur.⁶⁹¹

Milletvekillerinin, sosyal medya veya basın açıklaması yoluyla söylediği sözlerin, kişilik haklarını ihlal ettiğini iddia eden bir vekil, bakan veya başbakan, sözlerin sahibi vekil aleyhine manevi tazminat davası açabilmektedir. Yukarıdaki örnek yargı kararlarında görüldüğü üzere bu tarz davaları incelerken Yargıtay konuyu, AİHS`nin 10.maddesi ve AİHM kararları ışığında değerlendirmektedir. Bu bağlamda söylenen sözlerin tazminatı gerektirip gerektirmemesi hususuna karar verirken: Dava konusu ifadelerin bir bütün olarak değerlendirilmesi; davalı ve davacının siyasetçi olup olmaması; konuşma veya sosyal medya paylaşımı şeklinde gerçekleşen değerlendirmelerin güncel konularda olup olmaması; yapılan değerlendirmelerde öze biçim arasındaki dengenin bozulup bozulmadığı hususlarını dikkate almaktadır.

hukukun öngördüğü formalitelere, şartlara, yasaklara ve yaptırımlara tabi tutulabilir.” şeklinde tanımlanmıştır..Liegens v. AVUSTURYA, Feldek v. SLOVAKYA, Oberschlick v. AVUSTURYA davalarında siyasi kişiliklere yönelik kullanılan ifadeleri değerlendiren Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi; “ Liegens v. AVUSTURYA”(Başvuru No: 9815/82) davasında; Eski başbakan ... ile seçimlerden birinci çıkan siyasi parti başkanı arasında bir takım olayların yaşandığı, basına yansıyan bir kısım açıklamaların bulunduğu ayrıca 2. Dünya Savaşı sırasında Rusya’daki Alman hattının ötesine geçerek sivilleri katlettiği iddia olunan ilk SS Tugayında görev yapmakla suçlanan liberal parti başkanı ... ile koalisyon kurulması tartışmalarının yaşandığı bir sırada, Gazeteci olan Liegens, Profil adlı Viyana Dergisinde yayımlanan iki ayrı yazısında; o tarihte federal hükümetin Başbakanına yönelik olarak ‘En Adi Fırsatçılık(adi oportünizm)’ , ‘ahlakdışılık’ ve ‘şerefsizlik’ biçiminde ifadeler kullanmıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi; “...Sözleşme’nin 10(1). fıkrasında güvence altına alınan ifade özgürlüğünün, demokratik toplumun ana temellerinden birini ve yine bu toplumun gelişmesi ve her bireyin kendini geliştirmesi için esaslı şartlarından birini oluşturduğunu hatırlatarak; ifade özgürlüğünün, Sözleşme’nin 10(2). fıkrasının sınırları içinde, sadece lehte olan veya muhalif sayılmayan veya ilgilenmeye değmez görülen “haber” veya “fikirler” için değil, ama aynı zamanda muhalif olan, çarpıcı gelen veya rahatsız eden haberler veya fikirler için de uygulandığını. Bunun, çoğulculuğun, hoşgörünün ve açık fikirliliğin gerekleri olduğu, bunlar olmaksızın “demokratik toplum” olamayacağını (bk. Handyside kararı, parag. 49). belirtmiştir.

Bir siyasetçiye yönelik eleştirilerin kabul edilebilir sınırları, özel bir şahsa yönelik eleştiri sınırına göre daha geniştir. Bir siyasetçi, özel şahıstan farklı olarak, her sözünü ve eylemini bilerek ve kaçınılmaz bir biçimde, gazetecilerin ve halkın yakın denetimine açar; bu nedenle daha geniş bir hoşgörü göstermek zorundadır. Hiç kuşku yok ki, Sözleşme’nin 10(2). fıkrası, başkalarının, yani bütün bireylerin itibarının korunmasına imkan verir; bu koruma, siyasetçileri şahsi sıfatları dışında hareket ettikleri zaman da içine alır. Ancak bu gibi durumlarda söz konusu korumanın gerekleri, siyasi meseleleri açık biçimde tartışmanın yararıyla bağlantılı olarak tartılmalıdır.” gerekçesiyle kullanılan sözlerin ifade özgürlüğü kapsamında kaldığına karar vermiştir.” Bkz. Yargıtay 4.HD, T. 16.12.2014, E.2014/1689, K.2014/17271 Sayılı Kararı. <https://khyk.kazancihukuk.com/>, (E.T.:12/05/2021).

⁶⁹¹ Kararın tamamına ve karşı oy yazısına ulaşmak için bkz. Yargıtay 4.HD, T. 16.12.2014, E.2014/1689, K.2014/17271 Sayılı Kararı. <https://khyk.kazancihukuk.com/>, (E.T.:12/05/2021).

Bununla beraber siyasetle uğraşan kişilerin kendilerine yönelik sert, ağır ve hatta incitici eleştirilere katlanması gerektiğinin altını çizen Yargıtay “*AİHS ile güvence altına alınan ifade özgürlüğünün sadece “zararsız ve ilgilenmeye değmez olarak görülen bilgi ve fikirleri” değil aynı zamanda rahatsız eden, şaşırtan ve gücendiren ifadeleri de kapsamı gerektiğini belirterek, ifade özgürlüğü olmadan demokratik bir toplumdan söz edilemeyeceğine*” vurgu yapmıştır.⁶⁹²

Doğrudan şahsa yönelik “*terbiyesiz, dangalak*” gibi sözleri ifade özgürlüğü kapsamında görmeyen Yargıtay “*çapsız olmak, ileri derecede geri zekâlı olmak, uşak olmak, aşâğılık olmak, ipleri Obama'nın elinde Başbakan..., işi bitince tuvalete süpürülecek Başbakan...,*⁶⁹³ *işbirlikçi olmak, vatan haini olmak,*” gibi biraz daha genel ve yuvarlak sözleri eleştiri ve ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirmiştir.

⁶⁹² Benzer kararlar için bkz. Yargıtay 4.HD, 11.12.2013, E.2013/1805, K.2013/19622, Yargıtay 4.HD, 23.09.2014, E.2013/15783, K.2014/12130, Yargıtay 4.HD, Tarih.30.09.2014, E.2013/18294, K.2014/12619, Yargıtay 4. HD, T.30.09.2014, E.2013/18209, K.2014/12618 Sayılı Kararları. Bkz. <https://khyk.kazancihukuk.com/>, (E.T.12/05/2021).

⁶⁹³ Antalya Büyükşehir Belediye Başkanı M. Akaydın 19 Mayıs Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı etkinliklerinde yaptığı konuşmada, "... Ben hissetmiyorum, siz de hissetmiyorsunuz. Bizim devletimizden istediğimiz fazla bir şey değil. Biz özgürlük, barış, kardeşlik istiyoruz. Biz dostlarımızla, komşularımızla dost olarak yaşamak istiyoruz. Atatürk'ün söylediği gibi 'Yurtta sulh cihanda sulh' istiyoruz. Komşularımızla kavga istemiyoruz. Biz bu ülkenin ufkunda şanlı bayrağımızdan başka ortak bayrak istemiyoruz. Biz ipleri Obama'nın elinde Başbakan istemiyoruz. Biz işi bitince tuvalete süpürülecek Başbakan da istemiyoruz. Biz adam gibi adam istiyoruz, adam gibi adam. Biz Kandil'den İmralı'dan yönetilen bir vatan da istemiyoruz. Çok mu istiyoruz. Biz aydınlarımıza, komutanlarımıza, gazetecilerimize, Silivri'ye, Hasdal'a, Sincan'a özgürlük istiyoruz. Çok mu istiyoruz. İşte bunun gereğini yapacak olan bu meydana toplanmış olan Antalya halkı, Kuvayı Milliyeci Türk vatandaşlarıdır. Ne mutlu Türküm diyene. Ne mutlu Antalyalılara, ne mutlu Türk bayrağı gölgesinde yaşamak isteyen her türlü Türk vatandaşına. Azim ve irademizi zorlamasınlar, 19 Mayıs 1919'da olduğu gibi bir 19 Mayıs daha gelir, gerekirse Antalya Limanı'ndan da Anadolu topraklarına çıkarız." Sözlerini sarf etmiştir. Başbakan R.T.E, söylenen sözlerin kişilik haklarını ihlal ettiğini belirterek manevi tazminat isteminde bulunmuş yerel mahkeme davanın kısmen kabulüne karar vermiştir. Yargıtay yerel mahkeme kararını davalı lehine bozduğu kararında şu gerekçelere yer vermiştir: “Gerek Dairemizin gerekse Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin istikrar kazanmış uygulamalarında siyasetle uğraşan kişilerin kendilerine yönelik sert, ağır ve hatta incitici eleştirilere dahi katlanması gerektiği vurgulanmış ve bu durum demokratik toplum hayatının vazgeçilmez unsurlarından biri olarak kabul edilmiştir. (Örn: A.İ.H.M: 2.daire Tuşalp-Türkiye davası) A.İ.H.M'nin anılan davada belirttiği gibi A.İ.H.S'nin 10. maddesinin sadece zararsız ve ilgilenmeye değmez olarak görülen "bilgi" ve "fikirlere" değil; aynı zamanda, rahatsız eden, şaşırtan ve gücendirenlere de uygulanabileceği belirtilmiş ve bu ifadeler var olmadan "demokratik bir toplum"un sözkonusu olmayacağı ve bunların çoğulculuk, hoşgörü ve geniş fikirliliğin talepleri olduğu vurgulanmıştır. Davaya konu bir başka somut olayda; davalı Antalya Büyükşehir Belediye Başkanı'ya 19/05/2013 tarihli konuşmasında, kendi bakış açısıyla Başbakanın icraatlarını sert biçimde eleştirmiştir. Davacı ve davalının her ikisinin de siyasi kişiliklerinin olduğu, açıklamaların toplumu ilgilendiren konulara ilişkin bulunması nedeni ile kamusal ilginin de bulunduğu, davacının hakkında yapılan bu sert eleştirilere katlanması gerektiği, konuşmanın tümünün eleştiri sınırları içinde kaldığı ve davacının kişilik haklarına saldırı teşkil etmediği anlaşılmaktadır.” Kararın tam metni ve karşı oy yazısı için bkz. Yargıtay 4.HD, T.26.11.2014, E.2014/2274, K.2014/16107 Sayılı Kararı. Bkz. <https://khyk.kazancihukuk.com/>, (E.T.12/05/2021).

3.2.2.3. Genel Kurulun Kararıyla Meclis Dışında Tekrarın Yasaklanması

Bir diğer tartışma konusu olan Meclis Başkanlık Divanının kısıtlayıcı yetkisi de⁶⁹⁴ 1982 Anayasası ile sorumsuzluk kurumuna girmiştir. Milletvekilinin, meclis çalışmalarındaki oy, söz ve düşüncelerini Meclis dışında tekrar etmesi sorumsuzluk kapsamındadır⁶⁹⁵ ancak o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Genel Kurul tarafından aksine bir karar alınmışsa sorumsuzluk söz konusu olmayacaktır. Yani bir milletvekili Meclis kürsüsünde konuşma yaptıktan sonra, Başkanlık Divanının teklifi üzerine Genel Kurul, konuşmanın dışarıda tekrarının yasaklanması yönünde karar alabilir. Bu durumda ilgili milletvekili o sözleri Meclis dışında tekrar edemeyecek, tekrarı halinde sorumsuzluktan yararlanamayacaktır.⁶⁹⁶ Ancak sözlerin Meclis dışında tekrarının engellenmesine yönelik kararın, Genel Kurulda alınabilmesi için “o oturumdaki” Başkanlık Divanının teklifte bulunması gerekir. Zira sorumsuzluk metninde bu ifade açık olarak zikredilmiştir. Sözlerin dışarıda tekrarına ilişkin yasaklama kararının bir başka oturumdaki Başkanlık Divanınca alınmış olması durumunda sorumluluk söz konusu olmayacaktır.⁶⁹⁷

Böyle bir hadise, 1988 yılında gerçekleşmiştir. TBMM'nin 19 Ocak 1988'de ki 10.Birleşiminde, İstanbul Milletvekili M. Ali Eren Meclis Genel Kurulunda bir konuşma yapmıştır.⁶⁹⁸ Konuşmasına getirilen tenkitler üzerine 20.01.1988'de

⁶⁹⁴ Sevinç, s.44.

⁶⁹⁵ Yargıtay 8. Ceza Dairesi bir kararında bunu şöyle ifade etmiştir: “Anayasanın bu hükmüne göre oy, söz ve düşüncelerin yasama göreviyle doğrudan irtibatlı olması mutlak bir zorunluluk olmayıp, milletvekillerinin Mecliste ve Meclis çalışmaları kapsamında dile getirdikleri ve bu hususta Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclis tarafından alınan bir kararla yasaklanmamış olmak kaydıyla, Meclis dışında da tekrarladıkları her türlü söz ve düşünce açıklamalarının yasama görevi ile irtibatlı olduğunun kabulü gerekmektedir. Milletvekilinin ifade faaliyetinin etkisini pekiştirmek amacıyla bu güvencenin sadece Meclis içinde değil Meclis dışında da geçerli olması kabul edilmiştir. Bu nedenle Meclis içi konuşmaların Meclis dışında açığa vurulması "parlamentarizm" ve "sorumsuzluk" kurumlarının doğal bir uzantısıdır.” Bkz. Yargıtay 8.CD, T.27.01.2020, E.2019/11168, K.2020/1011 Sayılı Kararı. <https://khyk.kazancihukuk.com/>, (E.T.12/05/2021).

⁶⁹⁶ Keskinsoy, s.54.

⁶⁹⁷ Keskinsoy, s.60.

⁶⁹⁸ TBMM'nin 19 Ocak 1988'de ki 10.Birleşiminde, İstanbul Milletvekili M. Ali Eren'in, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da meydana gelen olaylar ile bunların nedenlerinin Parlamento tarafından bütün yönleriyle ele alınarak tartışılması ve gerçekçi çözüm yolları bulunmasının gereği konusunda gündem dışı bir konuşma yapmıştır: “Sayın Başkan, değerli milletvekili arkadaşlarım; bu ülkenin hiçbir sorunu tabu değildir, her sorunu Yüce Mecliste tartışılmalıdır,” şeklinde başladığı konuşmasına ulusal bazı sorunların tartışılması gerektiğini ve tabu kabul edilip tartışılmayan konulardan birinin de Kürt sorunu olduğunu belirterek bölgede yaşananlardan bahsetmiştir. Konuşmanın tam metni için bkz. T.B.M.M. Tutanak Dergisi, C.1,D.18,T.1,B.10,19/01/1988,s.451-454. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c001/tbmm18001010.pdf>, (E.T.: 05/04/2021).

gerçekleşen 11.Birleşimde tekrar söz almış ve eleştirilere cevap vermiştir.⁶⁹⁹ Bir önceki birleşimde yaptığı konuşmanın Meclis dışında tekrar edilmemesi yönündeki Başkanlık Divanının teklifi ise Meclisin 12.Birleşiminde yapılmış ve oylanarak kabul edilmiştir.⁷⁰⁰ Üstelik teklif “o oturumdaki Başkanlık Divanınca” yapılmamıştır. İzmir milletvekili K. Kemal Anadol, konuşmasında bu duruma ısrarla vurgu yaparak⁷⁰¹ uygulamanın Anayasa, içtüzük ve usule aykırı olduğunu belirtmiştir.

⁶⁹⁹ İstanbul milletvekili M.Ali Eren'in, tenkitlere karşı şunları söylemiştir: “Önce şunu, birlikte tespit etmeliyiz. Bu kürsü, her türdü kayıtlamalardan ve kısıtlamalardan uzak bir biçimde, her düşüncenin ve her inancın dile getirilebileceği yüce bir millet kürsüsüdür. Çünkü gündem dışı konuşmamda, ülkemizin bazı acı gerçeklerini dile getirmek istedim. Bu kürsü bunun için vardır. Benim bu amaçla yaptığım konuşmayı, tamamen benim düşüncelerim dışında, çarpıtılmak hakkı kimsede yoktur, kimseye verilemez. Hepimiz, Türkiye'nin, bütünlük ve bölünmezlik anlayışı içinde sorunlarını çözebileceğine inanıyoruz; hepimiz bunu gerçekleştirmeye çalışıyoruz. İnsanların kardeşliğine, tüm ulusun kaderde ve kıvançta ortaklığına inanarak mücadelemizi sürdüreceğiz. Türkiye'nin sorunlarını ve insanlarımızın çilelerini, demokratik rejime, insan haklarına, hür düşünceye ve ulusal bütünlüğe tam bir saygı içinde; ama tüm çıplaklığıyla dile getirmekten geri kalmaksızın çözüme kavuşturacağız. Konuşmamın bu temel anlayış içinde değerlendirilmesini bilgilerinize sunuyorum.” Bkz. TBMM Tutanak Dergisi, C.1,D.18,T.1,B.11,O.1,20/01/1988,s.473,474.

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c001/tbmm18001011.pdf>, (E.T.: 06/04/2021).

⁷⁰⁰ İstanbul Milletvekili M. Ali Eren'in gündem dışı konuşması nedeniyle, 19.1.1988 tarihli 10 uncu Birleşim Oturum Başkanlık Divanı ile Sivas Milletvekili Mehmet Mükerrerem Taşçıoğlu ve arkadaşlarının, Anayasanın 83. maddesinin işletilmesine ilişkin önerileri: “Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına İstanbul Milletvekili Mehmet Ali Eren, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 19 Ocak 1988 Salı günü birleşiminde yapmış olduğu gündem dışı konuşmada, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının başlangıç kısmında yer alan temel ilkelere, yine Anayasanın Devletin bütünlüğü, resmî dili, bayrağı, millî marşı ve başkenti» başlıklı 3. maddesine, «Değiştirilemeyecek hükümler» başlıklı 4. Maddesine, «Devletin temel amaç ve görevleri» başlıklı 5. maddesine, «Egemenlik» başlıklı 6. maddesine, Kanun önünde eşitlik» başlıklı 10. maddesine, «Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmaması» başlıklı 14. maddesine aykırı davranarak Anayasayı ihlal etmiştir. Söz konusu milletvekili, 20 Ocak 1988 tarihli Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda, bir önceki günkü konuşmaları tazvih amacıyla gündem dışı yaptığı konuşmada da Aynı tavrını sürdürerek Anayasa suçu işlemeye devam etmiştir. Anayasanın 83. maddesi gereğince, İstanbul Milletvekili Mehmet Ali Eren'in Meclis kürsüsünden yapmış olduğu ve anayasal suç sayılan bu konuşmaların Meclis dışında tekrarlanmaması ve açığa vurulmaması için Genel Kurulda oylama yapılmasını arz ve teklif ederiz.” Bkz. TBMM Tutanak Dergisi, C.1,D.18,T.1,B.12,21/01/1988, s.519,520. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c001/tbmm18001012.pdf>, (E.T.: 05/04/2021).

⁷⁰¹ “K. Kemal Anadol, Başkanlık Divanının yetkisi ve usule ilişkin şunları söylemiştir: “Başkanlık Divanının, Anayasanın 83 üncü maddesine göre yaptığı işlemin yanlış olduğunu arz etmeye çalışıyorum. Anayasanın 83 üncü maddesi, «Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, “o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça...” demektedir. Yani, o oturumdaki Başkanlık Divanı; aynı Başkanlık Divanı değil, o oturumdaki Başkanlık Divanı. Aynı Başkanlık Divanı demiyor; Anayasanın lafzıma dikkat edelim. Hem tecrübeli bir politikacı, hem de hukukçu olarak söylüyorum; «aynı Başkanlık Divanı» demiyor, «o oturumdaki Başkanlık Divanı» diyor; ayrıca Meclisçe başka bir karar alınmadıkça... diyor. Yani!', o Başkanlık Divanının kararı, Meclisin kararına bağlıdır. Meclisin kararı olmadıkça, tek başına hüküm ifade etmez, 83. maddeye göre. Dolayısıyla, Başkanlık Divanının, kendi arasında toplanarak, hem de o oturumda toplanması gereken Başkanlık Divanının, o oturumda karar alması gereken Başkanlık Divanının bir başka oturumda, aynı Başkanlık Divanı olduğu için 'bu kararı alıp, «Meclisçe aksine kanar alınmadıkça» hükmüme rağmen, Meclisin müzakeresine sunmadan, lehte aleyhte kimseye söz vermeden oylaması, Anayasaya aykırıdır, İchtüzüğe aykırıdır, usule aykırıdır.” Bkz. TBMM Tutanak Dergisi, C.1,D.18,T.1,B.12,O.2,21/01/1988, s.527,528. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c001/tbmm18001012.pdf>, (E.T.: 05/04/2021).

İlgili düzenlemeyle amaçlanan bazı düşüncelerin, bir takım gerekçelerle Meclis dışında tekrarının önlenmesiye; örneğin M. Ali Eren olayında olduğu gibi, 19 Ocak'ta gerçekleşen konuşmanın metni 20 Ocak tarihli gazetede neşredildikten sonra böyle bir karar alınmış ise, artık hiçbir anlam ifade etmeyecektir. Çünkü konuşmayı veya milletvekilinin düşüncelerini kamuoyu zaten öğrenmiş olacaktır.⁷⁰²

Meclis kürsüsünde yapılan bir konuşmanın Meclis dışında tekrarına ilişkin kısıtlama kararı, sorumsuzluk kurumunun amacıyla da bağdaşmamaktadır. Çünkü kurumun amacı yalnızca milletvekilinin, baskı altında kalmadan yasama faaliyetini yürütmesi değil aynı zamanda bunların kamuoyu ile paylaşılmasını sağlamaktır.⁷⁰³ Aslında bu yetki Meclis Başkanlık Divanında olduğu için iktidar partisince suiistimal edilme tehlikesi de bulunmaktadır.⁷⁰⁴ Şöyle ki Başkanlık Divanında çoğunluğa sahip iktidar partisi üyeleri, kendilerinin veya yürüttükleri siyasetin aleyhine eleştiri yapan milletvekilinin ilgili eleştirileri dışarıda tekrar etmesinin önüne geçmek amacıyla Genel Kurula teklif verebilir ve sahip oldukları Meclis çoğunluğu sayesinde teklifin kabulünü rahatlıkla sağlayabilirler. Böylece demokrasiye aykırı olarak, muhalefetin ve muhalefetin temsil ettiği iradenin sesi duyulmayacağı için⁷⁰⁵ yasama sorumsuzluğu anlam ve amacını yitirecektir. Nitekim İzmir milletvekili K. Kemal Anadol ve Zonguldak milletvekili Köksal Toptan, 21 Ocak günü Meclisin 12.Birleşiminde yaptığı konuşmada bu hususa değinmiş, Anayasanın 83.maddesindeki kısıtlamanın milli iradenin Meclis kürsüsüne yansımaya engel olacağını ve yasama sorumsuzluğu kurumunun anlamını yitireceğini ifade etmişlerdir.⁷⁰⁶

⁷⁰² Akyürek,s.66.

⁷⁰³ Teziç,s.451; Yargıtay 4.HD, verdiği bir kararında “TBMM. üyesi temsilcinin, meclis çalışmaları sırasındaki tutumu, yani verdiği oy ve sözlerin meclis dışında tekrarlanmasının, temsilcilik fonksiyonunun doğal bir sonucu olduğunu ve meclis içi faaliyetini seçmenlerine duyurması gerektiğini o nedenle sorumsuz tutulduğunu” belirtmiştir. Bkz. Yargıtay 4.HD,T.: 11/12/1978, E.: 1978/97, K.: 1978/13985 Sayılı Kararı, bkz. <https://www.kazancihukuk.com/>, (E.T.: 09/04/2021).

⁷⁰⁴ Tanör/Yüzbaşıoğlu, uygulamada çoğunlukla muhalefet aleyhine işleyecek bu düzenlemeyle, 1982 Anayasasının, yasama sorumsuzluğunu bir miktar nispileştirdiğini belirtmektedir.Bkz. Tanör/Tüzbaşıoğlu,s.264.

⁷⁰⁵ Keskinsoy, s.59.

⁷⁰⁶ M.Ali Eren'in 19.Birleşimde yaptığı konuşmanın Meclis dışında tekrarına ilişkin yasaklama kararı oya sunulmuş ve kabul edilmiştir. Ancak uygulamanın usule uygun yapılmadığı gerekçesiyle söz alan Zonguldak milletvekili Köksal Toptan, hem uygulamayı eleştirmiş hem de Meclis çoğunluğuna sahip bir partinin ilgili hükmü kendi lehine kullanabileceğine dikkat çekmiştir. Konuşmasına devamla şunları söylemiştir: “...Değerli arkadaşlarım, Anayasanın çok ender müracaat edilen, hatta temenni ederiz ki, bundan sonra hiç müracaat edilmemesi lâzım gelen bir maddesi hakkında Genel Kurul bir karar vermiştir. Biz, bu maddenin işletilmemesi, bundan sonara işletmemesi gerektiği kanaatindeyiz. Bunu söylerken, bütün milletvekili arkadaşlarımın, bu kürsüyü kullandığı zaman, Anayasanın taşıdığı hükümlere, Cumhuriyetin temel niteliklerine riayet etmesi lazım geldiğimi de söylüyorum; ama Sayın 'Başkanın bugün yaptığı gibi, burada güçlü olan bir siyasi partinin getirdiği her teklife bu hükmü işletmeye kalkarsanız, o zaman, bu Meclisin, Türkiye Büyük Millet Meclisi olma gibi büyük ve üstün vasfı

Akyürek, Anayasanın 83.maddesinde ifade edildiği şekliyle “o oturumdaki Başkanlık Divanının” kısıtlama yetkisinin yalnızca Meclis kürsüsünde yapılan konuşmaları ve ileri sürülen düşünceleri kapsadığını, zira Meclis bünyesinde kurulan komisyonlarda veya Meclis salonlarında Başkanlık Divanı bulunmadığını, Başkanlık Divanının sadece Meclis Genel Kurulunda toplandığını belirtmiştir.⁷⁰⁷

1961 Anayasasında yer almadığı halde bir takım çekincelerle 1982 Anayasasının 83.maddesine eklenen bu yetkinin kullanımına ilişkin ölçüt ve sınırlar da belli değildir. Diğer bir ifadeyle, Meclis kürsüsünde konuşma yapan milletvekilinin, konuşma içeriğinin Meclis dışında tekrarlanmamasını gerektirecek kriterin ne olduğu veya konuşma içeriğinin sakıncalı olduğuna dair kararın neye dayanarak nasıl verileceği belirsizdir. Zira ne Anayasada ne de Meclis İktüzüğünde buna ilişkin bir düzenleme bulunmaktadır.⁷⁰⁸ Dolayısıyla, milletvekilinin sözlerini sakıncalı değerlendiren Başkanlık Divanı, tamamen subjektif iradesiyle hareket edecek ve kendini yargı organının yerine koyarak,⁷⁰⁹ konuşma içeriğinin Anayasa veya kanuna aykırı olduğu

zedelenir. Bundan endişe ediyoruz...” Köksal Toptan`dan sonra söz alan İzmir milletvekili K. Kemal Anadol`da aynı konulara değinmiş usul hatasına ilişkin sözlerinin ardından devamla şunları söylemiştir: “...bugün ben bu kürsüden konuşuyorum, sizler beğenmiyorsunuz, doğal. Sizlerden birisi konuşunca, benim parti programıma uymayan düşünceleri dile getirirse ben de beğenmeyeceğim, bu da doğal bir şey, demokrasinin gereği; ama Sayın Köksal Toptan'a yürekten katılıyorum. Buradaki Başkanlık Divanı, konuşulan bazı hatırlarım beğenmediği konuşmaları için, bu tür kararlar almaya başlarsa, bırakınız dünkü olayı, yarınki olaylara bakınız... Yani, o zaman, milletvekilinin dokunulmazlığının anlamı kalıyor mu? O zaman, milletvekilinin kürsü masuniyetinin, milletvekilinin en büyük zırlı olan dokunulmazlığın bir anlamı kalıyor mu? ...Eğer, bir milletvekili, bu kürsüde kendi özgür iradesiyle, milletin bir temsilcisi olarak söylediklerini, seçim bölgesinde veya Türkiye'nin herhangi bir ilinde söyleyemezse, milletvekilliğinin anlamı kalmaz. Bu, milletvekilli üzerinde milletvekilliği faaliyetini yapmasını engelleyen baskıdır. Bugün bir başka milletvekiline, yarın size, diğer gün başkasına olabilir, önemli olan, bu kutsal çatının, Cumhuriyet devam ettiği sürece devam etmesidir, millî iradenin buraya yansımalarıdır...” Bkz. TBMM Tutanak Dergisi, C.1,D.18,T.1,B.12,O.2,3,21/01/1988, s.525-530. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c001/tbmm18001012.pdf>, (E.T.: 05/04/2021).

⁷⁰⁷ Akyürek, s.68.

⁷⁰⁸ TBMM İktüzüğünün 70,71 ve 72.maddelerinde düzenlenen kapalı oturumların, Başkanlık Divanının kısıtlama yetkisiyle ilgisi bulunmamaktadır. Bir konuya ilişkin kapalı oturum yapılabilmesi için, bir siyasi parti grubunun ya da yirmi milletvekilinin kapalı oturum önergesi vermek süratiyle yazılı istemde bulunması gerekir. Kapalı oturum önergesi verince, kapalı oturumda bulunabilecekler dışındaki herkes toplantı salonundan çıkarılır ve kapalı oturum önergesinin gerekçesi dinlenir. Genel Kurul, kapalı oturum yapılıp yapılmayacağına işaret oyuyla karar verir. Kapalı oturumdaki görüşmeler hakkında oturumda bulunanlar ve bulunma hakkına sahip olanlar hiçbir açıklama yapamaz, bunlar Devlet sırrı olarak saklanır.

⁷⁰⁹ K.Kemal Anadol, 12.Birleşimde, Başkanlık Divanının önergesini değerlendirirken, “Ne ceza hukukumuzda ne de Anayasa hukukumuzda «Anayasa suçu» diye tarif edilen bir suçun tanımlanmadığını, «Anayasayı ihlal, Anayasayı ihlale teşebbüs» gibi çeşitli suçların tanımlandığını ancak Anayasa suçu diye, mevzuatımızda bir suç olmadığını” söylemiştir. Konuşmasının devamında “suç olduğu iddia edilen eylemle ilgili araştırma ve karar verme yetkisinin mahkemelerde olduğun ve o Başkanlık Divanının, yargı organının yerine geçerek “Anayasa suçu” gibi, hukukumuzda olmayan bir suç ihdas edip, ona göre karar alarak, oylatma yapmasının milletvekilinin milletvekilliği hakkını ortadan kaldıran bir tasarruf olduğunu ve böyle bir hatanın telafisinin mümkün olmadığını” ifade etmiştir. Bkz. TBMM Tutanak Dergisi, C.1,D.18,T.1,B.12,O.,3,21/01/1988, s.529,530.

kanaatine ulaşabilecektir. Neticede Genel Kurulda yapılan oylamada Meclis çoğunluğuna sahip iktidar partisi milletvekilleri istedikleri yönde karar alarak konuşmaların Meclis dışında tekrarına engel olabilecektir.

3.2.3. Konu (Açıklama Şekli) Yönünden

3.2.3.1. Meclis Çalışmalarının İçerik Olarak Sınırları

Yasama sorumsuzluğunun kapsamına giren fiiller belirlenirken, bunların ölçütü yine parlamenter fonksiyon yani Meclis çalışmaları olacak, dolayısıyla Meclis çalışmalarıyla alakalı oy, söz ve düşünceler bu kapsamda kabul edilecektir.⁷¹⁰ Can ve Aktaş,” Anayasa'nın 83.maddesinin 1.fikrasında iki farklı ifadenin bulunduğunu, bunlardan ilkinin “Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden” diğerininse “Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden” ifadeleri olduğunu, bunun da iki farklı hukuki duruma işaret ettiğini” belirtmektedir. Bu bağlamda, gerek oylar gerekse söz ve düşünceler yönünden sağlanan güvencenin geniş kapsamlı anlaşılması gerekmektedir. Özellikle düşünce ifadesi kavramını geniş bir yelpazede değerlendirmek doğru olacaktır. Zira ifadeler olgu, bilgi, düşünce veya kanaat içerebildikleri gibi sözlü, yazılı veya ima yoluyla zımni de olabilir. Hatta alkışlama, imzalama veya mesaj değeri bulunan bir ifade biçiminde de kullanılabilir.⁷¹¹

Yasama fonksiyonu gereği söylenen sözlerin konuşmak suretiyle, oy kullanımının⁷¹² da oylama gerektiren bir işlem neticesi ortaya çıkacağı muhakkaktır. Ancak burada asıl üzerinde durulması gereken, düşüncenin açıklanma veya ifade edilme biçimidir. Düşünce tezahürünün en basit şekli muhakkak ki konuşma biçiminde olmalıdır.

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c001/tbmm18001012.pdf>, (E.T.: 05/04/2021).

⁷¹⁰ Teziç,s.452.

⁷¹¹ Can/Aktaş,s.76.

⁷¹² İba, Parlamentoda gerçekleşen oylamaları en azından teorik açıdan genel iradenin fotoğrafının alındığı enstantaneler olarak değerlendirmektedir. TBMM'de gerçekleşen oylama türleri şunlardır: 1)İşaretle Oylama (Rey-i İşari): Üyelerin el kaldırması, gerek görüldüğünde ayağa kalkmaları, beş üyenin ayağa kalkarak önermesi durumunda ise salonda olumlu ve olumsuz oy verenlerin ikiye bölünerek sayılmaları şeklinde olmaktadır. Başkan kâtip üyelerin oylama sonucuyla ilgili olarak anlaşamamaları halinde işaretle oylamanın elektronik cihazla yapılması yoluna da gidebilir. Elektronik oylamada sadece sonuçlar ve oy dağılımı görülür, kimin ne yönde oy kullandığı görülmez. 2)Açık Oylama(Tayin-i Esami): Üzerinde milletvekillerinin ad, soyad, seçim çevreleri ve oyunun yönünün yazılı olduğu pusulaların oy kutusuna atılması, elektronik oylama cihazının çalıştırılması veya ad defterinden adı okunan milletvekilinin ayağa kalkarak kabul, çekimser veya ret sözcüklerinden birini söylemesi ve böylece açıkladığı oyun kâtip üyelerce kaydedilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. 3)Gizli Oylama(Reyi Hafî): Bu oylama şeklinde milletvekillerine kırmızı, beyaz ve yeşil renkli üç adet yuvarlak verilir. Kırmızı yuvarlak olumsuz, beyaz yuvarlak olumlu ve yeşil yuvarlak çekimser anlamına gelir. Milletvekili üç yuvarlakta birini zarf içerisine koyar ve özel kabinde hazırlanmış bulunan kutuya atar, kullanmadığı diğer iki yuvarlağı da kabin içerisinde belirtilen yere bırakır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İba, **Parlamento Hukuku**, 7.B.,s.122-124.

Milletvekili düşüncesini cümlelere dökebilir veya farklı yöntemlerle anlatmaya çalışabilir ki bu da Can ve Aktaş'ın ifade ettiği iki farklı hukuki durumun, “Meclis’te ileri sürülen düşünceler” kısmına karşılık gelecektir. Örneğin, o gün bir kanun tasarısı görüşülecekse, iktidar partisinin milletvekili kürsüye çıktığı anda muhalefet partisi milletvekilleri yanlarındaki dövizleri kaldırabilir⁷¹³ veya pankart açabilirler⁷¹⁴ veya kadına şiddeti kınamak veya protesto etmek için kadın vekiller dayak yemiş imajı veren bir makyaj yaparak elleri, kolları sargılı halde yahut belli bir renk kıyafet giyerek, eşarp, fular takarak⁷¹⁵ Meclis Genel Kuruluna katılabilirler ya da Meclis kürsüsünde söylediği sözlerden dolayı bir milletvekilinin yasama dokunulmazlığının kaldırılması söz konusuysa, komisyon raporunun görüşüleceği birleşime bazı vekiller ağızları siyah bantla kapatılmış halde iştirak edebilir ve bu şekilde ifade özgürlüğünün olmadığı mesajını verebilirler.

Milletvekilleri tepkilerini toplu gösterebileceği gibi bireysel olarak da gösterebilir. Bu tepki bir konuya dikkat çekme amacı taşıyan objelerin kürsüye getirilmesi veya üzeri yazılı tişörtler ile kürsüye gelme şeklinde olabilir. Bu tarz eylemlere TBMM'nin 24.döneminde sıklıkla rastlanmıştır. Mesela, CHP Artvin Milletvekili Uğur Bayraktutan, kürsüde konuşma yaparken, hükümete eleştirilerde bulunduktan sonra Genel Kurul'da Türk Bayrağı açmış, CHP Antalya Milletvekili Yıldırım Sapan, çek mağdurlarına dikkat çekmek amacıyla, birbirine iliştilmiş çok sayıda çekle birlikte kürsüye çıkmıştır. CHP Malatya Milletvekili Veli Ağbaba ise Taksimde gerçekleşen Gezi olaylarında biber gazına maruz kaldığı için “gaz maskesi direniş seti“ ile kürsüye çıkmıştır.⁷¹⁶ Verilen örnekleri artırmak mümkündür, zira düşünce ifade edilirken yapılan eylemler, sözlerden daha etkili olabilmektedir. Dolayısıyla TBMM'nin geçmişinde bu tarz eylemlere sıklıkla rastlandığını ve düşüncenin ifadesi şeklinde kabul edilen bu eylemlere karşı her ne kadar Meclis işleyişini aksattığı ve kürsü adabına

⁷¹³ 23 Mart 2021'de CHP'li kadın milletvekilleri, Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden ayrılmasına tepki göstermek amacıyla ellerindeki “İstanbul Sözleşmesi Yaşatır” dövizleriyle Meclis kürsüsünde protesto gerçekleştirmişlerdir. Bkz. “CHP’li kadın vekillerden Meclis’te İstanbul Sözleşmesi protestosu,” **Sözcü Gazetesi**,23.03.2021. Bkz. <https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/chpli-kadin-vekillerden-mecliste-istanbul-sozlesmesi-protestosu-6331252/>, (E.T.: 25/04/2021).

⁷¹⁴ Güveyi,s.311.

⁷¹⁵ İlk kez Şili’de gerçekleştirilen ve kadına yönelik şiddete karşı protesto amacıyla tüm dünyaya yayılan ancak Türkiye’de polis müdahalesiyle engellenen “Las Tesis’in sloganı” Meclis’te İçişleri Bakanı Süleyman Soylu’nun karşısında seslendirildi. CHP’li kadın vekiller, boyunlarında kadın hareketini simgeleyen mor renkli eşarplarıyla sıralara vurarak Las Tesis dansındaki tempoyu tuttu ve polis müdahalesine yol açan “Tecavüzcü sensin, öldüren sensin, polisler, hakimler, devlet ve başkan” sloganını Meclis’te dile getirdi. Haberin tamamı için bkz. Yıldız Yazıcıoğlu, “TBMM’de Kadın Vekiller Las Tesis’in Sloganıyla Soylu’ya Seslendi,” **Amerika’nın Sesi**, 15.12.2019, <https://www.amerikaninsesi.com/a/tbmm-de-kad%C4%B1n-vekiller-las-tesis-in-slogan%C4%B1yla-soylu-ya-seslendi/5206113.html>, (E.T.:25/04/2021).

⁷¹⁶ Diğer protesto eylemleri için bkz.Alp Özden, “TBMM kürsüsünde ilginç eylemler,” **Anadolu Ajansı**,15.07.2013. Bkz. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/tbmm-kursusunda-iliginc-eylemler/232244>, (E.T.:25/04/2021).

uymadığı eleştirileri yapılırsa da⁷¹⁷ yasama sorumsuzluğu kapsamında olduğunu kabul etmek gerekmektedir.

TBMM üyelerinin sorumsuzluk kapsamında kabul edilen bir diğer eylemiyse iradelerine uygun kullandıkları oylarıdır. Milletvekilleri kendilerine tanınan yasama sorumsuzluğu kapsamında, diledikleri yönde oy kullanabilirler. Üyenin kullandığı oyuyla ilgili doğabilecek tek sorumluluğu oyu karşılığında rüşvet almasıdır. Böyle bir durumda, üyenin mesuliyeti, kullandığı oy sebebiyle değil oy kullanmadan önce kabul ettiği rüşvet dolayısıyla olacaktır.⁷¹⁸

Bununla beraber milletvekilleri, Meclis çalışmalarıyla ilgili konuşma yapabilir, konuşurken sözlerini destekleyici el, kol hareketleri ve mimiklerden faydalanabilir,⁷¹⁹ düşüncelerini farklı biçimlerde ifade edebilirler. Ancak bunların dışında kalan, diğer bir milletvekilini itme,⁷²⁰ vurma, dövme, yaralama,⁷²¹ silah çekme⁷²² veya Mecliste yer alan kürsü, sıra, mikrofon gibi demirbaş malzemeleri kırma, zarar verme fiilleri kesinlikle yasama sorumsuzluğu içerisinde değerlendirilemez.

Akyürek, “sorumsuzluğa dair Anayasa’da yer alan “oy, söz ve düşünceye” ilişkin düzenlemenin parlamenter fonksiyon ile ilgili şekli bir kayıtlama olduğunu, bunların içeriği ile ilgili olmadığını yani Anayasa koyucunun oy, söz, düşünce sözcüklerine yer vererek bunları sorumsuzluk içinde kabul ettiğini ancak bunların dışında kalan dövme,

⁷¹⁷ Güveyi,s.311. AİHM, konuya ilişkin bir kararında, Meclis çalışması sırasında pankart açarak iktidarı protesto eden milletvekillerinin Meclis tarafından disiplin para cezasına mahkum edilmesini AİHS'nin 10.maddesinin ihlali olarak değerlendirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Güveyi,s.311.

⁷¹⁸ Sevinç,s.94.

⁷¹⁹ Koca/ Üzülmez,s.837.

⁷²⁰ Milletvekili Mahmut A... Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 26/12/1991 tarihinde "genel güvenlikle" ilgili görüşme sırasında kürsüde konuşma yaparken davalı tarafından haksız saldırıya uğradığını ve kaba kuvvetle itilip çekiştirilerek kürsüden uzaklaştırıldığını, saldırının TRT televizyonunun naklen yayını sırasında meydana geldiğini, konuşmasının yarıda kesilerek ana temayı dahi söyleyemediğini, davalının eylemi ile kişilik haklarının zedelendiğini ileri sürerek bir miktar manevi tazminatın tahsili ile kararın TRT'de yayınlanmasını talep etmiştir. Davalı, davacının görüşme konusu "genel güvenlik" olduğu halde tartışmayı "kürt sorunu" olarak nitelendirdiğini ve konuşmasında (Kürt halkı, Türk halkı) sözcüklerini kullanarak Kürt ve Türk kökenli insanları birbirinden ayırdığını ölen yasadışı bir örgüt Militanı ile Türk askerini bir tuttuğunu bölücü yasa dışı terör eylemlerini ihkakı hak olarak kabul ettiğini konuşma süresinin bitmesi nedeniyle Meclis Başkanınca konuşmasını bitirmesi ve kürsüden inmesi için sürekli uyarıldığı halde konuşmasına devam ettiğini konuşmasında söylediği sözlerin Türkiye Cumhuriyetinin Milletiyle devletiyle bölünmez bütünlüğü üzerine yemin eden ve Meclis çatısı altında kendi sorumluluğunun bilincinde olan tüm milletvekillerini tahrik ettiğinden tepkilere neden olduğunu bildirerek davanın reddi gerektiğini savunmuştur Yerel mahkemece reddedilen davada Yargıtay, “..... kürsüye çıkan bir grup milletvekilinin davacı ile sözlü tartışmaya giriştiği bu olaylar olurken davacının etrafını saran kalabalık milletvekillerinin arkasından çıkan davalının davacıya yaklaşarak eliyle beline sarılmak suretiyle geriye çektiği ve kalabalıktan ayırarak kürsünün diğer tarafına doğru iterek ve müessir fiil oluşturacak şekilde götürdüğü ve davacıyı kürsüden indirdiği tespit edilmiştir. Yerel Mahkemece davalının anılan eyleminin müessir fiil niteliğinde olması nedeniyle kişilik haklarına saldırı teşkil ettiği gözetilmeksizin davanın reddine karar verilmiş olması bozmayı gerektirir.” Şeklinde karar vermiştir. Bkz. Yargıtay 4.HD, T. 20.02.1996, E. 1996/10488,K. 1996/857 Sayılı Kararı, <https://khyk.kazancihukuk.com/>, (E.T.:12/05/2021).

⁷²¹ Tanör/Yüzbaşıoğlu,s.265; İba, **Türk Parlamento Hukuku**,s.186.

⁷²² Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**,s.202.

yaralama, insan öldürme gibi eylemleri sorumsuzluk kapsamı dışında bırakmayı amaçladığını” ifade etmiştir.⁷²³

1982 Anayasası'nın 83.maddesi yasama sorumsuzluğunun, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözler ile Mecliste ileri sürülen düşünceleri kapsadığını ifade etmiştir. Bu bağlamda Meclis çalışmaları sırasında kullanılan oylar ile söylenen sözler, sözleri destekleyici mimik ve jestler, düşünceleri ifade ederken kullanılan döviz, pankart veya konunun özünü vurgulayan objeler sorumsuzluk sınırları içerisinde değerlendirilebilir. Ancak ifade etmek gerekir ki Meclis İçtüzüğü'nün 160.maddesinde, “Genel Kurulun çalışma düzenini ve huzurunu bozucu döviz, pankart ve benzeri materyallerin getirilmesi ve bunların kullanılması,” kınama cezasını gerektiren davranışlar olarak sayılmıştır. Mamafih bu tarz davranışlar için kınama cezası verilebilmesi, Genel Kurulun çalışma düzenini ve huzurunu bozma şartına bağlanmıştır. Yani Genel Kurulun çalışma düzenini, huzurunu bozmadığı ve Meclis çalışmalarıyla ilgili olduğu sürece düşünceleri ve konuşmaları destekleyici materyallerin kullanılmasının sorumsuzluk kapsamında değerlendirilebileceğini söylemek mümkündür. Bunun dışında kalan vurma, dövme, yaralama, fiziksel taciz, öldürme, hırsızlık, kişisel eşyaya veya Meclis demirbaşına zarar verme gibi eylemler sorumsuzluk kapsamında kabul edilemez.

3.2.3.2. Meclis Çalışmalarındaki Hakaret ve Sövme İçeren Sözler

Yine üzerinde durulması gereken bir diğer husus milletvekilinin, Meclis çalışmalarıyla alakalı sözlerinin sövme ve hakaret içermesi durumudur. Bu durum aslında yasama sorumsuzluğu kurumunun en ihtilafli konusudur. Zira Anayasanın tanımı, “*TBMM üyelerinin, Meclis çalışmalarında kullandıkları oy ve söyledikleri sözlerden ve ayrıca Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmağı sürece bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamayacakları*” şeklindedir. Görüldüğü üzere söylenen sözler ve ileri sürülen düşüncelere ilişkin herhangi bir sınırlama söz konusu değildir, söz ve düşünce ifadesinin dışarıda tekrarına ilişkinse yalnızca o oturum Başkanlık Divanının aksi yönde karar alması durumunda bir kısıtlama söz konusu olacaktır. Bunun dışında hakaret içeren, onur kırıcı ifadelerin

⁷²³ Yasama sorumsuzluğunun çerçevesi belirlenirken ikili bir ayırım yapılması gerektiğini belirten Akyürek, “milletvekilinin oy, söz ve düşüncelerine hukuki bir nitelikte olmak üzere işlemler, bunun dışında kalanlara fiili bir nitelikte olan olaylar demenin daha doğru olacağını zira fiili nitelikteki olayların güç kullanımıyla alakalı olduğunu ve sorumsuzluk kapsamına dahil olmayıp Ceza Kanunu hükümlerine tabi olduğunu” ifade etmiştir. Bkz. Akyürek,s.74,75.

kullanılmayacağına veya bu tür ifadelerin yaptırıma tabi olduğuna dair her hangi bir ifade bulunmamaktadır.⁷²⁴

Bu tür söylemlerin ceza hukuku yönünden “hakaret davası” ve özel hukuk yönünden haksız fiil özelliğinden dolayı “tazminat davası” olmak üzere iki tür yaptırımı bulunmaktadır.

3.2.3.2.1. Hakaret ve Sövmenin Tazminat Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi

Hakaret ve sövme içeren sözler, kişilik hakkını hedef alarak kişinin şeref, haysiyet ve itibarını zedelemektedir. Kişilik hakları insana, insan olması sebebiyle ve onun korunması için tanınan haklar topluluğudur.⁷²⁵ Kişinin hayatı, sağlığı, vücut tamlığı, onur ve haysiyeti, sırları, sesi vb. bu haklardan bazılarıdır. Kişiliği oluşturan unsurların teker teker sayılması mümkün olmayıp çağın gereklerine göre yeni unsurlar eklenebilmektedir.⁷²⁶ Bu nedenle kanun koyucu sürekli değişen koşullara göre yeniden bir düzenleme yapmak yerine, Türk Medeni Kanununun (TMK) 24.maddesinde⁷²⁷ kişilik haklarının kapsamını genel olarak açıklamıştır. Dolayısıyla kişilik haklarının tanımı ve hangi hakkın korumaya değer olduğunun tespiti de hakimin takdirine ve doktrine bırakılmıştır. Kanun koyucu TMK m.24 ile saldırıdan korunma şeklini ifade etmiştir. Keza, Türk Borçlar Kanunu (TBK) m. 58⁷²⁸ ile paralel bir düzenleme getirmiş ve kişilik haklarının zedelenmesi halinde manevi tazminat adı altında bir miktar para ödenmesine ilişkin dava açılabileceğini ifade etmiştir. Kanun koyucunun bu tutumu doğrultusunda uygulama ve doktrin de, bu hakların kişinin özel yaşamı, beden bütünlüğü, şerefi, haysiyeti, onuru, saygınlığı, sesi, resmi adı, sağlığı, özel yaşamının gizliliği, ekonomik hareket serbestliği gibi değerler olduğu tespit etmiştir. Bu değerler, bir bütün olarak

⁷²⁴ Örneğin, 1949 Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası 46.maddede yer alan düzenlemeyle, hakaret içeren söylemlerin sorumsuzluk kapsamında olmadığını açık olarak ifade ve kabul etmiştir.

⁷²⁵ Bilge Öztan, **Medeni Hukukun Temel Kavramları**, 39. B., Turhan y., Ankara, 2014,s.274.

⁷²⁶ M.Kemal Oğuzman/Özer Seliçi/Saibe Oktay Özdemir, **Kişiler Hukuku**, 13.B.,Filiz y.,İstanbul,2013,s.190.

⁷²⁷ Türk Medeni Kanunu m.24, “*Hukuka aykırı olarak kişilik hakkına saldırılan kimse hâkimden, saldırıda bulunanlara karşı korunmasını isteyebilir.//Kişilik hakkı zedelenen kimsenin rızası, daha üstün nitelikte özel veya kamusal yarar ya da kanunun verdiği yetkinin kullanılması sebeplerinden biriyle haklı kılınmadıkça, kişilik haklarına yapılan her saldırı hukuka aykırıdır.*” Bkz. Saibe Oktay Özdemir/Gülçin Elçin Grassinger, **Türk Medeni Kanunu & Türk Borçlar Kanunu**, 5.B.,Beta y.,İstanbul,2017,s.11.

⁷²⁸ Türk Borçlar Kanunu, m.58, “*Kişilik hakkının zedelenmesinden zarar gören, uğradığı manevi zarara karşılık manevi tazminat adı altında bir miktar para ödenmesini isteyebilir.//Hâkim, bu tazminatın ödenmesi yerine, diğer bir giderim biçimi kararlaştırabilir veya bu tazminata ekleyebilir; özellikle saldırıyı kınayan bir karar verebilir ve bu kararın yayımlanmasına hükmedebilir.*” Bkz. Özdemir/Grassinger,s.377.

kişiliği oluşturmaktadır.⁷²⁹ Kişilik hakkı etkisini, kişiliğe her hangi bir saldırıda bulunulması halinde kendini gösterir ve hakkın sahibine saldırıda bulunulmamasını isteme yetkisi verir. Bu yetki mutlak bir hakka dayanır ve kişiliği oluşturan unsurların her biri bu korumanın kapsamına girerek korumadan faydalanır.⁷³⁰

Sosyal kişiliğin bir parçası olan şeref ve haysiyet kişinin sahip olduğu temel değerlerden biridir. Bu nedenle kişinin şeref ve haysiyetine yapılacak haksız bir saldırı onun manevi varlığını zedeleyebilir.⁷³¹ Kişilik hakkının ihlali sözleşmeye aykırılıktan veya hukuka aykırı bir eylemden kaynaklanabilir.⁷³² Hukuka aykırı davranış ile ortaya çıkan sorumluluğun en önemli özelliği, kaynağı ne olursa olsun sonuçta bir tazminat borcu doğuracak olmasıdır.⁷³³ Ancak belirtmek gerekir ki kişilik hakları mutlak bir karaktere⁷³⁴ sahip olduğu için kişilik hakkı ihlalinin oluşması, fiilin kusurlu bir hareket ile işlenmesine bağlı değildir. Bir başka ifadeyle hukuka aykırı fiili işleyen kişinin kusuru olmasa da kişilik hakkı ihlali oluşabilir. Bununla beraber kusur, kişilik hakkı ihlalden dolayı tazminat sorumluluğunun doğması hususunda aranacak bir unsur niteliğindedir.⁷³⁵

Keza TBK m.49, “*kusurlu ve hukuka aykırı bir davranış ile başkasına zarar verenin bu zararı gidermekle yükümlü olduğunu*” ifade etmiştir. Görüldüğü üzere, haksız fiil sorumluluğu, genel olarak failin kusurlu olmasına ve fiilin hukuka aykırı olmasına dayandırılmıştır.⁷³⁶ Haksız fiil ile beraber zarar veren ve zarar gören arasında önceden hukuki bir ilişki bulunmasa bile zararın tazmini borcu doğmaktadır.⁷³⁷ Bir fiile “haksız fiil” diyebilmek için, hukuka aykırı fiil, zarar, kusur ve illiyet bağı olmak üzere dört unsura sahip olması gerekmektedir.⁷³⁸

⁷²⁹ Öykü Özyürek, **Kişilik Haklarına Saldırı Nedeniyle Manevi Tazminat**, İstanbul Bilgi Üniversitesi SOBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul,2019,s.3.

⁷³⁰ Oğuzman/Seliçi/Özdemir,s.190.

⁷³¹ Öztan,s.279.

⁷³² Özyürek,s.4.

⁷³³ Açıkan,s.45.

⁷³⁴ Yargıtay bir kararında kişilik hakkını şöyle tanımlamıştır: “*Kişilik hakkı, kişinin kendi özgür ve bağımsız varlığının bütünlüğünü sağlayan ve herkese karşı ileri sürülebilen mutlak bir haktır. Genel hukuk sistemi içinde ihlalleri manevi tazminat talebine yol açan kişilik hakları TC. Anayasası, Borçlar Kanunu, Medeni kanun ve bu iki yasa dışındaki diğer yasalarda düzenlenen hükümlerle korunur.*” Bkz. Yargıtay 4.HD, T. 20.02.1996, E. 1996/10488,K. 1996/857 Sayılı Kararı, <https://khyk.kazancihukuk.com/>, (E.T.:12/05/2021).

⁷³⁵ Oğuzman/Seliçi/Özdemir,s.191.

⁷³⁶ Funda Çelebi, “Haksız Fiil Sorumluluğu (Unsurlar, Tazminat, Hukuka Aykırılığı Kaldıran Haller, Zamanaşımı, Yargılama),” Borçlar Kanunu Genel Hükümler Konferansları, 2012, s.13. Bkz. <https://www.istanbulbarosu.org.tr/files/Yayinlar/Kitaplar/doc/SUNGURBEY20142.pdf>, (E.T.:03/05/2021).

⁷³⁷ Ali Naim İnan/ Özge Yücel, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, 4. B., Seçkin y., Ankara, 2014,s.381.

⁷³⁸ Fatma Burcu Savaş, “Haksız Fiil Tazminatının Tabii Olduğu Zamanaşımı Süresinin İşlemeye Başlama Anı,” **TBB**, S.74,Ankara,2008,s.122.Bkz. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2008-74-387>, (E.T.: 03/05/2021).

Haksız fiilin ilk unsurunu fiil teşkil etmektedir, zaten ortada bir fiil olmasa herhangi bir zarar da olmayacaktır. Kastedilen fiil, bir şeyi yapmak, bir harekette bulunmak gibi icrai mahiyette(olumlu) veya bir harekette bulunmamak şeklinde ihmali mahiyette(olumsuz) olabilir.⁷³⁹ Fiilin hukuka aykırı olmasından anlaşılan ise fiilin, zarar gören değeri korumak amacıyla hukuk tarafından getirilen bir kurala aykırı olmasıdır. Yani zarar ile ihlal edilen kural arasında hukuka aykırılık bağının bulunması gerekmektedir. Aksi takdirde mağdurun görmüş olduğu zarar ile fiil arasında uygun nedensellik bağı bulunsa bile, mağdurun zarara uğraması ile ihlal edilen kural arasında hukuka aykırılık bağı kurulamıyorsa, haksız fiil sorumluluğundan söz edilemeyecektir.⁷⁴⁰ Mamafih hukuk düzeni bazı hallerde faile, başkasının hukuki alanına müdahale hak ve yetkisi verir ki bu tür durumlarda fiilin hukuka aykırılığı ortadan kalkar. Bunları, kanunun verdiği yetkinin kullanılması, daha üstün nitelikte özel veya kamusal yarar, mağdurun rızası, meşru müdafaa, zorunluluk hali, gerçek vekâletsiz iş görme şeklinde başlıklandırmak mümkündür.⁷⁴¹

Haksız fiilden dolayı tazminat borcunun doğması için gerekli bir diğer unsur, zararın meydana gelmesi yani tazminat talebinde bulunan kişinin zarara uğramasıdır. Zarar geniş anlamda maddi ve manevi zararı, dar anlamda maddi zararı kapsamaktadır. Maddi zarar, zarar verici fiil sebebiyle kişinin mal varlığında iradesi dışında oluşan azalmadır.⁷⁴² Manevi zararsa, haksız fiil dolayısıyla kişinin maruz kaldığı bedeni ve manevi ıstırap, hayat zevklerinde azalma, acı, huzursuzluk duygularının yoğunluğudur. Burada manevi zarardan daha çok manevi üzüntünün telafisi söz konusudur.⁷⁴³

Haksız fiilde kusur, failin fiil ile olan manevi bağına ortaya koyan ve tazminat sorumluluğunun doğumuna sebep olan sübjektif ve manevi bir unsurdur. Borçlar hukukunda tazminat sorumluluğunun doğması için mutlaka kusur şartı aranmaz ancak yasama sorumsuzluğu yönünden bir milletvekilinin Meclis çalışmalarıyla ilgili oy, söz ve düşünce açıklamasının kusursuz sorumluluk esaslarına dayandırılması pek mümkün olmayacağı için yasama sorumsuzluğu kapsamında ele alınan haksız fiiller kusur sorumluluğu bağlamında incelenmektedir.⁷⁴⁴ Dolayısıyla kişinin haksız fiilinden sorumlu olabilmesi için kusur ehliyetine sahip olması gerekir ki bu da bir kimsenin yapmış olduğu eylem veya fiilin mahiyet ve sonucunu anlayabilecek ve bu anlayışa

⁷³⁹ İnan/Yücel,s.382.

⁷⁴⁰ Funda Çelebi,s.14.

⁷⁴¹ İnan/Yücel,s.387.

⁷⁴² Funda Çelebi,s.18.

⁷⁴³ İnan/Yücel,s.401.

⁷⁴⁴ Açıkan,s.75,76.

uygun davranabilecek fikri ve zihni olgunluk durumunu ifade etmektedir.⁷⁴⁵ Yani kısaca failin kusurundan söz edebilmek için ayırt etme gücüne sahip olması gerekmektedir.⁷⁴⁶

Haksız fiilde tazminatı doğuran son unsur illiyet bağı olup, davranış ile zararlı sonuç arasındaki sebep sonuç ilişkisidir.⁷⁴⁷ Diğer bir ifadeyle faile tazmin mükellefiyetinin yüklenebilmesi için oluşan zarar ile fiil arasında mantıki ve uygun nedensellik bağının bulunması, hayatın olağan akışı içerisinde fiilin bu zararı meydana getirmeye uygun olması gerekmektedir.⁷⁴⁸

Haksız fiile ilişkin tüm şartlar gerçekleştiği takdirde artık tazminat sorumluluğu doğabilecektir. Acaba Meclis çalışmaları sırasında söylenen sözlerin tazminat davasına konu edilemeyeceğini çünkü hem ulusal bir görevin yerine getirildiğini hem de kamu yararı amacına hizmet ettiğini söylemek mümkün müdür? Bilindiği üzere her ikisi de hukuka aykırılığı ortadan kaldıran sebepler olup kamusal yarar aynı zamanda yasama sorumsuzluğunun da en önemli amacını oluşturmaktadır. Zira Anayasanın milletvekillerine sağladığı korumanın altında yatan nedenlerden birisi de kamu yararı amacına hizmet etmektir. Ancak Yargıtay bu konuya ilişkin kararlarında, *“hakaret içeren sözlerin kişisel kinin etkisiyle söylenmiş, yasama çalışmasıyla ilgisi bulunmayan, ulusal bir görevin yerine getirilmesi ve kamu yararı amacına hizmet etmeyen sözler”* olduğunu ve zarar görenin tazminat talep edebileceğini kabul etmektedir.⁷⁴⁹ Mamafih hakaretin karşılıklı olması veya haksız bir fiile tepki olarak gerçekleşmesi durumunda hakim tazminata hükmetmeyebilir. Nitekim Yargıtay, milletvekili davalının TBMM Genel Kurulu'nun 09. 11. 2012 günü yapılan toplantısında, bir yasa görüşmesi sırasında kürsüden yaptığı konuşmayı keserek *“Haysiyetsiz de sensin, şerefsiz de sensin”* demek suretiyle kişilik haklarını ihlal ettiğini belirterek manevi tazminat talep eden davacı vekilin davasını, *“her iki tarafın siyasi kişiliklerinin olduğu, sarf edilen sözlerin sert eleştiri mahiyetinde olduğu, davacının konuşmasıyla haksız tahrikte bulunduğu, davalının da aynı sözlerle davacıya karşılık verdiği ve bu haliyle de sözlerin davacının kişilik haklarına saldırı teşkil etmediği”* gerekçesiyle reddetmiştir.⁷⁵⁰

⁷⁴⁵ İnan/Yücel,s.398.

⁷⁴⁶ Funda Çelebi,s.21.

⁷⁴⁷ Açıkan,s.84.

⁷⁴⁸ Funda Çelebi,s.20.

⁷⁴⁹ Bkz. Yargıtay 4.HD, T.08.12.1978, 20086/13877 Sayılı Kararını Nakleden Açıkan,s. 72.

⁷⁵⁰ Yargıtay verdiği kararı şöyle gerekçelendirmiştir: “Davaya konu somut olayda; davalı milletvekilinin mecliste yasa görüşmesi esnasında söz alarak kürsüden yaptığı konuşma sırasında, “... ama ben sizin yerinizde olsam burada oturur, bu yasanın karşısına dikilirim. Aslan gibi dikilirim. Biraz namus, biraz haysiyet, biraz onur, biraz şeref varsa...” dediği, bunun üzerine AKP sıralarından bu sözlerle karşı sözlerle müdahalelerde bulunduğu, davalı AKP grup başkan vekili A.. B..'nın da sinirlenerek “haysiyetsiz de sensin, şerefsiz de sensin” sözlerini sarf ettiği anlaşılmıştır. Davacı ve davalının her ikisinin de siyasi

Benzer bir başka olay da TBMM'nin 12.06.2012 tarihli birleşiminde gerçekleşmiştir. Sırnak milletvekili H. Kaplan konuşma yaparken davacı S. Aksoy'un “Bağırma, Bağırma!” diye seslenmesi üzerine davalı H.Kaplan, “Konuşma Lan!” diye cevap vermiş, davacının tekrar “Bağırma öyle!” demesi üzerine davalı “Terbiyesiz herif!” “...bağıracağım da kafana da kakıla kakıla vuracağım,” “Terbiyesizlik etme oradan!,” “Saygısız! Senin tutuklu milletvekillerin varken, 8 arkadaşın, sen nasıl böyle terbiyesizlik edip konuşabilirsin? Utanmaz?” sözleriyle karşılık vermiştir. İlk derece mahkemesinin tazminata hükmettiği davada Yargıtay, “...davalı tarafından sarf edilen sözlerin, konuşmasının sık sık kesilmesine tepki olarak söylendiği ve eleştiri sınırlarını aşan küçültücü ve hakaret niteliğinde olmadığı, kaba söz olarak değerlendirilebileceği ...”⁷⁵¹ gerekçesiyle ilk derece mahkemesinin kararını bozmuştur.

Görüldüğü üzere Yargıtay tazminat istemli hukuk davalarında hakaretin karşılıklı olması, tahrik olması, haksız fiile tepki olarak gerçekleşmesi gibi unsurları dikkate almakta ve böyle bir durumda tazminata hükmedilmemesi kararı verebilmektedir.

1982 Anayasası'nın 83.maddesi, hakaret ve sövme içeren sözler yönünden bir ayırım yapmamıştır yani teorik olarak bu tür ifadeler sorumsuzluk kapsamı içinde kalmaktadır. Bununla beraber yasama fonksiyonu ile alakalı konuşmaların hakaret veya sövme içerdiğinden bahisle açılan tazminat davalarında yargı yerleri, bunun aksini ifade eden kararlar vermektedir. Zira Yargıtay, yasama sorumsuzluğunun mutlak olmadığını yani kişilerin şeref ve saygınlığını zedeleyerek kişilik haklarını ihlal edecek sözler sarf etme hakkı vermediğini dolayısıyla ceza davası açılmasa da tazminat davası açılabileceğini ifade etmektedir.

kişiliklerinin olduğu, sarf edilen sözlerin sert eleştiri mahiyetinde olduğu, davacının hakkında yapılan bu sert eleştirilere katlanması gerektiği, konuşmanın tümünün eleştiri sınırları içinde kaldığı ve davacının kişilik haklarına saldırı teşkil etmediği anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra davacının konuşmasıyla AKP milletvekillerine yönelik olarak, biraz haysiyet ve şerefleri varsa yasanın karşısında olmaları gerektiğini belirterek haksız tahrikte bulunduğu, davalının da aynı sözlerle davacıya karşılık verdiği, bu haliyle de sözlerin davacının kişilik haklarına saldırı teşkil etmediği anlaşılmaktadır.” Kararın tam metni için bkz. Y4HD, T.28.01.2015 E.2014/6095, K.2015/1104 Sayılı Kararı. Bkz. <https://khyk.kazancihukuk.com/>, (E.T.: 13/05/2021). Yargıtay bir başka kararında da söylenen sözlerin sataşma nedeniyle tepki olarak söylendiğini ifade etmiştir: “Dosya içeriğine göre; TBMM'nin 28/04/2010 tarihinde yapılan 97. Birleşiminde davalının davacıya yönelik “... çamurcu başı, bir yığın pislik atıyor ... işi gücü çamur atmak, pislik atmak, başka da bir işi yok ... çünkü dağarcığımda pislik var, başka bir şey yok. ... ” şeklinde sarf edilen sözlerin, şahsına sataşma nedeniyle tepki olarak söylendiği, eleştiri sınırlarını aşan, küçültücü ve hakaret niteliğinde olmadığı, kaba söz olarak değerlendirilebileceği sonucuna varılarak istemin tümünden reddine karar verilmesi gerekirken kısmen kabulü doğru olmamış, kararın bozulması gerekmiştir. “Kararın tam metni için bkz. Y4HD,T.28.01.2015, E.2014/5048, K..2015/1062 Sayılı Kararı. Bkz. <https://khyk.kazancihukuk.com/>, (E.T.: 13/05/2021).

⁷⁵¹ Y4HD,T.17.09.2014, E.2013/17680, K.2014/11876 Sayılı Kararı. Bkz. <https://khyk.kazancihukuk.com/>, (E.T.: 13/05/2021).

3.2.3.2.2. Hakaret ve Sövmenin Ceza Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi

Hakaret, Türkçe’ de “*onur kırma, onura dokunma; küçültücü söz veya davranış*” anlamına gelmektedir. Aslında Arapça kökenli bir sözcük olan hakaret; “*aşağı görülen, değersiz, hor*” anlamını karşılayan “*hakir*” sözcüğünden türemiştir. Hakaret, basmakalıp bir takım sözcükler, eylem, yazı, işaret ya da resimle başkalarının kişiliğine saldırarak, onların kişiliğini küçültme, örseleme ve sonuçta bireyin sosyal ve manevi kişiliğini ihlal edip, değersizleştirme şeklinde ortaya çıkmaktadır.⁷⁵²

Hakaret suçu,⁷⁵³ 5237 sayılı TCK’nın “Şerefe Karşı Suçlar” başlıklı sekizinci bölümünde düzenlenmiştir. Şerefe tecavüzü ifade eden bu fiiller, sadece insan şerefini ihlal ediyorsa genel tahkir suçları, kişinin şerefının yanında başkaca toplumsal ve manevi değerlere de tecavüz ediyorsa özel tahkir suçları olarak kabul edilmektedir.⁷⁵⁴ Hakaret suçunun ihdas amacı, kişinin, kendi kendisi ve başkaları önünde onur, şeref ve saygınlığını korumaktır.⁷⁵⁵ Şeref, bir insanın kendine yönelik beslediği halis duygu (iç şeref) ve diğer kişilerin o insana verdiği kıymet ve saygı (dış şeref) şeklinde karma bir özellik göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında TCK, “onur, şeref ve saygınlık” terimlerinden bahsetmek suretiyle hem iç hem de dış şerefi korumayı hedeflemiştir.⁷⁵⁶ Bu suçun oluşabilmesi için bir kimsenin onur ve saygınlığının gerçekten rencide olmasına gerek bulunmamaktadır yani tehlike suçudur.⁷⁵⁷

TCK’nın 125.maddesinde düzenlenmiş olan hakaret suçuna bakıldığında “.....*onur, şeref ve saygınlığı rencide edebilecek nitelikte somut bir fiil veya olgu isnat eden veya sövmek suretiyle.....*” Şeklinde ikili bir ayırım göze çarpmaktadır. Mülga 765 sayılı TCK’nın “hakaret ve sövme cürümleri” başlığı altında, “hakaret” ve “sövme” suçları bağımsız birer suç olarak ayrı maddelerde düzenlenmiştir. Hâlbuki 5237 sayılı TCK’da bu ayrıma yer verilmemiş, hakaretin “somut bir fiil ya da olgu isnadı” veya “sövmek”

⁷⁵² Duygu Sezen, **Türk Ceza Kanunu’nda Hakaret Suçu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi SOBE, Ankara,2016,s.4.

⁷⁵³ “Hakaret” başlığını taşıyan TCK’nın 125. maddesi; “(1) *Bir kimseye onur, şeref ve saygınlığını rencide edebilecek nitelikte somut bir fiil veya olgu isnat eden veya sövmek suretiyle bir kimsenin onur, şeref ve saygınlığına saldıran kişi, üç aydan iki yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır. Mağdurun gıyabında hakaretin cezalandırılabilmesi için, fiilin en az üç kişiyle ihtilat ederek işlenmesi gerekir.*/(2) *Fiilin mağduru muhatap alan sesli, yazılı veya görüntülü bir iletiyle işlenmesi halinde, yukarıdaki fıkırdaki belirtilen cezaya hükmolunur.*”

⁷⁵⁴ Veli Özer Özbek/ Koray Doğan/ Pınar Bacaksız/ İlker Tepe, **Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler**, 13. B., Seçkin y., Ankara, 2018, s.497; Fatma Sümer, “İfade Özgürlüğü Ve İtibarın Korunması Arasında Cumhurbaşkanına Hakaret Suçu,” **Seta**, S. 229, 2018,s.9. Bkz. <https://setav.org/assets/uploads/2018/01/A229.pdf>, (E.T.: 18/11/2020).

⁷⁵⁵ Doğan Soyaslan, **Ceza Hukuku Özel Hükümler**,10. B., Yetkin y., Ankara, 2014,s.301.

⁷⁵⁶ Ahmet Caner Yenidünya/ Mehmet Emin Alşahin, “Bireyin Şerefine Karşı Suçlar.” **TBBDD**, S.68, Ankara,2007,s.45. Bkz. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2007-68-286>, (E.T.: 26/04/2021).

⁷⁵⁷ İsmail Ercan, **Ceza Hukuku Özel Hükümler**,14.B., Kuram y., Kocaeli, 2018, s.145.

suretiyle olmak üzere iki ayrı şekilde gerçekleştirilebileceği ifade edilerek aynı madde içinde düzenlenmiştir.⁷⁵⁸ Bu düzenleme çerçevesinde hakaret suçunun maddi unsuru altı başlıkta incelenebilir. Bunları, Somut bir fiil veya olgu isnat edilmesi; sövmek suretiyle onur, şeref ve saygınlığa saldırılması; isnadın şeref ve saygınlığı rencide edici olması; isnadın mağdura isnat ve izafesi; isnat gıyapta ise, ihtilatın bulunması; mağduru muhatap alan sesli, yazılı veya görüntülü bir iletiyle işlenmesi şeklinde sıralamak mümkündür.⁷⁵⁹

Hakaret, bir kimseye belirli (somut) bir fiil veya belirsiz (soyut) bir olgu isnat ederek, onu başkalarının gözünde küçük düşürmek, onur, haysiyet ve saygınlığını incitmektir.⁷⁶⁰ Öncelikle burada ifade edilen somut fiil ve soyut olgu kavramlarını açıklamak gerekmektedir. Isnat olunan fiilin “somut” (belirli) sayılabilmesi için şahıs, konu, yer, zaman ve şekle ait birtakım tamamlayıcı unsurlar gösterilmiş olmalıdır.⁷⁶¹ Elbette sayılan tüm unsurların gösterilmesi gerekmeyip hakaret konusu fiil veya olgunun ortaya konulması yani somutlaşmasına yetecek kadar inandırıcı ve uygun açıklıkta bir detaylandırma yeterlidir.⁷⁶² Somut bir fiil veya olgu isnadı ancak doğruluğu ispatlanabilir ifadeler bakımından mümkündür ve sövme ile arasındaki temel fark budur.⁷⁶³ Örneğin, bir kimseye “*hırsız,*” “*rüşvetçi,*” “*serseri*” demek soyut bir olgu isnat etmek suretiyle hakaret suçunu oluştururken, “*sabah saatimi çaldın,*” “*dün şu kadar rüşvet aldın,*” “*köye gelen teröristlere yardım ve yataklık ediyorsun*” ifadeleri ise ispatı mümkün ifadeler olduğu için somut bir fiil veya olgu isnat etmek suretiyle hakaret suçunu oluşturmaktadır.⁷⁶⁴

Soyut bir değer yargısını veya sadece bir vasfı ifade eden sözler sövme fiilini oluşturabilir. Mesela kişiye söylenen, “*aptal,*” “*serseri,*” “*ayyaş,*” “*alçak,*” “*psikopat*” gibi tabirler mağdura somut bir fiil isnat etmeyip, kötü huy veya vasıf isnat ediyorsa, sövmek suretiyle hakaret suçunun olduğu söylenebilmektedir.⁷⁶⁵

Hakaret ya da sövme oluşturan fiiller geçmişte yaşanmış gerçek ve somut olaylara ilişkin olabileceği gibi fiilin gerçekleştiği zamana, hatta geleceğe ilişkin de olabilir. Mağdura yöneltilen “*Sen çocukken tam bir salaktın; bugün aptal gibi giyinmişsin; bu telefonu alırsan aptallık edersin*” biçimdeki tüm ifadeler hakaret suçuna vücut

⁷⁵⁸ Sezen,s.35.

⁷⁵⁹ Yenedünya/Alşahin,s.50.

⁷⁶⁰ Soyaslan,s.303.

⁷⁶¹ Yenedünya/Alşahin,s.50.

⁷⁶² Sezen,s.37.

⁷⁶³ Sümer,s.11.

⁷⁶⁴ Sezen,s.37.

⁷⁶⁵ Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe,s.507.

verecektir. Hakaret oluşturan fiiller mağdurun bazı davranışları, giyimi, yaşam tarzı, inancı, yaptığı icrai ya da ihmali davranışları, fiziksel özellikleri, sosyal ve siyasi ilişkileri hedef alınarak da yapılabilir. Mesela, “*bu elbise aptallığını ortaya çıkarmış; o partiye oy verdiğin için salaksın; geri zekâlı olmasan o yolda kaza yapmazdın*” şeklindeki ifadeler hakaret suçunu oluşturacaktır. TCK m. 127/f.2’ye göre bir kişinin geçmişte işlediği ve mahkûm olduğu bir suçtan dolayı kendisine aşağılayıcı ifadeler yakıştırılması da hakaret suçuna vücut verecektir. Örneğin geçmişte hırsızlık suçundan mahkûm olan A’ya hitaben “*hoş geldin hırsız*” veya cinayetten mahkum olmuş C’ye karşı “*burada katillere yer yok*” ifadelerinin kullanılması hakaret suçunu oluşturacaktır.⁷⁶⁶

Kişilerin fiziksel özelliklerinin bu kişilerin saygınlıklarını zedeleyecek biçimde ifade edilmesi ve bu kişilere bu nitelikte ifade ve lakaplar yakıştırılması da hakaret suçunu oluşturur.. Örneğin görme engelli kişiye “*kör,*” duymayan kişiye “*sağır,*” kamburu çıkmış birine “*kambur,*” psikolojik sorunları olana “*deli*” diye hitap etmek veya kişilerin meslek ve uğraşlarından dolayı, arkeolog için “*mezar kazıcı,*” otopsi yapan adli tıp uzmanı için “*ölü sevici*”, icra memuru için “*haraççı-mafya*” demek de kişilerin şeref ve saygınlığını zedeleyeceği için sövmek suretiyle hakaret suçunun oluştuğu kabul edilmektedir.⁷⁶⁷

Beddua niteliğindeki “*Allah belanı versin,*” “*Allah hepinizin cezasını versin*” sözleri Yargıtay tarafından kişinin onur, şeref ve saygınlığını rencide edebilecek nitelikte somut bir fiil veya olgu isnadı içermediği veya sövmek fiilini oluşturmadığı gerekçesiyle hakaret olarak değerlendirilmemektedir. Yargı kararlarında da bir söz veya hareketin tahkir edici olup olmadığı belirlenirken mağdurun şahsi sıfatı, zaman, yer ve durum gibi unsurlar göz önünde bulundurulmaktadır.⁷⁶⁸

Hakaret veya sövme niteliğindeki fiil, mağdurun şeref ve saygınlığına tecavüz teşkil etmelidir. Nitekim TCK’nın 125. maddesinin 1. fıkrasında; “*..şeref ve saygınlığı rencide edebilecek... şeref ve saygınlığına saldıran...*” denilmek suretiyle bu hususa işaret edilmiştir.⁷⁶⁹ Bir isnadın bu özelliği taşıyıp taşımadığı olayın tüm özellikleri göz önünde tutularak belirlenir. Söylenen söz veya yapılan hareketin onur kırıcı olması, örf ve âdete göre kamuoyu nazarında mağdurun şeref ve haysiyetini sarsacak nitelikte

⁷⁶⁶Devrim Aydın, “Türk Ceza Kanunu’nda Hakaret Suçu,” **MÜHFHAD**, C.19,S.2, İstanbul,2013s.888. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/813305>, (E.T.:01/05/2021).

⁷⁶⁷Sezin,s.39.

⁷⁶⁸Yurtcan,s.128.

⁷⁶⁹Yenidünya/Alşahin,s.54.

sayılmasıdır ki bu durum tarafların mensup olduğu sosyal çevre, fiilin işlendiği sıradaki hal ve şartlar ile mağdurun sıfatı dikkate alınarak tespit edilmektedir.⁷⁷⁰

Hakaret suçunda mağdurun teşhisi için ad ve soyadının açıkça belirtilmesine gerek olmayıp⁷⁷¹ üstü kapalı bir şekilde de belirtilmiş olabilir.⁷⁷² Birincisinde fiilin yöneldiği kişi bellidir buna doğrudan matufiyet denir.⁷⁷³ İkincisindeyse mağdur açıkça belirtilmemiştir ancak yine de üstü kapalı isnadın yöneltildiği şahıs, duraksamaya yer bırakmayacak bir açıklıkla tespit edilebilmektedir ki buna da dolaylı matufiyet adı verilir.⁷⁷⁴

Hakaret kişinin huzurunda veya yokluğunda (gıyabında) gerçekleşebilir. Huzurda hakaret suçunun gerçekleşmiş sayılabilmesi için fail ve mağdurun birbirini görmesi şart değildir.⁷⁷⁵ Örneğin kişiyi muhatap alan mektup, telgraf, telefon, görüntü ya da ses kaydı, elektronik posta, telefon mesajı gibi vasıtalar kullanmak suretiyle hakaret edilmişse hakaretin huzurda gerçekleştiği kabul edilmektedir. Burada önemli olan

⁷⁷⁰ Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe,s.508,509.

⁷⁷¹ Yenidünya/Alşahin,s.56.

⁷⁷² Soyaslan,s.306.

⁷⁷³ Yargıtay bir kararında matufiyeti şu şekilde tanımlamıştır: “*Matufiyet kelime anlamı olarak, "yöneliklik, yönelmiş olmaklık" olarak tarif edilmektedir. Özellikle kişilik haklarına saldırı nedeniyle tazminat istemini içeren davalarda söz konusu olan matufiyet şartı, açıkça kanunda yer almamakla birlikte, Yargıtay içtihatlarıyla hukukumuzda girmiştir. Matufiyet şartı içtihatlarda adı, sanı, kimliği belli olmasa da ona yöneldiği konusunda kuşku bırakmayacak şekilde ithamlara, yönelimlere yer veren ifadeler olarak kabul edilmektedir. Matufiyet yargısal kararlarda yayın ile şeref ve haysiyetine veya özel yaşamına dolayısıyla kişilik haklarına saldırıda bulunulduğunu iddia eden yönünden varlığı aranan önemli bir koşul olarak tarif edilmiş, matufiyetin varlığını kabul için o yayında veya konuşmada, ya kişinin adından açıkça söz edilmesi ya da konununun, sıfatının gösterilmesi veya bunlardan söz edilmese dahi yayın içeriğinden bu kişinin amaçlandığı, sözlerin ona yönelik olduğunun anlaşılması veya anlaşılabilir olması şartları aranmıştır. Hukuka aykırı eylemde bulunan kişi mağdurun ismini açıkça belirtmemiş veya isnat ettiği fiili üstü kapalı bir biçimde geçiştirmişse, isnadın mahiyetinde ve mağdurun şahsına matufiyetinde tereddüt edilmeyecek derecede karineler varsa, hem isim zikredilmiş, hem de hakaret vaki olmuş sayılır” Bkz. Yargıtay 4.HD,T. 24.05.2018,E. 2016/6954,K. 2018/4457, Yargıtay 4.HD, T. 25.04.2018,E. 2016/5834,K. 2018/3309, Yargıtay 4.HD, T.: 25.04.2018, E.2016/12121,K.2018/3310 Sayılı Kararları. <https://khyk.kazancihukuk.com/>, (E.T.:13/05/2021).*

⁷⁷⁴ Yurtcan,179,180. Bir başka ifadeyle hakaret suçunun varlığı için mağdurun isminin mutlaka söylenmiş, isnadın açıkça belirtilmiş olması gerekmez; önemli olan mağdurun belirli veya belirlenebilir olmasıdır. Matufiyet olarak da ifade edilen bu durumda önemli olan hakaretin kime yöneldiğinin tespit edilebilir olmasıdır. Mağdurun belirlenmesi başlıklı TCK m. 126’da , “*Hakaret suçunun işlenmesinde mağdurun ismi açıkça belirtilmemiş veya isnat üstü kapalı geçiştirilmiş olsa bile, eğer niteliğinde ve mağdurun şahsına yönelik bulunduğu duraksanmayacak bir durum varsa, hem ismi belirtilmiş ve hem de hakaret açıklanmış sayılır.*” denilmek suretiyle bu husus vurgulanmıştır. Kimi durumlarda mağdurun isminin baş harflerinin, yaptığı ve kamuoyunca bilinen işinin belirtilmesi yeterli olabilir. Örneğin “şarkıcı minik serçe” ifadesi ile Sezen Aksu’nun, “karakartal” ifadesiyle Beşiktaş Spor Kulübü’nün, “12 dev adam” ifadesiyle Basketbol Milli Takımı’nın ifade edildiği kamuoyunda duraksamaksızın anlaşılır. Bunun yanı sıra belli bir tarihte belli bir görev veya mevkide olan kişinin de adının belirtilmesi gerekmeden sadece makamının, işinin belirtilmesi hakaret fiilinin hedefinin belirlenmesini sağlayabilir. Örneğin A partisinin genel başkanı, B bakanı, C şirketinin sahibi, milli futbol takımı kaptanı, vs. ifadelerinin kimi işaret ettiği bellidir. Örneğin failin apartman içinde “Bu apartmanın yöneticisi hırsızdır,” Fakülte önünde “Bu Fakültenin dekanı aptaldır” diye bağırması hallerinde kimin hedef alındığı açıktır. Bkz. Aydın,s.885.

⁷⁷⁵ Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe,s.499.

failde, mağdurun tahkir edici nitelikteki fiilleri doğrudan öğrenmesi kastının bulunmasıdır. Yani fail, kullandığı araçlarla hem mağduru hedef aldığını ve mağdurun bu fiili öğreneceğini bilmeli hem de bunu istemelidir.⁷⁷⁶

Hakaretin kişinin yokluğunda gerçekleştiği durumlarda TCK, m.125'e göre "...*fiilin en az üç kişiyle ihtilat ederek işlenmesi gerekir.*" Yani hakaret kişinin yokluğunda gerçekleşmişse buna şahitlik edecek en az üç kişi bulunmalıdır. Ancak bu üç kişinin mutlaka aynı ortamda bulunması şart değildir.⁷⁷⁷ Bir parlamento üyesinin, parlamentodaki konuşması esnasında o sırada Genel Kurulda bulunmayan bir başka üyeye hakaret içerikli sözler sarf etmesi gıyapta hakarettir.⁷⁷⁸ Ancak Genel Kurulda bulunmayan milletvekili gıyabında söylenen sözleri, Meclis televizyonundan veya Meclis tutanaklarını okuduğu sırada öğrenirse o zaman huzurda hakaret olacaktır.

Fiilin mağduru muhatap alan sesli, yazılı veya görüntülü bir iletiyle işlenmesi de mümkündür. Burada ileti ile kastedilen her tür iletişim aracıdır. Mektup, telefon, telgraf, televizyon, gazete, kitap gibi araçlar ile yapılan hakaret huzurda hakaret olarak cezalandırılacaktır. Bu suçun işlenmiş sayılması için fail ve mağdurun birbirini görmesi de şart değildir.⁷⁷⁹ Mesela Meclis çalışmaları sırasında bir milletvekilinin bir başka milletvekiline cep telefonu aracılığıyla hakaret içeren mesaj göndermesi halinde huzurda hakaret suçu oluşacaktır. Cep telefonu vasıtasıyla gönderilen iletinin mağduru eline geçmesi halinde huzurda hakaret suçunun oluşacağını belirten Dursun, "böyle bir durumda, Anayasanın 83.maddesi gereğince Meclis çalışmaları sırasında açıklanan düşüncelerin tamamının açıklama şekline bakılmaksızın sorumsuzluk kapsamında kaldığını, bir milletvekilinin hakaret içerikli sözler yazdığı kağıdı diğer milletvekiline vermesiyle, cep telefonu aracılığıyla hakaret içerikli mesaj göndermesi arasında bir fark bulunmadığını" ifade etmektedir.⁷⁸⁰

Hakaretin karşılıklı olması veya haksız bir fiile tepki olarak gerçekleşmesi durumunda hâkim cezada indirim yapabilir ya da hiç ceza vermeyebilir.⁷⁸¹ Başka bir

⁷⁷⁶ Sezin,s.46.

⁷⁷⁷ Keza Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun 05.12.1998 tarih ve 4-473/517 sayılı kararında; "*sanığın, müştekiye hakaret teşkil eden sözleri, apartman dairesi holü gibi başkalarının duyabileceği bir yerde yüksek sesle ve etraftakiler duyabilecek biçimde söylemiş ve tanıklarca duyulmuş olması nedeniyle, ihtilat unsuru oluşmuştur*" denilmiştir. Bkz. Yenidünya/Alşahin,s.57.

⁷⁷⁸ Dursun,s.87.

⁷⁷⁹ Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe,s.498.

⁷⁸⁰ Dursun,s.86.

⁷⁸¹ TCK'nın "Haksız fiil nedeniyle veya karşılıklı hakaret" başlıklı 129.maddesi: (1) *Hakaret suçunun haksız bir fiile tepki olarak işlenmesi halinde, verilecek ceza üçte birine kadar indirilebileceği gibi, ceza vermekten de vazgeçilebilir.*// (2) *Bu suçun, kasten yaralama suçuna tepki olarak işlenmesi halinde, kişiye ceza verilmez.*// (3) *Hakaret suçunun karşılıklı olarak işlenmesi halinde, olayın mahiyetine göre,*

ifadeyle, karşılıklı hakaret hallerinde mahkeme her iki tarafın cezasında indirim yapabilir veya iki taraf için ceza verilmesinden vazgeçebilir ya da taraflardan yalnızca biri için cezasızlık uygulayabilir veyahut cezasında indirim yapabilir. Sayılan tüm bu hallerde hâkimin takdir hakkı bulunmakla beraber her iki taraf için de TCK'nın 129/3.maddesini uygulamamak hususunda takdir hakkı bulunmamaktadır.⁷⁸²

Soruşturma ve kovuşturması şikâyete tabi olan hakaret suçuna ilişkin önemli bir nokta da şeref ve haysiyete karşı işlenen bu tür suçlarda uygulanabilen hukuka uygunluk nedenleri ve şahsi cezasızlık sebepleridir.⁷⁸³ Zira doktrinde, Yasama Meclisi üyelerinin sarf ettiği hakaret ve sövme içerikli sözler karşısında ceza ve hukuk davasının açılmaması veya ceza davasının açılmaması ve fakat hukuk davasının açılabilmesinin nedenleri hukuka uygunluk veya şahsi cezasızlık teorileri ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Ceza hukukunda bir suçun oluşabilmesi yani bir haksızlıktan bahsedilebilmesi için tipikliğin maddi ve manevi unsurlarının gerçekleşmesi ve beraberinde o eylemin her hangi bir hukuka uygunluk nedeninden de faydalanmaması gerekmektedir.⁷⁸⁴ Bu şekilde ceza normunun yasakladığı bir fiilin işlenmesine izin vererek onun hukuka aykırı olmasını engelleyen⁷⁸⁵ ve dolayısıyla fiilin suç teşkil etmesine engel olan nedenlere hukuka uygunluk sebepleri veya haksızlığı ortadan kaldıran sebepler denmektedir.⁷⁸⁶ Hukuka uygunluk sebebinin varlığı halinde hukuka aykırılık ortadan kalkmakta ve fiil hukuken meşru bir hareket haline gelmektedir.⁷⁸⁷ Genel hukuka uygunluk nedenleri, kanun hükmünü yerine getirme; amirin emrini uygulama; meşru müdafaa; zorunluluk hali; hakkın kullanılması; ilgilinin (mağdurun) rızasıdır.⁷⁸⁸ Hakaret suçu açısından hukuka uygunluk nedenlerini şöyle sıralamak mümkündür: Eleştiri ve düşüncüyü açıklama, basının haber verme hakkı, dilekçe, ihbar ve şikâyet hakkının kullanılması, iddia ve savunma dokunulmazlığı.⁷⁸⁹

Şahsi cezasızlık sebepleri ise aslında suç icra edilirken mevcut olan ve izlenen suç siyasetinin bir gereği olarak failin cezalandırılmamasını veya cezasında indirim yapılmasını gerektiren sebeplerdir. Bu sebeplere şahsi denmesinin nedeni sadece o

taraflardan her ikisi veya biri hakkında verilecek ceza üçte birine kadar indirilebileceği gibi, ceza vermekten de vazgeçilebilir."

⁷⁸² Yurtcan,s.223.

⁷⁸³ Soyaslan,s.318.

⁷⁸⁴ Hakeri,s.308.

⁷⁸⁵ Artuk/Gökçen/Yenidünya,s.374

⁷⁸⁶ Koca/Üzülmez,s.265.

⁷⁸⁷ Artuk/Gökçen/Yenidünya,s.375.

⁷⁸⁸ İçel,s.327.

⁷⁸⁹ Aydın,s.897-901.

sebebin kendisinde bulunduğu kişinin, bu sebeplerden yararlanması ve fakat başka kişilerin yararlanamamasıdır.⁷⁹⁰ Başka bir deyişle şahsi cezasızlık sebepleri, belirli kişisel özellikler, durumlar veya ilişkilerin varlığı dolayısıyla haksızlık veya suç teşkil eden fiilden dolayı failin cezalandırılmaması veya cezasında indirim yapılması sonucunu doğuran hallerdir, bu sebeplerin uygulanabilmesi için somut olayda fail tarafından bilinmesine gerek yoktur.⁷⁹¹

Şahsa bağlı cezasızlık sebeplerinden yalnızca o sebebi üzerinde bulunduran şahıs faydalanırken diğer şerikler istifade edemezler. Hâlbuki fiile bağlı cezasızlık sebepleri, suçun maddi unsurundan kaynaklanır ki böyle bir durum varsa örneğin meşru müdafaa, hakkın icrası gibi o zaman varsa şeriklerde mevcut hukuka uygunluk nedenlerinden istifade ederler.⁷⁹²

Yasama sorumsuzluğunun hukuki esası bu iki görüş doğrultusunda açıklanmaktadır. Birinci, yani yasama sorumsuzluğunun hukuka uygunluk sebebi olduğu görüşünü savunanlara göre hakaret teşkil eden sözlerin veya davranışların Meclis çalışmaları sırasında meydana gelmesi halinde fiilin haksızlık niteliği ortadan kalktığı için baştan itibaren hukuka uygun hale gelmekte bu da hukuka uygunluk nedenlerinden olan hakkın icrasından kaynaklanmaktadır.⁷⁹³ Anayasa'nın 83.maddesinin değiştirilmesine dair kanun teklifi ve 2/676 numaralı Anayasa Komisyonu Raporunun müzakereleri esnasında söz alan Amasya milletvekili Ahmet İyimaya, yasama sorumsuzluğunun bir hukuka uygunluk nedeni olduğunu belirtmiştir.⁷⁹⁴

Sorumsuzluk kurumunu şahsi cezasızlık sebebi olarak değerlendiren görüşe göre, yasama sorumsuzluğu, kişisel cezasızlık nedeni niteliğinde olduğu için eylemin hukuka aykırılığı ortadan kalkmamakta yani haksızlığı devam etmekte ancak milletvekilinin

⁷⁹⁰ Hakeri,s.127.

⁷⁹¹ Artuk/Gökçen/Yenidünya,s.565.

⁷⁹² Doğan Soyaslan, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 9.B., Yetkin y., Ankara, 2020,s.514.

⁷⁹³ Erman ve Kıratlı'dan nakleden Dursun, bu görüşe katılmamaktadır. Yazara göre, “yasama sorumsuzluğu, milletvekilinin şahsına tanınmış bir hak olmayıp hakkın icrası hukuka uygunluk sebebinin varlığı için kişinin kendisine tanınmış ve doğrudan doğruya kullanabileceği sübjektif bir hakkın varlığına ihtiyaç olduğundan, mutlak ve objektif bir mahiyet arz eden yasama sorumsuzluğunun bu kapsamda hukuka uygunluk nedeni olduğunu kabul etmek mümkün görünmemektedir.” Bkz. Dursun,s.80.

⁷⁹⁴ A. İyimaya, yasama sorumsuzluğunun bir hukuka uygunluk nedeni olduğunu şu sözleriyle desteklemiştir: “Nasıl ki, idam kararını infaz eden bir memuru adam öldürdü diye asamıyorsanız, nasıl ki meşru müdafaa karşılık veren kişiyi, normalde haksız fiil olmasına rağmen, tecziye, tecrim veya tazmin mükellefi sayamıyorsanız, aynen burada da Parlamento'yu, milli iradenin yüksek tecellisi noktasında sorumlu sayamazsınız; bizatihi sorumsuzluk ve hukuka uygunluk nedenidir. Bkz. “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 83.Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun Teklifi,” TBMM Tutanak Dergisi, C.36,D.20,T.3,B.16,O.2,19.11.1997,s.478.

özelliği dolayısıyla ceza verilememektedir.⁷⁹⁵ Bu görüşü savunan yazarlar, milletvekiline karşı hukuk ve ceza davası açılmayacağını belirtmektedir.⁷⁹⁶

Doktrinde sorumsuzluğun hakaret ve sövmeyi kapsayıp kapsamadığına dair dört farklı görüş vardır. Birinci görüşe göre hakaret ve sövme, yasama görevinin yerine getirilmesi için gerekli veya olmazsa olmaz bir unsur değildir. Yasama sorumsuzluğu ile sağlanan özgürlük üyeye, istediği her şeyi söyleme hakkı vermez ve asla hakaret, sövme gibi sözleri kapsamaz. Bu tarz sözler sarf eden bir milletvekili, hiçbir zaman milli irade adına hakaret edip sövdüğünü ileri süremez.⁷⁹⁷

Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı'nın Kırşehir adıyla bir il kurulmasına dair kanun teklifi görüşülürken söylediği sözlerden⁷⁹⁸ dolayı Meclise hakaret ettiğinden bahisle savunması istenmiştir. O. Bölükbaşı söylediği sözlerin yasama sorumsuzluğu kapsamında olduğunu ileri sürmesine rağmen bu savunma Meclisçe kabul edilmemiş, hakaret ve sövme içeren fiillerin sorumsuzluktan faydalanamayacağı belirtilerek bu görüş benimsenmiştir.⁷⁹⁹

İkinci görüş ise Mecliste söylenmiş hakaret ve sövmeyi, maruz kalan kişiye göre ikiye ayırmaktadır. Bu görüşe göre Meclis üyelerinin hakaret ve sövme hürriyeti vardır, bu tür sözlerin milletvekilleri arasında karşılıklı söylenmesi cezasız kalabilir zira hem meclisin sahip olduğu disiplin yetkisi hem de hakarete uğrayan diğer vekilin karşılık verebilme imkânının bulunması sebebiyle suçun etkisinin azaltılması mümkün olabilmektedir. Ancak Meclis dışından üçüncü bir şahsa bu tarz sözler sarf edilmesi durumunda sorumsuzluk söz konusu değildir.⁸⁰⁰

⁷⁹⁵ İçel,s.207; Dursun,s.80; Soyaslan, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**,s.196; Hakeri,s.128; Artuk/Gökçen/Yenidünya,s.180;Koca/Üzülmez,s.836; Teziç,s.448;İba,**Türk Anayasa Hukuku**,s.185;Uslu,**Türk Anayasa Hukuku**,1.B.,s.152; Centel/Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**,14.B.,s.71.

⁷⁹⁶ Aksi yönde düşünen Koca/Üzülmez, “yasama sorumsuzluğunun sadece bir şahsi cezasızlık nedeni olduğunu bu yüzden yalnızca cezai sorumsuzluğu kapsadığını zira fiilin haksızlık vasfının sürdüğünü dolayısıyla hukuki ve idari sorumluluğun devam ettiğini ve tazminat davası açılabileceğini nitekim Yargıtay kararlarının da bu yönde olduğunu” ifade etmektedir. Bkz.Koca/Üzülmez,s.836.

⁷⁹⁷ Akyürek,s.76,77;Karakelle,s.36;Hamurcu,s.67;Üsreşler,s.62;Yalova,s.44;Ergüneş,s.91;Yalçın,s.235.

⁷⁹⁸ Nevşehir iline bağlı Kırşehir kazasında (Kırşehir) adıyla yeniden bir vilâyet kurulması hakkındaki kanun lâyihasının, görüşüldüğü Büyük Millet Meclisininin 12. 6. 1957 tarihli 80.birleşiminde, Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı, “*Son söz Milletvekilinindir. Utanın, zalimlerin uşakları, haysiyetten mahrum insanlar...*” “*...namussuzlar, namussuz olmanız bu kanunu böyle çıkarmazsınız, rezil herifler, haysiyetsiz herifler, haysiyetsizler*” ve son olarak Meclis İdare Âmiri Balıkesir milletvekili Ahmet Kocabıykoğlu'nun, “kime namussuz diyorsun?” Sorusu üzerine müzakere salonuna doğru dönerek “*namussuz, müstebit köpekler, müstebidin köpekleri*” şeklindeki sözleriyle Meclisi tahkir ve tezyif ettiği gerekçesiyle dokunulmazlığının kaldırılması talep edilmiştir. Bkz. “Teşkilâtı Esasiye ve Adliye Encümenlerinden Mürkekep Muhtelit Encümen Mazbatası,” TBMM Zabıt Ceridesi, C.20, D.10, T.3, B.85,24.06.1957, s.2-4.

⁷⁹⁹ Akyürek,s.78,79;Hamurcu,s.67;Yalova,s.44;Ergüneş,s.93;Yalçın,s.235.

⁸⁰⁰ Akyürek,s.83,84;Karakelle,s.36;Hamurcu,s.68;Üsreşler,s.63,64;Yalova,s.45;Ergüneş,s.94;Yalçın,s.236.

Üçüncü görüş A. F. Başgil ve F. Erem tarafından savunulmuştur. Bu görüşe göre Mecliste söylenen hakaret ve sövme içerikli sözlerin sorumsuzluktan yararlanabilmesi için, sözlerin yasama göreviyle ilgili olması ve yasama görevinin kasten kötüye kullanılmaması gerekmektedir. Bu şartları taşıdığı sürece milletvekilinin Meclis dışından üçüncü kişilere dahi söylediği hakaret içeren sözler sorumsuzluk koruması altında olacaktır. Bununla beraber Meclis üyesi, yasama faaliyetiyle alakalı bir konuşma yaparken veya düşüncesini açıklarken sırf hoşlanmadığı için kişisel garezini tatmin amacıyla diğer bir Meclis üyesine veya Meclis dışından üçüncü bir kişiye hakaret ederse ve bu sözlerle yasama çalışması arasında illiyet bağı bulunmuyorsa söylediği sözler yasama görevinin kasten kötüye kullanımı olacak ve sorumsuzluktan faydalanamayacaktır.⁸⁰¹

Dördüncü görüşü savunanlar ise hakaret ve sövmenin kayıtsız, şartsız sorumsuzluk kapsamında olduğunu çünkü milli egemenliğin ancak bu şekilde gerçekleşebileceğini kabul etmektedir. Milli egemenliğin temeli söz hürriyetidir, eğer milletvekili Mecliste söylediği veya söyleyeceği sözler suç sayılarak sorumlu tutulacağı düşünce ve endişesini taşırsa bildiklerini söylemekte mütereddit davranacaktır. Böyle bir durum ise orada bulunma gayesiyle kesinlikle bağdaşmayacaktır. Dördüncü görüş taraftarları söz hürriyetinin hiçbir kayıt ile bağlı olmaması gerektiğini, milletvekilinin düşünce ve görüşlerini bunlar suç unsuru taşısa dahi Mecliste serbestçe söylemesi gerektiğini savunmaktadır. Bugün Türk doktrininde hâkim olan görüşte bu yöndedir.⁸⁰²

Yani milletvekilinin sözleri hakaret, sövme, iftira içerse dahi bunlar hiçbir şekilde cezai ve hukuki kovuşturmalara konu olamaz. Milletvekili hakkında ceza davası açılmayacağı gibi tazminat davası da açılmaz. Çünkü Anayasa koyucu istese zaten bu yönde bir sınır veya kayıt koyardı.⁸⁰³

Gözler, “uygulamada yasama sorumsuzluğunun mutlak olmadığı, hakaret ve sövme içeren sözlerin milletvekilinin hukuki ve cezai sorumluluğuna yol açacağı yönünde bazı görüşler ve bu görüşleri destekleyen Yargıtay kararları olduğunu ancak bu düşünce ve yargı kararlarının yanlış olduğunu zira küfür etmenin sözle yapılan bir fiil olduğunu, küfürün söz kapsamına girdiğini, Anayasanın “.....sözlerinden.....sorumlu tutulamazlar” ifadesinde ayırım yapılmadığını dolayısıyla “sözler” kelimesinin genel olarak

⁸⁰¹ Akyürek,s.90;Üsreşler,s.64;Hamurcu,s.68;Karakelle,s.36;Yalova,,45;Ergüneş,s.99.

⁸⁰² Ergüneş,s.95;Yalçın,s.236;Yalova,s.46;Akyürek,s.85,86;Üsreşler,s.65;Hamurcu,s.69;Karakelle,s.36.

⁸⁰³Üsreşler,s.85;Tanör/Üzbaşıoğlu,s.266;Gözübüyük,**Anayasa Hukuku**,s.202; Güveyi,s.310; Özer,s.258; Uslu, **Türk Anayasa Hukuku**,s.152;Başgil,s.15;Kalağan,s.78;Döner,s.53.

anlaşılması gerektiğini ayrıca küfür içeren sözlerin sorumsuzluk kapsamı dışında bırakılmasının kurumun amacıyla bağdaşmayacağını” ileri sürmektedir.⁸⁰⁴

Arslan, “Anayasa’nın “sorumlu tutulamazlar” ifadesinin, milletvekillerinin Meclis çalışmalarıyla ilgili oy ve sözlerini hukuki ve cezai takibata karşı koruduğunu, tek şartın Meclis çalışmalarında gerçekleşme olduğunu ve başka bir sınırlama öngörmediğini, dolayısıyla Anayasa’nın istisna getirmediği bir konuya Borçlar Kanunu, Ceza Kanunu veya başka bir kanunla istisna getirilebileceği düşüncesinin normlar hiyerarşisine de aykırı olduğunu” belirtmektedir.⁸⁰⁵

Yalçın, “parlamentar fonksiyonun icrası başladıktan sonra söylenen sözlerin bu fonksiyonu aşip aşmamasının, sorumsuzluğun varlığı açısından bir önem taşımayacağını” belirtmektedir. “Aksi takdirde kurumun sağlamayı amaçladığı korumanın örneğin hakaret iddiası gündeme getirilerek zayıflatabileceğini” savunmaktadır. “Ayrıca fiil suç teşkil etmiyorsa yasama sorumsuzluğunun söz konusu olamayacağını” ifade eden Yalçın, “hukuka uygun bir fiilden dolayı hiç kimse için sorumluluğun söz konusu olmadığını, sorumsuzluktan söz edebilmek için fiilin her hangi biri tarafından işlenmesi halinde suç veya haksız fiil olarak nitelendirilmesi gerektiğini dolayısıyla yasama sorumsuzluğunun suç veya haksız fiil teşkil eden fiiller bakımından koruma sağlayacağını” ifade etmektedir.⁸⁰⁶

Mamafih, yasama sorumsuzluğu suçun hukuka aykırılık unsurunu ortadan kaldırmayıp yalnızca cezalandırılabilmeyi ortadan kaldırdığı için⁸⁰⁷ hakaret ve küfür içeren sözler yönünden milletvekili aleyhine ceza davası açılmasa da kişilik hakları ihlal edilenlerin tazminat davası açabileceğini savunan Anayasa hukukçuları da bulunmaktadır.⁸⁰⁸ Keskinsoy, “kişisel saikli, haddi aşan ve iyi niyetle bağdaşmayacak evsiftaki sözlerin yasama sorumsuzluğunun temel amacı olan Meclisteki söz söyleme

⁸⁰⁴ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**,s.547,548

⁸⁰⁵ Arslan, s.86.

⁸⁰⁶ Yalçın,s.236,237. Nitekim Refah Partisinin kapatılması davasının görüldüğü Anayasa Mahkemesi’nde karşı oy yazısı yazan Haşim Kılıç tam da aynı noktaya değinmiş ve şunları söylemiştir: “.....Tam tersine, vatandaş için suç olan bir konu, onu temsil eden milletvekili için suç olmaktan Anayasa'nın 83. Maddesi gereğince çıkarılmıştır. Kürsü sorumsuzluğunun olabilmesi için mutlaka bir suçun işlenmiş olması gerekir. Sorumsuzluk münhasıran bir suç için getirilmiştir. Suçun işlenmediği bir yerde sorumsuzluktan da bahsedilemez. Yasaklara aykırı davranılmış olacak ki, "sorumsuzluk" uygulanabilsin.” Bkz. AYMKD, AYM, E.1997/1,K.1998/1 Sayılı Kararı, s.1082. Bkz. https://www.anayasa.gov.tr/media/4961/kd_34_2.pdf, (E.T.:19/05/2021).

⁸⁰⁷ Teziç,s.448;İba, **Türk Anayasa Hukuku**,s.185; Uslu, **Türk Anayasa Hukuku**,2.B.,s.181.

⁸⁰⁸ Karatepe, s.236;Fendoğlu, **Anayasa Hukuku**, s.614; Atar, s.246; Vural/Koçak, s.247; Kaplan, s.186; Keskinsoy,s.119;Kaplan,s.186.

hürriyetini koruma sınırı içinde değerlendirilemeyeceğini, haksız fiille kişisel hakların ihlal edilebileceğini ve manevi tazminatın söz konusu olabileceğini” ifade etmektedir.⁸⁰⁹

Can ve Aktaş, “yasama faaliyetinin gerçekleştirilmesinde bir gereklilik olmayan hakaret ve sövme fiillerinin koruma kapsamından çıkartılmasının, kişi haklarının hak ettiği korumayı görebilmesi açısından faydalı olacağını” belirtmektedir. “Bu bağlamda küfür ve hakaret içeren sözlerin yaptırımdan muaf tutulmamasının da siyasette kullanılan dilin beklenen entelektüel seviyeye yaklaşmasına ve bir ölçüde temiz kalmasına hizmet edebileceğini” ifade etmektedir.⁸¹⁰

Meclis çalışmalarıyla alakalı olarak sarf edilen hakaret, sövme ve iftira içerikli söylemlere ilişkin ceza davası açılmayacağına Anayasa ve Ceza Hukuku öğretisinde tüm yazarların hemfikir olduğu görülmektedir. Zaten bugüne kadar hakaret suçuna ilişkin açılmış bir ceza davası da bulunmamaktadır.⁸¹¹ Mamafih hakaret dolayısıyla ceza davasının açılabilmesi için milletvekilinin yasama dokunulmazlığının kaldırılması gerektiğini belirtmek gerekmektedir. Nitekim Meclis tarihinde yaşanan örnekler bakıldığında Meclis çalışmaları sırasında yaptığı konuşmalar veya düşünce açıklamaları sebebiyle Cumhurbaşkanına, Başbakanına hakaret ettiği ya da Türk Milletini, Türkiye Cumhuriyeti Devletini, Devletin Kurum ve Organlarını aşağıladığı ileri sürülen milletvekillerinin yargılanabilmesi için dokunulmazlıklarının kaldırıldığı görülmektedir.⁸¹²

Yasama sorumsuzluğunun hakaret ve sövme yönünden ceza davalarına karşı koruma sağladığı kabul edilmekle beraber hukuk davaları için aynı şeyi söylemek pek mümkün değildir. Zira sorumsuzluğun hukuk davalarını da kapsadığına dair doktrindeki çoğunluk görüşünün aksine verilmiş Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay kararları bulunmaktadır. Yargıtay’ın milletvekillerince açılmış tazminat davalarında vermiş olduğu kararlar ışığında bir değerlendirme yapan Keskinsoy, “Meclis çalışmalarında kullanılan oyun, söylenen sözün veya açıklanan düşüncenin tazminatı gerektirmemesi

⁸⁰⁹ Keskinsoy,s.24.

⁸¹⁰ Ayrıca kamu yararı karşısında kişi haklarının hiçe sayılmaması gerektiğini belirten Can ve Aktaş, “yasama faaliyetinde yalnızca kendi vicdanına bağlı kalması amaçlanan meclis üyesinin de insan doğasından kaynaklanan nedenlerle hata içinde olabileceği veya kendisine meclis üyesi olmasından ötürü tanınan bu korumayı amacına aykırı biçimde kullanabileceği düşüncesinin ihmal edilmemesi gerektiğini” ifade etmektedir. Bkz. Can/Aktaş,s.67.

⁸¹¹ Sevinç,s.81.

⁸¹² Bilgili ve Ruhi, “Meclisin hangi durumlarda ve ne şekilde dokunulmazlığın kaldırılacağı kararı vereceği konusunda Anayasada bir hüküm bulunmadığını ancak böyle bir hükmün bulunmamasının Meclise sınırsız bir takdir hakkı sağlamadığını, bu hakkın, dokunulmazlığın amacı ile sınırlı ve keyfili derecesine varmayacak şekilde kullanılması gerektiğini, nitekim yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararlarının AYM denetimine tabi olmasının da bu yetkinin sınırlı olmasından kaynaklandığını” ifade etmektedir. Bkz. Bilgili/Ruhi,s.75,76.

için iyi niyet sınırlarını aşmaması, şahsi kin, düşmanlık veya kırgınlık sonucu söylenmemiş ve konuşmanın olağan akışı gereği makul karşılanabilir olması, sözlerin Meclis çalışmalarıyla ilgili olması, yapılan çalışma ile açıklanan düşünce arasında illiyet bağının olması ve ölçünün kaçırılmamış olması şartlarını taşıması gerektiğini bu şartları taşımayan hakaret içerikli sözlerin yasama sorumsuzluğundan yararlanamayacağını” ifade etmiştir.⁸¹³

Ancak belirtmek gerekir ki bu sayılanların tespiti her zaman mümkün olmayabilir çünkü Meclis çalışmaları sırasında bir milletvekilinin söylediği sözler onun subjektif iradesinin eseri olup konuşmanın akışı gereği veya sataşmalar neticesi bazı kelimeler sarf etmiş olması onu kendi iç dünyasında kötü niyetli veya diğer vekile karşı kin, düşmanlık besleyen biri yapmayacaktır. Zaten bunu anlamak için objektif bir psikolojik değerlendirme yapmakta mümkün değildir. Kaldı ki bu tarz konuşmalar bir takım tahrik veya sataşmalar neticesinde gerçekleşmektedir yani hiçbir vekil konuşmasına hakaret ederek başlamaz ya da konuşmanın olağan akışı içerisinde birden bire hakaretler savurmaz dolayısıyla böyle bir ölçütün, objektif ve gerçekçi bir değerlendirmeyle milletvekilinin gerçek saikini belirlemesi pek olası görünmemektedir. Keza, Anayasanın “*sorumlu tutulamazlar*” ifadesine karşılık milletvekilinin hukuk davaları bakımından sorumlu tutulması ve sorumlu olup olmadığının tespitinin mahkemeye bırakılması,⁸¹⁴ güçler ayrılığı ve Anayasanın üstünlüğü ilkeleriyle bağdaşması da mümkün değildir.

Milletvekilinin Meclis çalışmaları sırasındaki hakaret ve sövme fiillerinin, tazminat istemlerine sebep olduğu ve bu hususun vekiller açısından önemli bir problem teşkil ettiği yadsınamaz bir gerçektir. Buna rağmen Meclis tarihine göz atıldığında ilgili problemin çözümüne ilişkin milletvekillerinin çok da istekli davranmadıkları görülmektedir. Örneğin, Anayasanın 83.maddesinin değiştirilmesine dair Anayasa Komisyonuna havale edilen kanun teklifi, 20.02.1997’de Anayasa Komisyonunda kabul

⁸¹³ Keskinsoy,s.25.

⁸¹⁴Nitekim Yargıtay Hukuk Genel Kurulu da bir kararında, sorumsuzluk ilkesinin kötüye kullanılıp kullanılmadığı hususunu çözmeyi hâkime bırakmakta bir mahzur olmadığını belirtmiştir “.....T.B.M.M. üyeleri Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden meclislerde ileri sürdükleri düşüncelerden ve bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar. Ancak bu sorumsuzluk mutlak şekilde sınırsız değildir. Ancak hemen belirtilmelidir ki, bu hukuki sorumsuzluğa önceden bir sınır getirmek de mümkün olamaz. Bu bakımdan Anayasanın 79/1. maddesinde öngörülen sorumsuzluk ilkesinin kötüye kullanılıp kullanılmadığı meselesini (olayın şartları ve belli ilkelerin ışığı altında) çözmeyi hakime bırakmakta bir mahzur yoktur. Bu yolda bir denetiminin Anayasanın 79. maddesinde kabul edilen ana ilkeyi zedeleyeceği de iddia edilemez. Hakim bu takdir yetkisini kullanırken (mücerret olayın gerçekleşen biçimini göz önünde tutması) ve kendisini (katı kurallara bağlı saymaması) özellikle (kamu yararıyla kişisel yarar dengesini) çok iyi kurması gerekir. Şüphe yok ki bu açıklamalar Medeni Kanunun 2/11. maddesindeki genel ilkenin esnekliğini ve canlılığını muhafaza etmesini mümkün kılması bakımından yerindedir.” Bkz. YHGK, T. 04.04.1984, E. 1981/4-1161, K. 1984/365 Sayılı Kararı. <https://www.kazancihukuk.com/>, (E.T.: 08/05/2021).

edilmiş ve 2/676 sayılı rapor 19.11.1997`de Meclis Genel Kuruluna sunulmuştur.⁸¹⁵ Kanun teklifi ve Anayasa Komisyonu Raporunun müzakereleri esnasında söz alan Zonguldak milletvekili M.Soyсал, yasama sorumsuzluğunu içeren fıkraya koydukları “hiçbir şekilde sorumlu tutulamazlar”⁸¹⁶ ifadesinin gerekçesini şu sözlerle açıklamıştır: “Bazı mahkeme yorumlarına göre buradaki tartışmalar sırasında üyeler birbirlerine hakaret etmişlerse bu dışarıda hakaret davasına konu yapılabilmektedir. Getirdiğimiz değişiklik bu olasılığı ortadan kaldırmaktadır, çünkü bu olasılık bazen falanca konuşma hakaretti, değildi diyerek yasama görevinin yürütülmesine müdahale; dışarıdan yargı organınca müdahale olanağını yaratmaktadır.”⁸¹⁷

M. Soyсал`dan sonra söz alan O. Araslı ve A. İyimaya, “hakaretimiz sözlerden dolayı tazminat davası açıldığını bundan dolayı milletvekilinin Meclis kürsüsünde düşüncelerini serbestçe ifade edemediğini, bu tür sınırlamaların sorumsuzluğun amacıyla bağdaşmadığını” ifade etmişlerdir.⁸¹⁸ Ancak Anayasanın 83.maddesinin değiştirilmesine dair kanun teklifi gerekli çoğunluk sağlanamadığı için Meclis Genel Kurulunda reddedilmiştir.⁸¹⁹

⁸¹⁵ 1982 Anayasası`nın 83.maddesinin değiştirilmesine dair, Kütahya Milletvekili Mustafa Kalemli, Anavatan Partisi Genel Başkanı Rize Milletvekili Mesut Yılmaz, Doğru Yol Partisi Genel Başkanı İstanbul Milletvekili Tansu Çiller, Demokratik Sol Parti Genel Başkanı İstanbul Milletvekili Bülent Ecevit, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Antalya Milletvekili Deniz Baykal ile 292 Milletvekilinin sunduğu Kanun teklifinde 83.madde başlığı “yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı” şeklinde düzenlenmişti. Anayasa Komisyonun 20.02.1997 tarih ve 2/676 Esas numaralı raporunda Anayasanın 83.maddesinin 1.fıkrası şu şekilde düzenlenmişti: “TBMM üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, aynı birleşimdeki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan hiçbir şekilde sorumlu tutulamazlar. İctüzük gereğince verilecek disiplin cezaları saklıdır.” Bkz. Sevinç,s.285.

⁸¹⁶ Anayasa Komisyonu Raporunda ilgili ifadenin eklenme gerekçesi şöyle açıklanmıştır: “Teklifin birinci fıkrasında yasama sorumsuzluğu düzenlenmekte, milletvekillerinin Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden mutlak şekilde sorumsuz olmaları ve tam bir bağımsızlık içinde yasama işlevini sürdürmeleri amaçlanmaktadır. Bu sorumsuzluğun hem cezaî hem de hukukî sorumsuzluğu kapsadığının özellikle altı çizilmelidir. Uygulamada adli yargının, Anayasada yer olmadığı halde hukukî sorumluluğu kabul etmek suretiyle büyük meblağlara ulaşan tazminatlara hükmetmesi nedeniyle, bu konu açıkça belirtilmiştir. Ayrıca yasama sorumsuzluğunun mutlak olduğu noktada doktrinde de görüş birliği olduğu ifade edilmiştir. Ancak bu sorumsuzluğun Meclis çalışmaları sırasındaki söz ve davranışları nedeniyle milletvekillerine İctüzük gereğince disiplin cezası verilmesine engel olmayacağı ise, ilk fıkranın ikinci cümlesiyle açıklığa kavuşturulmuştur.” Bkz. 2/676 Sayılı Anayasa Komisyonu Raporu, T.B.M.M. Tutanak Dergisi,C.36,D.20,T.3,B.16,19.11.1997,s.9.

⁸¹⁷ M. Soyсал, “eğer hakaret söz konusu olursa Meclisin içtüzük hükümlerine göre bu hareketi kendisinin cezalandıracağını ve bu vesileyle mevcut zırhın yani yasama görevi sırasında koruyan zırhın aynen muhafaza edilmekle kalmayıp daha da güçlendirildiğini” sözlerine eklemiştir. Bkz. T.B.M.M. Tutanak Dergisi,C.36,D.20,T.3,B.16,19.11.1997,s.431.

⁸¹⁸ Bkz. T.B.M.M. Tutanak Dergisi,C.36,D.20,T.3,B.16,19.11.1997,s.435,452.

⁸¹⁹ İzmir milletvekili Rüşdü Saracoğlu, yasama sorumsuzluğu fıkrasına ilave edilen hiçbir şekilde sorumlu tutulamazlar ifadesine karşı çıkmıştır. “Getirilen değişiklikte sorumsuzluğun sınırsız bir hale dönüştürülmeye çalışıldığını yanlış olan şeyin milletvekili dokunulmazlığı kapsamının daraltılması değil, sorumsuzluğun kapsamının genişletilmesi olduğunu yasama sorumsuzluğunun kapsamının genişletilmesiyle amaçlanan hususun, vatandaşların, milletvekilleri aleyhine tazminat davası açmalarını önlemek olduğunu, milletvekillerini vatandaşlara karşı korumayı amaçlayan; ancak, milletvekillerinin,

3.3. Yasama Sorumsuzluğunun Kapsamı

3.3.1. Hukuki ve Cezai Sorumsuzluk

Yasama sorumsuzluğunu düzenleyen Anayasa'nın 83.madde lafzı dikkate alındığında 1.fikranın sonunda yer alan “*sorumlu tutulamazlar*” cümlesi “hiçbir şekilde sorumlu tutulamazlar” şeklinde mutlak bir ifade olarak anlaşılmaktadır. Bilindiği üzere doktrin ve yargı kararlarında yasama sorumsuzluğu mutlak ve fakat yasama dokunulmazlığı nispi kabul edilmektedir. Sorumsuzluğun mutlak olmasının sonucu, hukuki ve cezai takibata karşı koruma sağlaması yani milletvekilinin, yasama fonksiyonunun yerine getirilmesiyle ilgili oy, söz ve düşünce açıklamaları, içerikleri bakımından suç teşkil etse bile cezai kovuşturma yapılamaması⁸²⁰ ve hukuk davası yoluyla tazminat talebinde bulunulamamasıdır.⁸²¹ Zira milletvekilinin söz hürriyeti, açılabilir tazminat davalarıyla veya yalnızca kendisine dava açılabilirliği düşüncesiyle sınırlandırılacak olursa bundan zarar gören bizzat kamunun yani temsil edilen vatandaşların kendisi olacaktır.⁸²²

Ancak ülkemizde, hukuki sorumsuzluğun yasama sorumsuzluğu kapsamına girip girmediği tartışmalıdır.⁸²³ Tülen, yasama sorumsuzluğunun “mutlak” olarak nitelendirilmesini pek isabetli bulmamaktadır. “ Zira mutlak kelimesinin sözlükte kayıtsız, şartsız anlamına geldiğini ve bu nedenle mutlaklığın, milletvekillerinin Meclis çalışmaları sırasındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden dolayı cezai ve hukuki yaptırımlara uğramamaları hatta Meclis tarafından disiplin cezası dahi verilmemesi şeklinde anlaşılacağını” ifade etmektedir.⁸²⁴ Hâlbuki yargı kararları bunun aksini söylemektedir. Çünkü yargı kararlarında benimsenen genel görüş, hakaret ve sövme sebebiyle ceza davası açılamasa da hukuk davası açılabilirliği yönündedir ve bu

vatandaşlara karşı haklarını yargı yoluyla arayabilmelerini ve mağduriyetlerini tazmin edebilme olanaklarını kısıtlamayan bu düzenlemenin getirilmesindeki asıl sebebin, milletvekillerinin tazminat ödemesini engellemek olduğunun, Komisyon raporundaki “Uygulamada, adli yargının, Anayasada yer almadığı halde hukukî sorumluluğu kabul etmek suretiyle büyük meblağlara ulaşan tazminatlara hükmetmesi nedeniyle...” ifadelerinden açıkça anlaşıldığını yani, tazminatlar küçük olsaydı, bu değişikliğin Genel Kurula getirilmeyeceğini dolayısıyla teklifteki "hiçbir şekilde" ibaresinin çıkarılması gerektiğini ve böylece Meclisin saygınlığına, bu Anayasa değişikliğiyle bir gölge düşürülmemesi gerektiğini” söylemiştir. Konuşmanın tam metni için bkz. T.B.M.M. Tutanak Dergisi,C.36,D.20,T.3,B.16,19.11.1997,s.500.

⁸²⁰ Döner,s.54.

⁸²¹ Üsreşler,s.70;Yalova,s.49;Karakelle,s.43;Ergüneş,s.112;Feyzioğlu,s.25;Akyürek,s.185;Güveyi,s.317.

⁸²² Can/Aktaş,s.66.

⁸²³ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**,s.549.

⁸²⁴ Hikmet Tülen, “Yasama Sorumsuzluğunun Mutlaklığı Üzerine Düşünceler,” **EBYÜHFD**, C. 3, S. 1, Erzincan, 1999, s. 119. <https://hukukdergi.ebyu.edu.tr/?p=746>, (E.T.: 25/11/2020).

durum Tülen'i haklı çıkarmakta, yasama sorumsuzluğunun mutlaklığına gölge düşürmektedir.

Yargıtay içtihatları da, yasama sorumsuzluğunun hukuki ve cezai korumasıyla ilgili olarak farklılık göstermektedir. Yargıtay Ceza Daireleri, milletvekilinin Meclis çalışmalarıyla alakalı söylediği sözler suç unsuru içerse dahi bu sözlerin sorumsuzluk kapsamına girdiğini kabul etmektedir. Yargıtay 4. Hukuk Dairesi ise, vermiş olduğu kararlarında yasama faaliyetiyle ilgisi bulunmayan sözlerden dolayı manevi tazminat istenebileceğini belirtmektedir.⁸²⁵ Mamafih Yargıtay 4. Hukuk Dairesinin kararlarını ikili bir ayırım yaparak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Zira Meclis dahilinde gerçekleşen ve manevi tazminat istemine sebep olan sözler sebebiyle açılmış davaların bir kısmı yasama sorumsuzluğu bağlamında incelenirken bir kısmı eleştiri ve ifade özgürlüğü bağlamında incelenmekte ve dolayısıyla verilen kararlar farklı olmaktadır.

3.3.2. Yasama Sorumsuzluğunun Kaldırılmaz Olması

Yasama sorumsuzluğunun, Meclis kararı ile veya her hangi bir makam tarafından kaldırılması, askıya alınması⁸²⁶ ve milletvekilinin bundan kendi iradesiyle feragat etmesi mümkün değildir.⁸²⁷ Hâlbuki yasama dokunulmazlığı, sorumsuzluktan farklı olarak TBMM tarafından kaldırılabilir, Anayasada belirtilen durumlarda Meclis kararı olmaksızın ilgili üye tutulabilir, sorguya çekilebilir, tutuklanabilir ve yargılanabilir yani nispi ve geçici bir nitelik taşımaktadır.⁸²⁸

Sorumsuzluğun kaldırılmaz oluşuna dair doktrinde aksi bir görüş mevcut değildir. Ancak 24.06.1957'de Kırşehir milletvekili O. Bölükbaşı'nın Mecliste söylediği hakaret içerikli sözler üzerine yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararı, sorumsuzluk kapsamındaki sözler yüzünden dokunulmazlığı kaldırıldığı gerekçesiyle doktrinde oldukça eleştirilmiş hatta Kıratlı tarafından "sorumsuzluğun kaldırılması kararı" olarak değerlendirilmiştir.⁸²⁹ Teziç'de "sorumsuzluk kapsamındaki sözlerden ötürü yasama dokunulmazlığının kaldırılmasının sorumsuzluk kurumunun niteliğiyle bağdaşmadığını ve hiçbir hukuki temelini olmadığını zira sorumsuzluğun hukuken kaldırılmasının

⁸²⁵ Dönmez, s.67.

⁸²⁶ Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, 1.B., s.863; Yalçın, s.237.

⁸²⁷ Döner, s.54.

⁸²⁸ Ergun Özbudun, "Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı: Hukuki Mahiyetleri ve Farkları," **TBBD**, S.59, Ankara, 1971, s.111. Bkz. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2005-59-156>, (E.T.: 25/11/2020).

⁸²⁹ Bkz. Kıratlı'dan nakleden Karakelle, s.45.

mümkün olmadığını, böyle bir işlemin eski tabirle “*yoklukla malul olduğunu*”⁸³⁰ ifade etmiştir.

Ülkemizde kaldırılması mümkün olmayan yasama sorumsuzluğu Finlandiya, Danimarka, Yunanistan, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya ve Hollanda`da bazı özel usullerle kaldırılabilmesi mümkündür. İngiltere`de sorumsuzluğun kaldırılabilmesi Hakaret Yasası`nın yaptırıma bağladığı bazı eylemlerin söz konusu olduğu durumlarda mümkün olabilmektedir. Yine Almanya`da iftira niteliğindeki hakaretler bakımından sorumsuzluk söz konusu değildir dolayısıyla kaldırılmasına da ihtiyaç bulunmamaktadır.⁸³¹

3.3.3. Yasama Sorumsuzluğunun Sürekli Olması

Yasama sorumsuzluğunun sürekli olmasından kasıt milletvekilinin Meclis çalışmaları sırasında söylediği sözler, açıkladığı görüşler ve kullandığı oylar sebebiyle üyeliği sona erse dahi hayatı boyunca sorumlu tutulamayacağı herhangi bir hukuki veya cezai takibata uğramayacağıdır.⁸³² Yasama dokunulmazlığı milletvekillerini Meclis üyesi oldukları sürece koruyan bir bağımsızlık olmasına rağmen sorumsuzluk ömür boyu süren bir koruma sağlamaktadır.⁸³³ Sorumsuzluk koruması milletvekili sıfatının kazanılmasıyla başlamakta ve bu sıfatın sona ermesinden sonra da devam etmektedir.⁸³⁴ Nitekim bu süreklilik milletvekilinin bağımsızlığı için de zorunludur. Çünkü yasama görevi bittikten sonra soruşturma veya kovuşturmaya uğrama ihtimali altında bulunan bir vekilin tam bağımsızlık ve serbestlik içinde yasama fonksiyonunu yürüttüğünü söylemek mümkün değildir.⁸³⁵

Bilindiği gibi milletvekillerinin Meclis çalışmaları sırasında söylediği hakaret ve sövme içeren sözleri cezai takibata konu edilememekte ancak hukuk davası açılabilir. Her ne kadar sorumsuzluk müessesesinin sürekli olduğu kabul edilmiş olsa da milletvekilliği sıfatı sona erdikten sonra tazminat davası açılması mümkündür. Zira haksız fiil sebebiyle tazminat istemi TBK 72. madde hükmüne göre “*zarar görenin zararı ve tazminat yükümlüsünü öğrendiği tarihten başlayarak iki yılın ve her halde*

⁸³⁰ Bkz. Teziç, s.456,dpn.57; Akyürek, s.189.

⁸³¹ Can/Aktaş, s.68.

⁸³² Karakelle, s.45.

⁸³³ Tülen, s.118.

⁸³⁴ Yasama sorumsuzluğu Danimarka ve Letonya`da parlamenterlerin görev süresiyle sınırlıdır. Litvanya`da süre bakımından sınırsızlık yalnızca parlamentoda sarf edilen sözler ve kullanılan oylar için geçerlidir. Polonya`da görev süresi ile sınırlıdır ancak görev süresi bittikten sonra da parlamenterler aleyhine doğrudan takibata geçilmesi mümkün değildir. Bkz.Can/Aktaş, s.67.

⁸³⁵ Yalova, s.50.

fiilin işlendiği tarihten başlayarak on yılın geçmesiyle zamanaşımına uğramaktadır.”⁸³⁶

Dolayısıyla bir milletvekili, bir başka üyenin Meclis kürsüsünde kendisine hakaret ettiğinden, sövdüğünden veya iftira ettiğinden bahisle üyelikleri sona erdikten sonra bile iki ya da on yıllık zamanaşımı süresi içerisinde tazminat davası açabilecektir. Bu durumda ceza davaları yönünden sorumsuzluk korumasının ömür boyu sürdüğü söylenebilirse de hukuk davaları yönünden on yıllık zamanaşımı süresinin dikkate alınması gerekmektedir. Şöyle ki, 2018`de seçilmiş bir milletvekilinin 2020 yılında Mecliste yaptığı konuşmasından dolayı şahsına hakaret edildiği iddiasıyla bir başka vekil tarafından on yıl içinde yani 2030 yılına kadar tazminat davası açılabilir.

3.3.4. Yasama Sorumsuzluğunun Kamu Düzeninden Olması

Yasama sorumsuzluğu milletvekilinin şahsına tanınmış bir ayrıcalık olmayıp yasama fonksiyonunun layıkıyla yapılabilmesi için hizmete bağlı zorunlu bir güvencedir.⁸³⁷ Amaç milletvekillerinden müteşekkil hukukun üstünde imtiyazlı bir sınıf yaratmak değil doğrudan doğruya milletin temsili şeklindeki kamu yararının kusursuz olarak icrasına imkân sağlamaktır.⁸³⁸ Yani kamu yararı için konulmuştur, kamu yararı ise ancak Meclisin bağımsız bir şekilde çalışmasıyla sağlanır. Mecliste ifade hürriyetinin kısıtlanması kamunun sesinin kısılması⁸³⁹ ve kamunun ifade hürriyetine müdahale edilmesi demektir.

Bunun sonucu olarak Yasama Meclisi üyesi sorumsuzluktan vazgeçemez veya sorumsuzluktan faydalanmayacağına dair herhangi bir taahhütte bulunamaz.⁸⁴⁰ Zira sorumsuzluk, milletvekillerinin şahsi hallerden doğan ve kendi hür iradeleriyle geçersiz kılacakları sübjektif bir hukuki durum değildir.⁸⁴¹ Sorumsuzluk kapsamındaki sözlerinden dolayı aleyhine açılmış davada milletvekili, her zaman sorumsuzluk def`inde bulunabileceği gibi mahkeme hâkiminin bu durumu resen dikkate alması ve davayı reddetmesi gerekmektedir.⁸⁴²

Sorumsuzluğun kamu düzeninden olmasının diğer bir sonucu da Yasama Meclisi üyesinin her hangi bir kişi veya gruptan emir ve direktif alamayacak olmasıdır. Çünkü milletvekili ile seçmenleri arasında emredici vekâlet değil milli temsil ilişkisi vardır ve

⁸³⁶ Keskinsoy, s.166.

⁸³⁷ Akyürek, s.190.

⁸³⁸ Keskinsoy, s.163.

⁸³⁹ Yalçın, s.238.

⁸⁴⁰ Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, 1.B., s.863; Yalova, s.50.

⁸⁴¹ Keskinsoy, s.164.

⁸⁴² Akyürek, s.190; Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**,1.B.,s.863; Yalçın, s.238; Teziç, s.456.

böyle bir durum milletvekilinin bütün milletin temsilcisi olduğu prensibine aykırı düştüğü gibi yasama sorumsuzluğunun amacıyla da bağdaşmayacaktır.⁸⁴³

3.4. Yargı Kararları Işığında Yasama Sorumsuzluğunun Değerlendirilmesi

3.4.1. Sorumsuzluk Kapsamındaki Sözlerin Siyasi Parti Kapatma Davasına Etkisi

Milletvekilinin yasama faaliyeti kapsamında yaptığı konuşmalarına sağlanan hukuki ve cezai korumadan, tüzel bir kişiliğe sahip olan siyasi partiler faydalanamamaktadır. Anayasa Mahkemesinin geçmiş yıllarda vermiş olduğu kararlarında, milletvekilinin söz ve eylemlerini parti kapatma gerekçesi olarak değerlendirmesi, tartışmalı olan yasama sorumsuzluğunun mutlaklığı konusunu tekrar gündeme getirmiştir.⁸⁴⁴

Siyasi partilere ilişkin yasal düzenlemeler Anayasa ve Siyasi Partiler Kanununda yer almaktadır. Anayasanın 69. maddesinin 6. fıkrası, siyasi partilerin hangi hallerde kapatılabileceğini belirtmiştir. Buna göre, Anayasanın 68. maddesinin 4. fıkrasına⁸⁴⁵ aykırı eylemlerin siyasi parti üyelerince yoğun bir şekilde işlenmesi ve partinin yetkili organlarınca zımnen veya açıkça benimsenmesi, siyasi partinin, o fiillerin odağı haline geldiğine karine teşkil edecektir. Bu durumun Anayasa Mahkemesince tespiti halinde ise siyasi parti temelli kapatılacaktır.⁸⁴⁶ Başka bir ifadeyle “aykırı eylemler” parti büyük kongresi, genel başkan, merkez karar ve yönetim organları, TBMM siyasi parti gruplarınca benimsendiği takdirde partiyi bağlayacaktır.⁸⁴⁷

Bir siyasi partinin milletvekili olan üyelerinin, basın toplantısında; mitinglerde; televizyon ve radyo programlarında söylediği sözlerin yanı sıra, Meclis Genel

⁸⁴³ Yalova, s.51.

⁸⁴⁴ Mesut Aydın, “Milletvekillerinin Yasama Sorumsuzluğunun Parti Kapatma Davalarına Etkisi,” **AÜHF**, C. 58, S. 4, 2009, s. 711-736, Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auhfd/article/512025>, (E.T.: 22/02/2021).

⁸⁴⁵ Anayasanın 68.maddesinin 4.fıkrasında Siyasi partilerin Anayasaya aykırı eylemleri sayılmıştır. Buna göre, “Siyasi partilerin tüzük ve programlarıyla eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez.”

⁸⁴⁶ Anayasanın 69.maddesinin 5. ve 6.fıkrası siyasi partilerin kapatılma sebeplerine ilişkindir. “Bir siyasi partinin tüzüğü ve programının 68 inci maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı bulunması halinde temelli kapatma kararı verilir. // Bir siyasi partinin 68 inci maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı eylemlerinden ötürü temelli kapatılmasına, ancak, onun bu nitelikteki fiillerin işlendiği bir odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesince tespit edilmesi halinde karar verilir. (Ek cümle: 3.10.2001-4709/25 md.) Bir siyasi parti, bu nitelikteki fiiller o partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği ve bu durum o partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez karar veya yönetim organları veya Türkiye Büyük Millet Meclisindeki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zımnen veya açıkça benimsendiği yahut bu fiiller doğrudan doğruya anılan parti organlarınca kararlılık içinde işlendiği takdirde, söz konusu fiillerin odağı haline gelmiş sayılır.”

⁸⁴⁷ Hamurcu, s.80.

Kurulunda, Meclisteki siyasi parti grubunda yaptığı konuşmalarda parti kapatma davasında delil olarak kullanılmaktadır. Nitekim 16 Ocak 1998 tarihinde, Anayasa Mahkemesi, “laiklik ilkesine aykırı eylemlerin odağı” olduğu gerekçesiyle Refah Partisi’nin kapatılmasına karar vermiş, parti genel başkanı Necmettin Erbakan’ın Meclis kürsüsünde ve TBMM grup toplantısında yaptığı konuşmalar da deliller arasında gösterilmiştir.⁸⁴⁸ Davalı parti, yapılan suçlamaların hukuken geçerli olmadığını çünkü konuşmaların Meclis çalışmaları kapsamında gerçekleştiğini ve yasama sorumsuzluğu koruması altında olduğunu ifade etmiş, doktrin ve yargı kararlarından örnekler vermiştir.⁸⁴⁹ Ancak sadece yasama sorumsuzluğu kapsamındaki ifadeler değil Refah Partili diğer milletvekillerinin⁸⁵⁰ Meclis dışında yaptığı konuşmalar da, delil olarak tutanaklara geçmiştir.

Milletvekilleri yaptıkları savunmada, sözlerinin sorumsuzluk kapsamında olduğunu ve partiyi bağlamayacağını ileri sürmüştü de Anayasa Mahkemesi tarafından kabul

⁸⁴⁸ 23 Mart 1993 tarihinde, Erbakan’ın TBMM’de, yasama sorumsuzluğu kapsamında yapmış olduğu aşağıdaki konuşma delil olarak gösterilmiştir;“... inançlarınıza uygun şekilde yaşayacaksınız. Biz despotizmin kaldırılmasını istiyoruz. Çok hukuklu sistem olmalıdır. Vatandaş, genel ilkeler çerçevesinde, kendisi için en uygun hukuk sistemini seçebilmelidir. Tarih boyunca bu hep böyle olmuştur. Tarihimizde, çeşitli dini hareketler olmuştur. Herkes kendi örgütünün hukuk kurallarına uygun yaşamıştır ve böylece barış ve huzur içinde yaşamışlar. O zaman neden ben başkalarının kurallarına uymak zorunda bırakılıyorum? Kendi hukuk sistemini seçme özgürlüğü, din özgürlüğünün ayrılmaz bir parçasıdır.” Ayrıca Necmettin Erbakan’ın 10 Ekim 1993 tarihinde yapmış olduğu şu konuşması da kapatma kararında delil olarak gösterilmiştir. “... tüm insan haklarını teminat altına alacağız. Herkese kendisine uygun olan hukuk sistemini seçme hakkı vereceğiz. Yönetimi merkezilikten kurtaracağız. Kurduğunuz devlet, baskıcı bir devlettir, halka hizmet eden bir devlet değildir. Siz vatandaşa kendi hukuk sistemini seçme özgürlüğünü vermiyorsunuz. İktidara geldiğimizde, bir Müslüman, isterse, müftü huzurunda ve bir Hıristiyan da, isterse, kilisede evlenebilecektir.” Yine Erbakan’ın, 13 Nisan 1994 tarihinde, TBMM Meclisi Refah Partisi grubunda yaptığı konuşması da delil olarak gösterilmiştir: “İkinci önemli nokta şudur: Refah iktidara gelecektir ve adil düzen kurulacaktır. Burada kendimize sormamız gereken şudur: bu değişim şiddetli mi olacak barışçı mı olacak; kanlı mı olacak kansız mı olacak. Bu ifadeleri kullanmak zorunda kalmamayı tercih ederdim ama tüm bunlarla karşı karşıya iken, terörizmle yüz yüze ve herkes durumu açıkça görebiliyorken kendimi bunları söylemek zorunda hissettim. Türkiye bir karar almalıdır. Refah Partisi adil düzeni kuracaktır, bu kesin. (Ama) bu geçiş şiddetli mi olacak barışçı mı; kanlı mı olacak kansız mı? Altmış milyon (vatandaş) bu konuda karar vermelidir.” Bkz. Kasım Karagöz, “İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Parti Kapatma Davaları ve Refah Partisi Kararının Venedik Komisyonu Raporları Doğrultusunda Değerlendirilmesi” **GÜHFD, C.X, S.1,2**, Ankara, 2006, s.328,329. Bkz. http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/10_13.pdf, (E.T.:19/05/2021).

⁸⁴⁹ Sevinç, s.100,101.

⁸⁵⁰ Refah Partisi’nin kapatılma nedeni olarak Şevki Yılmaz’ın konuşmalarına ek olarak, Ankara milletvekili Hasan Hüseyin Ceylan’ın konuşmaları, Refah Partisi genel başkan yardımcısı, Ahmet Tekdal’ın, 1993 yılında, Suudi Arabistan’da hac ziyaretindeyken şeriata dayalı bir düzen kurmaktan bahseden konuşmaları, Refah Partisi Şanlıurfa milletvekili İbrahim Halil Çelik’in Mecliste, şeriat temelinde bir düzen kurulmasına yönelik yaptığı ve Cezayir’deki şiddet eylemlerini onaylayan konuşmaları gösterilmiştir. İbrahim Halil Çelik’in, “Refah Partisi hükümetteyken İmam-Hatip okullarını kapatmaya kalkışsanız, kan akar. Cezayir’den kötü olur. Ben de kan akmasını isterim. Böylece demokrasi kurulur. Ve bu güzel bir şey olur. Ordu, 3500 PKK mensubu ile baş edemedi. Altı milyon İslamcı ile nasıl edecek? Rüzgara karşı işerlerse, yüzleri ıslanır. Kim bana saldırırsa ben de ona saldırırım. Şeriatın kurulması için sonuna kadar savaşıacağım.” Şeklindeki konuşması partinin kapatılma nedenleri arasında yer almıştır. Konuşmaların tamamı için bkz. Karagöz, s.330,331.

görmemiştir.⁸⁵¹ Mahkeme, yaptığı inceleme sonucunda Refah Partisinin kapatılmasına sebep olan N. Erbakan ve diğer altı vekilin milletvekilliğini Anayasanın 84. maddesinin son fıkrası gereğince düşürmüş ve beş yıl süreyle başka bir partinin kurucusu, üyesi, yönetici ve denetçisi olamayacağına karar vermiştir.⁸⁵²

Karara karşıoy yazan üye Haşim Kılıç, “sorumluluk kurumunun milletvekiline, kişisel olarak cezaî yönden getirilmiş bir güvence olduğunu kabul etmenin Anayasa koyucunun amacına uygun düşmeyen bir yorum biçimi olduğunu, sorumsuzluğun amacının milletvekilinin düşündüğünü özgürce, hiçbir endişeye kapılmadan ifade edebilmesi olduğunu ancak bu durumda, partiler için getirilen yasaklara aykırı davranacağı korkusuyla bu görevi yerine getirmesinin zor olduğunu” ifade etmiştir.⁸⁵³

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, esas hakkındaki görüşünde, davada şahısların değil partinin yargılandığını, kişilerin cezalandırılmasının söz konusu olmadığını belirtmiştir.⁸⁵⁴ Aynı şekilde bazı yazarlar da milletvekili veya bakanın, partinin kapatılmasına yol açan sözleri Mecliste söylemesi halinde kendisine her hangi bir yaptırım uygulanmayacağını, ilgili hükümlerin yürürlükte ve geçerliliğini koruduğunu belirtmiştir. Ancak Mahkemenin vermiş olduğu kapatma kararına, gerekçe ve yorumuna bakıldığında anayasal hükümlerle arasında olması gereken uyumun, “yasama sorumsuzluğu” ve “siyasi partilerin Anayasaya aykırı fiillerin odağı olması” yönünden bozulduğu görülmektedir. Zira bir yandan oy, söz ve düşünceye özgürlük tanınıp sorumsuzluk koruması altında olduğu kabul edilirken diğer yandan aynı oy, söz ve düşünce sebebiyle siyasi partiler kapatılabilmektedir.⁸⁵⁵

Milletvekilinin, Mecliste söylediği hukuka aykırı ve suç niteliği taşıyan sözlerinin parti kapatma davasında ve diğer mahkemelerde delil olarak kullanılabileceğini belirten

⁸⁵¹ Hamurcu, s.81.

⁸⁵² Sevinç, s.103.

⁸⁵³ Haşim Kılıç bu tarz kısıtlamaların milli iradeye ve yasama sorumsuzluğunun mutlaklığına aykırı olduğunu ifade etmiştir: “Bu anayasal güvence, esasen, milletvekilinin temsil ettiği millî iradeye getirilmiş olan bir imtiyazdır. Hangi anlamda olursa olsun cezaî, hukukî, nakdî ya da siyasi sonuçlu yaptırımlar milletvekilini değil, temsil ettiği millî iradenin cezalandırılması anlamını taşır. Anayasa'nın 80. maddesine göre milletvekilleri seçildikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün milleti temsil ettiklerinden getirilen "sorumluluk" da millî iradeyi, hiçbir şeyden korkmadan, yılmadan, özgürce temsil edebilmenin teminatıdır. Bu güvencenin istisnası yoktur. Tam anlamıyla mutlaklıktır. Anayasa koyucu istisna getirmek isteseydi "yasama dokunulmazlığında" olduğu gibi, kimi ayrıcalıklı durumlar öngörebilirdi. Kanunla bile bu sorumsuzluğa istisna getirilemeyeceği gibi, yargı organlarının içtihatlarıyla da bu sorumsuzluğa sınır koymak mümkün değildir. Bireyin düşünce ve ifade özgürlüğünün bile ancak kanunla sınırlanabileceği anayasal bir zorunluluk iken, milli iradenin temsilcisi olan TBMM üyesinin kürsü özgürlüğünü yargı kararıyla sınırlamak, kaynağı Anayasa'da olmayan bir yetkiyi kullanmak anlamını taşır.” Bkz. AYM, T.16.01.1998, E.1997/1, K.1998/1 Sayılı Kararı, **AYMKD**, C.2, S.34, s.1082. Bkz. https://www.anayasa.gov.tr/media/4961/kd_34_2.pdf, (E.T.:19/05/2021).

⁸⁵⁴ Sevinç, s.102.

⁸⁵⁵ Aydın, “Milletvekillerinin Yasama Sorumsuzluğunun Parti Kapatma Davalarına Etkisi,” s.729.

Keskinsoy, yasama sorumsuzluğu kapsamındaki sözlerin yalnızca yasama fonksiyonunu yerine getiren vekillere karşı açılan davalarda onların aleyhine delil olarak kullanılmayacağını ama onun dışında milletvekilinin başkanı veya üyesi olduğu siyasi parti kapatma davalarında delil olarak kullanılabileceğini nitekim Refah Partisinin kapatılması davasında AYM'nin aynı değerlendirmeyi yaptığını belirtmiştir.⁸⁵⁶

Keskinsoy'un görüşünün aksine Haşim Kılıç'ın karşıoy yazısında ifade ettiği gibi, bir milletvekili, Mecliste ileri sürdüğü söz ve düşüncesinden ötürü partisinin kapatılma davasında sorumlu tutulursa, milletvekilliği düşecek; beş yıl süreyle bir partili olarak siyaset yapamayacak ve hapis cezasına çarptırılabilir. Böyle bir durumda, milletvekili belirtilen cezaların tehdidi altında iken düşüncesini özgürce ifade edemeyecektir.

Hakikaten de milletvekilinin, Meclis çatısı altında ve yasama fonksiyonu ile alakalı eylemlerinden dolayı ileri bir tarihte partisinin kapatılabileceği, milletvekilliğinin düşürülebileceği veya hapse girebileceği ihtimali karşısında düşüncelerini özgürce ifade etmesi, hükümeti denetlemesi, halkın sorunlarını Meclise taşıması mümkün müdür? Mesela kapatma davası açılan Refah Partisi milletvekilleri partilerinin kapatılacağını ve vekilliklerinin düşürüleceğini bilseler o konuşmaları yapar mıydı? Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'nın ifade ettiği üzere bu davada milletvekilleri değil bağlı buldukları siyasi parti yargılanmakta ama siyasi partinin kapatılması kararıyla da milletvekili cezalandırılmaktadır.⁸⁵⁷ Bu durumda bir milletvekilinin böyle bir olasılıktan şüphe duyması bile düşüncelerini açıkça ifadeden imtina etmesine sebep olacaktır.

Anayasanın 69.maddesinin 6.fikrasında, bir siyasi partinin Anayasaya aykırı eylemlerinden ötürü kapatılmasına, onun bu nitelikteki fiillerin işlendiği bir odak⁸⁵⁸ haline geldiğinin Anayasa Mahkemesi'nce tespiti halinde karar verileceği düzenlenmiştir. Dolayısıyla odak olma halinin oluşması için Anayasanın 68.maddesinin 4.fikrasına aykırı birden çok eylemin var olması, bu eylemlerin birbirleriyle ilintili

⁸⁵⁶ Keskinsoy, s.126,127.

⁸⁵⁷ Anayasanın 69.maddesinin 10.fikrası, "Bir siyasi partinin temelli kapatılmasına beyan veya faaliyetleriyle sebep olan kurucuları dahil üyeleri, Anayasa Mahkemesinin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmî Gazetede gerekçeli olarak yayımlanmasından başlayarak beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve deneticisi olamazlar" şeklindedir. Siyasi Partiler Kanununun mülga 117.maddesi ise, "Bu kanunun dördüncü kısmında yazılı yasak fiilleri işleyenler, fiil daha ağır bir cezayı gerektirmediği takdirde, altı aydan az olmamak üzere hapis cezası ile cezalandırılırlar" şeklinde olup ilgili madde Özalp 1. Asliye Ceza Mahkemesinin, Anayasa Mahkemesine yaptığı itiraz neticesinde, Anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle iptal edilmiştir. İptal kararı için bkz. AYM, T.12.01.2012, E.2011/62, K.2012/2 Sayılı Kararı.Bkz. <https://www.resmigazete.gov.tr>, (E.T.:19/05/2021).

⁸⁵⁸ Odak kavramı, genel sözlük anlamıyla, herhangi bir düşüncede nitelikte olan kimselerin kaynağı veya bir şeyin toplandığı yer, mihrak şeklinde tanımlanmaktadır. Bkz. Aydın, "Milletvekillerinin Yasama Sorumsuzluğunun Parti Kapatma Davalarına Etkisi," s.716,717.

olması ve siyasi partide toplanması gereklidir. Yani aykırı fiillerin işlenmesinde partinin gövdesi ve yönetimi arasında anlayış birliğinin oluşması gerekmektedir.⁸⁵⁹ Böyle bir durumun oluştuğunun kabulü için milletvekilinin sorumsuzluk kapsamındaki eylemleri yeterli olmayıp başka delillerle de desteklenmesi zorunludur. Siyasi Partinin, aykırı eylemlerin odağı olduğunu destekleyen başkaca delillerin varlığı halinde ise zaten sorumsuzluk kapsamındaki konuşmaların delil olarak gösterilmesine gerek yoktur. Zira partinin kapatılması argümanını destekleyecek yeterince delil varken sırf delilleri biraz daha desteklemek veya kapatma gerekçesini güçlendirmek için yasama sorumsuzluğu kapsamındaki sözleri de kullanmak, sorumsuzluk kurumunun ruhuna aykırılık oluşturur. Çünkü bu uğurda yasama sorumsuzluğu bir başka ifadeyle millet iradesi feda edilmektedir.

3.4.2. Hakaret İçerikli Konuşmaların Yasama Sorumsuzluğu Kapsamında Değerlendirilmesi

Yargıtay'ın eski tarihli kararlarında yasama sorumsuzluğunun mutlak karakterini yani hukuki ve cezai koruma sağladığını kabul ettiği görülmektedir. 1950'de vermiş olduğu bir kararda suç teşkil eden sözlerin Meclis kürsüsünden söylenmesi halini sorumsuzluk kapsamında değerlendirmiştir.⁸⁶⁰ 1958 yılında verdiği bir başka kararında da, *“sorumsuzluğun mutlak olduğunu dolayısıyla milletvekillerinin yasama faaliyetini ifa ederken her tür baskı ve etkiden uzak olmaları, ceza ve yüksek tazminat ödeme korku ve endişesi yaşamamaları gerektiğini”* belirtmiş ve hukuk davasını reddetmiştir.⁸⁶¹

⁸⁵⁹ Aydın, “Milletvekillerinin Yasama Sorumsuzluğunun Parti Kapatma Davalarına Etkisi,” s.717.

⁸⁶⁰ Yargıtay 4.CD, T.22.06.1950,E.2818,K.7902 Sayılı Kararını Aktaran, Akyürek,s.88.

⁸⁶¹ Bir mebusun teşrii vazifesi ifası sırasında ve Meclis kürsüsünde ika eylediği haksız fiilden dolayı bu haksız fiil ister Meclis azasından birisine ister Meclis Reisine ve isterse Meclis dışında bulunan bir şahsa müteveccih olsun mesuliyetsizliği prensibi hem cezai hem hukuki ve mali olmak üzere mutlak ve katidir. Bu husus Anayasanın açık ifadesinden anlaşıldığı gibi doktrinde de bu şekilde kabul edilmiş bulunmaktadır. Filhakika Anayasada eğer sadece cezai mesuliyet derpiş edilmiş olsa idi metinde mebus hakkında cezai takibat yapılamaz, mebus cezalandırılmaz gibi bir ibarenin kullanılması gerekirdi. Halbuki maddede mutlak olarak mesuliyetten bahsedildiğine göre bunu hem cezai hem hukuki ve mali sahaya teşmil ve böylece kabul etmek zaruridir. Hemen bütün demokratik memleketler Anayasalarında kabul bulunan ve Anayasa hukuklarında mebusların ademi mesuliyeti diye anılan prensibe göre, mebusların teşrii vazifelerini ifa ederlerken her türlü tesir ve tazyikten beri olmaları ve korkmadan teşrii vazifelerini görebilmeleri gayesi derpiş olunmuştur. Ceza korkusu gibi yüksek tazminat ödemek korku ve endişesi de mebusları vazifelerine bihakkın ifadan geri bırakabilir...Ademi mesuliyetin hem cezai hem hukuki ve mali sahaya teşmili zaruri bulunduğundan davacı vekilinin hilafına vaki müdafaası varit görülmemiştir. Meclis kürsüsünde haksız fiil teşkil eden beyanı ve mütalaasından dolayı bir mebus hakkında ancak Meclis Dahilisi Nizamnamesi hükümleri tatbik edilebilir. Diyerek milletvekili hakkında açılan hukuk davasını reddetmiştir. Bkz Yargıtay 4.Hukuk Dairesi, T.16.7.1958,E.12171,K.5006 Sayılı Kararı. Artuk/Gökcen/Yenidünya,s.179,dpn.46.

Ancak 2001`de verdiği bir kararda sorumsuzluğun mutlak olmadığını ifade etmiştir. Bahse konu olayda, davacı K. Genç, 17.12.1999 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi`nin 36. birleşiminde “*Tahkim Yasa Tasarısı*” hakkında görüşlerini meclis kürsüsünden dile getirirken davalı milletvekili Z. Çelik Meclis sırasındaki yerinden K.Genç`e hitaben “*sen yalan söylüyorsun, riya yapıyorsun*” sözleri ile sataşmada bulunmuştur. Kişilik haklarına saldırı gerekçesiyle açılan tazminat davası mahkemesince reddedilmiştir. Temyiz incelemesinde Yargıtay, “*Davalının, bu eleştirilere karşı verdiği yanıtın, yasama faaliyeti ile uyumluluk teşkil etmediğini, doğrudan davacının kişiliğini hedef alan, onur ve saygınlığına saldırı oluşturan hakaret niteliğinde olduğunu, davacının eleştirileri karşısında, ona duyulan kişisel öfke ve kırgınlıkla söylendiğini bu nedenle yasama dokunulmazlığı sınırları içinde değerlendirilemeyeceğini*” ifade etmiş ve davacının temyiz talebini kabul etmiştir.⁸⁶²

Meclis Genel Kurulu`nun 12.4.2001 gnl oturumda, “Başbakanlık Teşkilat Kanunu Hakkındaki Kanun Hükmündeki Kararname ile Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu`nun” görüşmeleri sırasında söz alan milletvekili B. Sobacı, konu ile ilgili görüşlerini dile getirdikten sonra “*şimdi Türkiye`de siz provakatör m arıyorsunuz? Meclisi yıpratın provakatr m arıyorsunuz*” ifadelerini kullanınca Genel Kurul salonunda tartışma çıkmış ve bu sırada milletvekili C. Enginyurt “*provakatör sensin*” demiştir. Açılan tazminat davasında yerel mahkeme talebin kısmen kabulüne karar vermiştir. Yargıtay, “*ilgili ifadenin söylenme sebebinin karşılıklı sözlü atışmalar ve Meclisin çalışmasından kaynaklı olduğunu, davalının yasama çalışması ile ilgili görüşlerini bu sınırlar içinde kullandığını yani davalının Anayasa`nın 83.maddesindeki düzenleme dışına çıkmadığını kabul etmek gerektiğini*” belirterek yerel mahkemenin davayı reddetmesi gerekirken kısmen kabul kararı vermiş olmasının bozmayı gerektirdiğine hükmetmiştir.⁸⁶³

Başka bir olayda, davacı S. D`nin başbakan sıfatıyla Meclis Başkanına Meclis postanesinden çektiği telgraftaki “*haksız teessfn*” kendisini de kapsadığını ileri süren

⁸⁶² Yargıtay, “yasama sorumsuzluğunun mutlak bir şekilde sınırsız olmadığını, Anayasanın bu ilkesinin kötüye kullanılıp kullanılmadığı değerlendirilirken bilhassa kamu yararı-kişisel yarar dengesinin iyi kurulması gerektiğini, bir milletvekilinin sırf kişisel kinini tatmin için bir başkasına hakaret de bulunması halinde milletvekili dokunulmazlığından yararlandırılmayacağını zira böyle bir şeyin dokunulmazlık kurumunun var oluş amacı ve nedeni ile bağdaşmayacağını, Anayasanın 83. maddesinde yer alan düzenlemenin amacının, milletvekilinin, yasamaya ilişkin olan yetkisini özgürce kullanmasını ve bu doğrutudaki çalışmalarını güvence altına almayı sağlamak olduğunu, salt yasama faaliyeti ile sınırlı olan eylemlerin madde ile güvence altına alınarak dokunulmazlığının sağlandığını bu faaliyetin sınırı dışına çıkılması durumunda, dokunulmazlığın korunmasına yönelik amacın ortadan kalkacağını ve bunun sonucu olarak da dokunulmazlığın varlığına ilişkin savunmaya itibar edilemeyeceğini” ifade etmiştir. Bkz. Y4.HD, T.1.10.2001 E.2001/4476,K.2001/8768 Sayılı Kararı. Bkz. <https://khyk.kazancihukuk.com/>, (E.T.:16/02/2021).

⁸⁶³ Yargıtay 4.HD, E.2003/1548, K.2003/6601 Sayılı Kararı için bkz. Keskinsoy,s.20,21.

Gaziantep Milletvekili M. G, TBMM`den bir telgraf çekmiştir. Telgrafın muhatabı S.D, “*kardeşlerinin ve yeğenlerinin hırsızlıklarından*” bahisle kişilik haklarının ihlal edildiğini belirterek tazminat davası açmış ancak yerel mahkeme, telgrafta aktarılan sözlerin yasama sorumsuzluğu kapsamında olduğunu ve davalı ile davacının birlikte kusurlu olduğunu belirterek davayı reddetmiştir.

Yargıtay ise, “*yasama sorumsuzluğunun sınırsız bir sorumsuzluk getirdiğini benimsemenin mümkün olamayacağını zira ulusal bir görevin yerine getirilmesi ve kamu yararı dışında, yersiz ve gereksiz, özellikle kişisel kin ve gayzinin etkisiyle yapılmış, yasama ve meclis çalışmalarıyla uzaktan, yakından ilgisi olmayan ağır hakaretlerde, zarar görenin manevi tazminat isteğinde bulunabileceğini, somut olaydaki sözlerin yasama çalışmalarıyla ilgisinin olmadığını ayrıca telgrafın Meclis postanesinden çekilmiş olmasının sonucu etkilemeyeceğini ve tazminata hükmedilmesi gerektiğini*” ifade etmiştir.⁸⁶⁴

3.4.3. Hakaret İçerikli Konuşmaların Eleştiri ve İfade Hürriyeti Kapsamında Değerlendirilmesi

Meclis Genel Kurulunda veya siyasi parti Meclis grubunda gerçekleşen toplantılarda söylenen ve haksız fiil niteliği taşıdığından bahisle tazminat davasına konu olan sözlerin Yargıtay tarafından “eleştiri ve ifade özgürlüğü kapsamında” ele alındığı davalarda Mahkemenin, esasa ilişkin değerlendirme yaparken yasama sorumsuzluğuna göre daha esnek hareket ettiği görülmektedir. Örneğin, CHP milletvekili K.Kılıçdaroğlu 9 Ekim 2012`de TBMM`de Cumhuriyet Halk Partisi'nin meclis grup toplantısında, hükümetin icraatlarına yönelik eleştirilerde bulunduğu bir konuşma yapmıştır. Konuşma esnasında hükümetin ve Dışişleri Bakanı A.D`nin özellikle dış politikaya yönelik uygulamalarını eleştirirken söylediği “*çapsızlığı dünyada bilinen*”, “*ileri derecede geri zekâlı olmak lazım,*” sözleri⁸⁶⁵ sebebiyle aleyhine manevi tazminat davası açılmıştır. Yargıtay

⁸⁶⁴ Yargıtay 4.HD T.11.12.1978, E.1978/97, K.1978/13985 Sayılı Kararı. Bkz. <https://khyk.kazancihukuk.com/>, (E.T.:16/02/2021).

⁸⁶⁵ 09/10/2012 günü TBMM`de Cumhuriyet Halk Partisi'nin Meclis grup toplantısında, hükümetin icraatlarına yönelik eleştirilerde bulunan Kemal Kılıçdaroğlu konuşma esnasında; “Türkiye'nin yanında kim var? Hamas var, Barzani var, Katar var, Suudi Arabistan var. Denklem diğer tarafına dönüyorum. Suriye'nin yanında İran, Rusya, Çin, Brezilya var. Dünya nüfusunun yarısı var. Bu stratejik derinlik midir, yoksa stratejik körlük müdür? Böyle bir anlamsız dengenin içine Türkiye'yi sokan bir süreci bizim başımıza bela eden, çapsızlığı dünyada bilinen bir dışişleri bakanıyla yola çıkılırsa Türkiye'nin geldiği nokta budur. Bunun için engin bilgiye gerek yok. Bunu yapmak için ileri derecede geri zekâlı olmak lazım” şeklindeki sözleri sarf etmiştir. Dışişleri bakanı A. Davutoğlu, “çapsızlığı dünyada bilinen”, “ileri derecede geri zekâlı olmak lazım” sözlerinin eleştirisi sınırını aştığı, bu durumun kişilik haklarına saldırı oluşturduğu gerekçesiyle tazminat istemiş ve istemi yerel mahkemece kısmen kabul edilmiştir. Bkz.

“söylenen sözlerin muhalefetin hükümeti denetleme görevinin gereği olduğunu, konuşmada, hükümet ve davacı bakan tarafından yürütülen dış politika ve dış politikadaki başarısız sonuçların eleştirildiğini ve davacının bu denli siyasal eleştirilere katlanma yükümlülüğü bulunduğunu, bunun ifade özgürlüğü ve demokratik toplumun bir gereği olduğunu” belirtmiş ve yerel mahkeme kararını davalı lehine bozmuştur.⁸⁶⁶

Bir başka olayda, K.Kılıçdaroğlu, üye olarak görev yaptığı meclis soruşturma komisyonunun kararını açıklamasından sonra, partisinin TBMM'ndeki grup toplantısında, davacı ve diğer komisyon üyelerinin isimlerini tek tek belirterek “... *Bu milletvekilleri hırsızların hamiliğine soyunmuş milletvekilleridir,*” “... *Çünkü vicdanını sattın, ahlakını sattın, inancını sattın, imanını sattın sen...*” “*siz satılık insansınız..*” gibi cümleler içeren bir konuşma yapmıştır.⁸⁶⁷ Komisyon üyesi ve iktidar partisi milletvekili olan davacı, kişilik haklarının ihlal edildiğini ileri sürerek manevi tazminat isteminde bulunmuş ve yerel mahkeme talebi reddetmiştir. Yargıtay temyiz incelemesinde, sözlerin eleştiri sınırları içinde kaldığını belirterek yerel mahkeme kararını davalı lehine onamıştır.⁸⁶⁸

Benzer bir olayda, davalı milletvekili TBMM'nin 28/04/2010 tarihli 97. Birleşimde yaptığı konuşmada, davacıya yönelik “... *çamurcu başı, bir yığın pislik atıyor ... işi gücü çamur atmak, pislik atmak, başka da bir işi yok ... çünkü dağarcığında pislik var,*

Yargıtay 4HD, T.14.10.2014, E. 2013/18169, K. 2014/12616 Sayılı Kararı. <https://khyk.kazancihukuk.com/>, (E.T.:13/05/2021).

⁸⁶⁶ Yargıtay AİHM kararlarına atıfta bulunmuş ve söylenen sözleri hükümeti denetleme görevinin gereği olan siyasal eleştirin bir parçası olarak nitelendirmiştir. “Davacı, davaya konu konuşmanın yapıldığı tarihlerde Dışişleri bakanı, davalı ise ana muhalefet partisi genel başkanı olup her iki taraf da siyasal hüviyete sahip kişilerdir. Davaya konu konuşmada, hükümet ve davacı bakan tarafından yürütülen dış politika ve dış politikadaki başarısız sonuçlar eleştirilmektedir. Dış politika konuları ulusal konular olup muhalefet tarafının siyasal denetimine tabidir. Bu nedenle davacının bu denli siyasal eleştirilere katlanma yükümlülüğü bulunmaktadır. Tarafların siyasal kimlikleri de göz önünde bulundurulduğunda, konuşma bütünü itibari ile sert siyasal eleştiri mahiyetindedir. Bununla beraber Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarında da belirtildiği üzere siyasal hüviyete sahip şahısların kendilerine yönelik sert, ağır ve hatta incitici eleştirilere de katlanmaları gerekir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile güvence altına alınan ifade özgürlüğünün sadece “zararsız ve ilgilenmeye değmez olarak görülen bilgi ve fikirler değil aynı zamanda rahatsız eden, şaşırtan ve gücendiren ifadelerin de bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiği” belirtilmiş ve bu ifadeler var olmadan “demokratik bir toplum” dan söz edilemeyeceği vurgulanmıştır.” Kararın tam metni ve karşı oy yazısı için bkz. Yargıtay 4HD,T.14.10.2014, E. 2013/18169, K. 2014/12616 Sayılı Kararı. Bkz. <https://khyk.kazancihukuk.com/>, (E.T.:13/05/2021).

⁸⁶⁷ “... *Bu milletvekilleri hırsızların hamiliğine soyunmuş milletvekilleridir... Vicdanınızı nasıl kiratarsınız? Nasıl satarsınız? Hırsızların hamisi olmak bu kadar kolay mı? ... Eşi şöyle bakmıştır. Bizim hırsızın hamisi geldi diye. Onların çocukları, onların torunları ne diyecekler? Bizim anne ve babamız bir dönem hırsızların hamiliğini yapmıştı diyecekler... Çünkü vicdanını sattın, ahlakını sattın, inancını sattın, imanını sattın sen çünkü... Çünkü vicdanınızı sattınız siz, siyasal anlamda sattınız, siz satılık insansınız... Sizde ahlak var mı? Sizde vicdan var mı? Sizde iman var mı? ... Sizde ahlak, sizde namus, sizde şeref var mı acaba? ...*” Yargıtay 4HD, T.18.10.2017, E.2015/13310,K.2017/6003 Sayılı Kararı. Bkz. <https://khyk.kazancihukuk.com/>, (E.T.:13/05/2021).

⁸⁶⁸ Kararın tam metni ve karşı oy yazısı için bkz. Yargıtay 4HD, 18.10.2017, E.2015/13310,K.2017/6003 Sayılı Kararı. Bkz. <https://khyk.kazancihukuk.com/>, (E.T.:13/05/2021).

başka bir şey yok. ... ”şeklinde ifadeler kullanmış, davacı milletvekili tazminat isteminde bulunmuş ve yerel mahkeme davayı kısmen kabul etmiştir. Temyiz incelemesinde Yargıtay, “ *sözlerin sataşma nedeniyle tepki olarak söylendiği, eleştiri sınırlarını aşan, küçültücü ve hakaret niteliğinde olmadığını, kaba söz olarak değerlendirilebileceğini*” ifade ederek yerel mahkeme kararını davalı lehine bozmuştur.⁸⁶⁹

Davacı L.T TBMM Genel Kurulu'nda 09/11/2012 günü yapılan toplantıda, bir yasa görüşmesi esnasında kürsüden konuşma yaparken söylediği “.. *ama ben sizin yerinizde olsam burada oturur, bu yasanın karşısına dikilirim. Aslan gibi dikilirim. Biraz namus, biraz haysiyet, biraz onur, biraz şeref varsa...*” sözleri üzerine AKP grup başkan vekili A.B`nin, konuşmasını keserek kendisine “*Haysiyetsiz de sensin, şerefsiz de sensin*” dediğini ve kişilik haklarını ihlal ettiğini iddia ederek manevi tazminat talebinde bulunmuş, yerel mahkeme davanın kısmen kabulüne karar vermiş ve karar temyiz edilmiştir. Yargıtay, “*sözlerin sert eleştiri mahiyetinde olduğunu, eleştiri sınırlarının aşılmadığını, kendisi haksız tahrikte bulunduğu için davalının da aynı sözlerle karşılık verdiğini*” ifade etmiş ve yerel mahkeme kararını davalı lehine bozmuştur.⁸⁷⁰

Diğer bir olayda, K.Kılıçdaroğlu'nun TBMM grup toplantısı sırasında söylediği “*...kimse kusura bakmasın ama namert denir, bu kadar kul hakkı yiyen, haram yiyen bir zatın milletten helallik...,hain denir....*” Sözleri dolayısıyla Başbakan R.T.E tazminat davası açmış, Yargıtay, “*dava konusu beyanların eleştiri sınırları içerisinde olduğu kabul edilerek ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesi gerektiğine*” karar vermiştir.⁸⁷¹

⁸⁶⁹Yargıtay 4.HD, T.28.01.2015, E.2014/5048,K.2015/1062 Sayılı Kararı. Bkz. <https://khyk.kazancihukuk.com/>, (E.T.:13/05/2021).

⁸⁷⁰Yargıtay 4.HD, T.28.01.2015, E.2014/6095,K.2015/1104 Sayılı Kararı. Bkz. <https://khyk.kazancihukuk.com/>, (E.T.:13/05/2021).

⁸⁷¹ İktidar partisinin kongresinin ardından, K.Kılıçdaroğlu TBMM'de haftalık yapılan grup toplantısında, “...oturduk parlamentoda sayın Meclis başkanının gözetiminde bir protokol imzaladık. Mert adam, yiğit adam imzaladığı protokolün arkasında durur, durmayan adama ne denir...kimse kusura bakmasın ama namert denir. Hainlik tartışması da oldu. Yine söylüyorum. Yabancı bir ülkenin askerlerini parlamentonun kararı olmaksızın kendi ülkesine davet eden, Mardin'e kadar giden, silahlarıyla beraber, bayraklarıyla beraber giden, yasama organını devre dışı bırakan, Türkiye Cumhuriyeti topraklarını yabancı askerlerin postalları altına seren bir insana ne denir? Bende onu söyleyeyim, hain denir, dilim sertmiş, bana hain dışında bir laf bulun onu söyleyeyim...Pazar günü ülkenin iktidar partisinin şov organizasyonunda, Mustafa Kemal Atatürk'ün iki eserinden birisi olan CHP 'ye Ortadoğu ülkelerinin bazı temsilcilerinin önünde hakaret edilmiştir. Bu ülkenin başbakanı, Türkiye Cumhuriyetinin kurucu partisine Barzani'nin önünde hakaret edebilme terbiyesizliğini göstermiştir, "Türkiye seninle gurur duyuyor" tezahüratları ile Barzani alkışlanıyor, CHP yuhalanıyor ...Bakin pazar günü milletin önüne bir film koydular. Aynı gün zamlarla milletin cebine el attılar. Zammı bile kalleşlikle yaptılar...Şovun en ironik bölümü de helallikti arkadaşlar. Bu kadar kul hakkı yiyen, haram yiyen bir zatın milletten helallik istemesi de herhalde bir ironi olsa gerek...” sözlerini içeren bir konuşma yapmıştır. Kararın tam metni ve

Örnek kararlarda görüldüğü gibi Yargıtay, somut olayı Anayasanın 83.maddesinin 1.fikrasına göre incelediğinde sorumsuzluğun mutlak olmadığına vurgu yapmakta⁸⁷² ve içtihatlarla göre belirlemiş olduğu bir takım kriterleri göz önünde bulundurmaktadır. Buna göre söylenen sözlerin Meclis çalışmaları ile ilgili olması, kamu yararı kişisel yarar dengesine uygun olması, konuşmanın bütünü birlikte değerlendirildiğinde konuşmanın akışına uygun olması, şahsi kin ve düşmanlık sonucu veya kişisel kini tatmin amacıyla söylenmemiş olması gerekmektedir.⁸⁷³

Somut olayın eleştirisi hakkı⁸⁷⁴ ve ifade özgürlüğü bağlamında değerlendirilmesi halinde ise Yargıtay, AİHS'nin 10.maddesi ve AİHM kararlarını⁸⁷⁵ dikkate alarak karar

karşı oy yazısı için bkz. Yargıtay 4.HD T.5.06.2014, E.2013/15003,K.2014/9349 Sayılı Kararı. Bkz. . <https://khyk.kazancihukuk.com/>, (E.T.:13/05/2021).

⁸⁷² Bkz. YHGK, T.4.04.1984, E.1981/4-1161, K.1984/365; Yargıtay 4.HD, T.11.12.1978, E.1978/97, K.1978/13985; Yargıtay 4.HD, T.1.10.2001, E.2001/4476, K.2001/8768; Yargıtay 8.CD, T.27.01.2020, E.2019/11168, K.2020/1011.

⁸⁷³ Keskinsoy,s.25; Ayrıca bkz.Yargıtay 4.HD, T.11.12.1978, E.1978/97, K.1978/13985; Yargıtay 4.HD, T.1.10.2001, E.2001/4476, K.2001/8768 Sayılı Kararları.

⁸⁷⁴ Eleştirisi hakkı, haber verme hakkının bir görünümü şeklinde tezahür eder ve fakat belirli bir olayı kamuoyuna duyurmakla kalmayıp; olayın konusu gerçek veya tüzel kişilerin tutum, davranış ve uygulamalarına yönelik değer yargısında bulunmaktır. Değer yargısı, bir olay ya da durum hakkında kişisel düşünce açıklamalarından ibarettir. Değer yargısı biçimindeki basın açıklaması olan eleştirme hakkı, haber verme hakkının ayrılmaz bir parçasıdır. Dolayısıyla Buna göre eleştirisi konusu olay ya da durum gerçek ve güncel olmalı, eleştirisi hakkının kullanılmasında kamu yararı bulunmalı, eleştirisiye konu olay ya da durum ile eleştirisi arasında fikri bir bağ bulunmalıdır. Eleştirisi hakkı, bir kimseye somut bir fiil ya da olgu isnadında veya kişi hakkında küçültücü değer yargısında bulunulduğu anda hakaret suçunu oluşturur ve eleştirisinin sınırları aşılış olur. Dolayısıyla eleştirisi hakkının sınırını hakaret suçu oluşturur. Bkz. Sezen,s.83,84.

⁸⁷⁵ “ Liegens v. AVUSTURYA”(Başvuru No: 9815/82) davasında; Eski başbakan ... ile seçimlerden birinci çıkan siyasi parti başkanı arasında bir takım olayların yaşandığı, basına yansıyan bir kısım açıklamaların bulunduğu ayrıca 2. Dünya Savaşı sırasında Rusya'daki Alman hattının ötesine geçerek sivilleri katlettiği iddia olunan ilk SS Tugayında görev yapmakla suçlanan liberal parti başkanı ... ile koalisyon kurulması tartışmalarının yaşandığı bir sırada, Gazeteci olan Liegens, Profil adlı Viyana Dergisinde yayımlanan iki ayrı yazısında; o tarihte federal hükümetin Başbakanına yönelik olarak ‘En Adi Fırsatçılık,’ ‘ahlakdışılık’ ve ‘şerefsizlik’ biçiminde ifadeler kullanmıştır. AİHM, “Bir siyasetçiye yönelik eleştirilerin kabul edilebilir sınırları, özel bir şahsa yönelik eleştirisi sınırına göre daha geniştir. Bir siyasetçi, özel şahıstan farklı olarak, her sözünü ve eylemini bilerek ve kaçınılmaz bir biçimde, gazetecilerin ve halkın yakın denetimine açar; bu nedenle daha geniş bir hoşgörü göstermek zorundadır. Hiç kuşku yok ki, Sözleşme'nin 10.maddesinin 2. fıkrası, başkalarının, yani bütün bireylerin itibarının korunmasına imkan verir; bu koruma, siyasetçileri şahsi sıfatları dışında hareket ettikleri zaman da içine alır. Ancak bu gibi durumlarda söz konusu korumanın gerekleri, siyasi meseleleri açık biçimde tartışmanın yararıyla bağlantılı olarak tartışılmalıdır.” Gerekçesiyle kullanılan ifadeleri ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirmiştir. Bkz. Y4.HD, T.16.12.2014, E.2014/1689, K.2014/17271 Sayılı Kararı.

Diğer bir olayda, Viyana'da yayımlanan Forum Dergisi'nin editörü ve aynı zamanda gazeteci olan Oberschlick, Avusturya Liberal Demokrat Parti Genel Sekreterinin seçim konuşmaları sırasında “göçmen ailelerine yapılan aile yardımının yarıya indirilmesi gerektiğini” savunması üzerine, konuşmayı ayrımcılığı ve suça teşviki savunma şeklinde nitelendirmiş, ayrıca bu siyasal lideri, Nazi düşünceleri savunmakla suçlamış ve başka kişilerle birlikte söz konusu siyasal lider hakkında koalisyon ortağı partinin genel sekreterine suç isnadında bulunarak bunu dergide yayımlamıştır.("Oberschlick v. Avusturya"(Başvuru No:20834/92) davası) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi; “politikacının itibarının korunması ihtiyacının, siyasi konuların özgürce tartışılmasının sağlayacağı yararlar dengenin zorunda olduğuna işaret ederek, hoş görülebilir eleştirisi sınırının bir politikacı söz konusu olduğunda, sade vatandaşa oranla daha geniş olduğunu, siyasetçilerin özellikle kamuya yaptıkları beyanları, şüpheli ve tartışmaya sebebiyet veren eleştiriler içerdiğinde daha geniş bir hoşgörü ortaya koymaları gerektiğini

vermektedir.⁸⁷⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, “Sözleşmenin 10.maddesinin 1.fikrasıyla güvence altına alınan ifade özgürlüğünün, demokratik toplumun ana temellerinden birini ve yine bu toplumun gelişmesi ve her bireyin kendini geliştirmesi için esaslı şartlarından birini oluşturduğunu” ayrıca “ifade özgürlüğünün, Sözleşmenin 10.maddesinin 2.fikrasının sınırları içinde, yalnızca lehte olan veya muhalif sayılmayan veya ilgilenmeye değmez görülen “haber” veya “fikirler” için değil aynı zamanda muhalif olan, çarpıcı gelen veya rahatsız eden haberler veya fikirler için de uygulandığını, bunun, çoğulculuğun, hoşgörünün ve açık fikirliliğin gereği olduğunu, bunlar olmaksızın “demokratik toplum” olamayacağını” belirtmiştir.⁸⁷⁷

Bu bağlamda, dava konusu basın açıklamasının veya konuşmanın bütünü ve yapıldığı zaman dilimi, konuşmayı yapan ve hakkında konuşulan kişinin etkili siyasi kişilikler olması, AİHS'nin 10.maddesi ve bunun uygulamasına yönelik AİHM'nin kararları dikkate alınmaktadır. Dava konusu olaylar basın, eleştiri ve ifade özgürlüğü bağlamında değerlendirildiğinde AİHM içtihatlarında olduğu gibi Yargıtay ve AYM'de siyasetçilerin kendilerine yönelik sert, ağır ve hatta incitici eleştirilere katlanması gerektiğini, bunlara yönelik eleştiri sınırlarının normal vatandaşa göre daha geniş olduğunu kabul etmektedir.⁸⁷⁸ Mamafih yalnızca olağan değil aynı zamanda muhalif, çarpıcı veya rahatsız edici haber, fikir ve söylemler de ifade özgürlüğü kapsamında görülmekte, tüm bunların, çoğulculuğun, hoşgörünün ve açık fikirliliğin gereği olduğu, dolayısıyla bunlar olmaksızın “demokratik bir toplumdan söz edilemeyeceği” ifade edilmektedir.⁸⁷⁹

Meclis çalışmaları sırasında söylenmiş ve kişilik haklarına saldırı oluşturduğu iddia edilen sözlerin sınırı ifade özgürlüğüne göre belirlenirken, daha esnek ve geniş tutulmakta ancak yasama sorumsuzluğuna göre belirlenirken biraz daha katı ve dar

açıklayarak dergi yayınının ifade özgürlüğü kapsamında kaldığına” karar vermiştir. Bkz. Yargıtay 4.HD, T.22.10.2014, E.2013/18055, K.2014/13662 Sayılı Kararı. <https://www.kazancihukuk.com/>, (E.T.:13/05/2021).

⁸⁷⁶Yargıtay, bir kararında, eleştirinin ne zaman hak ne zaman hakaret olduğu sorusunun cevabını “muhatabın sıfatı, sosyo-kültürel durumu, toplumda egemen örf ve adetle ülke kamuoyunda yarattığı etki vb. gözetilmelidir. Her ne kadar demokratik toplum olmanın gereği olarak, siyasi kimliği bulunan kişilerin diğer bireylere göre kaba, sert ve kırıncı eleştirilere karşı daha hoşgörülü olması beklenebilir ise de, eleştirilen durum ile anlatım biçimi arasında düşünsel bağın bulunmaması ve küçültücü değere yargısı içermesi halinde eylemi hukuka uygun kılan çerçeve aşılmış olur.” şeklinde vermiştir. Bkz.Yargıtay 4.HD, T. 25.5.2009, E.2009/10444, K.2009/10167 Sayılı Kararı, aktaran Sezin,s.86.

⁸⁷⁷Bkz. Yargıtay 4.HD, T.16.12.2014, E.2014/1689, K.2014/17271 Sayılı Kararı. <https://www.kazancihukuk.com/>, (E.T.:13/05/2021).

⁸⁷⁸ Bkz. AYM, T. 8.05.2019, E. 2015/5633. Bkz. . Bkz. 29.05.2019 Tarih ve 30788 Sayılı Resmi Gazete. <https://www.kazancihukuk.com/>, (E.T.:13/05/2021).

⁸⁷⁹ Yargıtay 4.HD, T.4.06.2014, E.2013/14849, K.2014/9247; Yargıtay 4.HD, T.2.06.2014, E.2013/14744, K.2014/9072; Yargıtay 4.HD, T.27.05.2014, E.2013/13737, K.2014/8708; Yargıtay 4.HD, T.7.04.2014, E.2013/10737, K.2014/5849; Yargıtay 4.HD, T.5.11.2013, E.2013/203, K.2013/16959.

tutulmaktadır. Elbette ilgili hukuk mahkemesi davanın esasını incelerken tarafların iddia ve savunmasıyla bağlı olacak, değerlendirmeyi de ona göre yapacaktır. Yani dava konusu sözlerin, yasama faaliyetiyle alakalı olduğu ve Anayasanın 83.maddesinin 1.fikrası gereği yasama sorumsuzluğu kapsamında olduğu ileri sürülmüşse davanın esasına ilişkin değerlendirme bu doğrultuda yapılacaktır. Eğer mezkur sözlerin eleştirisi ve ifade özgürlüğü kapsamında olduğu ileri sürülmüşse o vakit esasa ilişkin inceleme, AİHS'nin 10.maddesi, AİHM'nin konuya ilişkin kararları ve Anayasanın 25 ve 26.maddeleri⁸⁸⁰ dikkate alınarak yapılacaktır.

3.5. Devletin Egemenlik Alametlerine ve Organlarının Saygınlığına Karşı İşlenen Suçlar Bağlamında Yasama Sorumsuzluğu

“Devletin Egemenlik Alametlerine ve Organlarının Saygınlığına Karşı Suçlar,” 5237 sayılı TCK'nın üçüncü bölümünde üç ayrı başlık altında düzenlenmiştir. Bunlar, “Cumhurbaşkanına hakaret,” “Devletin egemenlik alametlerini aşağılama,” “Türk milletini, Türkiye Cumhuriyeti Devletini, Devletin kurum ve organlarını aşağılama suçlarıdır.”

Kişi gibi devletlerin de maddi ve manevi olmak üzere iki varlığı bulunmaktadır. Böyle bir düzenlemeyle devletin maddi ve manevi varlığı korunmak istenmiş, devlet ve organlarına yapılan eleştirilerin belirli sınırlar içerisinde gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Liberal toplumlarda devleti ve organlarını eleştirmek bir haktır. Bu hak,

⁸⁸⁰ Anayasanın, “Düşünce ve kanaat hürriyeti” kenar başlıklı 25.maddesi: “Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir.// Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz.” Anayasanın “Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti” kenar başlıklı 26.maddesi: “Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.// (Değişik: 3/10/2001-4709/9 md.) Bu hürriyetlerin kullanılması, milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir. (Mülga: 3/10/2001-4709/9 md.)// Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümler, bunların yayımını engellemek kaydıyla, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanması sayılmaz.// (Ek fıkra: 3/10/2001-4709/9 md.) Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunla düzenlenir.” Nitekim Yargıtay da bir kararında, eleştirinin ne zaman bir hak ne zaman hakaret olduğu sorusunun cevabını “.....muhatabın sıfatı, sosyo-kültürel durumu, toplumda egemen örf ve adetle ülke kamuoyunda yarattığı etki vb. gözetilmelidir. Her ne kadar demokratik toplum olmanın gereği olarak, siyasi kimliği bulunan kişilerin diğer bireylere göre kaba, sert ve kırıcı eleştirilere karşı daha hoşgörülü olması beklenebilir ise de, eleştirilen durum ile anlatım biçimi arasında düşünsel bağın bulunmaması ve küçültücü değere yargısı içermesi halinde eylemi hukuka uygun kılan çerçeve aşılmış olur.” şeklinde vermiştir.

eleştirileri içinde kalmak kaydıyla sert, canlı, muhalif eleştirileri de kapsar. Ancak bu eleştirilerin aşağılama şeklinde gerçekleşmemesi, sınırın aşılması gerekmektedir.⁸⁸¹

Bilhassa milletvekillerinin devletin kurumlarına ilişkin aksaklıkları dile getirmesi, uygulamaları eleştirmesi görevlerinin gereğidir. Ancak zaman zaman yaptığı eleştirilerin ilgili suçları oluşturduğundan bahisle yargılama yapılabilmesi için milletvekilinin yasama dokunulmazlığı kaldırılabilen ve yasama sorumsuzluğunun amacıyla çelişen bir durum ortaya çıkmaktadır.

3.5.1. Cumhurbaşkanına Hakaret Suçu ve Yasama Sorumsuzluğu

Cumhurbaşkanı'nın manevi şahsiyeti, Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 299.maddesiyle⁸⁸² korunmuştur. “Devletin Egemenlik Alametlerine ve Organlarının Saygınlığına Karşı Suçlar” başlığı altında düzenlenen Cumhurbaşkanına hakaret suçu ile korunan özel hukuki menfaat, Cumhurbaşkanı'nın prestij ve onuruna bağlı olarak devletin ulusal değeridir.⁸⁸³ Cumhurbaşkanının, devletin manevi şahsiyetini temsil ettiği düşünüldüğü için Cumhurbaşkanına hakaret suçu için öngörülen ceza, hakaret suçunun cezasına göre daha ağırdır.⁸⁸⁴

Söz konusu suç özel olarak cumhurbaşkanının sahip olduğu şereften ziyade onun temsil ettiği makamı yani devletin manevi dokunulmazlığını korumaktadır. Bu nedenle sözü geçen fiil, devletin şahsiyetine karşı işlenmiş bir suç sayılmaktadır.⁸⁸⁵ Bu suç ile Cumhurbaşkanı nezdinde devletin saygınlık ve itibarı korunduğu için sadece görev

⁸⁸¹ Soyaslan, **Ceza Hukuku Özel Hükümler**, s.810

⁸⁸² Cumhurbaşkanına hakaret suçu TCK'nın 299.maddesinde şöyle düzenlenmiştir:

Madde 299- (1) Cumhurbaşkanına hakaret eden kişi, bir yıldan dört yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.// (2) (Değişik: 29/6/2005 – 5377/35 md.) Suçun alenen işlenmesi hâlinde, verilecek ceza altında biri oranında artırılır.// (3) Bu suçtan dolayı kovuşturma yapılması, Adalet Bakanının iznine bağlıdır.

⁸⁸³ Soyaslan, **Ceza Hukuku Özel Hükümler**, s.812. Yargıtay 16.Ceza Dairesi vermiş olduğu bir kararında bunu şöyle açıklamıştır: “T.C. Anayasasının 104/1 maddesine göre, Cumhurbaşkanı devletin başıdır ve bu sıfatla Türkiye Cumhuriyetini ve Türk Milletinin birliğini temsil eder. Bu nedenledir ki Cumhurbaşkanına hakaret suçu, kişilere ve şerefe karşı suçlar içerisinde değil Devlete karşı işlenmiş suçlar bölümünde düzenlenerek Devleti temsil eden Cumhurbaşkanlığı makamının saygınlığının korunması amaçlanmıştır. Devlete karşı işlenen suçlardan bir kısmının gerçek mağdurunun makamı temsil eden gerçek kişi olmakla birlikte, devlete ilişkin hukuki yararın korunması, kişiye nazaran daha üstün tutulmuştur. Suç doğrudan doğruya Cumhurbaşkanı olan kişiye karşı işlenmekte ise de, suçla korunan ve bu nedenle ihlal edilen hukuki değer devletin siyasal iktidar yapısıdır.” Bkz. Y16.CD T.19.07.2017, E.2016/6928,K.2017/4807 Sayılı Kararı. Bkz. <https://www.kazancihukuk.com/>, (E.T.:15/05/2021).

⁸⁸⁴ Sümer,s.9,

⁸⁸⁵ Özge Demir, “Yeni Rejimde Cumhurbaşkanına Hakaret Suçuna Yönelik Eleştirel Bir İnceleme,” **Suç ve Ceza Dergisi**, S.3, İstanbul,2018,s.50.Bkz. <https://www.researchgate.net/publication/328582996>, (E.T.:16/05/2021).

başındaki Cumhurbaşkanı yönünden uygulama alanı bulunmaktadır. Görevi sona eren Cumhurbaşkanına hakaret edilmesi halinde ise genel hakaret suçuna ilişkin TCK 125.madde çerçevesinde değerlendirme yapılacaktır.⁸⁸⁶ Eylemin yüze karşı veya yoklukta işlenmesi arasında fark yoktur. Gıyapta hakaretin varlığı için belirli sayıda kişiyle ihtilat edilmesi aranmaz, bir kişinin duyabileceği şekilde hakaret edilmesi halinde suç oluşacaktır. Suç serbest hareketli olduğu için resim, yazı, şarkı aracılığı ile işlenebileceği gibi mektup, telefon, basın yayın araçları veya medya gibi iletişim araçları vasıtasıyla da işlenmesi mümkündür.⁸⁸⁷

Suçun kovuşturulması Adalet Bakanlığı'nın iznine tabidir. Bakanlıktan izin istenmesinden maksat, takibatın siyasi yönden uygun olup olmadığının takdir edilmesidir. Konuyla ilgili Cumhurbaşkanlığının görüşü de sorulmaktadır. Cumhuriyet Savcısı suç şüphesi üzerine soruşturma yapabilir, delil toplayabilir ancak dava açabilmesi için Adalet Bakanlığı'nın izin vermesi gerekmektedir.⁸⁸⁸ İzin alınmadan dava açılır ve mahkeme hâkimi bunu fark ederse “muhakemenin durması kararı” vermeli, izin şartı gerçekleştikten sonra davaya devam etmelidir. Suçun faili konumunda milletvekilinin bulunması durumunda yargılama yapılabilmesi, yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına bağlıdır. Bu durumda savcı soruşturma yapabilecek ama dava açamayacaktır. Dava açıldıktan sonra hâkim, dokunulmazlığın kaldırılmadığını öğrenirse durma kararı verir ve dava şartı gerçekleşinceye kadar bekler.

Hakaret fiili TCK m.299'da ayrıca tanımlanmamış, suçun maddi ve manevi unsuruna ilişkin detaylandırma yapılmamıştır.⁸⁸⁹ Bu nedenle TCK m.125'de düzenlenen hakaret suçunun tanımı göz önünde tutulacaktır. Bu maddeye göre hakaret suçu “*bir kimseye onur, şeref ve saygınlığını rencide edebilecek nitelikte somut bir fiil veya olgu isnat etmek veya sövmek suretiyle.....*”⁸⁹⁰ gerçekleşecektir. İsnadın şeref ve haysiyeti ihlal edici karakterinin tespiti, somut olayın özellikleri, söylenen sözün günlük dilde ve argoda kullanımı ve anlamı, toplumsal hafızadaki değerlendirme tarzı, toplumun değer yargıları ile örf ve adet çerçevesinde yapılacaktır.⁸⁹¹ Örneğin, Yargıtay 16.Ceza Dairesi, “*katil, yezit, hapisten korktuğu için zulmeden, teröristleri besleyen*” gibi ifadelerin hakaret kastıyla söylendiğine hükmetmiştir. Keza aynı kararında “*iftira, küfür, onur,*

⁸⁸⁶ Sümer,s.10.

⁸⁸⁷ Ercan,s.146.

⁸⁸⁸ Soyaslan, **Ceza Hukuku Özel Hükümler**, s.814.

⁸⁸⁹ Demir,s.49.

⁸⁹⁰ Suç tanımında yer alan “somut bir olgu ve sövmek” fiili için bkz. 3.2.3.2.2. Hakaret ve Sövmenin Ceza Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi.

⁸⁹¹ Sümer,s.11,12.

*şeref ve saygınlığı zedeleyici söz ve beyanlar, müstehcen içerikli söz, yazı, resim ve açıklamalar, savaş kışkırtıcılığı, hukuk düzenini cebir yoluyla değiştirmeye yönelen, nefret, ayrımcılık, düşmanlık ve şiddet yaratmaya yönelik bulunan ifadeler ise düşünce özgürlüğü bağlamında hukuki koruma görmemekte, suç sayılmak suretiyle ceza yaptırımlarına bağlanmaktadır,”*⁸⁹² diyerek hangi söylemlerin hakaret suçunu oluşturacağını genel hatlarıyla belirlemiştir.

AİHM kararlarında ise en çok yer tutan ifadeler siyasi nitelikli olanlardır. AİHM siyasi ifade özgürlüğüne diğer ifadelerle nazaran ayrı bir önem atfetmekte ve siyasi tartışma özgürlüğünü tüm demokratik sistemlerin temel ilkesi olarak kabul etmektedir. Mahkemeye göre hükümetlerin, yalnızca yasama veya yargı organı tarafından değil aynı zamanda halk ve kitlesel medya tarafından da denetlenmeleri gerekmektedir.⁸⁹³ Hükümetler ağır eleştirilere hoşgörü gösterirken diğer taraftan öngördükleri sınırlayıcı önlemlerin ifade özgürlüğü üzerinde caydırıcı etki doğurmasını da engellemelidirler. AİHM’ye göre, kamusal organların denetimi bir yurttaşlık görevidir ve yurttaşlar bu görevi yerine getirirken ağır, sert, kırıncı bir üslup kullanabilirler.⁸⁹⁴

Ülkemizde yargı yerleri AİHM’nin ilgili kararları doğrultusunda eleştiri ve ifade hürriyetini bilhassa siyasiler için normal vatandaşlara göre daha esnek ve geniş yorumlamaktadır. Zira siyasilerin oldukça sert, kırıncı eleştirilere katlanması ve ayrıca vatandaşlara göre çok daha hoşgörülü olması gerektiği kabul edilmektedir. Dolayısıyla Cumhurbaşkanına hakaret suçunu bu bağlamda yani Cumhurbaşkanının siyasetçi kimliği ile değerlendirmek gerekmektedir.⁸⁹⁵ 1982 Anayasasının 101.maddesinin son

⁸⁹²Yargıtay söylenen ifadeleri şu şekilde değerlendirmiştir: “Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanını kastettiği açıkça anlaşılacak şekilde; katil, yezit, hapisten korktuğu için zulmeden, teröristleri besleyen gibi doğrudan Cumhurbaşkanını halk nezdinde küçük düşürücü, onur ve saygınlığını zedeleyici, isnatlarda bulunmak suretiyle AİHS ve hukuk düzenimizin koruduğu düşünce özgürlüğü kapsamında kalmayan, anlam ve içerik derinliğinden yoksun, sloganik tarzda aşağılayıcı ve hakaret kastıyla söylenmiş paylaşımlardan ibaret sanığın eyleminin Cumhurbaşkanına hakaret suçunu oluşturacağı gözetilmeden,....” Bkz. Y16.CD, T.19.07.2017, E.2016/6928, K.2017/4807 Sayılı Kararı. <https://www.kazancihukuk.com/>, (E.T.:15/05/2021).

⁸⁹³ AİHM yakın zamanda da benzer bir olayda ihlal kararı vermiştir. Eon v.Fransa davasında mahkeme Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy hakkında “Defol Git Gerizekali” yazan bir döviz kaldıran başvurana verilen para cezasının ifade özgürlüğünün ihlali olduğu sonucuna varmıştır. Lingens v Avusturya kararında, Lingens adlı bir gazetecinin Avusturya Başbakanı Kreisky hakkında bir yazısında “aşağılık oportünist, ahlaksız, onursuz” ifadelerini kullanmasının cezalandırılması karşısında “...başvurucunun ifade özgürlüğünü kullanmasına yapılan müdahalenin “başkalarının itibarlarının korunması için demokratik bir toplumda gerekli” bir müdahale olmadığı, izlenen meşru amaçla orantılı olmadığı anlaşılmaktadır. Buna göre sözleşmenin 10.maddesi ihlal edilmiştir...” şeklinde karar vermiştir.

Bkz.Seçkin Türkoğlu, “Olmayan Suç: Cumhurbaşkanına Hakaret,” **Ankara Barosu Dergisi**, S.3, Ankara, 2018,s.295. Bkz. <http://www.ankarabarusu.org.tr>, (E.T.:16/05/2021).

⁸⁹⁴ Türkoğlu, s.295.

⁸⁹⁵ Sanığın “Atatürkçü en az yüzde 30 Erdoğan’ı ‘hırsızlıklarıyla’ anacak,...Al, seçim senin olsun iblis” şeklindeki paylaşımından dolayı Cumhurbaşkanına hakaret suçundan yargılandığı davada, sanığın “hırsızlıklar” sözünün ağır bir eleştiri olduğunu, bu nedenle ceza verilmeyeceğini belirten mahkeme,

fıkrası “Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile ilişkisi kesilir ve TBMM üyeliği sona erer” şeklindedir. Yani Anayasa tamamen tarafsız, partiler üstü ve siyasi kimliği ile hareket etmeyen bir Cumhurbaşkanı figürü yaratmıştır. 5237 sayılı TCK'nın hazırlandığı ve yürürlüğe girdiği tarihlerde mezkur Anayasa maddesi yürürlükteydi ancak 2017 Anayasa değişikliği ile Anayasanın 101.maddesinde yer alan “Cumhurbaşkanının varsa partisiyle ilişkisi kesilir cümlesi” Anayasa metninden çıkarılmış, “TBMM üyeliği sona erer” fıkrası ise geçerliliğini korumuştur. Böylece Cumhurbaşkanı, tarafsız ve partiler üstü olmaktan çıkarılmış, partisinin genel başkanı statüsü ve partisiyle ilişkileri devam eden siyasi bir nitelik kazandırılmıştır.⁸⁹⁶

Nitekim bazı ilk derece mahkemelerinin Cumhurbaşkanı'na hakaret davasında, sanığın söylediği sözleri, AİHM içtihatları ışığında ve Cumhurbaşkanı'nın siyasi vasfını göz önünde bulundurarak değerlendirdikleri görülmektedir. Örneğin sanıkların “*hırsız katil Erdoğan*” şeklinde slogan attıkları olayda Sinop 2. Asliye Ceza Mahkemesi “*Ancak AİHM kararlarında da belirtildiği üzere bir siyasetçiye siyasetçi olması dolayısıyla yöneltilen eleştirinin sınırları sıradan bir kişiye yöneltilen eleştirilinin sınırlarından daha geniştir: ikincisinin aksine birincisi zorunlu ve bilinçli olarak fiillerini ve davranışlarını vatandaşların ve gazetecilerin dikkatli bir şekilde kontrolüne*

sanığın “Al, seçim senin olsun iblis” sözüne ilişkin de şu değerlendirmeyi yaptı: “Burada sanık, katılanın parti başkanı olarak seçime hile karıştırdığını düşünerek (doğru ya da yanlış mahkemeyi ilgilendirmez), ‘iblis’ demiştir. Katılanın Cumhurbaşkanlığı ya da yürütmenin başı olarak yaptığı icraatlarından dolayı değil, siyasi bir kişilik olarak, parti başkanı sıfatıyla yapmış olduğunu düşündüğü haksız eylemlerinden dolayı hakaret etmiştir ve ‘iblis’ sözü ‘hırsızlık’ biçiminde dahi olsa, herhangi bir eylemi içermeyip doğrudan doğruya kişinin sıfatına ilişkin soyut bir nitelendirme olduğundan, ağır eleştiri sınırları dışındadır.” Mahkeme sanığa, Cumhurbaşkanı'na hakaret suçundan değil de genel hakaret suçundan ceza vermiş ve gerekçesini şöyle ifade etmiştir: Söz konusu suçun, katılanın Cumhurbaşkanlığı sıfatı ile ilgili değil, iktidar partisinin genel başkanı olması sıfatıyla, seçimde ‘hile’ yapıldığından bahisle söylendiğinden anayasa değişikliğinden sonra cumhurbaşkanının tarafsızlığı en azından hukuken ortadan kalktığından ve de cumhurbaşkanı aynı anda yürütmenin başı ve de iktidar partisinin lideri olduğundan, bu husus TCK 299. maddesinin kabul edildiği dönemde öngörülmediğinden, eylemine uyan TCK'nin 125. maddesinden 5 ay hapis cezası ile cezalandırılmasına karar verildi.” Bkz. Alican Uludağ, **Cumhuriyet Gazetesi**, 9.3.2020. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/mahkemeden-cumhurbaskanina-hakaret-davasinda-emsal-karar-hakaret-genel-baskana-1725966>, (E.T.:15/05/2021).

⁸⁹⁶ Çanakkale 2. Asliye Ceza Mahkemesi 2015/247 Esas ve 2015/538 Karar sayılı ilamında, “‘Hırsız’, ‘Katil’ ve ‘Diktatör’ sözlerinin bu bağlamda ifade, düşünce ve düşüncüyü açıklama, yayma özgürlüğü kapsamında kaldığı, olay tarihinde gerçekleşen toplantıda herhangi bir şiddet veya kişileri kin ve nefrete sürüklenme unsurunun da bulunmadığı, Cumhurbaşkanı'na hakaret suçu Türk Ceza Kanunun'da özel olarak düzenlenmiş ve müeyyidelendirilmiş ise de mevcut anayasal düzenlemede devletin başı olan Cumhurbaşkanı'nın tarafsız ve toplumun tüm kesimlerine aynı mesafede olduğunun kabul edildiği ve temsil ettiği maddi ve manevi değerler açısından bu sıfatı taşıyan kişilerin özel olarak korunması yoluna gidilerek, onlara yönelik hakaret suçunun ayrı bir maddede düzenlendiği, mağdurun, Cumhurbaşkanı olduktan sonraki birtakım davranışları ve sözlerinin, toplumun bazı kesimlerinde halen iktidarda bulunan partisnin genel başkanı gibi hareket ettiği, eski partisi ile bağlarını kopartmadığı algısını oluşturduğu ve halen siyasi kişilik taşıdığı düşünülerek mevcut olaydaki gibi protestolara konu olduğu, bununla birlikte bahsi geçen sloganları sanıkla beraber atan ve toplantıya katılan diğer şahıslar hakkında herhangi bir işlem yapılmamasının da Anayasa ve yasalar önünde eşitlik ilkesine aykırılık oluşturduğu, tüm bu açıklanan nedenlerle sanığın atılı suçtan beraatına karar vermek gerektiği kanaatine varılmış, aşağıdaki şekilde hüküm kurulmuştur.” denilerek sanıkların beraatına karar verilmiştir. Bkz. Türkoğlu,s.293.

açık bırakmaktadır dolayısıyla siyasetçinin daha fazla hoşgörülü olması gerekmektedir.” Sözleriyle siyasilerin hoşgörülü ve eleştiriye çok daha açık olmaları gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca *“kamu yetkililerinin cezalandırma yoluna başvurmalarının hedeflenen amaç ile orantılı olması ve dolayısıyla demokratik bir toplumda gerekli olması”* hususlarına değinmiştir.⁸⁹⁷

Cumhurbaşkanının partisiyle ilişkisini kesmemesi, partisinin genel başkanı olması ve Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarma yetkisi dikkate alındığında TBMM üyesi vekillerin eleştireceği konular da haliyle Cumhurbaşkanının yürütmenin başı ve siyasi parti başkanı olarak yaptığı işlemlere ilişkin olacaktır. Muhalefet partisi milletvekilinin Meclis kürsüsünde veya Meclis çalışmaları dâhilinde söylediği, hükümetin ve dolayısıyla Cumhurbaşkanının icraatlarını eleştirdiği söylemler tamamen sorumsuzluk kapsamında değerlendirilecektir. Anayasanın yasama sorumsuzluğuna ilişkin *“.....sorumlu tutulamazlar”* ifadesi sebebiyle milletvekilinin hakaret ve küfür içeren sözleri de sorumsuzluk kapsamında olacaktır. Ancak bu tarz ifadeler sebebiyle milletvekili aleyhine ceza davası açılmasa da Yargıtay'ın sorumsuzluğun mutlak olmadığı yönündeki yerleşik içtihatları gereği manevi tazminat davası açılacaktır.⁸⁹⁸

Yargıtay'ın sert, kırıcı, şaşırtıcı, ağır ve muhalif eleştirileri bilhassa siyasiler yönünden geniş yorumladığı yukarıda izaha çalışılmıştı. Dolayısıyla söz, yazı veya sosyal medya paylaşımlarından dolayı milletvekili aleyhine açılacak tazminat davalarının da eleştiri ve ifade özgürlüğü bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü Cumhurbaşkanının siyasi olarak tarafsızlığı söz konusu olmayıp politik vasfi devam etmektedir.

AİHM, *“devlet başkanının saygınlığının korunmasındaki çıkarın, devlet başkanıyla ilgili bilgi ve görüşleri açıklama hakkı ile kıyaslandığında devlet başkanına ayrıcalıklı bir statü ya da özel bir koruma vermenin gerekçesi olamayacağını”* belirtmiş ve bu nedenle devlet başkanını özel olarak koruyan hükümleri sözleşmeye aykırı bulmuştur.⁸⁹⁹ AİHM, ifade özgürlüğünü siyasetçiler yönünden geniş yorumlarken, kısıtlanmasını da belirli ölçütlere bağlamaktadır. Buna göre ifade özgürlüğünün sınırlanabilmesi için *“Müdahalenin hukuken öngörülmüş sınırlar içerisinde olması (ifade özgürlüğünü çeşitli durumlarda sınırlayan yasaların mutlaka mevcut olması)”*,

⁸⁹⁷ Türkoğlu,s.294.

⁸⁹⁸ Bkz. Bkz. YHGK, T.4.04.1984, E.1981/4-1161, K.1984/365; Y4.HD, T.11.12.1978, E.1978/97, K.1978/13985; Y4.HD, T.1.10.2001, E.2001/4476, K.2001/8768; Y8.CD, T.27.01.2020, E.2019/11168, K.2020/1011 Sayılı Kararları. Bkz. <https://khyk.kazancihukuk.com/>. (E.T.:13/05/2021).

⁸⁹⁹ Sümer,s.18.

“Müdahalenin meşru bir amacının olması” ve “Müdahalenin demokratik bir toplumda gerekli olması” şartlarını taşıması gerektiğini belirtmektedir.⁹⁰⁰

Her ne kadar milletvekilinin yasama fonksiyonu gereği söylediği sözlerden dolayı ceza davası açılmasa da yasama dokunulmazlığı kaldırılarak yargılanması sağlanabilmektedir. Anayasanın 83.maddesinin 2.fikrasında yer alan⁹⁰¹ “seçimden önce veya sonra suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili...” İfadesi gereği, Cumhurbaşkanına hakaret suçunu işlediğinden bahisle Cumhurbaşkanının şikâyeti üzerine milletvekilinin dokunulmazlığı kaldırılabilir. Aslında yasama sorumsuzluğu gereği söylediği sözler sebebiyle ceza davası açılmayan bir milletvekilinin yaptığı paylaşımlar, basın toplantısında söylediği sözler, siyasi eleştiriler nedeniyle dokunulmazlığının kaldırılması ve bu suretle yargılanmasının sağlanması Anayasa hükmünü dolanmaktan öte bir durum değildir. Keza dokunulmazlığı kaldırılan ve Cumhurbaşkanına hakaret suçundan yargılanan milletvekiline, yargılama sonucu ceza verilir ve hüküm kesinleşirse milletvekilliğinin düşürülme olasılığı da söz konusu olacaktır.⁹⁰² Hâlbuki yasama dokunulmazlığı kamu düzenine ilişkin olup milletvekilinin hiçbir etki altında kalmadan görevini yerine getirme amacına hizmet eden, milletvekillerinin şahsından çok yasama kurumunu koruyan bir müessesedir. Nitekim Anayasa da, dokunulmazlığın kaldırılması kararlarının kamu yararı niteliğinden ötürü siyasi saiklerden olabildiğince az etkilenmesini istemiştir. Bu nedenle siyasi parti

⁹⁰⁰ Aynı kararda devamla, “İfade özgürlüğü, toplumun ilerlemesi ve her insanın gelişmesi için esaslı koşullardan biri olan demokratik toplumun ana temellerinden birini oluşturur. İfade özgürlüğü, 10. maddenin sınırları içinde, sadece lehte olduğu kabul edilen veya zararsız veya ilgilenmeye değmez görülen ‘haber’ ve ‘düşünceler’ için değil, ama ayrıca Devletin veya nüfusun bir bölümünün aleyhinde olan, onlara çarpıcı gelen, onları rahatsız eden haber ve düşünceler için de uygulanır. Bunlar, çoğulculuğun, hoşgörünün ve açık fikirliliğin gerekleridir; bunlar olmaksızın demokratik toplum olmaz. Bu demektir ki, başka şeyler bir yana, bu alanda getirilen her ‘formalite’, ‘koşul’, ‘yasak’ ve ‘ceza’, izlenen meşru amaçla orantılı olmalıdır.” Şeklinde kayıt altına alınmış ve AİHM yerleşik içtihatları da bu doğrultuda şekillendirilmiştir. Bkz. Türkoğlu, Handyside v. Birleşik Krallık Kararı,s.296.

⁹⁰¹ 1982 Anayasasının 83.maddesinin 2.fikrası şu şekildedir: “Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Meclisin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ve seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasanın 14 üncü maddesindeki durumlar bu hükmün dışındadır. Ancak, bu halde yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmek zorundadır.”

⁹⁰² Halkların Demokrasi Partisi Eski Milletvekili Ahmet Yıldırım 12 Eylül 2015 tarihinde Muş’ta, Cizre’de uygulanan süresiz sokağa çıkma yasağı ile ilgili bir basın toplantısı düzenledi. Yıldırım, yaptığı konuşmada Cumhurbaşkanı için “saraydaki padişah bozuntusu” ifadesini kullandı. Partisinin diğer milletvekilleriyle birlikte, Yıldırım’ın milletvekili dokunulmazlığı da 2016 Mayıs’ında kaldırıldı ve Muş’taki bir mahkeme tarafından “Cumhurbaşkanına hakaret” suçundan mahkûm edildi. Erzurum’daki bir temyiz mahkemesi, Yıldırım’ın mahkûmiyetini 22 Ocak 2018 tarihinde onayladı ve Yıldırım’ın milletvekilliği, kesinleşmiş mahkûmiyet kararı nedeniyle 27 Şubat’ta düşürüldü. Yıldırım, Türkiye’de Cumhurbaşkanına hakaret ettiği için milletvekilliği düşürülen ilk isim. Bkz. Türkiye: “Cumhurbaşkanına Hakaret” Davalarının Açılmasına Son Verilsin, **Human Rights Watch**, 17.10.2018. <https://www.hrw.org/tr/news/2018/10/17/322021>, (E.T.:16/05/2021).

gruplarında yasama dokunulmazlığıyla ilgili görüşme yapılamayacağı kuralı getirilmiştir.⁹⁰³

Cumhurbaşkanına hakaret suçlamasıyla dokunulmazlığın kaldırılmasına ilişkin komisyon raporları, Meclis Genel Kurulunda oylanırken de iktidar milletvekillerinin siyasi saiklerle hareket etmesi mümkün olabilecektir. Hele de Cumhurbaşkanının, Meclis çoğunluğunu oluşturan iktidar partisinin genel başkanı olduğu göz önünde bulundurulursa bertaraf edilmek istenen muhalif milletvekilleri bu vesileyle Meclis dışına itilebilecek hatta Cumhurbaşkanının söylediği sözlere karşılık veren bir milletvekili bile şikâyet üzerine dokunulmazlığını kaybedebilecektir.⁹⁰⁴

Örneğin, Mecliste yaptığı basın toplantısında Cumhurbaşkanı hakkında söylediği sözler nedeniyle Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından hakkında soruşturma başlatılan CHP milletvekili Engin Özkoç, soruşturma başlatan savcıyı “Görevi Kötüye Kullanma Suçunu” işlediği gerekçesiyle HSK'ya şikâyet etmiştir. Yazdığı dilekçede "Cumhurbaşkanının, CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'na yönelik kabul edilmez biçimde hakaretler savurması üzerine, cevap vermek için aynı tarihte basın toplantısı düzenlediğini, ayrıca soruşturma konusu olan sözlerinin tamamını TBMM çatısı altında söylediğini yani yasama sorumsuzluğu kapsamında olduğunu ve soruşturma açılmayacağını dolayısıyla savcının siyasi saiklerle hareket ettiğini zira Anayasa'nın söz konusu hükmünü bilmeme olasılığının olmadığını" ifade etmiştir. Neticede Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı'nın başlattığı soruşturma doğrultusunda Engin Özkoç'un dokunulmazlığının kaldırılması istemiyle hazırlanan fezleke TBMM Başkanlığı'na gönderilmiştir.⁹⁰⁵ Mamafih 2018 yılında da, Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın şikâyeti üzerine 68 vekilin dokunulmazlığının kaldırılması için meclise fezleke göndermiştir.⁹⁰⁶

⁹⁰³ 10/70 Esas Numaralı Meclis Araştırma Komisyonu Raporu, 2004, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss332m.htm>, (E.T.: (03/04/2021).

⁹⁰⁴ Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Çarşamba günü AKP Meclis Grup Toplantısı'nda CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu ve ekibinden bahisle "Türkiye'nin bu tarihi mücadelesini sürekli fitneyle, yalanla, iftirayla lekelemeye çalışan kim olursa olsun, haysiyetsizdir, onursuzdur, şerefsizdir, alçaktır, haindir" demesi üzerine CHP Grup Başkanvekili Engin Özkoç, yanıt vermek için aynı gün Mecliste basın toplantısı düzenlemiş "İslam aleminde ABD'nin emperyalist çıkarlarına uygun hareket eden ve Müslümanların katledilmesini sağlayan kişiye ne denir? Haysiyetsiz denir, onursuz denir, şerefsiz denir, hain denir. Bizim şehitlerimize 'kelle' diyen bir kişinin sıfatlarını sayıyorum tekrar size; haysiyetsizdir, şerefsizdir, onursuzdur, vatan hainidir. Bu kişi Türkiye Cumhuriyeti'ni temsil edemez. Şeytan mı arıyorsun Erdoğan, şeytanın ta kendisi sensin" ifadelerini kullanmıştı. Bkz. Ayşe Sayın, "CHP Grup Başkanvekili Engin Özkoç'un Dokunulmazlığının Kaldırılması İstendi, Özkoç Savcıyı HSK'ya Şikâyet Etti," **BBC News**, 5.3.2020. Bkz. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-51756710>, (E.T.: 16/05/2021).

⁹⁰⁵ Ayşe Sayın. Bkz. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-51756710>, (E.T.: 16/05/2021).

⁹⁰⁶ Uğur Enç "68 Milletvekiline Cumhurbaşkanına Hakareten Fezleke," **Sözcü Gazetesi**, 22.12.2018. Bkz. <https://www.sozcu.com.tr>, (E.T.: 16/05/2021).

Demokrasinin başlıca düsturlarından olan ifade özgürlüğü, yasama sorumsuzluğunun temelini oluşturur. Bu sayede milletvekili gördüğü aksaklıkları söyleyebilir, yürütmenin görevlerine ilişkin hususlarda eleştiri yapabilir. Milletvekili, cezalandırılma, tazminat ödeme, dokunulmazlığının kaldırılması korkusuyla bunları yapamazsa yasama sorumsuzluğu varoluş amacını yitirir. Bunun için devleti yönetenlerin ve politikacıların AİHM'nin kararlarında vurguladığı gibi engin bir siyasi hoşgörüyeye sahip olması ve sert, kırıncı, muhalif eleştirileri kaldıracımları önem arz etmektedir.⁹⁰⁷

3.5.2. Devletin Egemenlik Alametlerini Aşağılama ve Yasama Sorumsuzluğu

Devletin egemenlik alametlerini oluşturan unsurlar, bayrağı, milli marşı ve parasıdır. TCK, 300.madde⁹⁰⁸ ile bayrak ve milli marşın aşağılanmasını cezalandırmıştır.⁹⁰⁹ Bayrağı, yakarak, yırtarak, sözle veya başka bir suretle, alenen aşağılama eylemi suç olarak kabul edilmiştir.⁹¹⁰Yaptırıma bağlanmış eylemin, Anayasa`da belirtilen vasıfları haiz bayrağa karşı gerçekleştirilmesi zorunludur. Ayrıca suçun kasten ve alenen⁹¹¹ işlenmesi gerekir.⁹¹² Bayrağı aşağılama suçunun manevi unsuru kasttır. Eylemi gerçekleştirenin hakaret kastının bulunmaması veya aleniyet unsurunun gerçekleşmemesi halinde bayrağı aşağılama suçu oluşmayacaktır.⁹¹³

⁹⁰⁷ Almanya`da parlamenterler tarafından Federal Şansölye Merkel ve sabık Cumhurbaşkanı Joachim Gauck`e karşı ağır hakaret içeren söylemlerin sayısı oldukça düşüktür. Bunun sebebi Merkel ve Gauck`in kullandıkları dile dikkat etmeleri, temiz bir siyasi üslup kullanmalarındır. Milletvekillerine karşı hakaret içeren, incitici, kırıncı, kaba söylemlerden kaçınan Merkel ve Guick`e karşı milletvekilleri de aynı üslup ve dille karşılık vermektedir. Şansölye Merkel, kendisine yönelik ağır hakaret ve küfürlere karşı şikayetçi olmama sebebini, “Karşıtlıkları gayet iyi kaldırabileceğini, herkesin kendisiyle aynı görüşte olmasını beklemediğini, farklı düşüncelerin yaşadığı ve düşünce özgürlüğünün var olduğu bir ülkede yaşamaktan mutlu olduğu” sözleriyle açıklamıştır. Bkz. Gürsel Köksal, “Cumhurbaşkanı ve Başbakan Hakarete Karşı Ceza Yolunu Tercih Etmiyor,” **Bia Haber Merkezi**,Frankfurt,03.02.2016. Bkz. : <https://m.bianet.org/bianet/medya/171751-almanya-cumhurbaskani-ve-basbakan-hakarete-karsi-ceza-yolunu-tercih-etmiyor>, (E.T.: 10/04/2021).

⁹⁰⁸ TCK'nın 300.maddesi, “Devletin Egemenlik Alametlerini Aşağılama” kenar başlığı altında üç fıkra halinde düzenlenmiştir: 1) *Türk Bayrağını yırtarak, yakarak veya sair surette ve alenen aşağılayan kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Bu hüküm, Anayasada belirlenen beyaz ay yıldızlı al bayrak özelliklerini taşıyan ve Türkiye Cumhuriyeti Devletinin egemenlik alameti olarak kullanılan her türlü işaret hakkında uygulanır.*// (2) *İstiklal Marşını alenen aşağılayan kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.*// (3) *Bu maddede tanımlanan suçların yabancı bir ülkede bir Türk vatandaşı tarafından işlenmesi halinde, verilecek ceza üçte bir oranında artırılır.*

⁹⁰⁹ Soyaslan, **Ceza Hukuku Özel Hükümler**,s.814.

⁹¹⁰ Faruk Erem, “Ceza Hukukunda Türk Bayrağı,” **AÜHFD**,C.40,S.1,Ankara,1988,s.118,119. Bkz. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/630459>, (E.T.:21/05/2021).

⁹¹¹ “Sanığın, mağdur ...'ün evinde 24.01.2008 tarihinde yemek yediği ve alkol aldığı esnada Türk bayrağına sinkaflı şekilde hakaret etmesi eyleminde aleniyet unsurunun gerçekleşmediği gözetilmeden unsurları itibarıyla oluşmayan müstet suçtan beraati yerine yasal olmayan gerekçe ile yazılı şekilde hüküm tesisi,..” Bkz. Yargıtay 16.CD, T.: 14.03.2017, E. 2016/1819, K. 2017/1151 Sayılı Kararı. Bkz. <https://www.kazancihukuk.com/>, (E.T.: 17/06/2021).

⁹¹² Soyaslan,s.815.

⁹¹³ Erem,s.119.

TCK'nın 300.maddesinin 1.fıkrasında sayılan ve suç kabul edilen eylemler dışında kalan bazı fiiller de kabahat olarak değerlendirilmiştir. 2893 sayılı Türk Bayrağı Kanununun⁹¹⁴ “yasaklar” başlıklı 7.maddesine göre Türk bayrağının kıyafet olarak giyilmesi, ayakla basılması, üzerine oturulması gibi eylemler saygısızlık olarak nitelendirilmiştir.⁹¹⁵

Devletin diğer bir egemenlik alameti olan İstiklal Marşı'nın, alenen aşağılanması, sövülmesi halleri de ceza yaptırımına bağlanmıştır. Zira bayrak ve milli marşın aşağılanması neticesinde milli hisler rencide olmakta ve kamu vicdanı yaralanmaktadır.⁹¹⁶ Tıpkı bayrakta olduğu gibi İstiklal Marşı'nın aşağılanması da, sövme veya farklı eylemler şeklinde gerçekleşebilir.⁹¹⁷ Suçun oluşumu açısından önemli

⁹¹⁴ 2893 sayılı Türk Bayrağı Kanununun yasaklar başlıklı 7.maddesi ile cezalar başlıklı 8.maddesi şöyledir: Madde 7 – *Türk Bayrağı, yırtık, sökkük, yamalı, delik, kirli, soluk, buruşuk veya layık olduğu manevi değeri zedeleyecek herhangi bir şekilde kullanılamaz. Resmi yemin törenleri dışında her ne maksatla olursa olsun, masalara kürsülere, örtü olarak serilemez. Oturulan veya ayakla basılan yerlere konulamaz. Bu yerlere ve benzeri eşyaya Bayrağın şekli yapılamaz. Elbise veya üniforma şeklinde giyilemez.// Hiçbir siyasi parti, teşekkül, dernek, vakıf ve yönetmelikte belirlenecek kamu kurum ve kuruluşları dışında kalan kurum ve kuruluşun amblem, flama, sembol ve benzerlerinin ön veya arka yüzünde esas veya fon teşkil edecek şekilde kullanılamaz.//Türk Bayrağına sözle, yazı veya hareketle veya herhangi bir şekilde hakaret edilemez, saygısızlıkta bulunulamaz. Bayrak yırtılamaz, yakılamaz, yere atılamaz, gerekli özen gösterilmeden kullanılamaz.// Bu Kanuna ve yönetmeliğe aykırı fiiller yetkililerce derhal önlenir ve gerekli soruşturma yapılır. Madde 8 – (Değişik: 23/1/2008-5728/421 md.) Bu Kanuna ve çıkarılacak yönetmeliğe aykırı olarak Bayrak yapmak, satmak ve kullanmak yasaktır.// Bu yasağa aykırı olarak yapılan Bayraklar o mahallin yetkili amirlerince toplatılır.// Bu Kanun hükümlerine aykırı davranışta bulunanlara, fiilleri suç oluşturmadığı takdirde mahalli mülki amir tarafından Kabahatler Kanununun 32. maddesi uyarınca idari para ceza verilir.”*

⁹¹⁵ “Sanığın otomobilinin arka koltuğuna Türk Bayrağını sererek araca binen kişilerin üzerine oturmalarına sebebiyet verme şeklinde gerçekleştirdiği eyleminin TCK'nın 300/1. maddesinde belirtilen suçu oluşturmayıp 2893 sayılı Türk Bayrağı Kanununun 7/1 ve 8/2. maddelerinde belirtilen kabahati oluşturduğu, hukuki durumunun buna göre takdir ve tayini gerektiği gözetilmeden yazılı şekilde hüküm kurulması...” Bkz. Yargıtay 9.CD, T.: 13.10.2011, E. 2009/17434, K. 2011/27941 Sayılı Kararı. Bkz. <https://www.kazancihukuk.com/>, (E.T.: 17/06/2021).

⁹¹⁶ Soyaslan, **Ceza Hukuku Özel Hükümler**, s.816.

⁹¹⁷ “Hükümde sanığın eylemi (Ticaret Meslek Lisesi Bahçesinde İstiklal Marşı söylenirken elinde sigara olduğu halde laubali hareketlerde bulunmak, duvara dayanarak dinlemek) şeklinde kabul edilmiştir.... Fıkarda (herhangi bir suretle tezlil) deyimine yer verilmiş olması, maddi unsurun geniş anlamda kabul edildiğini, bu itibarla; aşağılatıcı nitelikteki her türlü söz, işaret ve davranışın madde kapsamına girdiğini göstermektedir. Devletin hakimiyet alameti olan İstiklal Marşı'nın, temsil ettiği fikre ve taşıdığı anlamın yüceliğine layık bir saygı hali ve ortamında dinlenmesi asırdır. Okul bahçesinde Milli Marş söylenirken sigara içip duvara dayandığı ve laubali bir görünüm içinde bulunduğu karar yerinde ifade edilen sanıkta tezlil kastının mevcudiyetinin kabulü gerekir.” Bkz. Yargıtay 2.CD, T.16.06.1982, E.1982/4487,K.1982/4112 Sayılı Kararı. Bir başka olayda ise Yargıtay kararını ve gerekçesini şöyle ifade etmiştir, “15.3.1985 günü, kadınlar koğuşunda bulunan hükümlü ve tutuklular, cezaevi avlusunda yapılacak İstiklal Marşı töreni için toplandıkları sırada sanığın yapılan ikaza rağmen koğuşundan çıkmadığı gibi, bu davranışının nedenini soran gardiyanlara "İstiklal Marşı bizim siyasi düşüncelerimize ters düştüğü için söylemiyorum ve bu nedenle İstiklal Marşı söylenirken ayağa dahi kalkmıyorum." biçiminde cevap verdiği anlaşılmaktadır. Yukarıda açıklandığı gibi; sanığın tespit edilen eylemi, İstiklal Marşı törenine katılmamaktır. Bu eylem, TCK'nın 145. maddesinde öngörülen suçun oluşması için yeterli değildir. Sanığın törene katılmamasının nedenlerini açıklarken söylediği sözler, davranışının iç nedenlerini açıklamaya matuf deruni düşünceleri olup, tahkir ve tezlile yönelik hiçbir eylemi bulunmamasına göre, münnet suç oluşmamıştır.” Bkz. YCGK, T.4.09.1987, E.1987/220,K.1987/345 Sayılı Kararı. <https://www.kazancihukuk.com/>, (E.T.:21/05/2021).

olan, eylemin aleni olarak gerçekleşmesi ve failin hakaret, aşağılama kastıyla hareket etmiş olmasıdır.

Bir milletvekili Meclis kürsüsünde yaptığı konuşma sırasında İstiklal Marşını veya Türk bayrağını aşağılayacak bir eylemde bulunduğu takdirde, TCK'nın 300.maddesi gereği yargılama yapılabilmesi yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına bağlıdır. Mamafih 2893 sayılı Türk Bayrağı Kanununun 7.maddesinde sayılan yasak eylemlerden birini gerçekleştirmesi ve bu eylemin suç olarak düzenlenmemiş olması halinde ise ilgili milletvekiline, Kabahatler Kanununun 32.maddesi gereğince idari para cezası verilebilecektir.

3.5.3. Türk Milletini, Türkiye Cumhuriyeti Devletini, Devletin Kurum ve Organlarını Aşağılama ve Yasama Sorumsuzluğu

TCK'nın 301.maddesi⁹¹⁸ ile bir takım değer ve kurumların aşağılanması yaptırım altına alınmıştır.⁹¹⁹ Bu hükümle korunmak istenen hukuki değer, maddede yer verilen organlar ve kurumlar ile Türk Milleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin saygınlığı olduğu söylenebilir.⁹²⁰ Söz konusu organ ve kurumlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, devletin yargı organları, askeri ve emniyet teşkilatıdır. Düzenleme ile organ veya kurumlarda görevli kişiler değil, bizzat bu kuruluşlardan müteşekkil "Devlet varlığı" korunmaktadır.⁹²¹

TCK'nın 301.maddesinin 1.fıkrasındaki Türk milletinden kasıt Türk toplumu ve Türk halkıdır. Kanun koyucunun, Türk milletini aşağılamayı cezalandırmasından maksat, Türk milletine mensup olma duygusunu korumak isteğidir. Zira bu duygu, sosyal ve politik önemi oldukça yüksek bir değerdir.⁹²² Aynı fıkrada yer alan Cumhuriyet ise egemenliğin halka ait olduğu yönetim biçimi olup 1982 Anayasası'nın

⁹¹⁸ 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu 301.madde şöyledir: (1) *Türk Milletini, Türkiye Cumhuriyeti Devletini, Türkiye Büyük Millet Meclisini, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini ve Devletin yargı organlarını alenen aşağılayan kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.*// (2) *Devletin askeri veya emniyet teşkilatını alenen aşağılayan kişi, birinci fıkra hükmüne göre cezalandırılır.*// (3) *Eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamaları suç oluşturmaz.*// (4) *Bu suçtan dolayı soruşturma yapılması, Adalet Bakanının iznine bağlıdır.*

⁹¹⁹ Mehmet Emin Artuk, "Türklüğü, Cumhuriyeti, Devletin Kurum ve Organlarını Aşağılama Suçu," **TBB**, S.70, Ankara, 2007, s.225. Bkz. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2007-70-321>, (E.T.:13/03/2021).

⁹²⁰ Tuba Kelep, "Türk Ceza Kanunu m. 301'in İfade Özgürlüğü Bağlamında Değerlendirilmesi: AİHM'in Akşam Kararı Neler Düşündürüyor?," **İÜHF**, C.71, S.1, İstanbul, 2013. s.758. Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhfm/issue/9188/115190>, (E.T.: 18/05/2021).

⁹²¹ Havvana Yapıcı, "Avrupa Ceza Kanunlarında Yer Alan Devletin Kurum, Organ, Değer ve Sembollerine Karşı Suçlar Bağlamında Türk Ceza Kanunu'nun 301. Maddesi," **Yasama Dergisi**, S. 7, Ankara, 2017. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1121392>, (E.T.: 16/05/2021).

⁹²² Soyaslan, **Ceza Hukuku Özel Hükümler**, s.816.

1.maddesi, Türkiye Devletinin bir Cumhuriyet olduğunu ifade ederken, 2.maddesiye Cumhuriyetin niteliklerini belirlemiştir.⁹²³

Maddede geçen Yargı organları, adliye mahkemeleri, savcılar ve diğer tüm yargı organlarını içermektedir. Zabıt katipleri, mübaşirlik gibi adliyeye yardımcı meslekler bu kapsamda yer almazlar.⁹²⁴ Burada önemli olan husus, 301.maddede düzenlenen suçun oluşması için saldırının yargı organlarının bütününe yöneltilmiş olmasıdır. Mahkeme heyetine, hâkimlere veya Cumhuriyet Savcılarında her birine bireysel olarak yöneltilen⁹²⁵ aşağılamalar bu suçu oluşturmaz.⁹²⁶ Bu bağlamda aşağılamanın tüm yargı organlarına yönelik olarak gerçekleşmesi gerekmektedir.⁹²⁷

Devletin askeri teşkilatını, Türk Silahlı Kuvvetleri, yani ordu oluşturmaktadır. Orduyu temsil eden Genel Kurmay Başkanlığı veya Türk Silahlı Kuvvetleri'nin temel unsurları olan kara, deniz ve hava kuvvetlerinin bir bütün olarak hedef alınması halinde suç oluşacaktır.⁹²⁸ Emniyet teşkilatının kapsamına Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Komutanlığı ile onlara bağlı polis ve jandarma güçleri girmektedir. Hükümet kavramı ile Başbakan başkanlığındaki Bakanlar Kurulu kastedilmekteyse de⁹²⁹ 2017 Anayasa değişikliği sonrasında Başbakanlık Kurumu ortadan kalktığı için hükümet kavramının içine yalnızca bakanların girdiği söylenebilir.

Bu suçun oluşabilmesi için ilgili kanun maddesiyle korunan değerlerin alenen aşağılanması gerekmektedir. Suçun hareket unsuru aşağılamadır. Aşağılama, muhatabını küçük düşürme, değersizleştirme, onurunu kırma şeklinde tanımlanabilir ve aşağılamanın mutlaka sözle yapılması gerekli değildir. Yazı yazılması, el veya kol

⁹²³ Artuk,s.227.

⁹²⁴ Kelep,s.762.

⁹²⁵ “Sanığın, mahkeme hakimine hitaben ‘Allah belanı versin, adalet mülkün temeli değildir’ şeklinde söz söylemekten ibaret eyleminin bir bütün halinde kamu görevlisine karşı görevinden dolayı hakaret suçunu oluşturacağı, ayrıca devletin yargı organlarını alenen aşağılama suçunun oluşmayacağı,” Y9CD,T. 12.4.2010, E.2008/10995, K.2010/4198 Sayılı Kararı. YCGK, bir başka kararında da konuya ilişkin gerekçesini şöyle ifade etmiştir: “Dava konusu yazının Türkiye'deki bütün savcılara değil, özellikle İstanbul'daki basın savcılarına yönelildiği, yazının içinde geçen ‘.. bir takım Babıalı varakpareleri hakkında hiçbir tahkikat yapılmazken, savcıların kurbanı, bazı solcu gazeteler olmaktadır.’ sözünden açıkça anlaşılmalıdır ... Şu hale göre sanığın genel anlamda bir savcılar topluluğunu değil, en azından İstanbul'da basın işleriyle görevli C.Savcılarını kastederek onlar için hakaret teşkil eden sözlerle hitapta bulunduğu kabulü gerekir. Diğer yandan (Adalet Teşkilatı) CMUK.'nun hükümleri karşısında C.Savcıları, teşkilatın, mahkemelerin esaslı ve ayrılmaz rükünleri olması bakımından genel olarak bütün savcılara matuf yazının adliyenin manevi şahsiyetini tahkir ve tezyif niteliğinde olduğuna dair ileri sürülen düşünce çoğunluk bulunmadığından varid görülmemiştir.” YCGK, T. 20.12.1971, E.1971/384, K.1971/420 Sayılı Kararı. Bkz. <https://khyk.kazancihukuk.com/>, (E.T.:20/05/2021).

⁹²⁶ Artuk,s.229.

⁹²⁷ Kelep,s.763.

⁹²⁸ Artuk,s.229.

⁹²⁹ Soyaslan, **Ceza Hukuku Özel Hükümler**,s.817.

hareketleri gibi fiziksel eylemde bulunulması veya müzik, tiyatro, resim gibi bir takım sanatsal faaliyetler aracılığıyla zuhur etmesi de mümkündür.⁹³⁰

Suçun oluşması için yalnızca aşağılama yeterli olmayıp aşağılama aleni olarak yapılmalı yani aleniyet kazanmalıdır. Aleniyetin varlığını kabul edebilmek için, aşağılama içeren ifadenin kamu tarafından sonradan öğrenilmesi değil açıklanma anında kamu tarafından öğrenilmesi gerekmektedir.⁹³¹ Yargıtay, aleniyet unsurunun arandığı bir suçun tespitinde eylemin, herkes tarafından bilinip görülebilecek bir biçimde işlenmesini beklemektedir. Diğer bir ifadeyle gerçekleşen eylemi, herkesin görüp işitmesi şart olmayıp, herkesin görebileceği bir yerde işlenmesi yani görülebilir ve işitilebilir olması yeterlidir.⁹³²

TCK'nın 301.maddesinde düzenlenen suç kasten işlenebilecek bir suçtur. Suçun faili, Anayasal kuruluşları aşağılamayı isteyecek ve alenen aşağıladığını bilecektir. Ayrıca, failin fiili, suçun maddi unsurlarında yer alan hususları yani aşağılama ve aleniyeti de kapsamalıdır.⁹³³ Unsurlardan herhangi biri eksik olursa madde tanımındaki suç oluşmayacaktır.

Suçtaki hukuka uygunluk nedeni "hakkın kullanılmasıdır." Bu madde bakımından hakkın kullanılması hukuka uygunluk nedenlerinden ilki iddia ve savunma hakkının kullanılması diğeri ise eleştiri, haber verme, akademik çalışmalarda bulunma hakkıdır.⁹³⁴ Keza 301.maddenin 3.fıkrası, eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamalarının suç oluşturmayacağını ifade etmiştir. Zira eleştiri amacıyla⁹³⁵ düşünce açıklamasında bulunmak hukuka uygunluk sebebi oluşturmaktadır. Ancak eleştirinin sınırlarının tespiti biraz güçtür. Bilhassa ağır ve sert eleştirilerde, neyin eleştiri neyin

⁹³⁰ Murat Ceyhan, "Türk Milletini, Türkiye Cumhuriyeti Devletini, Devletin Kurum ve Organlarını Aşağılama Suçu," Nur Centel Armağanı, **MÜHFHAD**, C.19, S.2, İstanbul,2013,s.1789. Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruhad/issue/48280/617873>, (E.T.:18/05/2021).

⁹³¹ Kelep,s.760. Yargıtay 9. Ceza Dairesi bir kararında aleniyet unsurunun oluşup oluşmadığını,"Sanığın takipsizlik kararına itiraz dilekçesinde işlediği iddia edilen Cumhuriyeti alenen tahkir ve tezyif etmek eyleminde dilekçenin gönderildiği makam ve mercilerin niteliği itibariyle dilekçe içeriğinin başkaları tarafından öğrenilmesi olanaksız olup, sadece görevliler tarafından okunup gerekli yasal işlem yapılması eyleme aleniyet kazandırmayacağı..." şeklinde ifade etmiştir. Y9.CD,T.13.5.2002, E. 2002/930, K. 2002/1029 Sayılı Kararı için bkz. Kelep,s.760,dpn.17.

⁹³² Ceyhan,s.1792.

⁹³³ M. Emin Artuk/ Ahmet Gökçen/ M.Emin Alşahin/Kerim Çakır, **Ceza Hukuku Özel Hükümler**,19.B.,Adalet y.,Ankara,2021,s.1289.

⁹³⁴ Kelep,s.765.

⁹³⁵ "Anayasanın 26 ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10. maddeleri ile AİHM'nin bu yöndeki Lingens/Avusturya ve Pakdemirli/Türkiye kararları da nazara alındığında; sanığın sadece yargı üyelerinin girebildiği adalet.org isimli internet sitesindeki özü itibariyle mahkemenin sistem içindeki yerini eleştiren yazılarının, ifade ve düşünceyi açıklama özgürlüğü kapsamında ağır eleştiri niteliğinde olduğu anlaşılacakla unsurları itibariyle oluşmayan müstet suçtan beraati yerine yazılı şekilde mahkûmiyetine karar verilmesi..." Bkz. Y16.CD T.26.02.2018, E.2018/235, K.2018/459 Sayılı Kararı. Bkz. <https://www.kazancihukuk.com/>, (E.T.:21/05/2021).

aşğılama ve hakaret olduğunun ayrımı, mahkemenin takdir ve yorumuna bırakılmaktadır. Siyasi kurumlar söz konusu olduğunda AİHM, eleştiri hakkının sınırları konusunda daha esnek bir yaklaşım göstermektedir. Buna gerekçe olarak; *“demokrasinin açıklık rejimi olması ve bundan dolayı siyasi kişiler ve organlar bakımından eleştiri hakkının kapsamının daha geniş, sınırlarının daha dar olması”* gösterilmektedir.⁹³⁶

Eleştiri hakkının kaynağı da Anayasa ile güvence altına alınan düşünce hürriyetidir. Eleştiri söz konusu olduğunda bir takım hadiselerin açıklanmasıyla iktifa edilmemekte, olaylar ve olayların içinde adı geçen kimselerin davranış ve tutumuna ilişkin değerlendirmeler yapılmaktadır. Açıklanan düşünce ve kanaatler de eleştiri vasfı taşıdığı için haliyle sert ve haşın olmaktadır.⁹³⁷ Gerek Yargıtay gerekse AİHM'nin eleştiri sınırlarının tespitinde esnek davrandığı, hele de eleştirilerin sahibi veya muhatabının siyasetçi/ milletvekili olduğu hallerde hangi ölçütleri kullandığı yukarda izah edilmişti. Eleştiri, Devlet kurumları; kurumların işleyişi; hükümet politikaları; atanan kamu görevlilerinin yürüttüğü hizmete ilişkin aksaklıklar ve ihlallere dair olup, tenkidi yapanın milletvekili olduğu hallerde her şeyin derinlemesine irdelenmesi ve her fırsatta Meclis gündemine taşınarak kamuoyu ile paylaşılması beklenecektir. Dolayısıyla eleştirinin sert, acımasız, kaba olması da kabul edilebilir bir netice olarak ortaya çıkacaktır.

Ancak Meclis geçmişine bakıldığında TCK'nın 299 ve 301.maddelerinden dolayı milletvekillerinin dokunulmazlığının kaldırılması ve yargılamanın önünü açabilme girişimlerinin bolca yapıldığı görülmektedir. Belirtmek gerekir ki bu girişimler geçmişte yaşanan ile sınırlı kalmamış günümüzde de varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Dokunulmazlığının kaldırılması istenen milletvekillerinin büyük kısmı Meclis dışında yaptıkları konuşmalardan dolayı sorumlu tutulmuştur.⁹³⁸Örneğin, MP milletvekili

⁹³⁶ Yapıcı,s.50.

⁹³⁷ Artuk/Gökçen/Alşahin/Çakır, s.1291.

⁹³⁸ MP milletvekili S.Aldoğan'ın yaptığı konuşma ile Hükümetin manevi şahsiyetini tahkir ve tezyif etme ve Cumhurbaşkanı aleyhinde lisanen tecavüzde bulunma suçlamasıyla dokunulmazlığı 24.03.1950'de kaldırılmıştır. HP milletvekili H.C.Yalçın'ın gazetede yazısı ile TBMM'yi tahkir ve tezyif etme suçunu işlediği ileri sürülerek 18.04.1952'de dokunulmazlığı kaldırılmış yapılan yargılama neticesinde beraat etmiştir.CHP milletvekili İbrahim Us'un Isparta,da yaptığı konuşmada “Başbakana hakaret suçunu” işlediği ileri sürülmüş ve 02.07.1956'da dokunulmazlığı kaldırılmıştır. CHP milletvekili Sırrı Atalay'ın Tarsus'da yaptığı konuşmada hükümetin manevi şahsiyetini tahkir ve tezyif ettiği iddia edilerek 02.07.1956'da yasama dokunulmazlığı kaldırılmıştır. CMP milletvekili O.Alişiroğlu'nun Mersin'de gerçekleşen konuşmasında hükümetin manevi şahsiyetini tahkir ettiğinden bahisle 07.07.1956'da yasama dokunulmazlığı kaldırılmıştır. CHP milletvekili K.Kırkoğlu'nun Düzce toplantısında söylediği sözler sebebiyle Başbakana hakaret suçunu işlediği ileri sürülmüş ve 07.07.1956'da dokunulmazlığı kaldırılmıştır. CMP milletvekili O. Bölükbaşı'nın dokunulmazlığı Başbakana hakaret ettiği gerekçesiyle

S.Aldoğan'ın, Karşıyaka Ar Gazinosu'nda söylediği, “*Burasını İngiltere mi sanıyorsunuz? Çörçil gibi adam kazanamadı ama o memleketteki hükümetlerde namus vardır. Onlarda sandalyelerine yapışacak kadar zillet yoktur. Yoksa işkembesini doldurmak için iktidarda durmak zillettir. Namuslu bir adam verdiği sözü yapmazsa o adama ve o hükümete namussuz denir.*” Sözleriyle Hükümetin manevi şahsiyetini tahkir ve tezyif etme suçunu işlediği ve 24 Ağustos 1949'da Ballıkuyu Ocak binasında düzenlenen toplantıda, “*İkinci Dünya Harbinin sonunda Birleşmiş Milletler camiasına biz de dâhil olduk, fakat milletin sırtına bir kâbus ve ahtapot gibi yapışan şef ve onun hükümetleri buldukça, vaat edilen insan hakları hiçbir surette sağlanamaz*” şeklindeki konuşmasıyla Cumhurbaşkanı aleyhinde lisanen tecavüzde bulunma suçunu işlediği gerekçesiyle yasama dokunulmazlığı kaldırılmıştır. HP milletvekili H. Cahit Yalçın'ın “Gözü Kapalı Oy Verme” başlıklı yazısıyla Meclisi tahkir ve tezyif etme suçunu işlediğinden bahisle yasama dokunulmazlığı kaldırılmış ve gerçekleşen yargılama neticesinde beraat etmiştir. CHP milletvekili İbrahim Us'un Isparta'da söylediği “*Demokrat Parti vaatlerini yerine getirmede, bu Adnan Menderes'i de partisini de yalancı mevkiine düşürdü*”, “*Başvekil Burdur konuşmasında iç ve dış düşmanlardan bahsetti. Dış düşmanı biliyoruz, iç düşman kimdir? Muhalefet mi? Asla... İç düşman varsa, o da Adnan Menderes'in ta kendisidir.*” Sözlerinden dolayı Başbakan'a hakaret suçunu işlediği iddia edilerek yasama dokunulmazlığı kaldırılmıştır.⁹³⁹

Bilindiği gibi yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararı bir parlamento kararıdır ve parlamento kararları kural olarak yargı denetimine tabi değildir. Bunun istisnası dokunulmazlığın kaldırılması kararlarıdır.⁹⁴⁰ Milletvekillerine tanınan parlamenter bağımsızlıkların amacı, yasama faaliyeti yerine getirilirken içerde veya dışarda cereyan edecek tehdit ve engellemelerin önüne geçebilmektir. Özellikle iktidar partisinin, muhalefet milletvekillerini engelleme amaçlı yapacağı, yasama dokunulmazlığının kaldırılması girişimlerini önlemek amacıyla bu kararlar Anayasa Mahkemesi denetimine tabi kılınmıştır.⁹⁴¹ Meclis Genel Kurulu'nun yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararını verdiği tarihten itibaren yedi gün içinde ilgili milletvekili kararın, Anayasaya, kanuna veya içtüzüğe aykırılığını ileri sürerek Anayasa Mahkemesine başvurabilir.

26.06.1957'de kaldırılmış yapılan yargılama neticesinde beraat etmiştir. TCK m.299 ve m.301'de tanımlanan suçları işledikleri gerekçesiyle dokunulmazlığı kaldırılan milletvekillerinin isimleri ve kararların analizi için bkz. Aktaş,s.151-175.

⁹³⁹ Seda Dunbay, “Osmanlı'dan Günümüze Yasama Bağımsızlıkları,” s.624-627.

⁹⁴⁰ Bilgili,s.114

⁹⁴¹ Adem,s.79.

Anayasa Mahkemesi, iptal istemini onbeş gün içerisinde kesin karara bağlar. (AY, m.85)⁹⁴²

Anayasa Mahkemesi, iptali istenen yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararlarını şekil ve esas yönünden incelemektedir. Esas yönünden incelemesini isnadın ciddiyeti, kararın siyasal amaçlara dayanıp dayanmaması, eylemin kamuoyunda yarattığı etki ile üyenin onur ve itibarının korunması ölçütlerine göre yapmaktadır.⁹⁴³ Milletvekilinin sözleri veya konuşmaları ile TCK'da yer alan suçlardan birini işlediğinden bahisle yasama dokunulmazlığı kaldırılır ve Anayasa Mahkemesine iptal istemiyle başvurulursa Mahkeme, milletvekilinin suça konu sözleri Mecliste söylediği yönündeki savunmasını da incelemektedir. Muş milletvekili Sırrı Sakık, hakkında verilen dokunulmazlığının kaldırılması kararının⁹⁴⁴ iptali istemiyle başvurduğu Anayasa Mahkemesine sunduğu savunmasında, bahse konu sözleri Meclis kürsüsünde de sarf ettiğini ve yasama sorumsuzluğu kapsamında olduğunu, bu nedenle verilen kararın Anayasaya aykırı olduğunu iddia etmiştir. Anayasa Mahkemesi, Sırrı Sakık'ın milletvekili statüsünü kazandığı tarihten dokunulmazlığının kaldırıldığı tarihe kadar olan Meclis tutanaklarının incelendiğini ancak Meclis Genel Kurulunda kendisine isnat edilen suçla ilgili konuşmasının bulunmadığını belirtmiştir.⁹⁴⁵

Sonuç olarak, milletvekilinin Meclis kürsüsünde yaptığı konuşmasıyla “Türk Milletini, Türkiye Cumhuriyeti Devletini, Devletin Kurum ve Organlarını Aşağılama” suçunu işlediği iddia edilirse Meclis Genel Kurulunca dokunulmazlığının kaldırılması söz konusu olabilecektir. Bu tür kararların amacı çoğunlukla muhalif milletvekillerini Meclisten uzaklaştırmak olduğu için dokunulmazlığın amacıyla da bağdaşmamaktadır. Çünkü dokunulmazlığın amacı milletvekillere cezasızlık sağlamak değil, siyasi nedenlerle açılacak kovuşturmalara karşı onları korumaktır. Yani iktidarın, bazı bahanelerle muhalefetteki, Teziç'in ifadesiyle, “ *cerbezeli (güzel konuşan, becerikli)*” milletvekillerini Meclisten uzaklaştırmasını önlemektir. Kurumun bugünde temel işlevi, muhalefetteki milletvekillerini korumaya yöneliktir.⁹⁴⁶Örneğin, hükümet aleyhine

⁹⁴² Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**,s.564.

⁹⁴³ Adem, 80-84.

⁹⁴⁴ Sırrı Sakık'ın 765 Sayılı TCK'nın 125.maddesindeki suça uygun eylemleri gerçekleştirdiği gerekçesiyle dokunulmazlığı kaldırılmıştır. TCK, m.125, “*Türkiye Cumhuriyeti topraklarının tamamını veya bir kısmını bir ecnebi devlet idaresine geçirmeğe veya devletin istiklalini tenkise veyahut memleketin bir parçasını hükümet idaresinden çıkarmağa teşebbüs eden kimse idama mahkum olur.*” Şeklindedir. 29.11.1990 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan 3679 sayılı "765 Sayılı Türk Ceza Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun" ile idam cezaları ağır hapis cezasına çevrilmiştir.

⁹⁴⁵ AYM, T. 21.3.1994, E.1994/13, K.1994/32 Sayılı Kararı. Bkz. <https://www.anayasa.gov.tr/media/6835/1994-32-nrm.pdf>, (E.T.:22/05/2021).

⁹⁴⁶ Teziç,s.154.

yapılacak önemli bir güvensizlik oylamasında birkaç muhalif vekilin tutulma veya tutuklanma nedeniyle Meclise gelip oy kullanamaması durumunda belki de düşmesi gereken bir hükümet görevde kalacaktır.⁹⁴⁷ Böylesine bir sonuç milli iradenin parlamentoda tam anlamıyla tecellisine engel olacaktır.⁹⁴⁸

Meclis çalışmalarıyla ilintili söz, oy ve düşünce açıklamaları sorumsuzluk kapsamında olan bir milletvekili, TCK, m.300 ve m.301`de düzenlenen suçtu işlediği iddiasıyla sorumlu tutulamaz çünkü Anayasanın 83.maddesinin 1.fıkrası buna engeldir. Görevi gereği, yürütmeyi eleştirecek, devletin kurum ve organlarına ilişkin aksaklıkları Meclis kürsüsünde dile getirecektir, bunu yaparken “acaba TCK`nın 301.meddesini ihlal eder miyim?” veya “bu bahane ile dokunulmazlığım kaldırılır mı?” endişesini taşımaması, kendisini tehdit altında hissetmemesi gerekir.⁹⁴⁹ Kanun koyucu, suçun soruşturulmasını Adalet Bakanı`nın iznine tabi tutmuştur.⁹⁵⁰ Artuk, “izin vermeye yetkili makamın siyasi bir kimliği olan Adalet Bakanı değil de bağımsız bir organ olması gerektiğini, yürütmeye bağlı olan Adalet Bakanı`nın tarafsız

⁹⁴⁷ Örnektekine benzer bir durum HDP milletvekili Selahattin Demirtaş`ın, dokunulmazlığının “T.C. Cumhurbaşkanı ve Başbakanına halk nezdinde küçük düşürme, onların onur ve saygınlığını zedeleyecek ifadelerde bulunma, Cumhurbaşkanı ve Başbakanı karşı hakaret suçlarını işleme, TCK 216/1 maddesinde yer alan ‘halkı kin ve düşmanlığa tahrik’ suçunu işleme” iddiasıyla kaldırılmış olması ve gerçekleşen yargılama neticesinde tutuklanmasıdır. Hak ihlali gerekçesiyle AİHM`ye başvuran S. Demirtaş “.....ifade ettiği siyasi görüşleri nedeniyle tutuklanmasının ve tutukluluğunun devamına ilişkin kararların, nihai olarak onu cezalandırmayı ve susturmayı amaçladığını, tutuklanmasının arkasındaki gerçek sebebin, hükümet ve Türkiye Cumhurbaşkanı tarafından izlenen politikalara yönelik eleştirilerinin ağırlığı olduğunu iddia etmiştir. Bu bağlamda, 7 Haziran 2015 seçimlerinden birkaç ay önce, 7 Mart 2015 tarihinde “Sayın Recep Tayyip Erdoğan, seni Başkan yaptırmayacağız, seni Başkan yaptırmayacağız, seni Başkan yaptırmayacağız.” ifadelerini kullandığını, bu konuşmanın hızlıca popülerlik kazandığını ve Haziran 2015 seçimleri öncesinde genel siyasi ortam üzerinde etkili olduğunu.....özellikle Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı olduğu bir başkanlık sistemini asla desteklemeyeceğini belirttikten sonra, parti üyelerine yönelik baskıların daha görünür hale geldiğini ileri sürmüştür. Bununla beraber parlamenter sistem yerine bir başkanlık sisteminin getirilmesi gibi bir dizi önemli reformun, Millet Meclisinde temsil edilen ikinci en büyük muhalefet partisinin eş başkanı olan kendisi, siyasi ifadeleri nedeniyle tutuklu iken gerçekleştirildiğini eklemiştir. Kendisinin tutukluluğunun aynı zamanda yeni anayasal sistemin getirilmesine karşı kampanya düzenlemesine engel olacak şekilde siyasi faaliyetlerini yürütmesini engellemeyi amaçladığını belirtmiştir.” Mahkeme, “başvuranın tutukluluk halinin, Türkiye’de başkanlık sisteminin getirilmesine karşı yürütülen kampanyaya etkili bir şekilde katkıda bulunmasını engellendiğini, İfade özgürlüğünün ihlal edildiğini, siyasi konuşmalar nedeniyle terör suçlamaları kapsamında tutuklandığını, yerel makamların konuşmaların yasama sorumsuzluğu kapsamında kalıp kalmadığına ilişkin bir değerlendirme yapmadığını, Anayasa değişikliği usulünün muhalefeti hedef alan kötüye kullanımını,.....” Tespit etmiştir. Bkz. AİHM Büyük Daire, Selahattin DEMİRTAŞ / TÜRKİYE Kararı (No. 2) (Başvuru no. 14305/17). Bkz. <https://hudoc.echr.coe.int>, (E.T.:22/05/2021).

⁹⁴⁸ Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi,”s.74.

⁹⁴⁹ Ceyhan,s.1800.

⁹⁵⁰ Bu şarta ilişkin yürütme erkine verilen yargı yetkisinin Hukuk Devleti ilkesine aykırı olduğu iddiasıyla Anayasa Mahkemesine yapılan başvuru neticesinde mahkeme şu kanaate varmıştır. “İtiraz konusu kuralla ülkenin politik çıkarları nedeniyle maddede düzenlenen suçtan dolayı soruşturma yapılması Adalet Bakanının talebine bağlı tutulmuştur. Adalet Bakanı’na tanınan bu yetki, yargısal değerlendirmeden ziyade Devlet ve toplum yararı açısından bir takdir yetkisinin kullanılmasıdır.” AYM, T.3.6.2009, E. 2009/38, K. 2009/70 Sayılı Kararı, aktaran Ceyhan,s.1800,1801.

davranamayacağını” ifade etmiştir.⁹⁵¹ Siyasi bahanelerle saf dışı bırakılmak istenen bir milletvekilinin bu suçu işlediğinden bahisle yasama dokunulmazlığının kaldırıldığı dikkate alınırsa Artuk'un düşüncesinin gayet makul olduğu görülmektedir.

3.6. Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü Gereği Uygulanabilecek Yaptırımlar

TBMM Genel Kurulunda yapılan konuşmaların genel konuşma adabına uymaması halinde İçtüzük gereği bir takım yaptırımlar uygulanmaktadır.⁹⁵²İlgili yaptırımlar Meclis İçtüzüğü'nün onüçüncü kısmında, “*disiplin cezaları*” başlığı altında düzenlenmiştir. Buna göre milletvekilinin fiiline göre, uyarma; kınama; Meclisten geçici olarak çıkarma cezaları verilebilmektedir.

Milletvekilinin, söz kesmek, sükûneti ve çalışma düzenini bozmak, şahsiyatla uğraşmak hallerinden birinin gerçekleşmesine sebep olması durumunda uyarı cezası verilmektedir⁹⁵³(TBMM İçtüzüğü,m.157). Uyarı cezasının verilmesi gereğinin takdiri ve cezayı yerine getirme yetkisi Meclis Başkanına aittir. Uyarı cezası alan milletvekili isterse kendisini savunmak için söz isteyebilir, bu üyeye oturum veya birleşim sonunda söz verilebileceği gibi Meclis Başkanı gerekirse daha önce söz verebilir, söz alan milletvekilin açıklamalarını yeterli gören Meclis Başkanı uyarma cezasını kaldırabilir. Şayet Bir milletvekili aynı birleşimde iki defa uyarı cezası alırsa bu durum tutanak özetinde belirtilir.(TBMM İçtüzüğü,m.158) Bununla beraber aynı birleşimde iki defa uyarı cezası alan milletvekilinin o birleşim sonuna kadar söz söylemesi Meclis Başkanının teklifi üzerine, Genel Kurul tarafından görüşme yapılmaksızın işaret oyuyla yasaklanabilir.(TBMM İçtüzüğü, m.159)

Milletvekiline kınama cezası verilmesi gerektiren haller TBMM İçtüzüğü'nün 160.maddesinde sayılmıştır.⁹⁵⁴ Buna göre, milletvekiline aynı birleşimde iki defa uyarı cezası verilmesine rağmen uyarı cezası gerektiren davranışlardan vazgeçmemesi; bir ay içinde üç defa uyarı cezası almış olması; kaba ve yaralayıcı sözler sarf etmesi ve hareketlerde bulunması; milletvekilinin TBMM bina, tesis, eklenti ve arazisine silahlı olarak girmesi; Genel Kurulun çalışma düzenini ve huzurunu bozucu döviz, pankart ve

⁹⁵¹ Artuk,s.242.

⁹⁵² Keskinsoy,s.112.

⁹⁵³ Örnek olay için bkz. Şeref İba, “Türk Parlamento Hukukunda Milletvekillerinin Kural-Dışı Tutum ve Davranışları ve Disiplin Cezası Uygulamaları,” *AÜSBFD*, C.57,S.1, Ankara,2002, s.44,45. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/36223>, (E.T.:23/05/2021).

⁹⁵⁴ Kınama cezası verilmesine ilişkin örnek olaylar için bkz. İba, “Türk Parlamento Hukukunda Milletvekillerinin Kural-Dışı Tutum ve Davranışları ve Disiplin Cezası Uygulamaları,” s.47,48,49.

benzeri materyalleri getirmesi ve bunları kullanması;⁹⁵⁵ Mecliste gürültü ve kavgaya sebep olması veya Meclisin görevini yerine getirmesini önlemek amacıyla toplu bir harekete girişilmesine önyak olması hallerinde kınama cezası verilebilecektir.

TBMM İçtüzüğü'nün 161.maddesi Meclisten geçici çıkarma cezası verilmesi gereken durumları saymıştır. Milletvekilinin, aynı birleşim sırasında üç defa kınama cezası alması; bir ay içinde beş defa kınama cezası alması, görüşmeler sırasında Cumhurbaşkanına, TBMM'ye, Meclis Başkanına, Başkanlık Divanına, Başkanvekiline, milletvekiline, Türk milletinin tarih ve ortak geçmişine, Anayasanın ilk dört maddesiyle belirlenen Anayasal düzene hakaret etmesi, sövmesi, Türkiye Cumhuriyetinin, Anayasada düzenlenen idari yapısına aykırı tanımlar yapması; görüşmeler sırasında halkı veya Devlet kuvvetlerini yahut kamu organ, kuruluş ve görevlilerini, kanun dışı hareketlerde bulunmaya, ayaklanmaya veya Anayasa hükümlerini bozmaya teşvik veya tahrik etmesi; Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kuruluna ve komisyonlara silahlı olarak girmesi;⁹⁵⁶ Meclis yapıları veya eklentileri içerisinde yasak bir eylemde

⁹⁵⁵ 7 Temmuz 2017 tarihinde Meclis Başkanlığına verilen 2/1783 numaralı İçtüzük değişiklik teklifi İçtüzüğü'nün 160. maddesinde sayılan kınama cezası verilen durumlara “Türkiye Büyük Millet Meclisi bina, tesis, eklenti ve arazisine silahlı olarak girmek” ve “Genel Kurulun çalışma düzenini ve huzurunu bozucu döviz, pankart ve benzeri materyali getirmek ve kullanmak” fiilleri eklenmiştir (T. madde 14). Ayrıca TBMM İçtüzüğü'nün 161. maddesinde TBMM bina, bahçe ve arsalarında silah bulundurma yapımını yaptırımı olarak öngörülen geçici çıkarma cezasının yerine ilgili milletvekiline kınama cezası verilmesi uygun görülmüştür. İçtüzük değişiklik teklifinde, İçtüzüğü'nün farklı maddeleri değiştirilmiştir gerekçe olarak “hükümet sistemi değişikliğinin zorunlu kıldığı çok sayıda uyum yasasının çıkarılması arifesinde TBMM Genel Kurul çalışmalarının rasyonelleştirilmesi ve gündeme hızlıca geçilmesini sağlamak” gösterilmiştir. Bkz.Özcan Atalay, “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçerken Yeni TBMM İçtüzüğü,” **Analiz**, S.213, İstanbul,2017,s.7,17. Bkz. <https://setav.org/assets/uploads/2017/08/Analiz213.pdf>, (E.T.:23/05/2021). İçtüzük değişiklik teklifinin görüşmelerinde söz alan CHP Muğla milletvekili Akın Üstündağ değişiklik teklifinin gerekçesi ve Mecliste döviz, pankart açmaya ceza getirilmesine ilişkin şunları söylemiştir, “*Değerli arkadaşlar, pankart ve döviz açmak yasak. Meclise pankart ve benzeri materyaller getirilirse kınama cezası getiriliyor. Ben burada bunu anlayamadım. Pankart açmayınca yasalar daha mı hızlı çıkıyor, kürsüye döviz konulursa süre kesiliyor mu? Bu, gerçekten anlaşılmaz bir şey. Burada hızlı yasama bir amacı olmadığını, aynı zamanda da bunu görmüş oluyoruz.*” Bkz. TBMM Genel Kurul Tutanağı, 26. Dönem 2. Yasama Yılı 120. Birleşim, 27.07.2017, s.34. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g.birlesim_baslangic?P4=22954&P5=H&page1=34&page2=34, (E.T.:23/05/2021).

⁹⁵⁶ İçtüzüğü'nün 161. maddesinde yer verilen milletvekillerine verilecek geçici çıkarma yaptırımına tabi haller içerisine, “*Görüşmeler sırasında Cumhurbaşkanına, Türkiye Büyük Millet Meclisine, Başkanına, Başkanlık Divanına ve Başkanlık görevini yerine getiren Başkanvekiline, milletvekiline, Türk Milletinin tarihine ve ortak geçmişine, Anayasa'nın ilk dört maddesinde çerçevesi çizilen Anayasal düzene hakaret etmek ve sövmek, Türkiye Cumhuriyeti'nin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü esasında Anayasa'da düzenlenen idari yapısına aykırı tanımlamalar yapmak*” ve “*Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kuruluna silahlı olarak girmek.*” Cezaları, 2/1783 sayılı Meclis İçtüzük değişiklik teklifiyle kabul edilmiştir. Atalay, içtüzüğe eklenen ve Meclisten geçici çıkarma cezası gerektiren “Görüşmeler sırasında Cumhurbaşkanına, Türkiye Büyük Millet Meclisine, Başkanına, Başkanlık Divanına ve Başkanlık görevini yerine getiren Başkanvekiline, milletvekiline, Türk Milletinin tarihine ve ortak geçmişine, Anayasa'nın ilk dört maddesinde çerçevesi çizilen Anayasal düzene hakaret etmek ve sövmek, Türkiye Cumhuriyeti'nin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü esasında Anayasa'da düzenlenen idari yapısına aykırı tanımlamalar yapmak” şeklinde bir düzenlemenin Anayasa'ya aykırılık bakımından sorun teşkil

bulunması; fiili saldırıda yani hakaret dışında, her türlü saldırıda bulunması şeklinde ifade edilebilir.⁹⁵⁷

Meclisten geçici çıkarma cezası en fazla üç birleşim için verilebilmektedir. Bu ceza verildiği takdirde hemen ifa edilir, ceza verilen milletvekili cezasının ifasına karşı gelirse Başkan, oturumu derhal kapatır ve o milletvekilinin salondan çıkartılmasını Meclis idare amirlerinden ister. Ceza verilen milletvekili, TBMM Genel Kuruluna, komisyona, Başkanlık Divanı ve Danışma Kurulu çalışmalarına cezası süresince iştirak edemez.(TBMM İçtüzüğü,m.162)

Kınama ve Meclisten geçici olarak çıkarma cezaları, Başkanın teklifi üzerine Genel Kurulca görüşme yapılmaksızın işaret oyu ile kararlaştırılır. Böyle bir cezaya uğratılması teklif edilen milletvekilinin kendisi savunma yapabileceği gibi bir arkadaşı da onun yerine savunma yapabilir. Kınama ve geçici olarak Meclisten çıkarma cezaları, tutanak özetine geçirilir. Geçici olarak Meclisten çıkarma cezası alan milletvekili izin alıp kürsüden açıkça af dilerse takip eden birleşimden itibaren Meclise girme hakkı kazanır. Kınama cezasına çarptırılan milletvekilinin bir aylık ödenek ve yolluğunun üçte biri, Meclisten geçici olarak çıkarma cezasına çarptırılan milletvekilinin bir aylık ödenek ve yolluğunun üçte ikisi kesilir.⁹⁵⁸ Disiplin cezaları Cumhurbaşkanını yardımcılarını veya bakanlar hakkında da uygulanır.(TBMM İçtüzüğü,m.163)

edebileceğini, çünkü söz konusu değişiklik önerisi ile Meclisten geçici çıkarma yaptırımına bağlanan söz ve düşünce açıklamalarının Anayasa'nın 83/1. Maddesinde belirlenen yasama sorumsuzluğu düzenlemesiyle çatışma ihtimali olduğunu belirtmektedir. Bu Anayasa hükmünde yasama sorumsuzluğunun kapsamının "milletvekillerinin Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden ve ilgili oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulmamak" olarak tayin edildiğini, madde incelendiğinde yasama sorumsuzluğu üzerinde Meclis kararına bağlanan tek tasarrufun Başkanlık Divanının teklifi üzerine Genel Kurulun, ilgili milletvekilini "sarf ettiği sözleri dışarıda tekrarlamaktan ve düşüncelerini açığa vurmaktan" men etmek olduğunu, yani Anayasa'nın bu açık hükmünün Meclisin bu konuda farklı tasarruf ve disiplin kararları alabilmesine izin verip vermemesi durumu yani tahdidi bir düzenleme olup olmadığı konusunun tartışılmalı bulunduğunu, burada işaret edilen hususun yasama sorumsuzluğunun sınırları değil Anayasa'da yasama sorumsuzluğu ile ilgili TBMM Genel Kurulunun tasarrufuna açıkça bağlanan tek unsurun, sözleri hukuka aykırı görülen milletvekilinin bunu dışarıda tekrarlamasının yasaklanması olduğunu," ifade etmiştir. Bkz. Atalay,s.17.

⁹⁵⁷ Meclisten geçici olarak çıkarma cezasının uygulandığı olaylar için bkz. İba, "Türk Parlamento Hukukunda Milletvekillerinin Kural-Dışı Tutum ve Davranışları ve Disiplin Cezası Uygulamaları," s.50,51.

⁹⁵⁸ "Meclisten geçici olarak çıkarma cezasına çarptırılan milletvekilinin bir aylık ödenek ve yolluğunun üçte ikisi" bölümü, AYM, T. 17.102018, E.2017/162, K.2018/100 Sayılı Kararı ile İçtüzüğün 161.maddesinin 1.fıkrasının üç numaralı bendinde yer alan "*Türkiye Cumhuriyetinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü esasında Anayasada düzenlenen idari yapısına aykırı tanımlamalar yapmak*" ibaresi yönünden iptal edilmiştir. Anayasa Mahkemesi gerekçesinde, "*Dava konusu kural uyarınca milletvekilinin bir aylık ödeneğinin üçte ikisinin kesilmesini gerektiren nedenlerden biri Türkiye Cumhuriyetinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü esasında Anayasada düzenlenen idari yapısına aykırı tanımlamalar yapma fiilidir. Bu fiil Meclis çalışmalarının belirli bir düzen içinde yapılmasını sağlanmasıyla ilgisiz olabilecek, belirsiz, soyut ve öngörülemeyen biçimde tanımlanmıştır. Anılan tanımlamanın belirsiz oluşu nedeniyle Meclis görüşmeleri kapsamında kullanılan söz ve ifadelerin bu kapsamda olup olmadığına*

Yukarıda ifade edilen disiplin cezalarının tatbiki, Meclis Genel Kurulunda aynı hassasiyet ve objektiflik içerisinde yürütülmelidir. Siyasi düşüncelerle hareket etmek, disiplin cezalarını kişisel hınç ve düşmanlığı tatmin için kullanmak, İçtüzüğün var oluş amacıyla bağdaşmaz. Keskinsoy, “disiplin cezalarının somut ölçütleri bulunduğunu ancak bu cezaların uygulanmasında siyasi yaklaşımdan uzak hareket edildiğini söylemenin imkânsız olduğunu, disiplin cezalarının uygulandığı oturumlarda, disiplin cezasını uygulayan oturum başkanı ile disiplin cezası uygulanan milletvekilinin farklı partiden olduğunu” belirtmektedir.⁹⁵⁹ Nitekim TBMM'nin 24.döneminde verilen disiplin cezalarının küçük bir bölümü incelendiğinde, ceza önerilen iktidar milletvekillerinin hemen hepsinin cezası Meclis Genel Kurulunda yapılan oylama ile reddedilirken, muhalif milletvekillerinin cezaları kabul edilmiştir.⁹⁶⁰

Sonuç olarak, yasama sorumsuzluğunun mutlaklığının değerlendirildiği bu bölümde, Meclis çalışmaları sırasında veya yasama fonksiyonu ile alakalı olarak milletvekilinin söylemiş olduğu sözlerden dolayı karşılaşabileceği yaptırımlar irdelenmiştir. Bu bağlamda milletvekili sorumsuzluk kapsamındaki sözleri dolayısıyla, manevi tazminat yaptırımıyla karşılaşabilir; üyesi veya genel başkanı bulunduğu siyasi parti kapatılabilir, milletvekilliği düşürülebilir, hapse girebilir; hakkında TCK, m.299, TCK,m.300, TCK, m.301 gereğince soruşturma başlatılabilir, kovuşturma yapılabilmesi için yasama dokunulmazlığı kaldırılabilir, yargılanabilir ve hapis cezası tatbik edilebilir; Meclis

Meclis çoğunluğu tarafından karar verilecektir. Bu durum ise özellikle muhalif milletvekillerinin çoğunluk tarafından cezalandırılma tehdidi altında kalmalarına, böylelikle yasama ve denetim faaliyetlerine gereği gibi katılamamalarına yol açacak niteliktedir. Bu itibarla muhalif milletvekillerinin cezalandırılma tehdidiyle susturulmaları sonucunu doğurabilecek kural, demokratik devlet ilkesiyle bağdaşmamaktadır. Kuralla milletvekilinin belirsiz ve öngörülemez bir tanımlamada bulunmaktan ibaret eyleminin, ödenek ve yolluğundan kesinti yapılma sebebi olarak öngörüldüğü anlaşılmıştır. Kuralın düşünce açıklaması niteliğindeki beyanları nedeniyle milletvekillerinin her an cezalandırılma tehdidi altında kalmalarına neden olduğu, milletvekilleri açısından genel olarak ifade özgürlüğünü, özel olarak ise yasama sorumsuzluğunu kullanılamaz ve anlamsız hâle getirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Belirtilen niteliğiyle söz konusu düzenlemenin, demokratik toplumda zorlayıcı toplumsal bir ihtiyacı karşılamaya yönelik bir sınırlama olduğu söylenemez. Kuralla ayrıca ifade özgürlüğünün ihlal edilmesi ve yasama sorumsuzluğunun işlevsiz kılınması suretiyle milletvekilinin yasama ve denetim görevini korkusuzca ve tam bir serbesti içinde yerine getirme özgürlüğünün önemli ölçüde engellendiği görülmüştür.” Bkz. <https://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/basin/kararlarailiskinbasinduyurulari/genelkurul/detay/46.html>, (E.T.: 23/05/2021).

⁹⁵⁹ Açıklama ve örnek olaylar için bkz.Keskinsoy,s.115,116,117.

⁹⁶⁰ Örneğin TBMM'nin 24.döneminde, muhalefet milletvekili Kamer Genç'e kınama, konuşmaktan men ve üç birleşim Meclisten çıkarma cezası, Altan Tan'a uyarı, Lütfü Türkkan'a kınama cezası verilmiştir. İktidar partisi milletvekillerinden ise yalnızca Zeyid Aslan,a kınama cezası verilmiş bunun dışında Mehmet Metiner'e kınama, Salim Uslu'ya kınama, Fatma Şahin'e kınama, Ayşe Nur Bahçekapılı'ya kınama, Fatih Şahin'e Meclisten geçici çıkarma cezaları teklif edilmiş ancak yapılan oylama neticesinde kabul edilmemiştir. Bkz.

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2_istatistik.tutanak_hazirla?v_meclis=&v_donem=&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=D%DDS%DDPL%DDN%20CEZASI%20DD%DELEMLER%DD&v_altbaslik=&v_mv=&v_sb=&v_ozet=&v_kelime=&v_bastarih=&v_bittarih=, (E.T.: 23/05/2021).

İçtüzüğü gereği, uyarı, kınama, Meclisten geçici olarak çıkarılma cezası alabilir, bu cezalarla ilintili olarak söz söylemesi yasaklanabilir, bir aylık ödenek ve yolluğunda belirli oranda kesinti yapılabilir. Görüldüğü gibi aslında sorumsuzluk koruması altında bulunması gereken sözlerinden dolayı milletvekili, bir hayli yaptırımla karşılaşabilir. Hal böyleyken bunca yaptırım tehdidi altında olan ve hatta yaptırımlar ile ihlal edilen yasama sorumsuzluğunun mutlaklığından bahsetmek, mutlaklığı sorumsuzluk kurumuna izafe etmek isabetli bir yaklaşım olmayacaktır.

SONUÇ

Parlamenter demokrasilerde yasama bağımsızlıklarına özel bir önem atfedilmiş ve iktidara karşı muhalefeti koruyan güçlü bir yasal güvence olarak görülmüştür. Doğaldır ki bu sebepten en üstün norm olan Anayasada düzenlenmiş, hiyerarşik olarak altta kalan diğer normlar ile değiştirilmesi ve iktidarın kendi lehine kullanması engellenmek istenmiştir. Yasama bağımsızlıklarını böylesine önemli kılan husus ise, kamu yararı amacına hizmet etmesidir. Zira milli iradeyi temsil eden milletvekillerinin temsilcilik görevini her türlü korku ve baskıdan emin olarak yerine getirebilmesi hasebiyle düzenlenen yasama bağımsızlıkları, parlamento işlevlerinin etkili bir şekilde ifası adına gerekli olan güçler, haklar ve imtiyazların toplamını ifade eder. Yasama meclisi üyelerinin, yasa koyma ve müzakere edebilme fonksiyonlarını korumak ve yürütme fonksiyonunun kamu yararına uygun, dengeli bir şekilde yerine getirilmesini sağlamak, yasama bağımsızlıklarının başlıca amacını oluşturur.

Yasama bağımsızlıkları, yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı şeklinde amaçları ve hukuki nitelikleri farklı iki kurumundan oluşmaktadır. Yasama dokunulmazlığı ile milletvekilleri asılsız ve keyfi ceza kovuşturmaları ve tutuklamalara karşı korunmak istenirken yasama sorumsuzluğuyla da vekillerin oy, söz ve düşünce özgürlükleri korunmak istenmiştir. Her ne kadar hukuki nitelikleri farklı olsa da sorumsuzluk ve dokunulmazlık birbirini tamamlar niteliktedir zira milletvekili, Meclis çalışmalarına katılabildiği ölçüde temsilcilik görevini ifa edecek, halkın taleplerine tercüman olabilecektir. Ancak asılsız ve keyfi soruşturma veya kovuşturmalara alıkonulması durumunda Meclis çalışmalarına katılamayacak ve dolayısıyla düşüncelerini ifade edemeyecek, konuşamayacak veya oy kullanamayacaktır.

Tezimizin konusunu oluşturan ve ifade özgürlüğü tözünde hayat bulan yasama sorumsuzluğu, parlamentonun çıkış noktası olan İngiltere`de tezahür etmiş ve uzun mücadeleler neticesinde kurumsal bir kimlik kazanarak diğer ülkelere yayılmıştır. Türk Anayasa literatürüne ise 1876 Kanun-i Esasi ile girmiş ve atfedilen öneme binaen 1921 Anayasası dışında tüm anayasalarımızda yer almıştır. Zira milletvekilinin, temsil ettiği vatandaşların sesini duyurabilmesi, savunduğu görüşü rahatlıkla ifade edebilmesi için çekinmeden konuşabilmesi esastır. Ancak söylediği sözlerden ötürü herhangi bir zamanda soruşturma veya kovuşturmaya uğrayacağı endişesini taşıması halinde temsil ettiği vatandaşın sesini duyuramayacak ve görevini layıkıyla yapamayacaktır ki böyle bir durum meclise geliş amacıyla da bağdaşmayacaktır.

Yasama sorumsuzluğu, 1982 Anayasası'nın 83.maddesinde “yasama dokunulmazlığı” kenar başlığı altında düzenlenmiştir. Yasama meclisi üyelerinin, meclis içinde ve dışında, meclis çalışmalarıyla alakalı olarak kullandığı oylar, ifade ettiği düşünceler ve yaptığı konuşmalardan ötürü sorumlu olmaması, meclis dışındaki bir organ tarafından sorumlu tutulamaması şeklinde genel tanımını yaptığımız sorumsuzluk kurumu 1982 Anayasası'nda, “*Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar*” şeklinde düzenlenmiştir.

Milletvekillere tanınan sorumsuzluk koruması ile amaçlanan, kamu yararının eksiksiz ve doğru gerçekleşmesini sağlamaktır. Zira sağlanan bu koruma sayesinde, parlamentoda sınırlı sayıda üyesi bulunan muhalefet partisi milletvekilleri ve bağımsız vekiller iktidarı eleştirebilir, düşüncelerini rahatça dile getirebilir, parlamento iradesinin oluşumuna etkiye bulunabilir, milletin çıkarlarını korumak adına vicdanlarının sesini dinleyerek kendilerini özgürce ifade edebilirler. Zaten Anayasadaki düzenlemenin amacı da milletvekilinin hukuki veya cezai soruşturma ve kovuşturma endişesi taşımadan, korkusuzca güven içinde görevini yapmasını sağlamaktır. İşte bu yüzden yasama sorumsuzluğunun mutlak olduğu kabul edilmektedir. Ancak uygulamada durum farklı olup özellikle hukuki sorumluluğun kabul edildiği pek çok yargı kararı bulunmaktadır. Buna neden, kurumun hukuki esası değerlendirilirken “şahsi cezasızlık sebebi” görüşünün benimsenmiş olmasıdır. Bu görüşe göre eylemin hukuka aykırılığı ortadan kalkmamakta yani haksızlığı devam etmekte ancak milletvekilinin özelliği dolayısıyla ceza verilememektedir. Bu görüşü savunan yazarların bir kısmı, milletvekiline karşı hukuk ve ceza davası açılmayacağını belirtirken bir kısmı ise ceza davası açılmasa da fiilin haksızlık vasfı sürdüğü için tazminat davası açılabileceğini kabul etmektedir. Yine bazı yazarlarca, hakaret ve sövme içeren sözlerin milletvekilliği vasfıyla bağdaşmadığı, Anayasada yer alan böyle bir düzenlemenin bir başkasına hakaret etme hakkı vermediği ve dolayısıyla haksız fiil niteliği taşıyan bu tarz söylemlerden ötürü tazminat davası açılabilmesi ifade edilmektedir. Nitekim Yargıtay tarafından verilen kararların da bu görüşü destekler nitelikte olduğu görülmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki Yargıtay'ın, Meclis Genel Kurulunda veya siyasi parti Meclis grubunda gerçekleşen toplantılarda söylenen ve haksız fiil niteliği taşıdığından bahisle tazminat davasına konu olan sözlerin değerlendirildiği kararlara bakıldığında

şöyle bir ayrıntı dikkat çekmektedir: Mahkeme, “eleştiri ve ifade özgürlüğü kapsamında” ele aldığı davalarda esasa ilişkin değerlendirme yaparken yasama sorumsuzluğuna göre daha esnek hareket etmektedir. Yani Meclis çalışmaları sırasında söylenmiş sözlerden ötürü açılmış bir davada, davacı tarafın savunması eleştiri ve ifade özgürlüğü üzerine kurulmuşsa Yargıtay, AİHS`nin 10.maddesi ve bunun uygulamasına yönelik AİHM`nin kararlarını dikkate almakta, siyasetçilerin kendilerine yönelik sert, ağır ve hatta incitici eleştirilere katlanması gerektiğini, bunlara yönelik eleştiri sınırlarının normal vatandaşa göre daha geniş olduğunu kabul etmekte ve çoğunlukla tazminat taleplerini reddetmektedir. Mamafih savunmanın yasama sorumsuzluğuna dayandırıldığı benzer davalarda ise esasa ilişkin değerlendirmesini Anayasanın 83.maddesinin 1.fıkrasına yani yasama sorumsuzluğu hükmüne göre yapmakta ve sarf edilen sözlerin sınırını daha katı ve dar bir kapsamda değerlendirerek tazminat taleplerini kabul etmektedir. Dolayısıyla yasama sorumsuzluğunun kapsamı oldukça sınırlı hale gelmekte ve kurum işlevini yitirmektedir. Bu nedenle konuya ilişkin son yıllarda açılmış tazminat istemli davaların çoğunda davalı tarafın savunmasını yasama sorumsuzluğu üzerine değil de eleştiri ve ifade hürriyeti üzerine kurduğu görülmektedir.

Aslında yasama sorumsuzluğu tanımında yer alan “sorumlu tutulamazlar” cümlesi oldukça kesin bir ifade olup ceza davası olmasa bile hukuk davası açılabilir şeklinde bir çıkarım yapmaya da engeldir. Ayrıca buradaki tartışma konusu, vekillerin saygı ve nezaket sınırlarını aşan konuşmalar yapıp yapamayacağı, yaptıysa bunun cezasız kalıp kalamayacağı veya bunların ahlaki ve etik boyutu değil, Anayasanın lafzına göre böyle bir durumda milletvekiline karşı hukuk davası açılıp açılmayacağıdır. Nitekim Anayasa`nın ifadesi de oldukça sarihdir eğer sövme ve hakaret içeren sözleri sorumsuzluk kapsamı dışında tutmak isteseydi tıpkı Almanya Anayasasında olduğu gibi bunu açıkça ifade ederdi. Bununla beraber milletvekilinin, hukuk davaları bakımından sorumlu tutulması ve sorumlu olup olmadığının tespitinin mahkemeye bırakılması da güçler ayrılığı ve Anayasanın üstünlüğü ilkeleriyle bağdaşmamaktadır.

Yasama sorumsuzluğu korumasına gölge düşüren ve kurumu işlevsizleştiren bir diğer husus ise milletvekilinin yasama fonksiyonu ile alakalı sözlerinin, üyesi bulunduğu siyasi partinin kapatılma davasında delil olarak kullanılmasıdır. Eğer milletvekili Mecliste ileri sürdüğü söz ve düşüncesinden ötürü partisinin kapatılmasından sorumlu tutulursa, milletvekilliği düşecek; beş yıl süreyle bir partili olarak siyaset yapamayacak ve hapis cezasına çarptırılabilir. Yani yaptığı konuşma dolaylı olarak kendi aleyhine de kullanılmış olacaktır.

Yasama faaliyetiyle alakalı sözlerinden dolayı aleyhine tazminat davası açılabileceği veya siyasi partisinin kapatılması davasında delil olarak kullanılabilmesi tedirginliği içinde olan vekilin, görevini layığıyla yapması mümkün değildir. Çünkü bu ihtimaller Demokles'in kılıcı gibi her daim başının üstünde sallanacaktır. Bu nedenle madde metninde yer alan sorumlu tutulamazlar ifadesinin “hiçbir şekilde sorumlu tutulamazlar” şeklinde düzenlenerek açıklığa kavuşturulması, sorumsuzluk korumasını işlevsel hale getirecektir.

1982 Anayasası ile sorumsuzluk kurumuna giren Meclis Başkanlık Divanının kısıtlayıcı yetkisi de yasama sorumsuzluğu düzenlemesiyle çelişmektedir. Buna göre bir milletvekili Meclis kürsüsünde konuşma yaptıktan sonra, Başkanlık Divanının teklifi üzerine Genel Kurul, konuşmanın dışarıda tekrarının yasaklanması yönünde karar alabilecektir. Meclis kürsüsünde yapılan bir konuşmanın Meclis dışında tekrarına ilişkin kısıtlama kararı, sorumsuzluk kurumunun amacıyla da bağdaşmamaktadır. Çünkü kurumun amacı yalnızca milletvekilinin, baskı altında kalmadan yasama faaliyetini yürütmesi değil aynı zamanda bunların kamuoyu ile paylaşılmasını sağlamaktır. Ayrıca bu yetki Meclis Başkanlık Divanında olduğu için iktidar partisine suiistimal edilme tehlikesi de bulunmaktadır. Dolayısıyla madde metninden çıkarılması daha uygun olacaktır.

Cumhurbaşkanına hakaret suçu da (TCK,m..299) yasama sorumsuzluğunun varoluş amacına ters düşmektedir. İlgili düzenleme, varsa partisi ile ilişkisi kesilen, partiler üstü tarafsız bir figür olarak kabul edilen Cumhurbaşkanları için düzenlenmiştir. 2017 Anayasa değişikliği sonrasında Cumhurbaşkanı, hükümetin başı sıfatıyla partisiyle ilişkisini kesmeyen, taraflı, siyasi bir kimliğe sahip olduğuna göre ilgili kanun maddesinin revize edilmesi gerekmektedir. Yine milletvekillerinin Meclis çalışmaları sırasında söylediği sözlerden dolayı Cumhurbaşkanına hakaret suçunu işlediğinden bahisle yasama dokunulmazlıkları kaldırılarak, yargılamanın önünün açılması da yasama sorumsuzluğunun düzenlenme amacıyla bağdaşmamaktadır. Zira bu durum iktidar partisi tarafından, bertaraf edilmek istenen muhalif milletvekillerine karşı koz olarak kullanılabilir, bir şekilde aba altından sopa gösterilerek yürütmenin başını ve dolayısıyla hükümeti ve politikalarını eleştiren vekiller susturulmaya çalışılacaktır.

Yasama sorumsuzluğu, 1982 Anayasasının 83.maddesinde “yasama dokunulmazlığı” kenar başlığı altında düzenlenmiştir. Bu başlık, sorumsuzluk ve dokunulmazlığı bünyesinde barındıran madde içeriği ile örtüşmemekte, kavram karmaşasına neden olmaktadır. Bu sebeple madde başlığının yasama sorumsuzluğu ve yasama

dokunulmazlığını içine alacak şekilde “yasama bağısıklıkları” şeklinde düzenlenmesi daha uygun olacaktır.

2017 Anayasa değişikliği ile yürütmenin başında Cumhurbaşkanının bulunduğu yeni hükümet sistemi benimsenmiştir. Bu sistemde yasama, yürütme karşısında zayıflatılmış hatta pasifize edilmiştir. Bunun doğal sonucu olarak muhalefetteki milletvekillerinin ifade özgürlüğü daha fazla korunmaya muhtaç hale gelmiş ve işlevsel bir yasama sorumsuzluğu düzenlemesi önem kazanmıştır. Tüm halkın Mecliste temsili, demokrasinin gereği olduğu gibi kamu yararının olmazsa olmazıdır. Dolayısıyla bir konu hakkında yürürlüğe girmiş Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin, bakanlık uygulamalarının ve hükümetin izlediği siyasetin eleştirilebilmesi, gerektiğinde bilgi edinme ve denetim yollarına başvurulabilmesi, vatandaşların ihtiyaç ve taleplerinin dile getirilebilmesi için milletvekillerinin özgürce konuşması esastır. Hakaret iddiasıyla tazminat davası açılacağı veya yasama dokunulmazlığı kaldırılarak yargılanacağı endişesini taşıyan bir vekilin görevini yapması mümkün olmayacağına göre iktidar partisinin istediği yöne çekemeyeceği, kullanamayacağı, işlevsel ve güçlü bir yasama sorumsuzluğu düzenlemesinin yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- AKTAŞ**, Kadir: **TBMM Uygulaması Anlatımıyla Yasama Dokunulmazlığı**, Adalet y., Ankara, 2009.
- ALTUĞ**, Yılmaz: **Parlamento Hukuku**, Çağlayan y., İstanbul, 2003.
- ARSLAN**, Kahan Onur: **Türk Parlamento Hukuku**, 2.B, Adalet y., Ankara, 2018.
- ARTUK**, M. Emin/ **GÖKCEN**, Ahmet/ **YENİDÜNYA**, A.Caner: **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 9. B., Adalet y., Ankara, 2015
- ARTUK**, M. Emin/**GÖKCEN**, Ahmet/**ALŞAHİN**, M.Emin/**ÇAKIR**, Kerim:**Ceza Hukuku Özel Hükümler**,19.B.Adalet y.,Ankara,2021.
- AYDOĞDU**, Emine: **Teşkilatı Esasiye`den Günümüze Anayasalar**, Palme y., Ankara, 2005.
- ATAR**, Yavuz: **Türk Anayasa Hukuku**,11.B,Seçkin y.,Ankara,2017.
- BAŞ**, Sezgin: **Türk Parlamento Hukukunda Yasama İşlemleri Teorisi ve Parlamento Kararları**, On İki Levha y., İstanbul, 2016.
- BİLİR** Faruk: **Türkiye`de Milletvekilliği ve Milletvekilliğinin Sona Ermesi**, Nobel y., Ankara, 2001.
- CENTEL**, Nur/ **ZAFER**, Hamide: **Ceza Muhakemesi Hukuku**,14. B., Beta y., İstanbul, 2017.
- CENTEL**, Nur/ **ZAFER**, Hamide: **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 17. B., Beta y., İstanbul, 2020.
- CİN**, Halil/ **AKYILMAZ**, Gül: **Türk Hukuk Tarihi**, 12.B.,Sayram y., Konya, 2020.
- DOĞAN**, D. Mehmet: **Büyük Türkçe Sözlük**, İz y., 11. B., İstanbul, 1996.
- DUNBAY**, Seda: **Türk Parlamento Tarihinde Yasama Sorumsuzluğu Ve Dokunulmazlığı**, On İki Levha y., İstanbul,2013.
- ERCAN**, İsmail: **Ceza Hukuku Özel Hükümler**,14.B., Kuram y., Kocaeli, 2018.
- ERDOĞAN**, Mustafa: **Türk Anayasa Hukuku**, Hukuk y., Ankara, 2018.
- FENDOĞLU**, Hasan Tahsin: **Anayasa Hukuku**, 8. B., Yetkin y., Ankara, 2020.
- FENDOĞLU**, Hasan Tahsin: **Türk Hukuk Tarihi**, Filiz y., İstanbul, 2000.
- GÖZLER**, Kemal: **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, 4. B., Ekin y., Bursa, 2013.
- GÖZLER**, Kemal: **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.1, 2.B, Ekin y., Bursa, 2020.

- GÖZLER**, Kemal: **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.2, 2.B, Ekin y., Bursa, 2020.
- GÖZLER**, Kemal: **Türk Anayasa Hukuku**, 3. B., Ekin y. Bursa, 2019.
- GÖZÜBÜYÜK**, Şeref: **Açıklamalı Türk Anayasaları**, 9.B., Turhan y., Ankara, 2017.
- GÖZÜBÜYÜK**, Şeref: **Anayasa Hukuku**, 19. B., Turhan y., Ankara, 2013.
- GÜLFİDAN**, Serkan: **Yasama Dokunulmazlığı**, On İki Levha y., İstanbul, 2011.
- HAKERİ**, Hakan: **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 23. B., Adalet y., Ankara, 2020.
- İBA**, Şeref: **Türk Anayasa Hukuku**, 1.B., Turhan y., Ankara, 2018.
- İBA**, Şeref: **Parlamento Hukuku**, 6. B., Turhan y., Ankara, 2017.
- İBA**, Şeref: **Parlamento Hukuku**, 7. B., Seçkin y., Ankara, 2020.
- İBA**, Şeref: **Parlamento İçtüzük Metinleri**, Türkiye İş Bankası Kültür y., İstanbul, 2009.
- İÇEL**, Kayıhan: **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 5.B, Beta y., İstanbul,2018.
- İNAN**, Ali Naim/ **YÜCEL Özge**: **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, 4. B., Seçkin y., Ankara, 2014.
- KABOĞLU**, İbrahim, Ö./ **SALES**, Eric: **Darbe ve Demokrasi Sarkacında Türk Anayasa Hukuku**,(Çev.BERKSOY,İrem), 1.B., Legal y., İstanbul, 2018.
- KARATEPE**, Şükrü: **Türk Anayasa Hukuku**, 2.B., Savaş y. Ankara, 2018.
- KESKİNSOY**, Ömer: **Yasama Sorumsuzluğu**, Turhan y., Ankara, 2007.
- KOCA**, Mahmut/ **ÜZÜLMEZ**, İlhan: **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**,13.B.,Seçkin y.,Ankara,2020.
- KÜÇÜK**, Tefik Sönmez: **Anayasa Hukukundaki Çağdaş Eğilimler Işığında Parlamenter Dokunulmazlıklar**, Legal y., İstanbul, 2019.
- KUZU**, Burhan: **1982 Anayasasının Temel Nitelikleri ve Getirdiği Yenilikler**, Filiz y., İstanbul,1990.
- KUZU**, Burhan: **Türk Anayasa Metinleri Ve İlgili Mevzuat**, Filiz y., İstanbul, 2020.
- OĞUZMAN**, M.Kemal/ **SELİÇİ**, Özer/ **ÖZDEMİR**, Saibe Oktay: **Kişiler Hukuku**, 13.B.,Filiz y.,İstanbul,2013.
- ÖZBEK** Veli Özer: **İnfaz Hukuku**, 11. Baskı, Seçkin y., Ankara, 2019.
- ÖZBEK**, Veli Özer/ **DOĞAN**, Koray/ **BACAKSIZ**, Pınar/ **TEPE**, İlker: **Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler**, 13. B., Seçkin y., Ankara, 2018.
- ÖZBUDUN**, Ergun: **Türk Anayasa Hukuku**, 20. B., Yetkin y., Ankara, 2020.
- ÖZDEMİR**, Saibe Oktay/**GRASSİNGER**,Gülçin Elçin: **Türk Medeni Kanunu & Türk Borçlar Kanunu**, 5.B.,Beta y.,İstanbul,2017.

- ÖZER**, Attila: **Anayasa Hukuku**, 7. B., Gazi y., Ankara,2016.
- ÖZTAN**, Bilge: **Medeni Hukukun Temel Kavramları**, 39. B., Turhan y., Ankara, 2014.
- SCHMİTT**, Carl: **Parlamentar Demokrasinin Krizi**,(Çev.: Emre Zeybekoğlu) 4. B., Dost y., Ankara, 2017.
- SEVİNÇ**, Murat: **Türkiye’de Milletvekillerinin Dokunulmazlıkları**, Kırilangıç y., Ankara, 2004.
- SOYASLAN**, Doğan: **Ceza Hukuku Özel Hükümler**,10. B., Yetkin y., Ankara, 2014.
- SOYASLAN**, Doğan: **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 9.B., Yetkin y., Ankara, 2020.
- TANÖR**, Bülent: **İki Anayasa 1961-1982**, 5.B.,On İki Levha y.,İstanbul,2018.
- TANÖR**, Bülent: **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, 33. B., Yapı Kredi y., İstanbul, 2020.
- TANÖR** Bülent/ **YÜZBAŞIOĞLU**, Necmi: **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 19. B., Beta y., İstanbul, 2019.
- TEZİÇ**, Erdoğan: **Anayasa Hukuku**, 24. B., Beta y., İstanbul, 2020.
- TOROSLU**, Nevzat/**FEYZİOĞLU**, Metin: **Ceza Muhakemesi Hukuku**,20.B., Savaş y.,Ankara,2020.
- TUNÇ**, Hasan/ **BİLİR**, Faruk/**YAVUZ**, Bülent/ **Türk Anayasa Hukuku**, Asil y., Ankara, 2009.
- TUNÇ**, Hasan/ **BİLİR**, Faruk; **YAVUZ**, Bülent: **Türk Anayasa Hukuku**, 4. B., Berikan y., Ankara, 2012.
- USLU**, Ferhat: **Türk Anayasa Hukuku**, Adalet y., Ankara, 2017.
- USLU**, Ferhat: **Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Göre Türk Anayasa Hukuku**, 2. B., Adalet y., Ankara, 2019.
- ÜÇOK**, Coşkun/ **MUMCU** Ahmet/ **BOZKURT** Gülnihal: **Türk Hukuk Tarihi**, 16. B., Turhan y., Ankara, 2014
- VURAL**, İstiklal Yaşar/ **KOÇAK**, Burak: **Türk Anayasa Hukuku**, Hukuk y., Ankara, 2020.
- YENİSEY**, Feridun/ **NUHOĞLU**, Ayşe: **Ceza Muhakemesi Hukuku**,8. B., Seçkin y., Ankara, 2020.
- YILMAZ**, Ejder: **Hukuk Sözlüğü**, 7. B., Yetkin y., Ankara, 2017.
- YURTCAN**, Erdener: **Yargıtay Kararları Işığında Hakaret Suçları**, 4.B.,Seçkin y., Ankara,2019.

YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA TEZLERİ

- AÇAN, İlke:** **Yasama Sorumsuzluğunun Tazminat Sorumluluğu Bakımından Sınırları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE., Ankara, 2010.
- ADEM, Afet:** **Türkiye’de Yasama Dokunulmazlığı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE., Kayseri, 2010.
- AKYÜREK, Akman:** **Parlamentelerin Yasama Faaliyetlerinden Dolayı Hukuki ve Cezai Sorumlulukları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE., İstanbul, 1989.
- ATALAY, Nurhan:** **Türkiye’de Yasama Dokunulmazlığı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi SBE., Kocaeli, 2008.
- BİLGİLİ, Murat Saltuk:** **1982 Anayasasına Göre Yasama Dokunulmazlığı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Üniversitesi SBE., Erzincan, 2018.
- ERGÜNEŞ, İsmail:** **Yasama Sorumsuzluğu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE., İstanbul, 2006.
- GÜLBAY, Alper:** **12 Mart’tan 12 Eylül’e Türkiye’de Seçimler ve Sonuçları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE., Ankara, 2017.
- GÜVEYİ, Ümit:** **Anayasa Hukuku Açısından Yasama Meclisi Üyeliği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE., İzmir, 2017.
- HAMURCU, Zeynep Çiğdem:** **Yasama Sorumsuzluğunun Hakaret Suçuna Etkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi SBE., Yalova, 2019.
- KARAKELLE, Makbule:** **1982 Anayasasına Göre Yasama Bağımsızlıkları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi SBE., Ankara, 2016.
- MEYDAN, Aydın:** **1982 Anayasasında Yasama Dokunulmazlığı Ve Uygulaması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi SBE., İstanbul, 2019.
- ÖZYÜREK, Öykü;** **Kişilik Haklarına Saldırı Nedeniyle Manevi Tazminat**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi SBE., İstanbul, 2019.
- SEZEN, Duygu:** **Türk Ceza Kanunu’nda Hakaret Suçu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi SBE., Ankara, 2016.
- TUNÇ, Mehmet:** **Yasama Dokunulmazlığının Ceza Hukuku Açısından Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE., Ankara, 2011.

- ÜSREŞLER, Aysun: 1982 Anayasasına Göre Yasama Meclisi Üyelerinin Dokunulmazlığı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE., İstanbul, 1986.
- YALOVA, Yüksel: Türkiye Örneğinde Yasama Dokunulmazlığı Kavramı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE., İstanbul, 1994.
- YOLCU, Serkan: İngiltere`de Kuvvetler Ayrılığı ve Yargı Bağımsızlığı Alanındaki Gelişmeler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa, 2011.
- ZEKİ, Onur: Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi`nde Bağımsız Mebuslar ve Yasama Çalışmaları(1920-1923)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE., Ankara, 2018.
- ZENGİN, Mürteza: Parlamenter Rejimde Siyasal Partiler ve İktidarın Kişiselleşmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE., İstanbul, 1990.

MAKALELER

- AKBAY**, “Muvaffak: Amerika Birleşik Devletleri Anayasa Metinleri,” **AÜHFD**, C.7, S.1-2, Ankara, 1950. Bkz. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/245/2199.pdf>, (E.T.: 14/03/2021).
- AKBAY**, Muvaffak: “Bay Andre Hauriou'nun Fransa`nm Yeni Anayasası Hakkında İki Konferansı”, Çev. Muvaffak Akbay, **AÜHFD**, C.5, S.1, Ankara, 1948, s.5. Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/634413>, (E.T.: 24/03/2021).
- AKGÜL**, Mehmet Emin: “İfade Özgürlüğünün Tarihsel Süreci”, **AÜHFD**, C.61, S. 1, Ankara,2012,s. 1-42, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auhfd/issue/42474/511634>, (E.T.: 15/11/2020).
- AKTAN**, Coşkun Can/ **YAY**, Serdar: “Tesviyeciler Manifestosu: Bir Sivil Anayasa Önerisi Anayasal Demokrasi ve Anayasal Hukuk Devletine Yönelik Eşsiz Bir Yazılı Anayasa Metni”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, C.11,S.2,Muğla,2019,s.100-128. Bkz. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1135748>, (E.T.:07/03/2021).
- ARSEL**, İlhan: “Çift Meclis Sisteminin Memleketimizde Tatbiki Hususunda Bazı Düşünceler”, **AÜHFD**, C.12, S.3, Ankara, 1955, s.60-104. Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/634279>, (E.T.: 18/02/2021).

- ARSEL**, İlhan: “İngiliz Tarihinde Menşei ve Tarihçesi Bakımından Vekillerin Siyasi Mesuliyetleri,” **AÜHFD**, C. 8, S. 1, 1951, s. 411-438, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/637515>, (E.T.: 18/02/2021).
- ARSEL**, İlhan: “Üçüncü Fransız Cumhuriyetinde Senato,” **AÜHFD**, C.11,S.1-2, Ankara, 1954,s.7-144. Bkz. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/326/3259.pdf>, (E.T.: 23/03/2021).
- ARTUK**, Mehmet Emin: “Türklüğü, Cumhuriyeti, Devletin Kurum ve Organlarını Aşağılama Suçu,” **TBBD**, S.70,Ankara,2007,s.214-243. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2007-70-321>, (E.T.:13/03/2021).
- ATALAY**, Özcan: “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçerken Yeni TBMM İçtüzüğü,” **Analiz**, S.213, İstanbul,2017,s.7,17. Bkz. <https://setav.org/assets/uploads/2017/08/Analiz213.pdf>, (E.T.:23/05/2021).
- ATMACA**, Yıldız/**GÖÇ**, Eray: “Türkiye’de 1960 ve 1980 Kurucu Meclisleri: Demokratik Nitelikleri Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme,” **OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, C.16, S.28,Ankara 2020, s.1524-1540, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1235386>, (E.T.: 14/02/2021).
- AYBAR**, Mehmet Ali: “Teşrii Masuniyet,” **İÜHFMD**, C. 3, 1937, s. 120-160, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhfm/issue/9138/114470>, (E.T.: 29/12/2020).
- AYDIN**, Devrim: , “Türk Ceza Kanunu’nda Hakaret Suçu,” **MÜHFHAD**, C.19,S.2, İstanbul,2013,s.879-918. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/813305>, (E.T.:01/05/2021).
- AYDIN**, Mesut: “Milletvekillerinin Yasama Sorumsuzluğunun Parti Kapatma Davalarına Etkisi,” **AÜHFD**, C.58, S.4, 2009, s.711-736, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auhfd/article/512025>, (E.T.: 22/02/2021).
- BAKIRCI**, Fahri: “İspanya Parlamentosunun Yapı Ve İşleyişi Üzerine”, **AÜHFD**, C.63, S.1, Ankara, 2014, s.1-80. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/622854>, (E.T.: 13/11/2020).
- BALO**, Yusuf Solmaz: “Yasama Dokunulmazlığı,” **TBBD**, S.100, Ankara, 2012, s. 15-44, <https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php?pdf=0012682&lng=1>, (E.T.: 13/11/2020).
- BAŞGİL**, Ali Fuat: “Teşrii Masuniyet Meselesi : Teşkilatı Esasiye Kanunumuzun 17. Maddesi Üzerine Etüd,” **İÜHFMD**, C.7, S.1,İstanbul, 1941, s.3-39, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhfm/issue/9159/114742>, (E.T.: 08/02/2021).

- BİLGİLİ**, Murat Saltuk/ **RUHİ**, Muhammet Emin: “1982 Anayasası’nda Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması Usulü,” **Erzincan Üniversitesi SBE Dergisi**, C.11, S.1, Erzincan, 2018, s. 67-84, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erzisosbil/issue/37685/435631>, (E.T.: 26/11/2020).
- CAN**, Osman/ **AKTAŞ**, Duygu Şimşek: “Yasama Sorumsuzluğunun İşlevsizleştirilmesi,” **Terazi Hukuk Dergisi**, C.13, S. 145, Ankara, 2018, s. 61-72, <https://te.b-ok.as/book/3604361/9af7c8>, (E.T.: 18/02/2021).
- CEYHAN**, Murat: “Türk Milletini, Türkiye Cumhuriyeti Devletini, Devletin Kurum ve Organlarını Aşağılama Suçu,” Nur Centel Armağanı, **MÜHFHAD**, C.19,S.2, İstanbul,2013,s.1781-1802. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruhad/issue/48280/617873>, (E.T.:18/05/2021).
- ÇELEBİ**, Fatih: “Fransa Millet Meclisi Üzerine”, **Yasama Dergisi**,S.21, Ankara, 2012,s.51-84, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1121030>, (E.T.: 23/03/2021).
- ÇELEBİ**, Funda: Funda Çelebi, “Haksız Fiil Sorumluluğu (Unsurlar, Tazminat, Hukuka Aykırılığı Kaldıran Haller, Zamanaşımı, Yargılama),” **Borçlar Kanunu Genel Hükümler Konferansları**, 2012, s.13. Bkz. <https://www.istanbulbarosu.org.tr/files/Yayinlar/Kitaplar/doc/SUNGURBEY20142.pdf>, (E.T.:03/05/2021).
- DEMİR**, Özge: , “Yeni Rejimde Cumhurbaşkanına Hakaret Suçuna Yönelik Eleştirel Bir İnceleme,” **Suç ve Ceza Dergisi**, S.3, İstanbul, 2018,s.43-80, <https://www.researchgate.net/publication/328582996>, (E.T.:16/05/2021).
- DÖNER**, Ayhan: “Parlamentar Bağımsızlıklar,” **BYÜHFD**, C. 8, S. 1-2, 2004, s. 49-72, <https://hukukdergi.ebyu.edu.tr/?p=1185>, (E.T. : 27/12/2020).
- DÖNMEZ**, Gökhan: “Türk Hukukunda Milletvekilliği Statüsünün Kazanılma Anının Tespiti Sorunu,” **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.6,S.18,Muş, 2018, s.158-160, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/540108>, (E.T.:13/04/2021).
- DÖNMEZ**, Gökhan: “Yasama Sorumsuzluğu Kurumu, Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım: Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri Örneği,” **TBBD**, S. 139, Kasım-Aralık 2018,s.51-80, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2018-139-1805>, (E.T.: 03/11/2020).

- DUNBAY**, Seda: “Osmanlı’dan Günümüze Yasama Bağışıklıkları,” **I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri**, s.607-634, https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=osmanli%E2%80%99dan-gunumuze-yasama-bagisikliklari_seda-dunbay_636903144882629646.pdf, (E.T.:12/05/2021).
- DUNBAY**, Seda: “23 Temmuz 2008 Tarihli Anayasa Reformu Işığında Fransa'daki Yarı Başkanlık Sistemi”, **Ankara Barosu Dergisi**, S.3, Ankara, 2012,s.293-316, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/397990>, (E.T.: 23/03/2021).
- DUR SUN**, İsmail: “Yasama Sorumsuzluğunun Hakaret Suçu Bakımından Değerlendirilmesi,” **MÜHFAD**, C.19, S.1, 2013, s.73-98, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruhad/issue/48140/611036>, (E.T.: 27/12/2020).
- ERDEN** Kasım: “Anayasal Organlar ve Kuvvetler Ayrılığı” ABD Kongresinde Yasama, Denetim ve Bütçe Süreçleri, ed. Semra Gökçimen,1.B., Ankara, 2019, s.3. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/ABD_Kongresi_Yasama_Denetim_ve_Butce_Surecleri.pdf, (E.T.: 14/03/2021).
- EREM**, Faruk: “Ceza Hukukunda Türk Bayrağı,” **AÜHFD**, C.40,S.1,Ankara,1988,s.118,119. Bkz. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/630459>, (E.T.:21/05/2021).
- ERGİNAY**, Akif: “Japon Anayasası,” **AÜHFD**, C. 7, S.1-2, 1950, s. 494-506, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/338/3466.pdf>, (E.T.: 13/11/2020).
- EROĞLU**, İzzet: , “TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu,” **Yasama Dergisi**, S.2, Ankara, 2006,s.32-74, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1121579>, (E.T.: 13/04/2021).
- ESEN**, Bülent Nuri: “Fransız Anayasası,” **AÜHFD**, C.5, S.1,Ankara, 1948, s. 1-17, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/634412>, (E.T.: 13/11/2020).
- FANİD**, Nematollah Aghabalaei: “Ortadoğu Ülkelerinin Anayasalarında Parlamenter Muafiyetler,” **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, C.6, S. 4,Azerbaycan, 2019, s. 2452-2487, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd/issue/51056/673430>, (E.T.: 14/11/2020).
- FEYZİOĞLU**, Metin: “Yasama Dokunulmazlığı,” **AÜHFD**, C. 42, S. 1-4, 1992, s. 21-45, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/629627>, (E.T. : 13/11/2020).

- GÖNENÇ**, Levent/ **ERGÜL**, Ozan: “1982 Anayasası`na Göre Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı,” s.1-6, http://www.yasayananayasa.ankara.edu.tr/belgeler/analizler/yasa_sor_yasa_dok.pdf, (E.T. 04/11/2020).
- GÖZLER**, Kemal: “Yasama Dokunulmazlığı (Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi),” **AÜSBFD**, C.56, S. 3, 2001, s. 72-101, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ausbf/issue/3102/42918>, (E.T.: 15/11/2020).
- GÜRÇAN**, Ertuğrul Cenk: “1791 ve 1793 Fransız Anayasalarına İlişkin Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme,” **GÜİBD**,C.13, S.3, Ankara, 2011,s.183-214, Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/397990>, (E.T.: 23/03/2021).
- İBA**, Şeref: “Türk Parlamento Hukukunda Milletvekillerinin Kural-Dışı Tutum ve Davranışları ve Disiplin Cezası Uygulamaları,” **AÜSBFD**, C.57,S.1, Ankara,2002, s.35-53, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/36223>, (E.T.:23/05/2021).
- İLAL**, Ersan: “Magna Carta”, **İÜHFM**, C.34, S. 1-4, 1968, s. 210-242, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhfm/issue/9088/113508>, (E.T.: 04/03/2021).
- İLYAS**, Ahmet: “Siyaset-Basın Düzleminde Muhafız Bir Şahsiyet Olan Hüseyin Cahit Yalçın`ın Dokunulmazlığının Kaldırılması,” **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.11, S.59, Samsun, 2018, s.352-359, <https://atif.sobiad.com/index.jsp?modul=makale-goruntule&id=4ZSAmHQBuadCBSETpII>, (E.T.: 18/04/2021).
- KALAĞAN**, Gökhan: “Parlamente Sistemde Yasama Meclisi Üyelerine Tanınan Ayrıcalıklar,” **SDÜSBED**, S. 4, 2006, s. 74-83, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbe/issue/23207/247865>, (E.T.: 14/11/2020).
- KAMA**, Sezen: “Parlamente Hükümet Sistemi Olarak “Westminster Modeli” Britanya Örneği Üzerine Bir Deneme,” **MÜHFFHAD**, C. 22, S. 2, 2016, s. 161-201, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/275226>, (E.T.: 19/02/2021).
- KAPLAN**, İbrahim: “Milletvekillerinin Sorumsuzluğu-Dokunulmazlığı Ve Manevi Tazminat Davasına Etkisi,” **AÜSBFD**, C. 47, S. 3, 1992, s. 185-186, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ausbf/issue/3116/43238>, (E.T.: 14/11/2020).
- KARAGÖZ**, Kasım: “İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Parti Kapatma Davaları ve Refah Partisi Kararının Venedik Komisyonu Raporları Doğrultusunda Değerlendirilmesi” **GÜHFD**, C. 10, S.1,2, Ankara, 2006, s.311-348, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/10_13.pdf, (E.T.:19/05/2021).

- KELEP**, Tuba: “Türk Ceza Kanunu m. 301'in İfade Özgürlüğü Bağlamında Değerlendirilmesi: AİHM'in Akçam Kararı Neler Düşündürüyor?,” **İÜHFİM**, C.71, S.1, İstanbul, 2013, s.757-776.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhfm/issue/9188/115190>, (E.T.: 18/05/2021).
- KÜÇÜK A** Necip Ali: “Mebusların Teşrii Masuniyeti,” Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara, 1941, s. 523-548,
<https://adaletdergisi.adalet.gov.tr/arsiv/adliyeceridesi/1941/s8-1941-sene32-sayfa114-cilt2.pdf>, (E.T.:09/02/2021).
- MUMCU**, Ahmet: “1924 Anayasası,” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.2,S.5,Ankara,1986, s. 383-400,
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1156808>, (E.T.: 10/02/2021).
- ÖZBUDUN**, Ergun: “Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı: Hukuki Mahiyetleri ve Farkları,” **TBBĐ**, S. 59, Ankara, 1971, s. 109-115,
<http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2005-59-156>, (E.T.: 25/11/2020).
- ÖZCAN**, Hüseyin: “Bakanların Yasama Sorumsuzluğu,” **Kamu Hukuku Arşivi**, C.9, S.2, 2006, s.110-120,
<https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php?pdf=0008457&lng=0>, (E.T.: 13/11/2020).
- ÖZÇELİK**, A. Selçuk: “1958 Anayasasına Göre Yasama ve Yürütme Organlarının Karşılıklı Durumları,” **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, C.3,S.1-3,İstanbul,1982,s.159-173, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuihid/issue/1257/14781>, (E.T.: 24/03/2021).
- ÖZEK**, Çetin: “Mutlak Yasama Dokunulmazlığı Sınırlanabilir mi?” **İÜHFİM**, C.31, S.1-4, İstanbul, 1965, s.79-108,
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhfm/issue/9100/113761>, (E.T.: 15/11/2020).
- ÖZGEN**, Yüksel: “Mahmut Goloğlu'nun 1960 İhtilalinden Sonra Yargılanması,” **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 54, Ankara, 2014, s. 153-168, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/618719>, (E.T.: 17/02/2021).
- ÖZGİŞİ**, Tunca: “Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosunun Yeri,” **Türkiyat Mecmuası**, C.21, İstanbul, 2011, s. 291-323,
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/173030>, (E.T.: 15/02/2021).

- REİNSTEİN**, Robert J / **SİLVERGLATE**, Harvey A; “Legislative Privilege and the Separation of Powers” , **Harvard Law Review**, C. 86, S. 7, 1973, s. 20-25, <https://play.google.com/books/reader?id=zujQAAAAMAAJ&hl=tr&pg=GBS.PA3>, (E.T.: 27/02/2021).
- RIDGES**, E. W., Çeviren. Mukbil H. Özyörük: “İngiliz Anayasa Hukuku,” **AÜHFD**, C. 8, S. 3-4, Ankara, 1951,s. 183-209, <https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php>, (E.T.: 01/03/2021).
- SAÇAR**, Ali: “Hakimlik Teminatı Kurumunun Ortaya Çıkışı,” **İkinci Türk Hukuku Tarihi Bildirileri**, s. 535-557, http://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=hakimlik-teminati-kurumunun-ortaya-cikisi_ali-sacar.pdf, (E.T.: 20/02/2021).
- SARICA**, Murat: “Fransa`nın V. Cumhuriyet Anayasası”, **İÜHFM**, C.27,S.1-4,İstanbul,1961,s.62-95, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/96799>, (E.T.: 25/03/2021).
- SAVAŞ**, Fatma Burcu: “Haksız Fiil Tazminatının Tabi Olduğu Zamanaşımı Süresinin İşlemeye Başlama Anı,” **TBBD**, S.74,Ankara,2008,s.121-148, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2008-74-387>, (E.T.: 03/05/2021).
- SOYSÜREN**, Ali Haydar /**KURTBAŞ**, İhsan: “Mefluç Devlet İradesinden Kudretli Devlete (12 Eylül Yönetiminin Siyasi Kültürü Bağlamında Anayasa Yapım Politikası),” **FÜSBD**, C.27,S.1, Elazığ,2017,s.65. Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/354300>, (E.T.: 02/04/2021).
- SÜMER**, Fatma: “İfade Özgürlüğü Ve İtibarın Korunması Arasında Cumhurbaşkanına Hakaret Suçu,” S. 229, 2018, <https://setav.org/assets/uploads/2018/01/A229.pdf>, (E.T.: 18/11/2020).
- ŞENTUNA**, Mustafa Tarık: , “İnsan Hakları Hukukunda "Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Hakkının Gelişimi,” **TBBD**, S.3, Ankara, 2001, s.983-995, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2001-20013-828>, (E.T.: 07/03/2021).
- TUZCUOĞLU**, Ferruh: “Demokratik Parlamenter Sistemin Beşiği İngiltere`nin Tarihinden İlginç Anekdotlar,” **SDÜİBD**, C.1, S. 1, Isparta, 1996, s. 279-288, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/195276>, (E.T.: 20/02/2021).
- TÜLEN**, Hikmet: “Yasama Sorumsuzluğunun Mutlaklığı Üzerine Düşünceler,” **EBYÜHFD** C. 3, S. 1, Erzincan, 1999, s. 115-122, <https://hukukdergi.ebyu.edu.tr/?p=746>, (E.T.: 25/11/2020).

- TÜRKOĞLU**, Seçkin: “Olmayan Suç: Cumhurbaşkanına Hakaret,” **Ankara Barosu Dergisi**, S.3, Ankara, 2018, s.289-305, <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/2018-3/9.pdf>, (E.T.:16/05/2021).
- UZMAN**, Nasrullah: “İktidardan Muhalefete M. Fuad Köprülü’nün Siyasi Mücadelesi (1956-1966),” **Akademik Bakış**, C. 7, S. 13, 2013, s. 185-208, <http://www.gaziakademikbakis.com/dosyalar/6618ceb6-a100-4d07-a4f8-88a78132a8df.pdf>, (E.T.: 17/02/2021).
- ÜZELTÜRK**, Sultan Tahmazoğlu; “Anayasa Önerilerinde Yasama Yürütme İlişkileri – Ayrışmalar ve Ortak Noktalar,” **Anayasa Kurultayı**, Ankara,2010,s.56,57. http://www.ankarabarusu.org.tr/Siteler/2012yayin/2011sonrasikitap/Anayasa_Kurultay_i_ic.pdf, (E.T.: 03/04/2021).
- YALÇIN**, Türkan: “Yasama Sorumsuzluğu,” **TBBĐ**, S. 2, Ankara, 1992, s. 215-238, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m1992-19922-992>, (E.T.: 20/11/2020).
- YAPICI**, Havvana: “Avrupa Ceza Kanunlarında Yer Alan Devletin Kurum, Organ, Değer ve Sembollerine Karşı Suçlar Bağlamında Türk Ceza Kanunu’nun 301. Maddesi,” **Yasama Dergisi**, S. 7, Ankara,2017,s.41-76, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1121392>, (E.T.: 16/05/2021).
- YAVUZ** Bülent/ **BÜLBÜL** Mahmut: “Çift Meclis Sistemi ve Türkiye,” **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.16, S.1,Ankara, 2012, s.217-260, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/789405>, (E.T.: 19/03/2021).
- YENİDÜNYA**, Ahmet Caner/**ALŞAHİN**, Mehmet Emin: “Bireyin Şerefine Karşı Suçlar,” **TBBĐ**, S.68, Ankara,2007,s.43-93, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2007-68-286>, (E.T.: 26/04/2021).
- YILDIZ** Hüseyin: “Türkiye’de Parlamentarizm Uygulamaları,” **İNÜHFD**, C. 4, S. 1, 2013, s. 183-216, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/inuhfd/issue/22407/239836>, (E.T.: 20/12/2020).
- YILMAZ**, Hasan: “Almanya'nın Federal ve Parlamenter Yapısının Kuvvetler Ayrılığı İlkesi Üzerinden İncelenmesi,” **Analytical Politics**,C.1, S.2, Adana, 2020, s.40-54, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1248379>, (E.T.:18/03/2021).

YÜKSEL, Cüneyt: “Uluslararası Karşılaştırmalar Işığında Parlamenterlere Tanınan Güvenceler ve Yasama Dokunulmazlığı Sorununun Değerlendirilmesi,” **İÜHFİM**, C.71, S.1,İ İstanbul, 2013, s.1291-1312, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhfm/issue/9188/115214>, (E.T.: 24/02/2021).

ZENGİN, Mehmet Ali, “ABD Başkanlık Sisteminde Fren ve Denge Mekanizması Üzerine Bir İnceleme,” **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, S. .28, Ankara, 2016,s.1-28, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/981912>, (E.T.: 15/03/2021).

GAZETELER

ENÇ, Uğur: “68 Milletvekiline Cumhurbaşkanı Hakareten Fezleke,” **Sözcü Gazetesi**, 22.12.2018. Bkz. <https://www.sozcu.com.tr>, (E.T.: 16/05/2021).

KÖKSAL, Gürsel: “Cumhurbaşkanı ve Başbakan Hakarete Karşı Ceza Yolunu Tercih Etmiyor,” **Bia Haber Merkezi**,Frankfurt,03.02.2016. Bkz. : <https://m.bianet.org/bianet/medya/171751-almanya-cumhurbaskani-ve-basbakan-hakarete-karsi-ceza-yolunu-tercih-etmiyor>, (E.T.: 10/04/2021).

ÖZDEN, Alp: “TBMM kürsüsünde ilginç eylemler,” **Anadolu Ajansı**,15.07.2013. Bkz. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/tbmm-kursusunda-ilginc-eylemler/232244>, (E.T.:25/04/2021).

SAYIN, Ayşe: “CHP Grup Başkanvekili Engin Özkoç'un Dokunulmazlığının Kaldırılması İstendi, Özkoç Savcıyı HSK'ya Şikayet Etti,” **BBC News**, 5.3.2020. Bkz. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-51756710>, (E.T.: 16/05/2021).

ULUDAĞ, Alican: “Mahkemeden Cumhurbaşkanı'na hakaret davasında emsal karar: Hakaret genel başkana!” **Cumhuriyet Gazetesi**, 9.3.2020. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/mahkemeden-cumhurbaskanina-hakaret-davasinda-emsal-karar-hakaret-genel-baskana-1725966>, (E.T.:15/05/2021).

YAZICIOĞLU, Yıldız: “TBMM’de Kadın Vekiller Las Tesis’in Sloganıyla Soylu’ya Seslendi,” **Amerika'nın Sesi**, 15.12.2019, <https://www.amerikaninsesi.com/a/tbmm-de-kad%C4%B1n-vekiller-las-tesis-in-slogan%C4%B1yla-soylu-ya-seslendi/5206113.html>, (E.T.:25/04/2021).

HUMIN RIGHTS WATCH: “Türkiye: Cumhurbaşkanı Hakaret Davalarının Açılmasına Son Verilsin,” 17.10.2018. <https://www.hrw.org/tr/news/2018/10/17/322021>, (E.T.:16/05/2021).

SÖZCÜ: “CHP’li Kadın Vekillerden Meclis’te İstanbul Sözleşmesi Protestosu,”
23.03.2021. Bkz. <https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/chpli-kadin-vekillerden-mecliste-istanbul-sozlesmesi-protestosu-6331252/>, (E.T.: 25/04/2021).

MİLLİYET: “Eymür’ün Avcı Davasına Ret,” 11.05.1999,
<https://www.milliyet.com.tr/the-others/eymurun-avci-davasina-ret-5249627/>, (E.T.: 13/04/2021).

MİLLİYET: “Pişkinsüt’ü Pişman Edecekler,” 25.07.2001.
<https://www.milliyet.com.tr/siyaset/piskinsut-u-pisman-edecekler-5295470/>, (E.T.: 13/04/2021).

YENİŞAFAK: “İlk Celsede Beraat,” 04.07.2003.
<https://www.yenisafak.com/gundem/ilk-celsede-beraat-2675297/>, (E.T.: 13/04/2021).

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://www.anayasa.gov.tr/media/6835/1994-32-nrm.pdf>.

<https://www.avrupa.info.tr/tr/avrupa-birligi-temel-haklar-bildirgesi-708>.

https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/RULES-9-2021-01-18-RULE005_EN.html.

<http://www.documentarchiv.de/nzjh/verfdr1848.htm>

<https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12012E%2FPRO%2F07>

<https://finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>.

https://ghdi.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=3937&language=english

<https://www.hrw.org/tr/news/2018/10/17/322021>

<https://hukukbook.com/cek-cumhuriyeti-anayasasi/>.

<https://hukukbook.com/federal-almanya-cumhuriyeti-anayasasi/>

<https://www.hurriyet.com.tr>.

<http://www.ihop.org.tr/wp-content/uploads/2016/11/Venedik-Komisyonu-Yasama-Dokunulmazl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-G%C3%B6r%C3%BC%C5%9F%C3%BC.pdf>

<https://www.kazancihukuk.com/>.

https://learninglink.oup.com/static/5c0e79ef50eddf00160f35ad/casebook_69.htm.

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5235.pdf>.

<https://www.ourcommons.ca/procedure-book-livre/document.aspx?sbdid=abbc077a-6dd8-4fbc-a29a-3f73554e63aa&sbpid=7ab38482-e14c-4656-857b-419dad8aeb0e> .

<https://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/originsofparliament/birthofparliament/overview/origins/>.

<https://publications.parliament.uk/pa/jt199899/jtselect/jtpriv/43/4302.htm>

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10682.pdf>.

<https://sozluk.adalet.gov.tr/>.

<https://sozluk.gov.tr/>.

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c020/tbmm10020085.pdf>.

EKLER

EK A : Tez Etik Kurulu Onay Belgesi

T.C	
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ	
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	
TEZ / ARAŞTIRMA / ANKET / ÇALIŞMA İZİNİ / ETİK KURULU İZİNİ TALEP FORMU VE ONAY TUTANAK FORMU	
ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
T.C. NOSU	
ADI VE SOYADI	Derya EGİLMEZ
ÖĞRENCİ NO	20192024
TEL. NO.	
E - MAİL ADRESLERİ	
ANA BİLİM DALI	KAMU HUKUKU A.B.D.
HANGİ AŞAMADA OLDUĞU (DERS / TEZ)	TEZ
İSTEKDE BULUNDUĞU DÖNEME AİT DÖNEMLİK KAYDININ YAPILIP-YAPILMADIĞI	2020/2021 YILI GÜZBAHAR DÖNEMİ KAYDIMI YENİLEDİM.
ARAŞTIRMA/ANKET/ÇALIŞMA TALEBİ İLE İLGİLİ BİLGİLER	
TEZİN KONUSU	YASAMA SORUMSUZLUĞU
TEZİN AMACI	Yasama Meclisi üyelerinin ifade hürriyetini koruyan yasama sorumsuzluğunun mutlak olduğu kabul edilir. Bu çalışmada yasama sorumsuzluğunun koruma amacıyla bağdaşmayan ve dolayısıyla mutlaklık iddiası ile çelişen hususların örnek yargı kararları ışığında irdelenerek ortaya konulması amaçlanmıştır.
TEZİN TÜRKÇE ÖZETİ	Yasama sorumsuzluğu parlamenterlerin, yasama faaliyetiyle alakalı olarak kullandığı oylardan, yaptığı konuşmalardan ve izhar ettiği düşüncelerden dolayı hukuki ve cezai takibata uğramamasıdır. Aslında bu durum temsili demokrasilerde vatandaş ile temsilcisi arasındaki “temsili vekâlet” ilişkisinin de doğal bir sonucudur. Zira temsilcilerin, milli iradeyi Meclise tam anlamıyla yansıtabilmesi için güçlü bir korumaya ihtiyacı bulunmaktadır. Ülkemizde bu koruma, bütün hukuk normlarının üzerinde olan Anayasa ile güvence altına alınmıştır. Zira hükümetin icraatlarına ilişkin aksaklıkları, ihmal ve ihlalleri soruşturma ve kovuşturma endişesi taşımadan dile getirebilmeleri ancak ifade hürriyetlerine getirilen güçlü bir koruma ile mümkündür.
ARAŞTIRMA YAPILACAK OLAN SEKTÖRLER/ KURUMLARIN ADLARI	YOK
İZİN ALINACAK OLAN KURUMA AİT BİLGİLER (KURUMUN ADI-ŞUBESİ/ MÜDÜRLÜĞÜ - İLİ - İLÇESİ)	YOK

YAPILMAK İSTENEN ÇALIŞMANIN İZİN ALINMAK İSTENEN KURUMUN HANGİ İLÇELERİNE/ HANGİ KURUMUNA/ HANGİ BÖLÜMÜNDE/ HANGİ ALANINA/ HANGİ KONULARDA/ HANGİ GRUBA/ KİMLERE/ NE UYGULANACAĞI GİBİ AYRINTILI BİLGİLER	<p>YOK</p>
UYGULANACAK OLAN ÇALIŞMAYA AİT ANKETLERİN/ ÖLÇEKLERİN BAŞLIKLARI/ HANGİ ANKETLERİN - ÖLÇELERİN UYGULANACAĞI	<p>YOK</p>
EKLER (ANKETLER, ÖLÇEKLER, FORMLAR, V.B. GİBİ EVRAKLARIN İSİMLERİYLE BİRLİKTE KAÇ ADET/SAYFA OLDUKLARINA AİT BİLGİLER İLE AYRINTILI YAZILACAKTIR)	<p>1) (.....) Sayfa Ölçeği. 2) (.....) Sayfa Anketi. 3) (.....) Sayfa Formları. 4) (.....) Sayfa</p>

ÖĞRENCİNİN ADI - SOYADI: Derya EĞİLMEZ		ÖĞRENCİNİN İMZASI: Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır TARİH: 17 / 08 / 2021				
TEZ/ ARAŞTIRMA/ANKET/ÇALIŞMA TALEBİ İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRME SONUCU						
1. Seçilen konu Bilim ve İş Dünyasına katkı sağlayabilecektir.						
2. Anılan konu Kamu Hukuku faaliyet alanı içerisine girmektedir.						
1.TEZ DANİŞMANININ ONAYI	2.TEZ DANİŞMANININ ONAYI (VARSA)	ANA BİLİM DALI BAŞKANININ ONAYI		SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRÜNÜN ONAYI		
Adı - Soyadı: Mustafa OKŞAR	Adı - Soyadı:	Adı - Soyadı: Yücel ERTEKİN (Y)		Adı - Soyadı: Murat KOÇ		
Unvanı: Dr. Öğr. Üyesi	Unvanı:	Unvanı: Prof. Dr.		Unvanı: Doç. Dr.		
İmzası: Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır	İmzası:	İmzası: Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır. Dr. Öğr. Üyesi SAMİ DOĞRU		İmzası: Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır		
17. 08.2021 / / 20....	17. 08.2021		17. 08.2021		
ETİK KURULU ASIL ÜYELERİNE AİT BİLGİLER						
Adı - Soyadı: Şehnaz ŞAHİNKARA KAŞ	Adı - Soyadı: Yücel ERTEKİN (Y)	Adı - Soyadı: Deniz Aynur GÜLER	Adı - Soyadı: Mustafa BAŞARAN	Adı - Soyadı: Mustafa Tefvik ODMAN	Adı - Soyadı: Hüseyin Mahir FİSUNOĞLU	Adı - Soyadı: Jülide İNÖZÜ
Unvanı : Prof. Dr.	Unvanı : Prof. Dr.	Unvanı: Prof. Dr.	Unvanı : Prof. Dr.	Unvanı: Prof. Dr.	Unvanı : Prof. Dr.	Unvanı : Prof. Dr.
İmzası : Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır	İmzası : Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır. Dr. Öğr. Üyesi SAMİ DOĞRU	İmzası : Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır	İmzası : Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır	İmzası : Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır.	İmzası : Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır.	İmzası : Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır
17. 08.2021	17. 08.2021	17. 08.2021	17. 08.2021	17. 08.2021	17. 08.2021.	17. 08.2021.
Etik Kurulu Jüri Başkanı - Asıl Üye	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi
OY BİRLİĞİ İLE	☒	Çalışma yapılacak olan tez için uygulayacak olduğu Anketleri/Formları/Ölçekleri Çağ Üniversitesi Etik Kurulu Asıl Jüri Üyelerince İncelenmiş olup, 01 / 08 / 2021 - 30 / 08 / 2021. tarihleri arasında uygulanmak üzere gerekli izin verilmesi taraflarımızca uygundur.				
OY ÇOKLUĞU İLE	☐					
AÇIKLAMA: BU FORM ÖĞRENCİLER TARAFINDAN HAZIRLANDIKTAN SONRA ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ SEKRETERLİĞİNE ONAYLAR ALINMAK ÜZERE TESLİM EDİLECEKTİR. AYRICA FORMDAKİ YAZI ON İKİ PUNTO OLACAK ŞEKİLDE YAZILACAKTIR.						

**EK B: Tez Etik Kurul İzin İsteği (Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Müdürlüğü)**

T.C.
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sayı : E-23867972-050.01.04-2100006184
Konu : Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği
Kurulu Kararı Alınması Hakkında

24.08.2021

REKTÖRLÜK MAKAMINA

İlgi: 09.03.2021 tarih ve E-81570533-050.01.01-2100001828 sayılı Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu konulu yazınız.
İlgi tarihli yazınız kapsamında Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesindeki Lisansüstü Programlarda halen tez aşamasında kayıtlı olan **Derya EGİLMEZ** isimli öğrencimize ait tez evraklarının "Üniversitemiz Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Onayları" alınmak üzere ekte sunulmuş olduğunu arz ederim.

Doç. Dr. Murat KOÇ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Ek : 1 Adet öğrenciye ait tez evrakları listesi.

EK C: Çağ Üniversitesi Tez Etik Kurulu İzni

T.C.
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

Sayı : E-81570533-044-2100006480

06.09.2021

Konu : Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği
Kurul İzni Hk.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : a) 20.08.2021 tarih ve E-23867972- 050.01.04-2100006102 sayılı yazınız.
b) 24.08.2021 tarih ve E-23867972- 050.01.04-2100006184 sayılı yazınız.

İlgi yazılarda söz konusu edilen Derya EGİLMEZ ve Halil Ahmet BAKIRCI isimli öğrencilerin tez evrakları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunda incelenerek uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Ünal AY
Rektör

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu: 0C4R71

Doğrulama Adresi: <https://sbs.cag.edu.tr/EtilerDoğrulama>

Çağ Üniversitesi Yaşar Baybuzın Kampüsü Adana-Mersin Karayolu üzeri 33800
Yenice/MERSİN
Tel: +90 324 6514800 Faks: +90 324 6514811
E-Posta: cag@cag.edu.tr Elektronik Ağ: www.cag.edu.tr

Bilgi: Mustafa Mert Fihircioğlu
Evrak ve Yayın İşleri Sorumlusu

